

SERES ISTVÁN

A KÁROLYI-HUSZÁREZRED HADKIEGÉSZÍTÉSE
A TISZÁNTÚLON SZEGEDINÁC PÉRÓ FELKELÉSE IDEJÉN

CHRONICA BEKESIENSIS

3

Sorozatszerkesztő:
Szatmári Imre

A borítón lévő illusztrációkat készítette:
Timkó Bíbor

SERES ISTVÁN

A KÁROLYI-HUSZÁREZRED
HADKIEGÉSZÍTÉSE A TISZÁNTÚLON
SZEGEDINÁC PÉRÓ FELKELÉSE IDEJÉN

Békéscsaba, 2010

Szerkesztette:
N. Varga Éva

Lektor:
Mészáros Kálmán

ISBN 978 963 7219 70 2
ISSN 1787-8640

© Seres István, 2010

Kiadja:

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2010
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1. • Telefon/fax: 00 36 66 323 377
Honlap: www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre megyei múzeumigazgató

AJÁNLÁS

Amikor 1711 áprilisának végén a Habsburg-dinasztia és a magyar rendiség kiegyezett egymással Szatmáron, Magyarországon hosszú társadalmi békére lehetett számítani, mivel a megegyezést nemcsak a kiváltságosok, hanem szinte valamennyi társadalmi réteg támogatta. A másfél évszázada tartó, törökkel, császáriakkal és egymással vívott küzdelembe belefáradt, kivérzett, zömében elszegényedett magyarság nyugalomra, biztonságra, boldogulásra vágyott.

A békés viszonyoknak köszönhetően az ország valóban fejlődésnek indult. A szervezett betelepítések, a spontán migráció, valamint a természetes szaporulat – amelyet nem apasztott a korábban állandó hadviselés – a népesség számának folyamatos növekedését eredményezte. Gyarapodott a termelés szempontjából ugyancsak fontos állatállomány is. Ám ezzel párhuzamosan megindult az újraegyesített ország reorganizációja, amely – mivel a gazdasági-társadalmi struktúra nem változott meg a Rákóczi-szabadságharc után – a feudális viszonyok és intézményrendszer restaurációját jelentette. Ez a folyamat különösen a volt Hódoltság területén élők számára okozott megrázkódtatást, mert az itteni települések – különösen a koncentrált népességgel rendelkező mezővárosok – korábban széles körű autonómiára, a tágas határaikon folytatott extenzív állattartásból jelentős jövedelemre tettek szert. A sokszor csak formális földesúri függésük 1711 után azonban egyre valóságosabbá vált.

Ám ennél is súlyosabb terhet jelentett számukra az állam által követelt hadiadó (katona- és lótartás, kvártélyozás, fuvarozás),

továbbá az a veszteség (deperdita), amely a katonaságnak eladott élelmiszer, takarmány és különféle eszközök valóságos ára, valamint a hadbiztosok által számított ár különbözetéből keletkezett.

Az első felkelést – döntően az állami terhek miatt – a Békés megyei parasztok és a privilegizált helyzetüket féltő szerb határőrök robbantották ki 1735-ben. Ennek eseményeit és összefüggéseit vizsgálják meg a korábbi feldolgozásoknál alaposabban azok a források, amelyeket ebben a kötetben publikál Seres István. A Szerző eredetileg a Károlyi-huszárezred hadkiegészítésének történetét kívánta dokumentálni, s közben derült ki számára, hogy az összegyűjtött levéltári anyag (tisztí jelentések, költségkimutatások, pátensek, összeírások, levelek stb.) fontos információkat tartalmaznak a Szegedinác Péro névvel jelzett felkelésre vonatkozóan is.

A Károlyi-huszárezred és a parasztlázadás története azáltal kapcsolódik össze, hogy a Haditanács gróf Károlyi Ferencet, Károlyi Sándor fiát – mint az 1734-ben felállított lovasezred parancsnokát – még ugyanabban az esztendőben öt pót század felállítására és megszervezésére utasította. (Az ezred eredetileg tíz századból állt.) Károlyi Ferenc, apjával egyetértésben, Békés megyét jelölve ki a toborzás helyszínéül, és megbízható, rátermett tiszteket bízott meg a feladat végrehajtásával. Ők – pl. Spissits Sándor hadnagy, Macskásy Farkas kapitány és mások – hamar felismerték, hogy Békés megyében „valami készül”, s mind a szervezkedésről, mind a felkelésről részletes beszámolókat küldtek a két Károlyi grófnak.

Mivel már a kortársak is felvetették a lázadók és a Károlyi-huszárok együttműködésének lehetőségét, Seres István szintén fontosnak tartotta ennek tisztázását. A most közreadott iratokat elemezve arra következtet, hogy a Károlyi-huszárezred tapasztalt tisztjeinek köszönhetően jó helyzetfelméréssel és ügyes taktikával (a térségben történtekre vonatkozó információk visszatartásával, a toborzottaknak a szervezkedőktől való távoltartásával) megaka-

dályozták az újoncok csatlakozását a magukat kurucoknak nevező felkelőkhöz. A frissen verbuvált Károlyi-huszárok nem vettek részt a felkelés leverésében sem, mivel ezekben a napokban még nem rendelkeztek felszereléssel, s a kiképzésük sem fejeződött be.

Seres István könyvét azzal a meggyőződéssel ajánlom a Tisztelt Olvasó figyelmébe, hogy az – a Szerző korábbi munkáihoz hasonlóan – elismerésre méltó szakmai teljesítmény. A közzétett iratok információs értéke, a hozzáértő forrásgondozás és nem utolsósorban a belőlük készített tanulmány gazdagítja a korszak kutatóinak ismereteit.

*Kovács Ágnes
történész*

BEVEZETÉS

Az 1735. április 27-én Szentendrason (Békésszentandrás) kitört kuruc felkelés, a „Péró-lázadás” hosszú ideje élénken foglalkoztatja a magyar és szerb történetírást. A 18. század első felének legnagyobb méretű hazai parasztfelkeléseként is értékelhető esemény több okból tarthat számot a történész szakma és nem utolsósorban az olvasóközönség érdeklődésére. A felkelés ugyanis 24 évvel a Rákóczi-szabadságharc bukása, továbbá alig három héttel II. Rákóczi Ferenc (2. kép) halála után tört ki, és a mozgalom résztvevői a török földről hazavárt Rákóczi segítségével bízva ragadtak fegyvert azoknak a Maros menti szerb határőröknek (7. kép) a támogatására számítva, akik annak idején végig ellenséges magatartást tanúsítottak a kurucokkal szemben.¹ Az 1735. évi felkelésnek tengernyi irodalma van, ezek közül most csak a fontosabb munkákra térnék ki. A köröstarcsai születésű és néhány éven át a nagykovácsi református kollégiumban tanító Szabó Károly „kora történetírásának egyik leghaladóbb kezdeményezése”-ként már 1856-ban azt tervezte, hogy feldolgozza a felkelés történetét. Egy február 10-én, Csengery Antalnak írt levele szerint a tavasz folyamán Mezőtúron és Gyulán szándékozott kutatásokat végezni.² Szabó érdeklődése nem volt véletlen, mivel az ugyancsak Nagykovácsán működő Szilágyi Sándorral karöltve ő jelentette meg Balla Gergely nagykovácsi jegyző és főbíró 18. századi krónikáját, amely egész fejezetet szentel

¹ A Rákóczi-szabadságharcot követő évtizedek kuruc mozgalmainak, ill. a Rákóczi név mozgósító hatásának mindmáig legjobb összefoglalását Esze Tamás és R. Várkonyi Ágnes készítette el. A szerzők azonban leginkább az alig ismert kuruc utómozgalmak adatait igyekeztek összefoglalni, ezért – érthető módon – az 1735. és 1753. évi parasztfelkelések már korábban közzétett eseményeit csak említés szintjén idézték. ESZE–R. VÁRKONYI 1952. 130, 137; A magyar–szerb megbékélési törekvésekre nézve lásd BENDA 1980; II. Rákóczi Ferenc „rác” katonáiról újabban: SERES 2005b.

² VÁRKONYI 1961. 52, 355. 93. jz.

az 1735. évi eseményeknek.³ Szabó terveiből sajnos semmi sem lett, mások viszont szerencsére valóban foglalkozni kezdtek a témával. Szilágyi Sándor már alig három év múlva megjelentette a felkelők kivégzéséről készült magyar nyelvű nyomtatott beszámolót, valamint a *Péró veszedelme* című históriás ének egyik változatát, s így Balla *Nagykőrösi krónikájával* együtt megvetette alapját az 1735. évi események szakirodalmának.⁴ Hamarosan a felkelés történetének első monografikus összefoglalása is elkészült. Az eseményeket leginkább Bihar vármegye levéltára alapján felvázoló K. Papp Miklós munkáját 1865 elején a *Kolozsvári Közlöny* hozta le folytatásokban, s nemsokára önálló kötetként is megjelent.⁵ Néhány évvel később Zsilinszky Mihály vállalkozott a feladatra, leginkább a Békés vármegyei közgyűlés iratanyagának a feldolgozásával. A békéscsabai születésű történész egyébként több munkájában is foglalkozott a témával.⁶ Érdekes ugyanakkor, hogy a Rákóczi-szabadságharc történetének első számú hazai kutatója, Thaly Kálmán mindössze egy Zsilinszkyvel közösen írt rövid közleményben érintette a felkelés történetét,⁷ de országos szinten is csak egy békési és bihari kötődésű történész, Márki Sándor jelentetett meg néhány korábbi munkája után kitűnő monográfiát.⁸ Márki egyébként a későbbiek során is több alkalommal kitért a felkelés történetére.⁹

³ SZABÓ–SZILÁGYI 1856.

⁴ SZILÁGYI 1859.

⁵ K. PAPP 1865.

⁶ ZSILINSZKY 1876; ZSILINSZKY 1881 (a rácok által Csabán, Békésen, Körösladányban és Fáson a lakosságnak okozott kár tételes kimutatása); valamint érintőlegesen: THALY–ZSILINSZKY 1870 (Zsilinszky itt az 1753. évi mozgalom ügyében hozott ítéletet közölte).

⁷ Uo. (néhány Károlyi Sándorhoz írt levél, ill. Károlyi naplójegyzetei a felkelésről); lásd még: VÁRKONYI 1961. 135, 154, 376, 448.

⁸ MÁRKI 1893. A felkelés történetéről egyébként először a *Sarkad történetében* írt Márki Sándor – leginkább Balla Gergely krónikája alapján –, azt követően pedig az *Anadi Közlönyben* értekezett a témáról. MÁRKI 1877; MÁRKI 1886.

⁹ MÁRKI 1895; MÁRKI 1910; MÁRKI 1924.

Szerb részről első ízben a felkelés történetét Szavits Milán (Milan Savić) dolgozta fel az 1876-ban megjelent összefoglalásában, később pedig Radonics János (Jovan Radonić) jelentetett meg fontos forrásközleményt. Érdemes még megemlítenünk, hogy a 19. század végén Gyukics Ábrahám (Avram Djukić) tábornok is jelentős kutatást végzett a témában, bár eredményei nem jelentek meg; a Torontál megyei Kláriban született Milutin Jakšić pedig 1902-ben írt a témáról a karlócai kiadású *Bogoslovski Glasnik* hasábjain.¹⁰ Az elmúlt évtizedekben a felkelés történetének legkiválóbb szerb ismerője, a nemrégiben elhunyt Slavko Gavrilović akadémikus adott ki számos, addig nem ismert forrást.¹¹

Az elmúlt évszázadban hazánkban mindössze Hadrovics László jelentetett meg figyelemre méltó összefoglalást a témában, munkáját Márki Sándor írásának méltó folytatásának is tekinthetjük.¹² A felsoroltak ellenére a felkelés történetének mindmáig számos, feltáratlan vagy csak alig ismert részlete van, Hadrovics összefoglalása óta pedig csupán kisebb eredmények születtek – leginkább az egyes helytörténeti kiadványok hasábjain.¹³ Az el-

¹⁰ SZAVITS 1876; JAKŠIĆ 1902; RADONIĆ 1923; Gyukicsról lásd MARGALITS 1918. 637–638.

¹¹ GAVRILOVIĆ 1968; 1985; 2002; 2004. Az újabb szerbiai eredmények közül lásd még: RADUSINOVIĆ 1998.

¹² HADROVICS 1951. Sajnos, az adatokban bővelkedő munka csak jegyzetek nélkül, népszerűsítő formában jelenhetett meg, ami azért is kár, mivel számos, korábbi feldolgozásokban nem szereplő epizódról ő adott először hírt. Legtöbb forrást azóta sikerült beazonosítanunk. Itt szeretnénk még kitérni Maday Pál két kiadást is megért összefoglalására. Ez utóbbi csupán Márki és Hadrovics kutatásainak és megállapításainak rövid összefoglalása, újat nem mond, mindössze Karácsonyi János kitűnő vármegye-történetének (KARÁCSONYI 1896) néhány adatát idézi. MADAY 1957; 1960.

¹³ PAPP I. 1986 (a kurucok ellen fegyvert fogott jászkun nemesi felkelők névsora); GOMBOS 1990 (a Vértesi Mihály szentandrási bíró lelövéséről készült 1753. évi tanúvallatási jegyzőkönyv); SERES 2005a (Szegedinác Péró és Szilasi István barátsága); ELEK 2006 (a felkelés nagykunsági eseményeinek összefoglalása); SERES 2008 (Matolay Pál élete). Papp Sándor a felkelés külpolitikai (törökországi) száalai kapcsán foglalta össze az eseményeket: PAPP S. 2003.

múlt évek során fordult figyelmünk a Károlyi család nemzetségi levéltárában található iratokra, amelyek a Károlyi-huszárezred tisztjeinek jelentéseit tartalmazzák a Békés vármegyében lezajlott eseményekről. A levelek címzettje gr. Károlyi Sándor lovassági tábornok, ezredtulajdonos (3. kép), valamint fia, gr. Károlyi Ferenc huszárezredes (4. kép). II. Rákóczi Ferenc egykori tiszántúli vezénylő generálisa még 1734 januárjában kapott megbízatást az udvartól egy tíz századból, és századonként száz-száz katonából álló huszárezred felállítására. A Károlyi név varázsának köszönhetően rövid időn belül az összes tiszti kinevezés gazdára lelt, és a kiszabott határidőre, azaz március végére a teljesen felszerelt ezred már indulásra készen várakozott a kijelölt Csongrád, Heves és Pest vármegyei gyülekező helyeken. Május 20-án érkeztek a Pozsonyhoz közel eső Moson vármegyei Köpcsénybe, ahol két napra rá sor került Károlyi Ferenc ezredes és a tisztikar parancsnoki beiktatására, 23-án pedig megtörtént az ünnepélyes zászlószentelés is. A Károlyi-regiment végül május 29-én a Laxemburghoz közel eső schönbrunni mezőn mutatkozhatott be a királyi pár előtt. Az ugyancsak frissen felállított Splényi-regimenttel együtt rögtön a harctérre rendelték őket, és hamarosan már az ellenséggel is összemérhették erejüket. Károlyi Ferenc ezredes július 20-án már arról is beszámolhatott, hogy Spissits Sándor zászlótartónak és negyven huszárijának jelentős szerepe volt egy 2000 fős francia különítmény visszaverésében. A téli szállásokra vonulásig a huszárokat leginkább az élelmiszer-szállítmányok kísérésére használták, azonban Baranyay János alezredes vezetésével augusztus 24-én és szeptember 9-én is győztesen kerültek ki egy-egy összecsapásból.¹⁴ Időközben a Haditanács öt új század felállítását határozta el, s míg az ezred téli szállásra vonult, Károlyi Ferenc ezredes is haza térhetett, hogy – többek

¹⁴ A Károlyi-huszárezred történetére nézve lásd ÉBLE 1893. 198–306; újabban: KOVÁCS 1988. 163–165.

között – személyesen irányítsa a pót századok megszervezését. Október 23-án Bécsből írt levelet apjának, november 1-jén pedig már otthon volt Nagykárolyban.¹⁵ A pót századok toborzására és kiképzésére éppen a Péró-lázadás szervezése és kitörése körüli hónapokban került sor, amikor az újoncok, továbbá a toborzás és a kiképzés elősegítésére hazavezényelt veterán huszárok többsége éppen Békés vármegyében, valamint a szomszédos Csongrádban és Debrecen városában állomásozott.

A PÓTSZÁZADOK TOBORZÁSA (1734. OKTÓBER – 1735. JANUÁR)

Az új toborzást még október közepén közhírré tették a vármegyékben,¹⁶ a hivatalos királyi rendelet azonban csak 24-én érkezett meg a szükséges pátensekkel Károlyi Sándorhoz. Még aznap Erdődre jött Halász Péter, a Rákóczi-szabadságharc és az 1716–1718. évi háború veterán huszáróbestere, valamint br. Ponickan Károly, egy, a Perényi családba benősült német arisztokrata. Az öreg gróf másnap hozzá is látott a szervezéshez,¹⁷ Halászt pedig rögtön Bécsbe küldte az öt kiegészítő századdal kapcsolatos részletes utasítással. Időközben, a verbuválás és a kiképzés elősegítésére, valamint megfelelő lovak beszerzésére 60 válogatott tisztet és közkatonát is hazaküldtek a rajnai hadszíntérről. Az egykorú kimutatások szerint Macskásy Farkas és Baranyi István kapitány, gr. Haller István (Károlyi Sándor unokája) és Kövesdy László hadnagy, Uzovics Sándor zászlótartó, Závody Pál strázsamester, valamint Keresztes Pál, Rácz Ádám, Majláth

¹⁵ SZALAY 1865. 137.

¹⁶ Irinyi Imre levele Károlyi Sándornak. Csengerbagos, 1734. október 18. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29422.

¹⁷ „Die 24, Octobris vettem ő felsége resolútióját regementemnek öt companiával leendő auctiója végett együtt az patensekkel; melyhez azonnal 25. hujus hozzá fogattam, s minden fele expedáltam.” SZALAY 1865. 143.

Miklós, Harmos Mihály és Mraz János káplár mellett 47 közlegény kapott parancsot a hazatérésre. Velük tartott még Czanner Dávid strázsamester,¹⁸ nem sokkal később pedig Spissits Sándor zászlótartó is Bécsbe indult. A katonák többsége november 10-én érkezett meg a császárvárosba, és hamarosan folytatták útjukat Pest felé. A csoport nagy része hajón tette meg az utat, Závody Pál strázsamester és Keresztes Pál káplár a szárazföldön követte őket a tisztek lovaival.¹⁹ A hazatérő tisztek és altisztek többségét Károlyi még november 1-jével előléptette, ezért a következő évben Kövesdy már kapitányként, Spissits pedig hadnagyként szerepel a forrásokban.

Az öreg Károlyi nem várta meg a veteránok hazaérkezését, már október 25-én elkezdte a toborzópátensek kiosztását, és december 18-ig összesen nyolc tisztjének adott katonafogadásra, lovak vásárlására, valamint a szükséges lószerszámok beszerzésére jogosító pátenst. Elsőként Halász Pétert kell megemlítenünk, aki vállalta, hogy alezredesi rangban, de kapitányi fizetéssel megelégedve állít fel egy teljes századot. Jellemző, hogy amíg az összes többi esetben Károlyi pontosan kijelölte a toborzási körzeteket, a tapasztalt Halász szabad kezet kapott, s az ország egész területéről felfogadhatta az általa alkalmasnak talált jelentkezőket. Október 27-én Károlyi annak az Irinyi Imre kapitánynak adott

¹⁸ Macskásy Farkas levele Károlyi Ferencnek 1734 novemberéből. MOL P 398 KCSL Missiles. Nr. 50576. (A levélen a keltezés helye és napja egyaránt olvashatatlan – S. I.)

¹⁹ Minderre nézve lásd Kövesdy László leveleit Károlyi Ferencnek. Bécs, 1734. november 10. Uo. Nr. 42389; Bécs, 1734. december 11. Uo. Nr. 42395. (másolat); Uő Károlyi Sándornak. Bécs, 1734. december 11. Uo. Nr. 42407; Macskásy Farkas levelei Károlyi Ferencnek. Ulm, 1734. október 31. Uo. Nr. 50575; Békés, 1734. december 30. Uo. Nr. 50563; Uő Károlyi Sándornak. Ulm, 1734. október 31. Uo. Nr. 50561.; Bécs, 1734. november 12. Uo. Nr. 50577; Spissits Sándor levelei Károlyi Ferencnek. Bécs, 1734. november 17. Uo. Nr. 66336.; Bécs, 1734. december 1. Uo. Nr. 66341.; Bécs, 1734. december 8. Uo. Nr. 66338.; Uő Károlyi Sándornak. Bécs, 1734. november 17. Uo. Nr. 66328.; Uzovics Sándor levele Károlyi Sándornak. Faimingen, 1734. október 24. Uo. Nr. 78216.

pátenseket, aki már ekkor az ezred (számfelletti) kapitánya volt, és az első toborzás idején is fontos szerephez jutott. Br. Ponickan Károly – aki már az ezred felállításakor is ajánlkozott – november 10-én kapta kézhez toborzópátensét Erdődön, és még aznap Pestre indult. November 23-án Károlyi a Pálffy-gyalogezred korábbi kapitányát, Macskásy Miklóst indította el Erdélybe lovas katonák fogadására; december 18-án pedig Károlyi unokája, a Rajna mellől frissen hazatért gr. Haller István hadnagy is pátenst kapott. Bár ez utóbbi tartalmát nem ismerjük, feltehetően a fiatal tiszt is egy önálló század felállítására kapott engedélyt. Természetesen a kijelölt századparancsnokok mellett alacsonyabb rangú tisztek is kaptak hasonló feladatot: december 3-án Ottlik Miklós zászlótartó, három nappal később pedig az ugyancsak nyugatról hazavezényelt Uzovics Sándor zászlótartó kapott engedélyt a toborzásra. Ottlik számára Zemplén, Borsod és Gömör; Uzovics részére pedig Pozsony és Nyitra vármegyéket jelölte ki Károlyi. Végezetül még Ajtay József zászlótartó november 12-ei utasítását kell megemlítenünk. Az Erdélybe küldött Ajtayt ugyan elsődlegesen az öt század számára szükséges lószerszámok beszerzésével bízta meg Károlyi, de fő feladata teljesítése közben katonák fogadását is engedélyezte neki. A kiadott pátensek közül három egykorú másolata is a rendelkezésünkre áll,²⁰ s ezekből kiderül, hogy Károlyi kizárólag 24–40 év közötti „tiszteességes ábrázatú”, izmos, lóra és kardra termett, egészséges férfiak felvételét engedélyezte. Lakóhelyük (vármegye és helység) s életkoruk mellett fel kellett tüntetni az újoncok vallási és társadalmi hovatartozását, valamint a mesterségüket is. A toborzóknak szigorúan ki kellett szűrniük a katonaszökevényeket, a testi fogyatékos (csonka vagy vak), ill. rossz képű jelentkezőket, a cigányokat, románokat; sőt, a br. Ponickannak adott pátenstben még a rutén származás is kizáró ok volt. Nem látták szívesen a házасokat, főként a régieket; és

²⁰ Halász Péter, br. Ponickan Károly és Ajtay József felhatalmazásai.

a „contribuensek” (adózők), azaz örökös jobbágyság felfogadását is tilalmazta a generális. A felsoroltakkal szemben kifejezetten előnyt élveztek a katonai múlttal rendelkezők, valamint a mesteremberek (pontosabban: mesterlegények) is. Károlyi külön kikötötte, hogy tisztjei igyekezzenek minél több gombkötőt, szabót, csizmadiat, szűcsöt, kovácsot, szíjgyártót, lakatos és csikóst verbuválni. Az újonc katonaság téli szállásául s egyben a kiképzés helyszínéül Békés és Csongrád vármegyét, valamint Debrecen városát jelölték ki. A toborzótisztek parancsba kapták, hogy a gyülekező katonákat előbb az illetékes (pesti, debreceni és aradi, Erdély esetében pedig a nagyszebeni) hadi „commissariusok” (biztosok) által elfogadott „assent listák” alapján 20–30 fős csoportokban folyamatosan küldjék el a számukra kijelölt helységekre. Ennek megfelelően novemberben és decemberben a Pesten és környékén (többek között Pest-Pilis-Solt és Esztergom vármegyében, Kecskemét és Nagykőrös térségében) Halász Péter és br. Ponickan által elfogadott katonák transzportjai Csongrádba kerültek; az Irinyi Imre kapitány által felállított század Békésbe; az Ottlik Miklós zászlótartó, valamint a Debrecenben elszállásolt huszártisztek által gyűjtött katonák pedig a cívisvárosban kaptak helyet. A toborzások nagyjából január elejéig tartottak, mivel némely esetben (pl. Irinyi Imre kapitánynál) addigra már betelt a létszám, de közben az uralkodó is megváltoztatta döntését, és január első napjaiban hivatalosan leállította a toborzást. Jellemző egyébként annak menetére, hogy Károlyi Ferenc ezredes már december második felében ráparancsolt unokaöccsére, Haller Istvánra, hogy tíznél több újoncot ne fogadjon fel, a kapitány azonban már karácsony tájékán 15-öt talált Debrecenben.²¹

Ekkortájt már az addig elfogadott katonák jövője is kétségesé vált, és az újonnan kinevezett tisztek hónapokon át aggódhattak a sorsuk miatt. Jól jellemzi ezt, hogy pl. a hazavezényelt és

²¹ Haller István levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1734. december 25. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 25188.

előléptetés előtt álló veterán tisztek egyik-másika inkább kívánt a korábbi rangja szerint megmaradni régi századában, mintsem a szerencséjében bizakodni. Hamarosan az is eldőlt, hogy a tervezett öt század helyett az ezredet mindössze egyetlen (11.) sereggel egészítik ki; az addig elfogadott és továbbra is megtartandó katonákkal pedig az ezred veszteségeit pótolják, ill. egy részüket más huszárezredeknek adják át. Károlyi Ferenc ezredes 1735. január 9-én személyesen indult el Nagykárolyból a Debrecenben, ill. a Békés és Csongrád vármegyében állomásozó újoncok megtekintésére és számbavételére. Körútjáról 16-án érkezett vissza,²² február 4-én pedig az idős generális beszámolót is küldhetett a Haditanácsnak.²³

A CSONGRÁDI KATONASÁG

Br. Ponickan Károly kapitányt Károlyi Sándor november 10-én küldte el Erdődről katonák toborzására és lovak vásárlására szóló írásos meghatalmazással Pestre „recrutázni és remundázni”.²⁴ Úgy tűnik, a kapitány november 15-én látott hozzá a toborzáshoz, és 20-án Macskásy Farkas kapitány a levezenyelték közül Mráz János káplár vezetése alatt hét katonát adott mellé segítségül.²⁵ November 30-án Ponickannak már húsz újonca volt.²⁶ Mráz káplárt később Kecskemétre és Nagykőrösre küldte Ponickan újoncogni; az általa gyűjtött 13 katonával december 22-én érkezett meg Nagykőrösről Majláth Miklós strázsamester.²⁷ Br. Ponickan,

²² SZALAY 1865. 144.

²³ Uo. 144, 146.

²⁴ Uo. 138.

²⁵ Macskásy Farkas levele Károlyi Ferencnek. Pest, 1734. november 20. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50565.

²⁶ Ponickan Károly levele Károlyi Sándornak. Pest, 1734. november 30. Uo. Nr. 59824.

²⁷ Ponickan Károly levelei Károlyi Sándornak és Ferencnek. Pest, 1734. december 24. Uo. Nr. 59822., 59815.

a rendelkezésünkre álló név szerinti kimutatás alapján november 6-a és december 5-e között összesen 53 személyt fogadott fel, köztük a november 19-én szerződtetett Guery Antal furírt és Rödell János nyeregkészítőt. Ezeket a katonákat később két csoportban vezényelték Csongrád vármegyébe. Bár Halász Péter kapta kézhez elsőként a hadgyűjtésre jogosító engedélyt, elhúzódozó bécsi feladata miatt csak később láthatott hozzá a toborzáshoz. November 1-jén egy Pap (Rápolthy) János nevű sebészt, november 15-e és december 1-je között pedig 12 magyar nemzetiségű újoncot fogadott fel.²⁸ A hazavezényelték közül kikerült Majláth Miklós strázsamester decemberben kezdte el a toborzást, aki az újév másnapjáig már 25 válogatott legényt gyűjtött Nagykőrösön és Ceglédén; de Pest vármegye alispánja is felfogadott tizenhárom újoncot, akik „egytűly egyik jó forma legínek” voltak. Majláth egy Farkas György nevű nemeszt fogadott káplárnak Nagykőrösön, aki saját fegyverével és lovával állt be mellé. A toborzás olyan jó ütemben haladt, hogy időközben (úgy tűnik, december 18-án) Károlyi Ferenc már le is állította, aminek Majláth január 1-jén eleget tett.²⁹ Mraz káplár harminc embert hozott magával, akik „jó forma legények” voltak, és a kapitány szerint Ponickan seregében nem is akadtak náluk jobbak.³⁰ Mivel a kimutatások szerint Majláth mellett 16 veterán tartózkodott, vele, ill. Mraz káplárral és hét emberével legalább 25 kipróbált, régi huszár került Csongrád vármegyébe. Őket az újonccokkal együtt Hódmezővásárhelyen, Mindszenten és Szentesen szállásolták el. Andrassy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán kimutatása sze-

²⁸ Mivel Ponickan november 10-én indult el Károlyitól Pestre, az első jelentkezők felvételére csak 15-én kerülhetett sor. A kimutatás szerint a november 6-án, 7-én és 10-én nyilvántartásba vett újoncokat is Halász szerződte.

²⁹ Majláth Miklós strázsamester levelei Károlyi Ferencnek. H. és d. nélkül, ill. Cegléd, 1735. január 2. Uo. Nr. 45763., 45762.

³⁰ Macskásy Farkas levele Károlyi Ferencnek. Vásárhely, 1735. január 15. Uo. Nr. 50580.

rint egyébként 1734. december 8-a és 1735. január 12-e között összesen 159 katona, valamint 63 ló érkezett több turnusban a vármegyébe.³¹ Egy december 27-ei kimutatás alapján – amely a Hódmezővásárhelyen elszállásolt 29 újonc nevét tartalmazza – a Csongrádba került regrutákat három különböző század részére toborozták, akik közül egy-egy Halász, ill. br. Ponickan serege lett volna. A csongrádiak élére hamarosan a Rajnától hazatért Macskásy Farkas kapitány került, aki első lépéseként az egész csongrádi katonaságot Vásárhelyre rendelte; és a revízió során mintegy negyven újoncot küldött el – többnyire a németek közül –, de még így sem volt elégedett az állománnyal. Az ezredes döntésétől tette függővé, hogy megtartsa vagy kimustrálja (elbocsássa) a „sok csöcselék népet”. Január 15-én egyébként 136 újonc tartózkodott a vármegyében, de Macskásy szerint még így is többen voltak a kelletténél, ezért azt tervezte, hogy az elvárásoknak nem megfelelő személyeket elbocsátja.³² Ez meg is történt, mivel egy jóval későbbi összesítés szerint a nyugatról hazatért Czanner Dániel strázsamester mellett – aki Macskásy legfőbb támasza volt – egy-egy furírral, sebésszel és nyeregkészítővel együtt mindössze 114 újonc volt itt.³³

A DEBRECENI KATONASÁG

Debrecenbe elsősorban Baranyi István kapitány, gr. Haller István hadnagy és Uzovics Sándor zászlótartó által felfogadott újoncok kerültek; a város ellenállása miatt azonban az itteni to-

³¹ A Károlyi-ezred Csongrád vármegyébe rendelt újoncainak és katonalovainak Andrassy Zsigmond alispán által készített kimutatása. Csongrád, 1735. január 31. MOL P 396. KCSL 24. tétel. Militaria. fol. 220.

³² Macskásy Farkas levelei Károlyi Ferencnek. H. és d. nélkül. (Beletéve a Békésről 1734. december 30-án írt levélbe – S. I.) MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50563, Hódmezővásárhely, 1735. január 15. Uo. Nr. 50580.

³³ MOL P 396. KCSL 24. tétel. Militaria.

borzás elég nehézkesen haladt. Ugyanakkor a nyugatról hazavezényelt veteránok közül meglehetősen sokan kerültek a városba. A rendelkezésünkre álló listák alapján egy katona a betegeskedő Baranyi István kapitány mellett teljesített szolgálatot; a strázsamesterré előléptetett Rácz Ádám pedig nyolc katonával gr. Haller István mellett tartózkodott. A később zászlótartóvá előléptetett Závody Pál strázsamestert és Keresztes Pál káplárt hat katonával Uzovics Sándor zászlótartó mellett említik, akik többnyire szintén Debrecenben időztek.

Ottlík Miklós zászlótartónak az idősebb Károlyi még november közepén szóbeli utasítást adott a toborzásra, s amikor az 19-én eltávozott Erdődről, hazafelé menet Mádon és Szerencsen „sok szép és válogatott ifjúság” adott kezet a katonaságra. A jelentkezők névsorát november 29-én küldte el Károlyinak.³⁴ Ezt ugyan nem ismerjük, mivel azonban a debreceni katonák 1735. január 9-ei listájában szereplő 13 új katona között hat mádi, kettő pedig szerencsi volt, egyértelműen Ottlík katonáinak kell tekintenünk őket; és feltehetően erről a 13 „derék, jó forma legény”-ről tesz említést Macskásy Farkas kapitány egyik levele is.³⁵ Károlyi december 3-án állított ki hadfogadó pátenst Ottlík részére,³⁶ aki egy hazatért veteránt is kapott maga mellé.

A debreceni katonaság január 9-én készült kimutatása három, Kövesdy László hadnagy által felfogadott német furír (századírnok), egy borbély, kilenc már régebben felfogatott, „válogatott” katona és a fent említett tizenhárom újonc nevét tartalmazza. Ez utóbbiaknál azonban csak négy neve mellé jegyezték fel, hogy

„assentáltatik”, a többi kilencet vélhetően elbocsátották.³⁷ A toborzás időközben történt lefújása miatt nem is tartjuk valószínűnek, hogy ez a szám lényegesen szaporodott volna az elkövetkező hónapok során. Mint láttuk, Ottlík zászlótartó is csak meglehetősen későn kapta meg a számára még december 3-án kiállított toborzópátenst; a toborzás leállítása miatt már Macskásy Miklós kapitány, gr. Haller István hadnagy és Uzovics Sándor zászlótartó sem tudott komoly eredményt felmutatni. Macskásy pl. még 1735 májusában is Erdélyben (Déván) tartózkodott, Károlyi Sándorhoz küldött jelentései azonban többnyire csak pokrócok vásárlásáról tudósítanak.³⁸ Ajtay József zászlótartó 1734 novemberétől 1735 februárjáig Nagyszeben és Brassó térségében foglalatzkodott a lószerszám beszerzésével és elkészíttetésével, s bár ő is rendelkezett hadfogadási engedéllyel – mivel egyetlen mundéros katona sem volt mellette –, nem igen bíztak benne. Attól tartottak, hogy a felfogadott önkénteseket kiviszi Magyarországra, s ott szélnek eresztik őket. Ajánlkozó pedig itt is lett volna, de a parancs szerint románokat és nős jelentkezőket nem fogadhatott fel. Decemberben Brassóban egy testvérpár, „jó forma” szolgálategyények álltak mellé egy társukkal, de őket is csak önkéntesként, fizetés nélkül tarthatta maga mellett. Végül csak két ifjú tartott vele – amikor Kolozsvárra érkezett nyolc megrakott szekérrel –, akiket március elején az idősebb Károlyi Debrecenbe küldött Baranyi kapitány keze alá.³⁹ Mivel Baranyi kapitány május 21-én arról tudósította az öreg Károlyit, hogy Macskásy kapi-

³⁴ SZALAY 1865. 138–139; Ottlík Miklós levele Károlyi Sándornak. Ónod, 1734. november 29. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 54308.

³⁵ Macskásy Farkas levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1734 decembere (a nap nincs beírva – S. I.). Uo. Nr. 50567

³⁶ Ottlík Miklós levele Károlyi Sándornak. Deméte, 1734. december 29. Uo. Nr. 54309.

³⁷ MOL P 396. KCSL 24. tétel. Militaria.

³⁸ Macskásy Miklós levelei Károlyi Sándornak Déváról. 1734. december 26. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 45607, 1735. január 26. Uo. Nr. 45614., 1735. május 6. Uo. Nr. 45613. stb.

³⁹ Ajtay József levele Károlyi Sándornak. Nagyszeben, 1734. december 25. és Kolozsvár, 1735. február 10. Uo. Nr. 426., 419; Baranyi István levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1735. március 9. Uo. Nr. 4059; Uő Károlyi Sándornak. Debrecen, 1735. március 13. Uo. Nr. 4051.

tány 16 köpönyeget, 17 pokrócot, valamint ugyanannyi nyeret és nyeregszerszámot küldött a keze alatt levő újoncok számára,⁴⁰ elképzelhető, hogy a toborzás leállítását, ill. az addig felfogadott katonák kiostálását követően mindössze 17 regruta maradt Debrecenben!⁴¹

A BÉKÉSI SZÁZAD

Legtöbb tudomásunk az Irinyi Imre kapitány által felállított századról van. Mint fentebb írtuk, Irinyi csak másodikként kapta kézhez Károlyi engedélyét, viszont tisztársai közül ő volt a leggyorsabb: rögtön a pátens megérkezését követően hozzákezdett a toborzáshoz, és alig egy hónap múlva már együtt volt a teljes század. Pátense ugyan sem eredetiben, sem pedig másolatban nem ismert; költségkimutatása és jelentései alapján Heves és Borsod vármegye, ill. Debrecen környéke lehetett kijelölve a toborzóterületének. November 1-jén, Miskolcon kezdte meg a toborzást, és egy hónapon keresztül naprakész fizetési kimutatást vezetett, amelyben az újoncok napidíján kívül tételesen feljegyezte a zenészek és a katonák számára járó ital (bor), étel (a lovak abrakja is), gyertyák árát, valamint a szállás díját is.⁴² November 2-án még csak egy jelentkezője volt, viszont találkozott egy Faragó György nevű nemeslegénnyel, aki már az első toborzáskor is jelentkezett az ezredbe, de megszökött. Most azonnal elfogatta, s mivel „derék, szolgálatra való legény”-nek találta, bizonyoságlevelet vett tőle, és megtette káplárnak. A Faragó által, több hites

⁴⁰ Baranyi István levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1735. május 21. *Függelék*, 38. sz.

⁴¹ Itt érdekes megjegyeznünk, hogy amikor május 30-án tömegverekedés tört ki a katonák és a debreceniek között, a belekeveredett hat újonc huszár közül csak egy szerepel a január 9-ei listában.

⁴² „Expensae a' prima 9bris Anni 1734. pro necessitatibus Neo-conductorum Militum.” MOL P 396. KCSL 24. Militaria. fol. 77–80.

tanú jelenlétében, november 2-án Irinyinek adott elismervényre feljegyezték az első hét újonc személyi adatait is. Későbbi jelentések alapján a kapitány nem volt különösebben válogatós az első napokban, mivel az újoncok közül néhányan különböző köztörvényes cselekedetekért jól megérdemelt büntetésüket töltötték a miskolci tömlőben. Hatodikán a kapitány már két újonnan szerződtetett káplár és 12 közkatona kíséretében indult el a verbuválás következő állomására, Egerbe, ahová Mezőkövesden keresztül 10-én érkeztek meg. Az egri toborzás során újabb „nyolc jó legénnyel” szaporodott a kis csapat. Ezt követően Mezőkövesden és Emődön keresztül ismét visszatértek Miskolcra. Mezőkövesden Irinyi egyik hátrahagyott katonája időközben 12 újoncot gyűjtött maga mellé. A 15-én, Miskolcon készült összeírásba 66 katona nevét jegyezhatték be, ekkor már három káplárral rendelkeztek (Faragó, a komáromi Tóth István és a miskolci illetőségű Filszky Antal); de itt sikerült szert tenni megfelelő századírnyokra is a magyarul, németül, tótul és latinul egyaránt jól tudó miskolci Erdélyi Miklós személyében. Károlyi Sándor egyébként Tóth Istvánt tette meg első káplárnak, aki komoly katonai múltra tekinthetett vissza, mivel korábban Mercy generális alatt szolgált a „Bánátus”-ban, és derekasan tudta az „exercitiumot”. A generális megfelelő választása hamar beigazolódtott, mivel Tóth már néhány nap múlva szépen „exercitírozta” (vezényelte) a katonaságot.⁴³ Irinyi tehát meg lehetett elégedve a toborzás menetével: véleménye szerint alig három hét alatt mind az öt század kitelne innen, főleg, ha egyenruhás, fegyveres katonák lennének mellette, mivel akkor jobban özőnlenének a jelentkezők. Úgy vélte, hogyha „mundéros” katonát látnának a társaságában, akár 300 legényt is toborozhatott volna. A jelentkezők mind „jó legények”

⁴³ Irinyi Imre levelei Károlyi Sándornak. Miskolc, 1734. november 4. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29430., Miskolc, 1734. november 16. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29433.; Uő Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1734. november 20. Uo. Nr. 29434.

voltak, „kemínyek”, akadt köztük csizmadia, szabó, mészáros is. Miskolcra 17-én, kora reggel indultak tovább, és két nap múlva értek Debrecenbe. Irinyi itt, valamint a cívisváros közvetlen szomszédságában, Balmazújvárosban és Hortobágyon kívánta befejezni a toborzást. A 21-ei kimutatás még mindig csak 68 nevet tartalmazott, a hónap végére viszont sikerült szinte teljesen kitölteni a létszámot. 26-án Szombati János személyében meglett a negyedik káplár, három nap múlva pedig a közkatonák száma (88) is betelt, így a november 30-ai listába már a kapitányéval együtt összesen 95 nevet rögzíthettek. A századírnok, a négy káplár és a 88 közlegény mellé Irinyinek az utolsó napokban sikerült kovácsot is találnia, bár a trombitás és a nyeregkészítő posztja üres volt. A tisztikarból hiányzott még a hadnagy, a zászlótartó (Irinyi úgy tudta, hogy az Erdélybe küldött Ajtay József lesz hozzárendelve⁴⁴); a strázsamestert pedig az újonnan érkezettek közül várták. Természetesen a toborzás során olyanok is akadtak, akik utólag meggondolták magukat. Irinyi pl. maga számolt be arról, hogy november 26-án, Debrecenben egy vásáros ember „társ pohárt” ivott a katonákkal, s mivel nagyon megtetszett neki a muzsika, katonának ajánlkozott, de reggel már „mást álmodott”. Ezt Irinyi sem bánta, mivel rögtön jobbat fogadott a helyébe, olyat, akinek lova is volt.⁴⁵ A rendelkezésünkre álló négy név szerinti kimutatás alapján alig tucatnyi újonc gondolta meg magát utólag. Az első hét katona között szereplő debreceni Harmat István pl. már nem volt jelen a november 15-ei miskolci mustrán; a Debrecenben, 21-én készült lista szerint pedig az elmúlt hat nap alatt két borso-di katona hagyta ott az alakulatot, s helyettük öt újabb érkezett (ketten Balmazújvárosból, egy-egy pedig Miskolcra, Hajdúböszörményből és Mezőkeresztesről). A 30-ai, végleges kimutatásból

⁴⁴ Irinyi Imre levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1734. december 1. Uo. Nr. 29441.; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 28. Uo. Nr. 29447

⁴⁵ Irinyi Imre levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1734. november 26. Uo. Nr. 29436.

ismét nyolc régi újonc hiányzott, az időközben felfogadott 32 közlegénnyel együtt viszont teljessé vált a létszám (1. melléklet).⁴⁶

Az egység december 1-jén indult el a kijelölt állomáshelyére: Derecskén, Berettyóújfalun át 4-én érkeztek Gyulára, ahol összesen három napot töltöttek. Irinyi szeretne volna elérni, hogy Békés vármegye legalább három helységet jelöljön ki a katonaság számára, végül azonban csak kettőben sikerült megegyezniük. A század egyik fele Szombati és Tóth káplár felügyelete alatt Gyulán maradt; a többiek pedig (összesen 47 fő) a kapitány és Filszky káplár vezetésével Békés városába vonult át (Faragóról ekkor Irinyi sem tudta, hogy hol van). A vármegye 7-én megtartott közgyűlésén határoztak a katonák eltartásáról is. E szerint a békési csapatot a városon kívül Körösladány, Szeghalom, Füzesgyarmat, Fás és Vésztő lakosságának kellett eltartania; a Gyulán maradtaknak pedig Magyar- és Romángyula, valamint Nemetgyula polgárai mellett Csaba, Doboz, Kétegyháza és Vári lakói viselték gondjukat (5. kép, 2. melléklet). A „dislocatio” (elszállásolás) ugyanakkor a katonákkal megegyező számú ló eltartásáról is gondoskodott, holott ekkor mindössze 10 ló volt a században. A kapitányon, a furíron, a kovácson – aki rögtön kettőt is birtokolt – kívül Filszky Antal és Tóth István káplár, valamint négy katona rendelkezett lóval. Ez utóbbiak közül az első napokban Miskolcon felfogadott Nagy Gergelynek és Himecs Jánosnak – ez utóbbit különösen dicsérte Irinyi kapitány is – egy-egy volt,

⁴⁶ A toborzás menetét az Irinyi által december 3-án lezárt költségelszámolás és a rendelkezésünkre álló négy létszámkimutatás mellett a Károlyi Sándornak és Károlyi Ferencnek írt jelentések alapján foglaltuk össze. Irinyi Imre levelei Károlyi Sándornak: Miskolc, 1734. november 2. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29431., Miskolc, 1734. november 4. Uo. Nr. 29430., Eger, 1734. november 10. Uo. Nr. 29432., Miskolc, 1734. november 16. Uo. Nr. 29433., Debrecen, 1734. november 20. Uo. Nr. 29434., Debrecen, 1734. november 24. Uo. Nr. 29435., Debrecen, 1734. november 26. Uo. Nr. 29436., Debrecen, 1734. december 1. Uo. Nr. 29440.; Irinyi Imre levelei Károlyi Ferencnek: Debrecen, 1734. november 20., 27, 29, 30., december 1. Uo. Nr. 29397., 29434., 29438–29439., 29441.

a Borsod vármegyei Kazincon szép jószággal bíró szőlőbirtokos nemesember, Sümegi Mihály viszont két lóval állt be a seregbe, melyek közül az egyiket Irinyi Árkosi György alá adta.⁴⁷

Irinyi jó kapcsolatot épített ki a vármegye elöljáróival; összességében elégedett volt a helyi állapotokkal. Leveleiben dicsérte az ott található lovakat, amelyek „derék, jó erős” lovak, nem is aprók, s szerinte innen az egész századot el tudnák látni megfelelő hátasokkal. Magát Békés városát is derék településnek tartotta, amelynek „mindene jó”; akkorának találta, mint Nagykárolyt: a városban sűrűn állnak a házak, és jó gazdák lakják. Mindössze a helyi borral nem volt megelégedve, mivel szerinte a „rossz, nehéz italú veresbor és minesi bor”, bár a vármegye tisztikara és az uradalmi tisztviselők is ezt fogyasztják. Gyula már jóval kevésbé nyerte el a tetszését, szerinte ugyanis az annyira sáros hely, hogy annál sárosabb már nem is lehetne, gyakorlatoztatni sem lehet a katonákat!⁴⁸

Irinyinek elsősorban megbízható, tapasztalt strázsamesterre volt szüksége, amiről szinte minden levelében megemlékezett. December 10-én pl. arról írt, hogy a seregben olyan legények is vannak, akiknek „kelletik az jó zabola”, bár maga is szorgalmasan rajtuk tartja a szemét, s napjában háromszor ellenőrzi őket. Károlyi Ferenc végül december közepén egy írástudó nemest, a november 1-jével strázsamesterré előléptetett veterán Harmos Mihály káplárt küldte Békésre.⁴⁹ Januárban az ugyancsak frissen hazatért és hadnagyi előléptetés előtt álló Spissits Sándor zászlótartó érkezett a vármegyébe. A két veterán érkezése jelentősen megkönnyítette Irinyi dolgát, de rávilágít arra is, hogy a hazatért veteránok elosztása

⁴⁷ Irinyi Imre levele Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 29. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29448.

⁴⁸ Irinyi Imre levelei Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 19., 24., 28., 29. Uo. Nr. 29396., 29445., 29447–29448.

⁴⁹ Irinyi Imre levelei Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 10. Uo. Nr. 29443., Békés, 1734. december 19. Uo. Nr. 29396.; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 10. Uo. Nr. 29444.

meglehetősen egyenetlenül történt. Mint láttuk, a békési századdal ellentétben a Debrecenben és a Csongrád vármegyében összevont újoncok mellett időnként 20–25 veterán is tartózkodott. Megérkezésétől egészen a nyár közepéig Spissits Sándor volt a békési katonaság mellett. Irinyi kapitány több ízben is eltávozott, néhány esetben pedig Nagykárolyba utazott, hogy személyesen számoljon be a körülményekről, így pl. már 1735. január 17-én Gyuláról érkezett Károlyihoz,⁵⁰ de még február 15-én is Spissits látta el a teendőket Békés vármegyében.⁵¹ Március 31-én Irinyi újra Békésen volt, április 6-án viszont már Nagykárolyban tartózkodott, és ott is maradt egészen az április 27-én kitört felkelés leveréséig.⁵²

A vármegyével való újabb tárgyalás során a december 22-én, Gyulán megtartott közgyűlésen úgy döntöttek, hogy a katonák egy része továbbra is marad Gyulán, valamint Békésen, a többiek pedig Csabán, Füzesgyarmaton és Szeghalmon osztják szét. Békésen (Irinyi kapitány távollétében) továbbra is a főhadnagy és Harmos Mihály strázsamester állomásozott. Itt egyébként Irinyi már korábban vicekáplárnak nevezett ki egy Sümegi Mihály nevű kazinci (Borsod vármegye) gazdalegényt. Gyulán Filszky káplár maradt, míg Csabára Szombati, Szeghalomra pedig Tóth káplár került. Mivel a füzesgyarmati lakosok már egész január hónapra Szeghalomra vitték a rájuk kivetett ellátmányt, Spissits főhadnagy csak február 1-jén vitte át Szeghalomról az oda vezényelt katonákat. Élükre a mezőkeresztesi Berecz Istvánt nevezte ki vicekáplárnak.⁵³ Klósz Mátyás alispán egyébként még december 22-én köszönetét fejezte ki Károlyi Ferencnek Gyuláról, amiért biztosította arról, hogy Irinyi kapitány seregén kívül más

⁵⁰ SZALAY 1865. 145.

⁵¹ Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. február 15. Uo. Nr. 66343.

⁵² Lásd a március 31-én Békésről, valamint az április 6-án, május 11-én és 15-én Nagykárolyból írott leveleit. Uo. Nr. 29449–29452.

⁵³ Spissits Sándor levelei Károlyi Ferencnek és Sándornak. Gyula, 1735. január 22. Uo. Nr. 66358., Csaba, 1735. február 5. Uo. Nr. 66354.

„compániakkal” (századdal) nem terhelik a vármegyét. Klósz levelét Károlyi Sándor szintén megkapta, mivel 1735. január 5-én írott válaszában a tábornok is megköszönte a vármegye kedvező hozzáállását, és sietett megnyugtatni a közgyűlést, hogy katonái a legkisebb kellemetlenséget sem fogják okozni.⁵⁴

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy bár Irinyi százada legalább fél éven át állomásozott itt, Békés vármegye területén nem folyt toborzás, de az időközben történt szökések pótlására sem fogadtak fel helyieket.⁵⁵ Külön érdekesség viszont, hogy még december folyamán Orbán János, Békés vármegye köztisztviselőként álló esküdtje is ajánlkozott az ezredbe. Irinyi kapitányon keresztül magának kapitányságot, hasonló nevű fiának pedig zászlótartói vagy legalább strázsamesteri rangot szeretett volna Károlyi Sándortól. Mivel az idős hadfiról a későbbiek során is szó esik majd, érdemes kicsit elidőznünk életpályáján. Orbán szolgabíró volt az 1700. március 29-én újjáalakuló Békés vármegyei tisztikarban. A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor a kurucok elől Gyula várába szorult, és 1703 nyarán II. Rákóczi Ferenc névre szóló pátenst küldött be neki, amelyben „régigaz magyarságára” hivatkozva ígéretet tett, hogyha feladja a várat, sem személyében, sem pedig vagyonában nem esik bántódása. Ha korábban gondolkodott is az átálláson, az egész függetlenségi harc alatt megmaradt a császár szolgálatában. Hűségéért és szolgálataiért 1705-ben I. József aranylancot küldött neki, amit az év őszén Erdély felé vonuló Herbeville marsall által kapott meg. Tetteit ugyan nem ismerjük,

⁵⁴ Klósz Mátyás levele Károlyi Ferencnek. Gyula, 1734. december 22. Uo. Nr. 39240.; Károlyi Sándor levele Békés vm. nemesi közgyűlésének. Nagyvárad, 1735. január 5. BML IV. 4. 1. b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 4.

⁵⁵ A Csongrád vm.-i újoncok között ugyanakkor legalább két Békés vm.-i volt: a Hódmezővásárhelyen elszállásolt 29 újonc katona 1734. december 27-ei kimutatásában a 22 esztendő református békési Szentés György; az országból történt kivonulás során megszököttek 1735. augusztus 20-ai névsorában pedig a 23 éves nőtlen, református, szentandrászi Dávid György nevével találkozunk.

de abból, hogy Rákóczi is tőle remélte Gyula átadását, a császár pedig ily nem mindennapi kegyben részesítette, arra következtethetünk, hogy Orbán a gyulai őrség egyik legfontosabb tisztje lehetett. Egy évre rá, 1706 őszén Szegedre ment, ahol Rabutin kapitánnyá nevezte ki a rácok közé.⁵⁶ Később br. Jósika Imre, majd Rácz Pivoda (Dettina István) regimentjeiben harcolt a kurucok, ill. az 1716–1718. évi háború idején a törökök és a tatárok ellen. Jól ismerte Károlyi Sándort, akivel Debrecenben és Hajdúhadházon is találkozott, de ismeretes volt gr. Pálffy János generális előtt is.⁵⁷ Mivel a későbbiek során sem az idősebb, sem pedig az ifjabb Orbán névvel nem találkozunk a Károlyi-ezred tisztikarában, egyik kérés teljesítésére sem került sor.⁵⁸ Ennek oka – miként arról a későbbiek során szó lesz – elsősorban abban keresendő, hogy az ezredben már ekkor is több számfeletti, ill. előléptetésre váró tiszt volt; és hamarosan az is kiderült, hogy a tervezett öt századból mindössze egyet tartanak meg.

A féléves békési tartózkodás alatt aránylag ritkán került sor szökésekre és kihágásokra. Még, amikor a sereg Debrecenből Derecskére masírozott, megszökött egy újonc, de Irinyi rögtön felfogadott helyette egy Horváth György nevű csikóslegényt, aki „kettőnél jobb és erősebb” volt.⁵⁹ Békésről a hajdúnánási pap kocsisa tűnt el december 8-án, de róla később már úgy gondolták, hogy a Körösbe fulladt.⁶⁰ Alig két hétre rá a gyulai kato-

⁵⁶ SERES 2006. 230–232.

⁵⁷ Irinyi Imre levele Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 24. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29446.

⁵⁸ Id. Orbán János egyébként még 1736-ban is Békés vármegye esküdtje volt, 1736–1763 között pedig folyamatosan a fia töltötte be a biztosi posztot.

⁵⁹ Irinyi Imre levele Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 10. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29443.; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 10. Uo. Nr. 29444.

⁶⁰ Irinyi Imre levele Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 10. Uo. Nr. 29443.; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 10. és 28. Uo. Nr. 29444., 29447.

nák közül dezertáltak ketten;⁶¹ 1735. január 26-a éjjelén pedig ugyancsak Gyuláról szökött el egy újonc, aki miatt Spissits sem szánakozott, mivel „nyomorult ábrázattya s tekintete” és „annál rosszabb erkölcsse” volt.⁶² Február 20-án Szeghalomról jelentettek két szökést.⁶³ A szökések mellett a különböző kihágások is okoztak némi gondot. A toborzás elején felfogadott Bodnár Pál miskolci, Nagy Gergely berekböszörményi és Himecs János nagyváradi katonák megrögzött régi tolvajok voltak, akiket Irinyi a miskolci tömlőcből szabadított ki a „sententia” (ítélet) alól.⁶⁴ Himecs 1735. február 8-án, Gyulán, egy Karcsai nevű helyi lakos kocsmájában mulatott napestig, majd éjjel Bodnár tudtával és segítségével ellopta egy átutazó göbolyös lovát, s azt a Békésen állomásozó Rácz Demeternek adta tovább. Ez utóbbit egyébként más lopással is vádolták, Bodnár pedig gyanús eredetű holmikat (főköttöt, inget, kötenyt, rókabőrt) hordott haza a szállásra, amelyeket azután a kocsmában hagyott ital fejében. Himecs azzal is dicsekedett, hogy a békési pusztákon már 20–30 pár ökröt meg-evett. A négy megnevezett katonán kívül még az egri Ugricska János tartozott a sereg fekete bárányai közé, aki egy szikrányival sem volt különb társainál. Spissits főhadnagy az Irinyi kapitány kíséretében távol levő Nagy kivételével elfogatta, s az ezredeshez akarta küldeni őket, hogy ott nyerjék el méltó büntetésüket. Kérte is Károlyi Ferencet, hogy szabadítsa meg tőlük a századot, mivel korábbi tapasztalata szerint a nyugati hadszíntérre vezényelt

⁶¹ Irinyi Imre levelei Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 24. és 29. Uo. Nr. 29446., 29448.; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1734. december 28. Uo. Nr. 29447.

⁶² Spissits Sándor levele Károlyi Sándornak. Csaba, 1735. február 5. Uo. Nr. 66354.

⁶³ Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. február 24. Uo. Nr. 66355.

⁶⁴ Itt még érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy november közepe táján a hajdúböszörményi illetőségű híres szegénylegény, az 1737-ben Debrecenben kivégzett Hámos János is beállt a csapatba, de 30-án már nem volt jelen.

regimentben is azok okozták a legtöbb gondot – közülük kerültek ki a szökevények –, akik már odahaza is „kapakerülő, részeges, kóborló s maga dolgaiban álhatatlan” egyének s nem utolsó sorban tolvajok voltak.⁶⁵ Békésen pl. két újonc a helyi görög két nyergét tulajdonította el „szerszámostul, pokrócostul”,⁶⁶ Csabán pedig két másik egy könnyűvérű nőt vitt a kvártélyukba, akit anyaszült meztelenre vetkőztettek, s amellet egy malacot is agyonverték. Spissits hadnagy mindkét esetben példás büntetést szabott ki a vétkekre.⁶⁷ A helybéliekkel való összetűzésre mindössze 1735. január 6-án került sor, amikor az egész századot Gyulára rendelték ellenőrzésre, és több katona is a helybéli lakosokkal mulatozott a város kocsmájában.⁶⁸ Ezt a perpatvart még idejében sikerült elsimítani; március 1-jén viszont három katona úgy megborosodott, hogy ketten majdnem agyonverték a harmadikat, aki még napok múlva is az ágyat nyomta. A két vétkest Spissits magánál tartotta áristomban, amíg a „keresztfjok” jobban lesz, s azt követően maga akarta őket érdemük szerint „megkeresztelni”.⁶⁹ Az újoncok elszállásolása és étellemezése szigorú szabályozás alapján történt, amelyben mind a vármegye, mind pedig a katonaság feladatát megszabták. Erre nézve lásd az 1734. december 22-ei rendtartást (3. melléklet).

⁶⁵ Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. február 14. Uo. Nr. 66357; Uő Károlyi Sándornak. Békés, 1735. február 15. Uo. Nr. 66356.

⁶⁶ Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. február 24. Uo. Nr. 66355.

⁶⁷ Spissits Sándor levele Károlyi Sándornak. Csaba, 1735. február 5. Uo. Nr. 66354.

⁶⁸ Az igazsághoz tartozik, hogy az összetűzésnek volt egy gyulai sérültje, aki néhány nap múlva hirtelen meghalt, de a gyanúba fogott katonára nem tudták rábizonyítani, hogy megszúrta volna a dulakodásban. Spissits Sándor levelei Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. január 19, Gyula, 1735. január 22. Uo. Nr. 66345., 66358.

⁶⁹ Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Csaba, 1735. március 7. Uo. Nr. 66353.

A KÁROLYI-HUSZÁROK 1735. ÉVI TISZÁNTÚLI SZEREPÉNEK FORRÁSAI⁷⁰

A fentiek alapján tehát az ezred tisztjei közül többen is a felkelés helyszínén, ill. annak közvetlen szomszédságában tartózkodtak. Baranyi István kapitány Debrecenben, Macskásy Farkas Hódmezővásárhelyen, Spissits Sándor hadnagy pedig Békés városában állomásozott a felkelés kitörésekor (11. kép). Jelen forrásközlésünk alapjául Spissits Sándor hadnagy levelei szolgálnak, mivel a főhadnagy április 29-e és május 30-a között, valamint június 26-án legalább 16 levelet írt Károlyi Sándor tábornoknak, ezredtulajdonosnak és Károlyi Ferenc ezredesnek. A levelek közül tizennégy egy csomóban található a Károlyi nemzetség levéltárában, és feltehetően a gyűjtemény korábbi gondozója (valószínűleg Éble Gábor levéltáros) „Péró lázadás 1–14.” felirat alatt gondosan megszámozta őket.⁷¹ Ugyanakkor a kis levélcsoport Spissitsnek nem minden levelét őrizte meg, mivel Károlyi Sándor a fontosnak tartott jelentéseket továbbküldte Bécsbe a Haditanácsnak, ill. gr. Batthyány Lajos kancellárnak. Spissits május 4-ei, Bécsbe küldött levelét pl. azért nem ismerjük, mert azt nem volt idejük lemásoltatni, és Germeten tanácsos az eredeti adta be a Haditanácsnak. Az erdőhegyi csata eseményeiről készült és Károlyi Sándorhoz írt május 11-ei beszámolót azonban eredetiben őrizte meg a Batthyány család levéltára. A levél tartalma hasonló Spissits Károlyi Ferenc ezredesnek írt aznapi jelentéséhez, de annál jóval részletesebb. A felkelés iratait tartalmazó aktában Spissitsnek

⁷⁰ Lásd még SERES 2007.

⁷¹ MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagium. „Péró lázadás 1–14.” A „Péró lázadás 2.” feliratú, és 1735. május 2-án Károlyi Sándornak írt levél később Nr. 26344. jelzet alatt átkerült a *Missiles* (P 398) gyűjteménybe, helyette pedig Spissits április 29-én Károlyi Ferencnek írt levelének egykorú másolata került be az iratköteg végére – S. I. Az eredeti levél fotóját lásd 6. kép.

még egy további levelét is megtaláltuk, amely ugyan nem a Károlyiaknak szólt, adatai azonban jól kiegészítik az akkortájt kelt jelentéseit. Spissits hadnagy levelei eddig sem voltak ismeretlenek a történetírás előtt. Éble Gábor 1893-ban írott, *Károlyi Ferencz gróf és kora 1705–1758* című munkájában több részletét is ismertetette, az első két jelentést – a felkelés kitörésének és első napjainak részletes beszámolóit – pedig szinte teljes terjedelmében kiadta. Ennek ellenére a mű mindmáig elkerülte az 1735. évi felkeléssel foglalkozó történetírók figyelmét.⁷² Spissits jelentéseit méltán tarthatjuk a felkelés egyik legfontosabb forrásegyüttesének, elegendő itt csak Károlyi Sándor fiához írt, 1735. május 18-ai levelére utalnunk, melyben kiemelte Spissits folyamatos tájékoztatását, valamint azt, hogy a hadnagy észrevételei szinte mindig elsőként tudósítottak az eseményekről.⁷³ Ugyancsak érdemes kitérnünk a levelek információtartalmára, mivel a felkelés kitörésének és kezdeti eseményeinek számos részletét Spissits jelentései őrizték meg. Így pl. Tolnay embereinek megverését és kifosztását, a szarvasi pap esetét, a csabacsüdi bérlővel történeteket valószínűleg még maga Klósz alispán hallotta Szarvason, de az sem elképzelhetetlen, hogy a károsultak Békésen számoltak be a velük történetekről. Legalábbis a Karácsony Lukáccsal történetek leírása, ill. a bérlő szavainak visszaadása erre utal. A felkelők első táborhelyeként említett békésszentandrásai Gödény-halom (12. kép) csak Spissits leveleiben fordul elő, amely azért is értékes adat, mert

⁷² Legjobb tudomásunk szerint, érdemben mindeddig csupán két monográfiában használták fel Éble munkáját: Scherer konkrétan is hivatozik rá a Péró-lázadás gyulai eseményeinek ismertetésekor, Kovács pedig a felkelés kapcsán hívta fel a figyelmet Spissits főhadnagy jelentéseire. SCHERER 1938. 285–286; KOVÁCS 1988. 165.

⁷³ Károlyi Sándor levele Károlyi Ferencnek. Pozsony, 1735. május 18. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 36497.

erről az eseményről mindössze két, jóval későbbi, szájhagyomány útján fennmaradt közlés ismert.⁷⁴

Ugyanakkor nem Spissits volt az egyetlen Károlyi-tiszt, aki tudósított a felkelés fejleményeiről. A Csongrád vármegyében állomásozó Macskásy Farkas kapitánynak a felkelés során Hódmezővásárhelyről és Szentesről összesen hat levelét ismerjük, melyeket a két Károlyihoz írt. Bár Macskásy Spissitsnél némileg távolabb tartózkodott a felkelés epicentrumától, levelei mégis fontos adalékokat tartalmaznak, különösen a mozgalom csongrádi eseményeiről, sőt, az első hírekről éppen ő tájékoztatta az öreg Károlyi Sándort rögtön a felkelés kitörését követő napon. Ide sorolhatjuk még Czanner Dávid strázsamester Macskásyhoz írt levelének másolatát is, amit a kapitány továbbított Károlyi Sándornak. Irinyi Imre kapitány csak a felkelés leverését követően tért vissza Békés vármegyébe; Károlyi Ferenc május 20-ai leveléből tudjuk, hogy Szarvasnál még három menekülő kurucot is elfogott, a felkelés történetére nézve azonban egyetlen értelmes levele sem maradt fenn. Viszont a huszárezred két további, Magyarországon tartózkodó tisztje több jelentést is írt az eseményekről. Baranyi István kapitány a mozgalom alatt végig Debrecenben tartózkodott Gvadányi őrgrof altábornagy mellett. Az ebből az időből fennmaradt tíz jelentése leginkább a felkelés mellékeseményeiről őrzött meg fontos információkat. Kövesdy László kapitány éppen a felkelés kitörésének napján, április 27-én

⁷⁴ Petik Ambrus gyulai tanító 1784-ben írt, és Békés vármegyét kérdés-felelet formában bemutató földrajzkönyvében a Szentandrászt tárgyaló résznél feltett – „Mitsoda emlékezetes halom vagyon ezen Helység határán?” – kérdés után a következő válasz szerepel: „Itt vagyon a’ ma nagy Gödény’ halmá, kire 1735dik Esztendőben a’ Tiszán innen ostobául fel-támadott Gyülevész Kálvinista paraszt nép maga Zászlóját először is ki ütötte”. Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtésében pedig a békésszentandrási előjáróság írta le a Gödény-halom kapcsán: „Régen nevezték Péro halmának is arra a Mondára, hogy régen Péro itt ütött volna tábornokot, és a’ Béreseket gyűltek hozzá gazdáiknak legjobb lovain”. PETIK 1961. 42; PESTY 1983. 101.

érkezett haza Bécsből,⁷⁵ s bár ő is végig távol maradt a felkelés területétől, Pestről, ill. Nagykárolyból írt három levele mégis tartalmaz értékes adalékokat. A négy huszártiszt jelentéseit kiegészítettük néhány, zömmel ugyancsak a Károlyi család levéltárában található levéllel, amelyek egyaránt összefüggnek a felkeléssel és a Károlyi-huszárok (8. kép) dél-alföldi jelenlétével.

Mivel a huszártisztek folyamatosan kapcsolatban álltak az illetékes vármegyék tisztviselőivel, azok levelei, hivatalos beszámolóik is szorosan összefüggnek a területükön állomásozó újonc katonaság helyzetével. Ezért forrásaink közé igyekeztünk felvenni minél több ilyen iratot. Csongrád vármegyéből Andrassy Zsigmond alispán négy, Károlyi Sándorhoz és gr. Batthyány Lajos kancellárhoz írt; Sámbockréty Miklós szolgabíró két, Andrassynak és Macskásy kapitánynak; valamint Gálos Mihály esküdt, uradalmi tisztartó egy, ugyancsak Andrassynak küldött levele kapcsolódik szorosabban véve az eseményekhez. A szomszédos Békés vármegyéből sokáig csak Klósz Mátyás alispánnak jóval az események után Batthyányhoz írt összefoglaló jelentése volt ismert a vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében található másolat alapján, a pontos dátum nélkül. Ezt most az eredeti irat alapján közöljük, és kiegészítjük Klósz és a vármegye további három levelével. Ezek egyikét Klósz írta Spissits hadnagynak április 28-án éjjelen, másnap pedig a vármegye rögtönzött közgyűlése tájékoztatta az eseményekről a Helytartótanácsot. A május 6-án kelt legrészletesebb beszámolót ugyancsak a Helytartótanácsnak küldte el az alispán.

A felkelés idején előbb Nagysurányban, majd Nagykárolyban tartózkodó gr. Károlyi Ferenc ezredes részletes levelekben számolt be az eseményekről Pozsonyban tartózkodó apjának. A meglehetősen hosszú és adatgazdag levelek rendre tájékoztatták az idős tábornokot a felkelőkről érkező hírekről, amelyeket

⁷⁵ SZALAY 1865. 151.

részben Baranyi István és Macskásy Farkas kapitány, s nem utolsósorban az Aradra visszavonuló Spissits Sándor hadnagy írt meg az ezredesnek. Emellett Károlyi Ferenc folyamatosan tájékoztatta apját a Szatmár vármegye biztonsága érdekében tett intézkedéseiről is. Az ifjabb Károlyi terjedelmes levelei többnyire gazdasági jellegűek, s leginkább az újonc századok ellátásával, a felszerelés beszerzésével kapcsolatosak. Terjedelmi okok miatt ezért csak a témánkhoz szorosan kapcsolódó május 3-án, Nagysurányból írott levelet közöljük, amelyet a fiatal gróf még rögtön a felkelés első hírére küldött az apjának. Károlyi Ferenc felkelés alatti szerepe azonban nem merült ki a hozzá érkező információk továbbításában, mivel Szatmár vármegye főispánjaként ő szervezte meg és irányította a térség védelmét is. Intézkedéseiről folyamatosan tájékoztatta apját, a felkelés leverését követően pedig részletes beszámolót küldött gr. Batthyány Lajos kancellárnak is, melyben azonban már nem tért ki a huszárok szerepére. Az ezredes egyébként először hitetlenkedve fogadta a Spissits főhadnagy április 29-ei levelében olvasott hírt, de rögtön intézkedett, hogy megóvja a képzetlen újonccsapatot, és Debrecenből Rác Ádám strázsamestert irányította hozzájuk egy tizedalja veterán huszár élén. A kis csapat már nem érte Békésben az időközben Aradra menekült Spissits hadnagy századát, viszont csatlakoztak a szomszéd Bihar vármegyei nemesi felkelőkhöz, és velük együtt vettek részt a felkelés felszámolásában. Szerepükről az ezredes és Baranyi kapitány levelei mellett a bihari inszurgens (nemesi) sereg szállásmesterének a füzesgyarmatiak részére kiadott elismervénye, valamint Andrássy Ferenc Bihar vármegyei szolgabíró levele tudósít, amelyeket egész terjedelmükben közöljük.

A felkelés idején végig nyitrai birtokain – Nagysurányban és Nagymegyeren –, valamint Pozsonyban tartózkodó Károlyi Sándor általunk átnézett levelei között nem találtunk olyat, amely több információval szolgálna a huszárok felkelés idején játszott szerepé-

hez. Közöljük viszont egy jóval később, 1735. augusztus 20-án, Békés vármegyéhez írott levelét, amely az Irinyi Imre kapitányék által a vármegye területén elkövetett hatalmaskodásokkal foglalkozik.

A felkelők között tanult, írástudó emberek is akadtak, többnyire falusi jegyzők, református tanítók, akik közül többen – mint pl. Mirkovics Pál székudvari jegyző – a kuruc sereg hadnagyai, kapitányai lettek, de közülük kerültek ki a századírnokok is. A szakirodalomban elsősorban István Deákot, a feketegyarmati református tanítót, valamint Edelspacher Zsigmond siklói ispánjának az írnokát, Mogyorósi (más néven: Bányai) Györgyöt említik a felkelők íródeákjaiként; többnyire nekik tulajdonítják a kurucok levelezésének intézését is. Közöttük a leghíresebb viszont az 52 éves, felvidéki szlovák nemesi családból származó Matolay (Matula) Pál volt, aki a Rákóczi-szabadságharc idején Ocskay László huszárként szolgált, és a kuruc függetlenségi háború után költözött le az Alföldre. Élt Hajdúböszörményben, Hódmezővásárhelyen és Csabán, s feltehetően egyike lehetett a békési helység első szlovák telepeseinek. Az 1716–1718. évi török háborúban pedig Péro kapitány szállásmestere volt. A békekötést követően ismét Csabán találjuk, s néhány éven keresztül Békés vármegye csendbiztosaként és esküdtjeként tevékenykedett. A későbbiek során három és fél éven keresztül a rác határőrség hadnagyaként szolgált a főnlaki határőrállomáson, majd 1729 táján ismét visszaköltözött Csabára, és többek között a vármegyében marhatartással foglalkozó szamosújvári örmény kereskedők fogadott fegyverese is volt. Ezt követően Csongrádon, majd Hódmezővásárhelyen telepedett le, ahol mészárosként és marhakupecként próbált boldogulni. 1735-ben viszont már Pécskán lakott mint Péro kapitány személyi írnoka. A felkelésben egy lovas sereg parancsnokaként vett részt, és szlovák anyanyelvűként neki köszönhető, hogy több csabai szlovák is csatlakozott a kurucokhoz (1. kép).⁷⁶

⁷⁶ Életére és családi kapcsolataira nézve lásd SERES 2008.

A felkelés első napjaiban a kurucok több levelet, felhívást is készítettek, így pl. május 1-jén a mezőtúri előjáróságnak írtak elfogott társaik szabadon engedése ügyében, de aznap Andrássy Zsigmond Csongrád vármegyei alispánt is megfenyegették levelében, hogy ne háborgassa a szegénységet.⁷⁷ Kiáltványuknak a szeghalmi előjárósághoz küldött példánya több másolatban fennmaradt, két további levelük pedig jelen munkánkhoz is kötődik. Ezek egyikét maga Péro kapitány íratta Matolay Pállal a szervezkedő szentandrásiakhoz, alig egy héttel a felkelés kitörése előtt. Ezt korábban Márki Sándor ismertette, de csak a hivatalos német fordítás, valamint az eredeti magyar nyelvű levél sarkadi Szabó György által emlékezetből tollba mondott tartalma állt a rendelkezésére.⁷⁸ Ezért számíthat érdeklődésre az az irat, amely az egyik oldalon éppen Péro levelének korabeli másolatát tartalmazza, és Spissits Sándor hadnagy küldte meg Gyuláról Károlyi Sándornak. Péro kapitány magyar és szerb nyelvű leveleit Szilasi István szentandrási esküdt, a felkelők egyik vezetője a sarkadi Tokaji György zászlótartóra bízta, aki mint gyalogos tisztt, Szilasi véleménye szerint jobban vigyázhatott az értékes iratokra. Amikor az erdőhegyi csatát követően a sarkadi előjáróság hajtóvadászatot indított a hazatért és a város határában bujkáló sarkadi felkelők után, Tokajit is elfogták, akinek menekülés közben kiestek a süvege mellől a levelek. A két megtalált levelet a sarkadi bíró átjuttatta Nagyváradra,⁷⁹ később pedig Károlyi Sándor küldte meg a magyar nyelvű levél másolatát – magyarul, ill. latin fordításban – az Udvari Haditanácsnak, talán éppen a Spissits által küldött másolat alapján.⁸⁰

⁷⁷ A mezőtúriakhoz: SZEDERKÉNYI 1893. 210–211; a szeghalmiakhoz: MÁRKI 1893. 611, ill. MOLNÁR 1979. 161. 75. jz.; Andrássyhoz: Andrássy Zsigmond levele Károlyi Sándornak. Csongrád, 1735. május 1. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 1257

⁷⁸ MÁRKI 1893. 607–608, 611.

⁷⁹ RADONIĆ 1923. 35.

⁸⁰ GAVRILOVIĆ 1985. 144.

Az eredeti formájában most először megjelenő levéllel szemben a kurucoknak a Gyula várába zárkozó Klósz Mátyás Békés vármegyei alispánhoz írt, és a vár feladását követelő pátensének (levelének) már több kiadása ismert, s bár az eredetije a mai napig nem került elő, egykorú másolatai mind a felkelés szakirodalmában, mind pedig a Békés megyei helytörténeti munkákban megtalálhatóak.⁸¹ A levelet Sebestyén István (!), II. Rákóczi Ferenc kapitánya nevében írták, ennek ellenére a korabeli iratokban és a szakirodalomban egyaránt Sebestyén János szentandrási főesküdtnek, a felkelők vezérének tulajdonították, és az íródeák hibájaként rótták fel a keresztnév elírását.⁸² Az 1735. május 2-án Gyulára bevitt levelet először Klósz Mátyás alispán másoltatta le, majd küldte fel a Helytartótanácsnak a felkelés kitöréséről és Gyula ostromáról írt beszámolójához csatolva, melyet hat vármegyei tisztviselő hitelesített aláírásával és pecsétjével. Május 18-án br. Orczy István, Andrássy Zsigmond és Spissits Sándor jelenlétében újra lemásolták – ez a példány ma is megtalálható a Harruckern család levéltárában. Spissits Sándor néhány nappal később erről készített másolatot, amit azután a Péro kapitány leveléről készült kópia hátoldalára írva megküldött Károlyi Sándornak.

A Károlyi-huszárok Péro-lázadás idején játszott szerepével kapcsolatban a mellékletekkel együtt összesen 55 irat megjelenítését tartottuk fontosnak. Ezek közül hat egykorú másolatot az egyes levelek mellékleteként küldtek el, ezért mi is jobbnak

⁸¹ MÁRKI 1893. 618; MOGYORÓSSY 1858. 240–241; K. PAPP 1865. 31–33, 205–207. Hadrovics véleménye szerint István Deák feketegyarmati (Zaránd vm.) református tanító, a felkelők szakaszvezetője és (egyik) íródeákja írta. Márki szerint viszont a pátensnek két példánya is készült: az elsőt még a felkelők követői adták át személyesen az alispánnak, a másikat pedig egy gyermek találta egy gyulai özvegyasszony ablakába téve. HADROVICS 1951. 30; MÁRKI 1893. 618–619.

⁸² K. PAPP 1865. 43. 2. jz.; MÁRKI 1893. 41. 1. jz.

láttuk abban a rendszerben közölni őket. Az iratok többsége április 28-a és május 30-a között kelt, kivéve Károlyi Sándor levelét, valamint azt a kettőt, amelyet Macskásy Farkas kapitány és Spissits Sándor hadnagy vetett papírra június 26-án Vásárhelyen, ill. Szarvason. Bár ekkor már leginkább csak a kezük alá rendelt huszárszázadok ellátási gondjairól írtak, kitértek az Aradon őrzött, idős Péro kapitány vallatására és a rác határőrök felkelés utáni közhangulatára is.

Jelen munkánk elsősorban forrásközlés, tehát nem a felkelés történetének megírása a célunk, annál is inkább, mivel az eseményeknek több kiváló feldolgozása van. Mivel azonban a Károlyi-huszárok több esetben is kapcsolatba kerültek a felkeléssel, azon eseményeket igyekszünk minél részletesebben megvilágítani. Leginkább két kérdés vár megválaszolásra: mi volt a Békés és Csongrád vármegye területén állomásozó huszárság, valamint a tisztikar reagálása a felkelés kitörésére, valamint az április 29-e és május 9-e között lezajlott eseményekre; ill. milyen mértékben vettek részt a Károlyi-huszárok a kuruc mozgalom leverésében?

A KURUC FELKELES MEGSZERVEZÉSE ÉS KITÖRÉSE

A török szolgálatban álló francia renegát, Graf von Alexander Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) nagyszabású tervet dolgozott ki, amelyben a Rodostóban élő II. Rákóczi Ferencnek is fontos szerepet szánt. Tervei szerint Rákóczi többek között francia segítséggel, 50 000 katonával élén Horvátországban, az isztriai félszigetnél szállna partra, majd elfoglalnák Magyarországot, és Budán királlyá koronáznák. A bujdosó fejedelem komolyan vette Bonneval elképzeléseit, néhány bizalmas hívét a magyar határra küldte, s arról is tudunk, hogy egy Gyulai nevű magyar Bukarestben katonákat toborzott. 1735 febru-

árjában maga Rákóczi is emlékirattal fordult a francia udvarhoz, amelyben részletesen kidolgozta a magyarországi betörés tervét.⁸³ Ebből azonban már semmi sem lett, Rákóczi pedig 1735. április 8-án, tehát alig három héttel a felkelés kitörése előtt elhunyt Rodostóban. Az utolsó terveiről szóló hírek azonban csak eljutottak Magyarországra, és 1734–1735 fordulóján a legkülönbözőbb formában támadtak fel az új kuruc világról szóló híresztelések. Ezt egyesek igyekeztek is kihasználni: Árva vármegyében pl. egy Grabowski nevű fiatal lengyel nemesi kalandor Rákóczi fiának, Nógrádban pedig Fodor László Bercsényi Lászlónak adta ki magát, amivel ételt-italt, pénzt csaltak ki jóhiszemű áldozataiktól. Az Alföldön „szavahihető” tanúk állították, hogy a Hajdúságban Rákóczi pátensei forognak közkezen, Bélfényéren pedig két kuruc kapitányt láttak átlovagolni. Meglepőnek hangzik, de a köznép még Bonneval nevével is tisztában volt, s később olyan hírek is terjengtek, melyek szerint Péro felkelői Horvátországba készültek volna Rákóczi elé!⁸⁴ Nem tudjuk, hogy ezeket a híreszteléseket mennyire ösztönözhette az a tudat, hogy Rákóczi egykori tábornoka, Károlyi Sándor 1734 elején huszárezred toborzásába kezdett. Mindenesetre elgondolkodtató a tény, miszerint a Tiszántúlon, éppen Szentandrás térségében terjedt el, hogy a nyár folyamán 14, mások szerint 16 vagy 17 katonát láttak, akik az öreg generális holléte iránt tudakozódtak. Márki szerint pl. elterjedt az a hír, hogy a nyár folyamán szegénylegények jártak Károlynál, és kérték, hogy álljon az élükre. Egy alkalommal – a történetíró szerint 1734. július 4-én –, amikor Károlyi keresztülutazott Szentandrás-
szájakban. Itt eléggé vizsgáltam eredetét, de Bihar vármegyében eredett, holott köz hír, de csak locsafecseségnek tulajdoníthatni.” Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 21. MOL P 396. Missiles. Nr. 33950.

⁸³ KÖPECZI-R. VÁRKONYI 1976. 416–418; Bonnevalról újabban: PAPP S. 2003. 243–247.

⁸⁴ „Hanem az tagadhatatlan, hogy az föld népe csak zsibong és Bonneval forog az szájakban. Itt eléggé vizsgáltam eredetét, de Bihar vármegyében eredett, holott köz hír, de csak locsafecseségnek tulajdoníthatni.” Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 21. MOL P 396. Missiles. Nr. 33950.

„a nép híresztelése szerint csak sebes hajtással menekülhetett kezeik közül”. Mindezt ugyan egyetlen hiteles forrás sem támasztja alá, az viszont hihető, hogy amikor Károlyi október 24-én engedélyt kapott a huszárezred kiegészítésére, a nép körében elterjedt, hogy Rákóczi számára gyűjti a hadakat.⁸⁵ Hadrovics forrásai szerint ugyanakkor egyesek „Békés megyében találkoztak 14 jól felfegyverkezett kuruc lovassal, akik feltűnően érdeklődtek az egykori kuruc, de később a császáriakhoz pártolt Károlyi Sándor generális iránt, mintha csellel akarták volna elfogni”.⁸⁶ Andrassy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán későbbi nyomozásai szerint 1734 augusztusában tizenhat „zöldbeli, igen jó paripás s fegyveres” katona járt titokban Szentendrason és környékén, akik „már mind jó korbelt, üdős emberek” voltak. Az alispán véleménye szerint ők lehettek a felkelés „koholói”.⁸⁷ Bár az elfogott felkelők budai vallatásánál nagy súlyt fektettek a Károlyi Sándorral kapcsolatos híresztelés eredetének kiderítésére, csak annyit sikerült megállapítani, hogy az Hegedűs János szentendrasi másodbírótól eredt. Jellemző egyébként, hogy a történet nemcsak a dél-alföldi nép körében volt ismert, Pálffy János országbíró pl. már az előző év őszén megírta a generálisnak azt a híresztelést, mely szerint Nagykároly felé utaztában 16 lovas üldözte Károlyit. Pálffy szerint valaki „factiójából” (pártütés) Károlyi Sándort veszedelembe akarják hozni.⁸⁸

Már a fentiekből is kitűnik, hogy a kuruc világ iránti vágyakozás, Rákóczi visszavárása különösen erős volt a Békés vármegyei Szentendrason, amit a hagyomány szerint 1719-ben telepítettek újjá

⁸⁵ Ez utóbbi kapcsán egyébként Márki a Kancelláriai Levéltár (Budapest) adataira hivatkozott. MÁRKI 1893. 15–16, 16. 1. jz.

⁸⁶ HADROVICS 1951. 20.

⁸⁷ Andrassy Zsigmond levelei Károlyi Sándornak. Szentes, 1735. május 15. és Gyula, 1735. május 19. *Függelék*, 26. sz.; BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 82.

⁸⁸ Pálffy János levele Károlyi Sándornak. Pozsony, 1734. október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 54989.

a Bihar vármegyei Kabáról érkezett református vallású magyarok; az elkövetkező 10–15 év során azonban a szomszédos Csongrádból, Hevesből és a távolabbi Bihar vármegye több településéről érkeztek új lakosok. A helység 1735 táján br. Száraz György királyi hétszemélynök özvegyének, Daróczy Juliannának a birtokában volt, aki a hozzá tartozó pusztákkal együtt Tolnay Istvánnak, Békés vármegye korábbi tisztviselőjének adta bérbe, utóbbi viszont a jobbágyaival való szolid bánásmódjáról volt híres. Tolnay a Szentendrához tartozó Komlós-pusztát Szegedinác Pérónak, a Maros Menti Határvidék pécskai kapitányának adta tovább albérletbe, aki itt és az ugyancsak Békés vármegyei Fecskés-pusztán marhatartással foglalkozott, s emellett szép ménese is volt. A komlósi bérleti díjért Tolnay megbízásából a szentesi származású Szilasi István esküdt és egy Barta István nevű nemes járt át Pécskára. Szilasi Péro régi barátja volt, így a két férfit oly szoros kötelék fűzte egymáshoz, hogy pl. amikor a Rákóczi-szabadságharc idején a szerbek két alkalommal is elfogták a kuruc Szilasit, Péro közbenjárására mindkét esetben szabadon engedték.⁸⁹ Találkozásaikon gyakran szóba került az ország helyzete, és Péro többször is megjegyezte, hogy ha a magyarok felkelnek, a rác határőrök is csatlakoznának hozzájuk. A felkelés gondolata azonban először egy Pásztor András nevű mezőtúri lakosban ötlött fel, aki Szent Márton-napja (november 11.) körül megosztotta elképzelését a cséplés alkalmával ott járó Sebestyén János szentendrasi főesküdttel. Sebestyén ezt követően Szilasi Istvánt kérdezte meg a szerbek szándékáról, és újév táján már együtt látogattak át Mezőtúrra, Pásztorhoz. A második találkozás után előbb Szabó (Benedek) Pétert, néhány nappal később Vértesi Mihály bírót vonták be terveikbe. A szervezkedés ezt követően gyorsan haladt. Sebestyénék a saját falubelijeiket és a szomszédos Öcsödön lakó ismerőseiket, Pásztor pedig több mezőtúrit nyert meg az ügyüknek. A Nagykunságon már

⁸⁹ Szilasi életrajzára, ill. a Szegedinác Péro pécskai határörkapitánnyal való barátságára nézve lásd SERES 2005a 636–643.

főleg a mezőtúriak szerezhettek új társakat (Karcagon, Túrkeván és Kisújszálláson), de Vértesi Mihály is toborzott a térségben, Kenderesen pedig a helybéli Szabó Mihályt szervezte be. Talán legnagyobb előrelépést a sarkadiak bevonása hozta. Még karácsony táján Sebestyén és Szilasi személyesen járt a nagy múltú hajdúvárosban, de voltak Békésen és Dobozon is. Pásztor András emellett három hét alatt bejárta az Érmellék vidékét, a sarkadiak pedig többek között a szomszédos Remetén és Feketegyarmaton lakó barátaikat mozgósították. A szervezkedés teljes titoktartás alatt folyt, kizárólag magyarok lakta településeken, és azon belül is csak a reformátusok között. A szervezkedők ismeretségi, rokoni alapon szereztek újabb híveket ügyüknek, és alaposságukra jellemző, hogy bár 1735 tavaszán már több vármegye területére kiterjedt a mozgósítás, mintegy öt hónapra keresztül a fensőbb hatóságok felé a legkisebb információ sem szivárgott ki.

Bár életkoruk alapján sem Pásztor András, sem pedig Sebestyén és Vértesi nem harcolhatott Rákóczi zászlója alatt, a felkelés értelmi szerzői és későbbi vezetői között viszont számos egykori kuruc katonát találunk, többségük pedig éppen a Károlyi irányítása alá tartozó tiszántúli katonaság soraiban szolgált. A szentandrási Barta István egy időben Bercsényi Miklós fegyverhordozója volt; Szilasi István előbb Bakó István vicekapitány nagykun lovascsapatában, majd Kárándy Mihály békési és bihari kurucokból álló lovasezredében szolgált; a kabai származású Örvendi István pedig éppen Károlyi huszára volt. S akkor még nem is szólunk az egykori sarkadi hajdúkról, akik ugyancsak Károlyi közvetlen parancsnoksága alá tartoztak. A sarkadi Domján Miklós, Tokaji György, Márki István mellett pl. a dobozi Pap Gáspár, az ugrai Baji János, a feketegyarmati Gercsényi György, a remetei Elek Márton és Gellén Mihály is a sarkadi sánc kuruc hajdúi voltak.

1734–1735 fordulóján Szilasiék egyre többször látogattak el Pécskára, és az ősz kapitány ígéretet tett nekik, hogy a felkelés

kitörésekor ő is fegyvert fog mellettük, mely ügyben több kapitánytársával is beszélt, akik hallgatólagosan ugyancsak szót adtak a kurucságnak. Péró 1667 táján született Szegeden (innen a Szegedinác név), eredeti neve Jovanovity Péter volt (*10. kép*). Kora ifjúságától fegyverrel kereste a kenyerét: 1686-tól szolgált mint huszár, részt vett a török kiűzésében, a Rákóczi-szabadságharc idején pedig a kurucok ellen küzdött, és egyike volt a legmerészebb szerb portyázóknak. 1716–1718 között ismét a török ellen harcolt, ekkortól datálódik ismeretsége Matolay Pállal, akivel az 1730-as évek elején mélyíthették el barátságukat, úgy tűnik, a marhakereskedelemben való közös érdekeltség révén. Amikor a lengyel örökösödési háború kitörésekor a rác határőröket is mozgósították, Péró Matolayt fogadta meg szállásmesterének, s bár a katonaságot még Szentendréről visszarendelték, az írástudatlan Péró továbbra is maga mellett tartotta a több nyelven író és beszélő szlovák nemest. Mint egykori kurucot és tapasztalt katonát már a szervezkedés kezdetén beavatta terveibe, s amikor a rácokkal szemben fenntartással viseltető sarkadiak követelésére a szentandrásiak biztosító levelet kértek Pérótól, Matolaynak mondta tollba magyar és szerb nyelvű leveleit. Péró szeretett volna várni a nyílt felkeléssel, amíg a német katonaságot elvezénylik Aradról, egy nem várt esemény azonban keresztülhúzta számításait. Április 22-én, Mezőtúron a kocsmában iszogató helyiek egyike megszűgta a kocsmárosnak, hogy napokon belül felkelés tör ki, és fel fogják verni a május 1-jei túri vásárt. A kocsmáros másnap mindezt tudatta Hidas-Tatay Sámuel jegyzővel, aki erről beszámolt a városi tanácsnak, amely rögtön Egerbe küldte egy tanácsbeli kíséretében. Ide 25-én reggel érkeztek, ahol Kada Pál alispán összehívta a vármegye nemeseit, köztük br. Orczy Istvánt, valamint Steöszel Kristóf és Kozma Boldizsár szolgabírárt, majd Kozmát Hidas-Tatayékkal együtt Mezőtúrra küldték, hogy útközben térjenek be a szolnoki parancsnokhoz, aki szükség ese-

tén katonai segítséget is adhat nekik. A mezőtúri tanács azonban még Kozmáék odaérkezése előtt (úgy tűnik, április 26-án) elfogatott és kalodába zárt tíz, magát kurucnak valló férfit, három társuknak azonban sikerült a szomszédos Szentandrásra szökniük. A szervezkedők éppen akkor tartották egyik legnépesebb tanácskozásukat, amelyre számos településről érkeztek résztvevők.⁹⁰ A Mezőtúron történtek alapján egyértelművé vált, hogy a szervezkedés kitudódott, tehát ezután már nem lehetett visszaút. A szentandrásiaiak első tettükként április 26-a éjjelén megrohanták a gyűlölt Tolnay bérlő házát, és minden fegyverét, ingóságát elvitték, sőt, Tolnay két emberének is rátörtek a házára, akiket összeverték.⁹¹ Időközben a mezőtúri előjáróság a hadnagy vezetésével négy lovast – Mészáros András túri jegyző diáriuma (jegyzőkönyve) szerint Gál István és Zsombok János tanácsbelieket, valamint két „közönséges lakost” – küldött a Szentandrásra szökötték elfogására. A falu akkor már teljesen felbolydult; a bíró Tolnay bérlő nyusztos süvegében és hegyestőrével a kezében megtagadta a három szökevény kiadását, a túriakat áristomba zárták, lovaikat és fegyvereiket pedig egymás között elosztották.⁹² Ugyancsak pórul járt Markovitz Mátyás szarvasi evangélikus

⁹⁰ A szentandrásiaikon kívül a szomszédos Öcsödről, valamint Békésről és Dobozról (Békés vm.), Kenderesről és Mezőtúrról (Heves és Külső-Szolnok vm.), Karcagról és Túrkevről (Nagykunság), Sarkadról (Bihar vm.), Erdőhegyről (Zaránd vm.), ill. Madarásról (Bihar vm., de elképzelhető, hogy a nagykunsági Kunmadarásról van szó) érkeztek szervezkedők Márki szerint „összesen mintegy hetvenen”, véleményünk szerint azonban ez a szám legfeljebb a helybeliekkel együtt értendő. HADROVICS 1951. 26; MÁRKI 1893. 32.

⁹¹ Tolnay embereinek kifosztását és megverését Spissits Sándor Károlyi Ferencnek (Békés, 1735. április 29.) és Károlyi Sándornak (Arad, 1735. május 2.) írt levelei említik. *Függelék*, 6., 9. sz.

⁹² Minderről lásd Kozma Boldizsár szolgabírónak a szolnoki parancsnokhoz írt jelentését és Kada Pál Heves vármegyei alispán gr. Batthyány Lajoshoz írt beszámolóját. Az összefoglaláshoz felhasználtuk még Mészáros András túri jegyző feljegyzéseit is. Kozma levele: BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 4.; Kada Pál levele: SZEDERKÉNYI 1893. 210–211; a Mészáros-diárium adatait idézi: BODOKI 1978. 31.

lelkész egyik közeli férfi hozzátartozója is, akitől a falun átutaztában ugyancsak elvették a lovát, s amikor a bíróhoz ment panasza, az sűrű fenyegetésekkel megeskette, hogy senkinek sem fog szólni a dologról.⁹³ Miközben a távolabbi vidékekről érkezett szervezkedők kocsira kaptak és hazasiettek, hogy ők is felkészülhessenek, a szentandrásiaiak zászlókat emeltek, behajtották a falu ménesét, s miután kiválogatták a nekik tetsző, alkalmas lovakat, a szentesi úton elindultak dél felé. Először a falu határában emelkedő Gödény-halmon vertek táborot, de még hajnaltájban továbbvonultak Káka-fokra. Feltehetően a Gödény-halmi táborban rendezték soraikat, s talán itt várták be a szomszédos Öcsödön fegyvert fogott társaikat, valamint a mezőtúri elégedetlenkedők egy részét is. Még a szentesi úton elfogták Lovász István Csongrád vármegyei nemes csikósát, aki két elszökött csikót keresett a mezőtúri ménesben. A csikós felszerszámozott lovát elvették, őt pedig magukkal vitték, de hajnaltájt sikerült megszöknie, és hazatért Szentesre.⁹⁴ Káka-fokról a csabacsüdi pusztára ment tovább a források szerint száz főre is megnőtt, immár négy zászló alatt vonuló fegyveres tömeg. Itt rajtaütöttek Karácson Lukács örmény bérlő szállásán, elvették a pénzét (mintegy 3000 forintot), a fegyvereit, sőt, a ruhájától is megszabadították, miközben megkövették, és fennen hangoztatták, hogy ők nem tolvajok, hanem valóságos kurucok. Karácson méneséből 25 lovat, a szállás mellől pedig 12 paripát vittek el. A csabacsüdi örményhez hasonlóan járt az ott éjszakázó Hász magyaróvári marhakereskedő és Frumer győri mészáros is, akik a mezőtúri vásárba tartottak.

⁹³ Az esetről a Békés vármegyei közgyűlés április 29-én, valamint Spissits Sándor május 2-án írt levele tudósít – az előző sógort, az utóbbi pedig öccsöt ír. Márki a békési jelentés alapján tudósít róla, ő azonban magával Markovitz tiszteletessel azonosítja a sértettet. MÁRKI 1893. 611.

⁹⁴ Gálos Mihály utóirata Czanner Dávid strázsamester Macskásy Farkasnak írt levelében. Szentes, 1735. április 28. *Függelék*, 3a sz.; ill. Sámbockréty Miklós levele Andrassy Zsigmondnak. Szentes, 1735. április 28. *Függelék*, 1b sz.

Tőlük ugyancsak elvették a pénzüket (Hásztól 3000, Frumertől pedig 4000 forintot zsákmányoltak), fegyvereiket, ruhájukat; egy ezüstgombos, kék anglia dolmányt és egy selyemövet pl. maga Vértesi Mihály öltött magára.⁹⁵ A felkelők a kereskedők három jobb lovát is kiválasztották, egyikük Szász Jancsi nevű szolgáját pedig maguk közé eskették (13. kép).⁹⁶

MACSKÁSY FARKAS KAPITÁNY ÉS A CSONGRÁD VÁRMEGYEI ELŐLJÁRÓSÁG REAGÁLÁSA A FELKELÉS KITÖRÉSÉRE

Macskásy Farkas kapitány és Andrassy Zsigmond alispán éppen ezekben a napokban szerette volna Csongrádra összevonni a településeken szétszórt katonaságot, hogy megvitassák azok újbóli kiosztását. A nem várt hírek azonban keresztülhúzták szándékukat. A két kárvallott dunántúli kereskedő, valamint a felkelők által ugyancsak kirabolt örmények egy része rögtön a támadás után a közeli Szentésre menekült, ahol Czanner Dávid Károlyi-ezredbeli veterán strázsamester jelenlétében részletesen beszámoltak Gálos Mihály vármegyei esküdtnak, Harruckern János György földesúr tisztartójának. A felkelők annyira kiforgatták őket, hogy egy ingben és lábravalóban érkeztek a városba, és csak ott tudtak maguknak öltözetre való posztót vásárolni.

⁹⁵ GOMBOS 1990.

⁹⁶ Macskásy április 28-án négy kifosztott kereskedőről írt, a felkelők által az első napokban kirabolt örmények száma azonban ennél többre rúgott. Sámbockréty Miklós Csongrád vm.-i szolgabíró híradása szerint egy Kopasz Bogdán nevű örményt – valószínűleg Keresztes Bogdán kondorosi bérlőt – is kifosztottak; Hadrovics pedig arról tudósít, hogy 28-án reggel Szentandrás közelében Muzul Márton temesvári marhakereskedőtől 3600 forintot és lovakat vettek el. Sámbockréty levele Macskásy Farkasnak. Szentés, 1735. április 28. *Függelék*, 3b sz.; ill. Macskásy Farkas levele Károlyi Sándornak. Hódmezővásárhely, 1735. április 28. *Függelék*, 3. sz.; Muzulról: HADROVICS 1951. 28.

Mindeközben Gálos híradására Sámbockréty Miklós szolgabíró is Szentésre érkezett, aki Gálossal együtt a kereskedők által sebtében papírra vetett beszámolót elküldte a Csongrádon tartózkodó Andrassy Zsigmond alispánnak; Czanner strázsamester pedig Macskásy Farkas kapitányt értesítette Hódmezővásárhelyen. Gálos rögtön kiküldött néhány embert hírt hozni, s azok találtak is három, a túri vásárról visszatérő személyt, akik Káka-foknál beszélgettek a felkelőkkel. A kurucok velük üzenték meg Gálósnak, hogy a következő éjjel a kapujába állítják a zászlót, és arról is szót ejtettek, hogy a kigyósi pusztánál fognak egyesülni a rácokkal. Sámbockréty viszont még aznap úgy értesült, hogy a kurucok este az eperjesi pusztá felé veszik az irányt, sorban felkeresik a pusztákon található kereskedőket, majd Arad felé kanyarodva találkoznak a rác katonasággal. A kezdeti hírek szerint tehát Csongrád vármegyében joggal tartottak tőle, hogy a felkelők rajtuk ütnek. Ezt támasztották alá azok a hírek is, amelyek szerint 28-án délben a kurucok már a közeli Szentetornyán költözték el az ebédjüket. Ekkor még nem tudták, hogy csak az előző éjjel Pécskára küldött követség pihent meg a szentandrászi uradalomhoz tartozó pusztai csárdában, ahonnan a szentandrászi származású Szántó Mihály kocsmáros is velük tartott mint a kurucok újdonsült strázsamestere. Andrassy Zsigmond szíve szerint még aznap elindult volna a felkelők ellen, de nem volt kivel, mert a parasztságban nem bízott, a Károlyi-féle új huszároktól pedig félt, hogy ők is a felkelők közé állnak. Ezért inkább úgy döntött, hogy másnap hajnalra Hódmezővásárhelyről, Szentéről és Mindszentről minél több fegyvert fogható lakos gyűljön össze a „fajássi” (?) pusztán.⁹⁷ A hódmezővásárhelyiek pl. olyan utasítást kaptak, hogy 200 fegyveres, szekeres emberrel kell megjelenniük. A kezdeti hírekről egyébként az alispán rögtön értesítette az aradi és szegedi parancsnokokat, a szomszéd vármegyéket, többek között írt Pest, Bihar vármegye

⁹⁷ *Függelék*, 3. sz. A helynevet nem sikerült beazonosítanunk – S. I.

és a Nagykunság előjáróságának, de természetesen beszámolt Károlyi Sándornak, továbbá gr. Batthyány Lajos kancellárnak is. Ez utóbbinak még Gálos és Sámbockréty leveleit, valamint az azokra adott válaszait is megküldte másolatban.

A meghirdetett időpontban valóban összegyűlt mintegy 200 ember, akik Sámbockréty szolgabíró vezetésével el is indultak a kurucok keresésére. Bár sok hasznos információt megtudtak a felkelésről, két napig mégis hiába járták a pusztaságot, mivel a kurucok időközben továbbvonultak Gyoma felé. Amikor pedig arról értesültek, hogy a felkelők még 29-én, Köröstarcsa alatt megverték a szolnoki katonaságot, nekik is szembesülniük kellett azzal, hogy már nem csupán „tolvajok” támadásáról van szó, s mivel az élelmiszertartalékaik is elfogyhattak, jobbnak látták, hogy hazatérjenek. A Sámbockrétyvel tartó vásárhelyi hadnagy május 1-jén reggel a helyi jegyző kíséretében számolt be tapasztalatairól Macskásy kapitánynak. Sámbockrétyék egyébként csak addig maradhattak otthon, amíg a csapat tagjai kifűjták magukat, s miután több napra elegendő élelmet vettek magukhoz, ismét útra keltek. Ezt követően Csongrád vármegye 200 fegyverese végig részt vett a felkelők üldözésében, sőt május 12-e után ő is velük tartott. Sámbockréty egyébként folyamatosan tájékoztatta Andrássyt, aki pedig Károlyi Sándort és Batthyány Lajos kancellárt látta el információkkal.

Jelen dolgozatunk szempontjából fontos kérdés, hogy vajon a vármegye területén elszállásolt Károlyi-huszárok hogyan reagáltak az eseményekre, ill. milyen mértékben vették ki részüket a felkelők elleni hadműveletekből? Mint fentebb láttuk, Andrássy még rögtön az első hírek beérkezését követően szeretett volna elindulni a felkelők üldözésére, a vármegye fegyvereseinek összegyülekezéséhez azonban idő kellett. A Hódmezővásárhelyen tartózkodó Macskásy kapitány természetesen mindenről értesült, sőt Sámbockréty szolgabíró először még azt szerette volna,

ha Macskásy is elindul, így majd két oldalról tudják megtámadni a kurucokat. Korábban írtuk, hogy ekkortájt legalább 20–25 harcedzett veterán huszár tartózkodott a vármegyében, és 28-án maga Macskásy is örömmel fegyverbe szállt volna a „föld népével”, valamint régi huszáraival a Szentetornyánál megjelent kurucok ellen, amit azonban felsőbb parancs nélkül nem tehetett. Így csak a vásárhelyieknek hagyta meg, hogy küldjenek ki járőröket a pusztákra.

Andrássy Zsigmond ugyan mind Károlyi Sándor, mind pedig gr. Batthyány Lajos kancellár felé kifejezte azon óhaját, hogy bárcsak legalább a náluk levő katonáknak érkezne parancsuk (a vármegye fegyvereseivel karöltve) a kurucok üldözésére;⁹⁸ sőt, akár maga is a kurucok ellen vezette volna a katonaságot annak ellenére, hogy saját bevallása szerint sem ismerte a katonai regulát.⁹⁹ A gyakorlatlan újoncoknak azonban – akárcsak a békési seregnek – sem fegyverük, sem pedig egyenruhájuk nem volt, bár lóval sokkal jobban ellátták őket. Ennek értelmében Andrássyék az egész esemény alatt nem kaptak engedélyt az újonc század bevetésére, s mivel sem Andrássy, sem pedig Macskásy nem ír róla, a veterán huszárok sem csatlakoztak Csongrád vármegye mozgó katonaságához. Erről később így írt Károlyinak: „inkább bíztam volna azon 20, itten lévő régi katonához, mint 500 paraszt, velünk lévő emberekhez, de a’ regula nem engedte”. A veteránok ennek ellenére tevékenyen kivették részüket a vármegye területének ellenőrzésében, és kisebb csapataik az egész felkelés ideje alatt járőrözhettek a környező pusztaságban.¹⁰⁰

⁹⁸ Andrássy Zsigmond levele Batthyány Lajosnak. Csongrád, 1735. április 28. *Függelék*, 1. sz.; Uő Károlyi Sándornak. Csongrád, 1735. április 29. *Függelék*, 4. sz.

⁹⁹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy Márki leírásával szemben Andrássy Zsigmond alispán nem kérvényezhette a Helytartótanáctól, hogy bocsássák rendelkezésére a vármegyében állomásozó Károlyi-huszárokat. Erre ugyanis legfeljebb a két Károlyi adhatott volna engedélyt. MÁRKI 1893. 624.

¹⁰⁰ *Függelék*, 26. sz.

Ugyanakkor az alispán tartott az amúgy is sűrűn szökdöső újonc katonaságtól, hogy a felkelőkhöz pártolnak át. Macskásy szintén osztotta ezt a nézetet, és már kezdetben tisztában volt azzal, hogy bármennyire is titkolják a híreket, a katonák hamar értesülni fognak a történetekről a lakosságtól. Macskásy tehát jogosan félt, hogy összeszövetkeznek, akár őt magát is felverik, s a lovaival a felkelők közé mennek. Mivel nem sokkal korábban, nagykárolyi útja alatt Vásárhelyről hat, Mindszentről pedig két katona is megszökött, félő volt, hogy előbb-utóbb ők is a felkelők táborában kötnek ki. De nyugtalanította az is, hogy a katonának való, erejük teljében levő férfiak szintén inkább a kurucok közé állnak, minthogy a Kecskemétre és Nagykőrösre rendelt, ott toborzó Majláth strázsamester mellé szegődjenek. Újabban egy deres lovat is elloptak a katonák Szentesen levő ménéséből, s arra gyanakodtak, hogy a Macskásy keze alatti újoncok közül korábban elszökött gazdája jött vissza érte. Bár olyan hír is érkezett, hogy időközben lovastól elfogták és bevitték Gyulára, nem lehettek biztosak benne, hogy a szökevény is a kurucok közé állt. Tovább növelte az aggodalmat, hogy az első híresztelések szerint két szentesi lakos is a felkelőkkel tartott.

Mindezek tudatában tehát Macskásy elsősorban a katonák megnyugtatótatását és azok egyben tartását tartotta fontosnak, melyhez veterán katonáira is nagy szüksége volt. Tapasztalatból tudta ugyanakkor, hogy ha ő is a vármegyében tartózkodik, jóval kevesebb a rendbontás, sőt, szökésekre is kizárólag csak a távollétében került sor. Többször tárgyalt Andrássy alispánnal, és közösen úgy határoztak, hogy nem vonják össze egy helyre a katonákat, azok továbbra is korábbi szállásaikon maradnak a veteránok felügyelete alatt. Andrássy és Macskásy végigjárta a helységeket, óvták a lakosságot és a katonákat a felkelőkhöz való csatlakozástól. Andrássy pl. a templom előtt hívta fel az egybegyűlteket figyelmét a lázadásbeli részvétel súlyos következményeire. Erőfeszítéseiket siker koronázta, mivel az egész mozgalom alatt egyetlen helyi lakos, ill. itt állo-

másozó huszár sem ment a kurucok közé, sőt az utóbbiakat alig lehetett visszatartani attól, hogy az üldözésükre induljanak.¹⁰¹

SPISSITS SÁNDOR HADNAGY ÉS BÉKÉS VÁRMEGYE RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSE 1735. ÁPRILIS 29-ÉN

A csabacsüdi zsákmányolást követően a felkelők előbb a kondorosi pusztára vonultak, majd még fényes nappal Gyomára érkeztek. Itt a csoport egy része a falun kívül táborozott le, mások viszont bementek a helységbe, és ott ettek-ittak. A helyi görög boltostól elvitték a fegyvereket, a puskaport és a golyóbist, valamint két süveget, emellett itt is lovakat fogtak maguknak. Gyomán kilenc helyi lakos állt középük, s bár négy kuruc a szomszédos Endrőd főutcáján is keresztülvágtatott,¹⁰² a katolikuskok lakta településen meg sem próbáltak társakat szerezni. Másnap reggel már Köröstarcsa alatt voltak, és egy örménynek a nemeskereki pusztán legelő ménését prédálták el. Amelyik lovat a mezőn el nem foghatták, azt behajtották a faluba, s ott szaggatták ki a javát. Ekkor zajlott le a felkelők első és utolsó győztes fegyverténye, a köröstarcsai összecsapás is, amelyről érdemes bővebben szólnunk.

Amikor Böss von Littesch János alezredes, szolnoki parancsnok arról értesült, hogy Gyomán hatvan lázadó tartózkodik, felderítésükre Szelíd Ferenc hadnagyot küldte ki egy járőr élén. Úgy tűnik, maga a hadnagy sem tartotta elegendőnek az embe-reit (Spissits szerint mindössze nyolc katonája volt), s ezért Mezőtúron „valamely vármegyét”, azaz önkénteseket is maga mellé

¹⁰¹ Minden bizonnyal a két szentesi lakosról szóló hír is valótlannak bizonyult, az utóbbi években Vásárhelyen letelepedett Matolay Pál pedig már jó ideje Péro kapitánynál lakott a Maros menti Pécskán.

¹⁰² Erről két endrődi lakos adott hírt a kunszentmártoniaknak. A kunszentmártoni előjáróság levele Podhradszky György jászkun vicekapitánynak. Kunszentmárton, 1735. április 29. BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 3.

vett.¹⁰³ Az ekként 16–17 főre szaporodott csapat már senkit sem talált Gyomán, s miután az előjáróktól két lovat kértek, folytatták útjukat.¹⁰⁴ Köröstarcsa felett összetalálkoztak az idősebb Harmos Mihállyal, aki a hadnagy unszolására úgy döntött, hogy csatlakozik hozzájuk. A kis csapat hamarosan rábukkant a felkelőkre, akik ellen azonban esélyük sem volt. Balla Gergely nagykőrösi jegyző krónikája szerint a kurucok előbb felszólították a szolnokiakat, hogy adják meg magukat, s miután erre nem voltak hajlandóak, rájuk törtek. Az összecsapásban elesett a szolnokiak strázsamestere és három közkatona. A strázsamestert maga Vértesi Mihály szentandrászi bíró, a kurucok főstrázsamestere döfte le a Tolnay Istvántól elrabolt hegyestőrrel, egy másik huszárral az öcsödi Petes János, kettővel pedig Szilasi István végzett.¹⁰⁵ (A csetepatében egyébként Vértesi hegyestőrének letört a vége, melyet később a nagyzeréni kováccsal köszörültetett ki.)¹⁰⁶ A négy elesetten kívül egy katona megsebesült, kettő pedig a felkelők fogságába esett, akik elvették a fegyvereiket és az egyenruhájukat, majd adtak nekik 300 máriást, s miután ígéretet vettek tőlük, hogy nem fognak fegyvert ellenük, szabadon engedték őket. A foglyul ejtett huszárokról lehúzott egyenruhákat (és feltehetően az elesett társaikét is) a felkelők öltötték magukra.

¹⁰³ A mezőtúri „vármegye” csatlakozásáról Mágócsy Mihály Pest vármegyei alispán levele tudósít, aki az összecsapásban részt vett és ott megsebesült egyik szolnoki katonától szerezte az értesüléseit. Kecskemét, 1735. május 1. Uo. Nr. 15.

¹⁰⁴ „Mikor a Szolnaki Nationalis Militiának Hadnagya Szelid Ferencz Uram Tarcánál meg verekedet volna azokkal az kóborló emberekkel, két lovakat adtunk az ő Kegyelme katonái alá, az melyeket az ő Kegyelme katonáitól elnyertének azok az tolvajok, máig is oda vadnak.” Gyoma község kimutatása a felkelésben részt vett lakosokról és azok elhajtott jószágairól. Gyoma, d. n. BML IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 65.

¹⁰⁵ Lévai György kuruc zászlótartó Budán tett vallomása alapján. RADONIC 1923. 10. A szerb történetész „Peter” Jánosnak írja az öcsödi kurucot, a korabeli forrásokban viszont egyöntetűen „Petes” szerepel.

¹⁰⁶ A kuruc vezér haláláról Mezőtelegden, 1753. augusztus 8-án felvett tanúvallatási jegyzőkönyv. GOMBOS 1990.

A kurucok fogságába esett az idősebb Harmos is, akit a hátán és a fején vagdaltak meg. Magukkal hurcolták Békésre, ahonnan még 29-én írt a fiának, hogy megsebesült, küldjön neki két máriást, ő pedig gondolkodjon, mert már az egész Tisza és Maros melléke kuruc, labanccal pedig nem biztathatja. A szolnoki parancsnok jelentése, ill. a Heves vármegyei alispán az alapján írt beszámolója szerint a felkelőknek is voltak veszteségeik, annak mértékét azonban nem ismerjük.¹⁰⁷

A Pestre utazó Klósz Mátyás Békés vármegyei alispán április 28-án reggel Szarvason értesült arról, hogy a szomszédos Szentandrás felkelés tört ki a bíró vezetésével. A magukat Rákóczi híveinek és kurucoknak valló felkelők immár két zászlóval vannak, és több, a pusztákban lakó örményt és a túri vásárra igyekvő kereskedőt kifosztottak. Amint ezeket meghallotta, az alispán rögtön megszakította útját, és visszaindult Gyulára. Klósz ugyanis Szolnokon és Cibakházán át ment volna Pest felé, s mivel az út mindenféleképpen átvezetett Szentandrás, joggal tartott attól, hogy a felkelők rajtaütnek, és túsul ejtik. Este hat óra tájban Békésre érkezett, ahol még azon az éjszakán mindenfelé segélykérő leveleket küldött szét, hogy elejét vehessék a nagyobb bajnak. Írt Gyulára, valamint a környező településekre, és kérte az előjárókat, hogy minél több fegyverrel siessenek Békésre. Gyulára Harruckern tiszt-tartóját küldte, Csabára pedig Orbán János esküdtet, de a Gyulán tartózkodó Spissits Sándor hadnagyot is értesítette egy sebtében papírra vetett levélben. Klósz tudatta a hadnaggal, hogy a felkelők

¹⁰⁷ Márki leírása szerint mintegy 17 szolnoki katona tartott a hadnaggal, és a strázsamester mellett három gyalogos (!) esett el, kettő pedig fogságba került. A strázsamestert maga Vértesi döfte le a törével. Hadrovics ugyanakkor azt írja, hogy a hadnaggal 16 szolnoki huszár volt, akik közül kettő elesett, kettőt pedig elfogtak. Mi a szolnoki parancsnok beszámolóját tartjuk mérvadónak, amely szerint a strázsamester mellett három elesett, két eltűnt, de életben maradt és egy hazatért sebesültről írt. MÁRKI 1893. 36; HADROVICS 1951. 29; Böss von Littesch alezredes levele Kada Pálnak. Szolnok, 1735. április 30. BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 28.

már Békés alatt járnak, és azzal fenyegetőztek, hogy a városra törnek. Ő maga egész éjjel virrasztani fog, kérte tehát, hogy lehetőleg minden katonájával még hajnalban – vagy amilyen gyorsan csak tud – jöjjön Békésre, akár csak a Harruckern-uradalom tisztartója és a Gyulán tartózkodó vármegyei tisztviselők. Levelét azzal zárta, hogy az ellenség már a kertek és a lovak körül jár.¹⁰⁸

Mint tudjuk, ekkor a huszárságot a megye öt helységében szállásolták el: Békésen, Csabán, Gyulán, Füzesgyarmaton és Szeghalmon (11. kép). Hirtelen összeszedni és Békésre hozatni őket tehát meglehetősen nehéz lett volna, Spissits és a vármegye előjárósága azonban éppen ekkor akarta a huszárságot korábbi téli szállásukról új helységekbe osztani. Az előzetes megállapodás szerint a katonák Gyomára, Berénybe, Szarvasra, Szentandrásra, Tarcsára és más Körös menti helységekbe mentek volna át, de hogy ez minél könnyebben menjen, előbb Spissits az egész sereget Békésre rendelte. Szerencséjükre erre éppen április 29-ét jelölték ki, így aznap délelőtt már az egész század hiánytalanul Békésen volt. Ekkor már a hadnagy mellett tartózkodott Harmos strázsamester is, aki éppen a felkelés kitörése előtt látogatott haza a családjához, és az édesapja kíséretében tért vissza a városba. Az idősebb Harmos Mihály ezt követően, még 27-én elindult a mezőtúri vásárba.

Klós Máttyás az összegyűlt nemesekkel és uradalmi tisztekkel 29-én rögtönzött vármegyegyűlést tartott, és többek között levélben számolt be a történetekről a Helytartótanácsnak, valamint az aradi parancsnoknak.¹⁰⁹ A tisztviselők azért igyekeztek, hogy az alispán vezetése alatt fegyveres csapatot szervezzenek a „tolvajok” ellen. Eleinte ugyan nem voltak túlzottan kétségbe esve, mivel csak 60–70 lovasról beszéltek, ám a folyamatosan érkező újabb hírek arról tudósítottak, hogy a Békés felé közele-

¹⁰⁸ A levél eredetije nem maradt fenn, ismerjük viszont annak latin nyelvű, egykorú másolatát. Klós Máttyás levele Spissits Sándornak. Békés, 1735. április 28. *Függelék, 2. sz.*

¹⁰⁹ MÁRKI 1893. 625.

dő felkelők mindenfelől szaporodnak, s másnapra 500-ra tervezik a létszámukat. A nap közepe táján már Spissits hadnagy is úgy látta, hogy talán minden falu rebellissé vált a vármegyében. Az alispánnál elfogyasztott ebédet követően egy Csatlós János nevű újonc katonája által rögtön levelet küldött Károlyi Ferenc ezredesnek. A történetek összefoglalása mellett aggodalommal írta, hogy a híresztelések alapján a felkelők még aznap, legkésőbb az éjjel rajtaütnek a városra, s félő, hogy a katonaság is csatlakozik hozzájuk. Fegyvertelenül esélyük sincs, hogy szembeszálljanak a támadókkal; s bár a vármegye tisztviselőivel folyamatosan egyeztet, továbbá látszik, hogy azok igyekeznek fegyvereseket állítani a köznépéből, Spissits sem azok erejében, sem hozzáállásában nem bízott. A levél ugyanakkor egy szót sem említ a tarcsai összecsapásról, mivel annak híre csak Csatlós elküldése után érkezett meg Békésre.

Nem sokkal később, délután két-három óra körül jött a hír, hogy a kurucok már Berényen innen járnak öt zászlóval, s nem-sokára a városhoz érnek. A nagy ijedelmet jellemezte, hogy az összegyűlt nemesek ki sem merték ejteni a kuruc szót: a felkelőket folyamatosan rablóknak nevezték, gondolván, hogy attól az elnevezéstől a köznép is jobban elretten. Ugyanakkor láthatóvá vált, hogy a leginkább reformátusok és evangélikusok által lakott vármegye lakossága a kuruc név varázsának hatása alatt állt, valamint a felkelőkről érkező hírek miatt – melyek szerint a rácok is egyetértenek velük, és megesküdték, hogy a falusiaknak semmi tartanivalójuk nincs tőlük – alig engedelmeskedett az alispán felszólításának. Mindezt Spissits hadnagy is észrevette, szerinte ugyanis még a beérkezett fegyveresek is inkább rájuk jelentettek veszedelmet. Ekkor már Klós alispán is belátta, hogy nincs elegendő fegyveres ereje szembeszállni velük, több segítségre sem számíthat, ezért úgy döntött, hogy a mellette levő nemes-séggel együtt visszavonul Gyulára, és a várban rendezkednek be

védelemre (9. kép). Ugyanígy látta a helyzetet Spissits hadnagy is, riadóztatta tehát a katonákat, Köröstarcsa felé pedig kiküldte Harmos strázsamestert, hogy valóban olyan közel járnak-e már a felkelők. Bár Spissits egyik levelében sem írt a kiküldött járőr a csapat nagyságáról, úgy véljük, hogy az legfeljebb 6-7 főből állhatott. Amikor a század Békés vármegyébe érkezett, Irinyi kapitányon, a századírtnokon és a kovácson kívül csupán Tóth István és Filszky Antal káplároknak, valamint négy közkatonának volt saját lova, de az utóbbiak közül egy még Spissits hadnagy Békésbe érkezése előtt elpusztult a télen.¹¹⁰ Mivel a katonák számára rendelt fegyver még nem érkezett meg, csak azok rendelkezhettek vele, akik otthonról hoztak magukkal. Valószínű, hogy a káplároknak s a módosabb újoncoknak lehetett, annál is inkább, mivel a seregbe több jómódú, birtokkal rendelkező ifjú is jelentkezett, s az utolsó létszámkimutatás szerint legalább 18-an nemesemberek voltak: pl. Tóth István és Filszky Antal káplár, a huszárnak két lóval felcsapó Sümegi Mihály kazinci birtokos és az ő (egyik) felesleges lovát megkapó Árkosi György. A miskolci tömlőcből az első napokban beállt Himecs János szintén nemesember volt, s nem véletlen, hogy az ugyancsak ítéletre váró társával, Nagy Gergellyel együtt mindketten lovastól csatlakoztak Irinyi kapitányhoz. Feltételezhető, hogy a törvénnyel régóta hadilábon álló két férfinak ló mellett fegyvere is volt. Mindenesetre Harmos strázsamester maroknyi csapata a felsorolt férfiak közül került ki.

Harmosék alig mentek fél órát, szembetalálkoztak az öt zászló alatt vonuló kurucokkal. Nyolc lovas rögtön kivált közülük, és sebes nyargalással a huszárjárőr elé rúgtattak. A strázsamester a mellette levő katonáival együtt rögtön pisztolyt rántott, és megkérdezte az idegeneket, hogy „kicsoda-mifélék” lennének. A magukat Rákóczi

¹¹⁰ Ez az állapot állt fenn egészen júniusig. Irinyi Imre levele Károlyi Ferencnek. Békés, 1734. december 29. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 29448.; Spissits Sándor levelei Károlyi Sándornak. Vásárhely, 1735. június 1. Uo. Nr. 66347, Csongrád, 1735. június 24. Uo. Nr. 66348.

igaz kurucainak valló felkelők azt válaszolták, hogy éppen őket keresik, és hívták maguk közé a strázsamestert azzal az ürüggyel, hogy az apja is köztük van. Harmos felmérte az esélyeket, és a nagy sokaságot látva nem kezdett kockázatos lövöldözésbe, miként a kurucok sem indítottak támadást. A járőr ezt követően lassan visszavonult Békésre. Időközben Spissits hadnagynak is sikerült úgy-ahogy rendbe szednie a katonaságot, és a helyiek segítségét akarta igénybe venni a meneküléshez. A város előljárósága azonban nem akart kötélnek állni: sem szép szóval, sem pedig fenyegetéssel nem lehetett rábírní őket, hogy szekeret és lovat adjanak a katonák alá. Erre Spissits önhatalmulag a katonáival beterte a város ménesét, és aki tudott, lovat fogott magának, s csak úgy szórén felpattant rá. A többség azonban gyalogosan vágott neki az útnak. Szekerek híján egész poggyászu-
kat, a katonák váltás fehér ruháit mind hátra kellett hagyniuk.¹¹¹

A HUSZÁRSÁG ARADRA MENEKÜLÉSE ÉS GYULA UTOLSÓ OSTROMA

Spissitséknek a vármegyei nemességgel együtt sikerült időben Gyulára menekülniük, ám a hadnagy a várat sem tartotta biztonságosnak. Időközben ugyanis a kurucokról olyan hír érkezett, hogy már másnap Gyula alá akarnak menni, továbbá még 29-én éjszaka a gyulai „kálvinistaság” is eléjük ment Békésre, és meghódolt nekik. Cseke András és Cseke Péter gyulai bírák a város jegyzőjével együtt valóban átmentek Békésre, és kérték a kurucokat, hogy ne édessék fel, ne fosszák ki városukat. Erre azonban Khartt Antal Tamás uradalmi tisztartó engedélyével került sor.¹¹² Mindez tovább fokozta a nyugtalanságot. Spissits nyilván a vár védelmére felsorakozott nemesség és vármegyei-uradalmi katonaság erejében sem bízott, főként azért, mert a vár védelmére

¹¹¹ Miderre nézve lásd Spissits Sándor 1735. április 29-én és május 2-án írt leveleit, valamint *Függelék*, 6., 9. sz.

¹¹² MÁRKI 1893. 618.

sem elegendő fegyver, sem lőpor és golyó nem állt rendelkezésre, amiről a köznép is tudott. Joggal tartott tehát attól, hogy kilátástalan helyzetükben a védők előbb-utóbb feladják a várat, és akkor az újonc katonaság is meghódol a támadóknak, Spissitséket pedig levágják. Ezért a hadnagy úgy döntött, hogy a távolabbi és egyértelműen biztonságosnak tűnő Aradra viszi a sereget. Klósz Mátyás alispán feltehetően igyekezett visszatartani őket, hiszen az alig 95 főből álló század még fegyvertelenül is jelentősen megnövelhette volna a védelem erejét, és jelenlétük a védők önbizalmára is hatást gyakorolhatott volna.

A fegyvertelen, ló nélküli huszárság mindössze egy éjszakát töltött Gyulán, és másnap rögtön útra is keltek. Velük tartott Harruckern gyulai tiszttartója és egy előljáró is, hogy segítséget kérjenek. A visszavonulás korántsem ment nehézségek nélkül. A hadnagy szerint „soha olly nagy búban s szorongatásokban” nem volt része, mivel hirtelen se szekereket, se lovakat nem tudott szerezni, továbbá a (gyulai) bírákhoz sem mert fordulni kérésével, mivel félt, hogyha megtudják a szándékát, azonnal elárulják, és útközben mind levágják őket. Ezért két egész mérföldön keresztül gyalog hajtotta a katonaságot, és csak miután Kétegyházán forspontra (előfogatra) ültek, a helység szekerein és lovain tudtak szerencsésen Aradra érni május 1-jén. Mindezt Spissitsnek szinte veszteség nélkül sikerült végrehajtania, mindössze két katonája maradt el, akiktől ekkor még úgy tudta, hogy a fáradság miatt nem sikerült követniük a többieket. A nagy meglebben egyébként olyannyira ellankadt a legénység, hogy a század hátulja és az eleje között fél mérföld volt a távolság, s rendezetlenül, néhány fős csoportba verődve tették meg az utat. A hadnagy hiába próbálta őket egyberendezni, panaszkodtak, hogy inkább meghalnak, minthogy gyalog katonáskodjanak.

Mint fentebb írtuk, a század minden poggyásza Békésen maradt, a katonák mindössze ingben, lábravalóban jöttek el a város-

ból – csizmából, ruhából egyaránt kiszakadtak. Pénzük kevés volt, a várba szorultak, Spissits ezért kérte Károlyi Sándort, hogy ha fegyverük nem is lesz még, legalább egyenruhájukat hadd kapják meg. Másként félt, hogy a megkeseredett katonák szétszélednek, mivel eddig is csak „nagy kéréssel, könyörgéssel, szépszóval, biztatásokkal” tartotta bennük a lelket. Szeretett volna egy-egy öltözet fehérruhát csináltatni nekik, hogy legalább azzal csillapítsa a kedélyeket.¹¹³

A felkelők már nem sokkal a nemesség és a huszárok távozását követően Békésre érkeztek, ahol a Körös hídjánál vertek táborot. Itt csatlakoztak hozzájuk a sarkadiak, a feketegyarmatiak és a doboziak, akik együtt alapítottak önálló gyalogos sereget, Sebestyén János pedig rögtön zászlót is adott nekik. A városban Sebestyén felolvastatta Péro kapitány levelét, melynek hatására a helyiek közül is sokan hozzájuk csatlakoztak. Még aznap éjjel azonban többen elhagyták a kuruc táborot, mivel attól tartottak, hogy a gyulai uradalom emberei megtámadják őket. Másnap, április 30-án Körösladány mellett, a Büngösd vizénél egy Bog nevű kunhalom volt a felkelők tábora. Ide érkezett meg Pécskáról május 1-jén Matolay Pál is, miután útba ejtette Csabát, valamint Békést. Matolay mindkét helységben felolvasta Péro levelét; szlovákként és egykori csabaiként az előbbi helységből több szlovák lakost sikerült rábírnia a kurucságra, de számosan csatlakoztak hozzá Békéről is. Matolay elsősorban a csabai és békési kurucokból szervezte meg lovas seregét. Hadnagyának és zászlótartójának a két híres szegénylegényt, a Tiszántúlon évek óta üldözött Pálfi Miskát és Kis Jankót tette meg, míg strázsamesterük a szentetornyai kocsmáros, Szántó Mihály lett. Furírnak a békési Varga András csizmadiát választották, de az első két káplárjuk (Juhász Mihály és Szűcs Mihály) is békési volt. Körösladányba már legalább négy

¹¹³ A menekülés összefoglalását lásd Spissits Sándor május 2-án és 4-én Aradról írt leveleiben. *Függelék*, 9., 11. sz.

lovas és három gyalogos zászló érkezett, s itt kettévált a kuruc sereg. Sebestyén öt sereg élén Gyula bevételére indult, a többiek pedig Vértesi Mihály vezetésével Békés, Bihar és Zaránd vármegye határ menti területén végeztek toborzást. Az elkövetkező néhány nap során Vértesi végigjárta Szeghalom, Vésztő, Okány, Zsadány, Nagyszalonta, Mezőgyán, Remete és Nagyzerénd helységeket, majd jelentősen megsaporodott hadával Erdőhegy, Kisjenő és Székudvar térségébe érkezett. Május 8-án Erdőhegy község mellett, a székudvari mezőn vertek tábor (19. kép).

Eközben Klósz Mátyás alispán a vármegyei és uradalmi tiszti-karral igyekezett felkészülni a vár védelmére. Klósz mellett többek között Szorellay János József jegyző; Névery Pál szolgabíró; Modrinics János, Orbán János és Ribiczei Pál esküdt; a Túróc vármegyéből 1729-ben idetelepült Tomcsányi János uradalmi jegyző; valamint Kauer József és Gastager Mihály uradalmi tiszttartózkodott; de a várba húzódott Ravusz István gyulai plébános, békési esperes is (17. kép). Nem ismerjük a felsoroltak katonai kvalitásait, de egyértelmű, hogy jelentős katonai múltta csak az idősebb Orbán János tekinthetett vissza, az alispán tehát őt nevezte ki várparancsnoknak. Első lépésként őrizet alá helyezték azokat a helyi lakosokat, akik hír szerint egyetértettek a kurucokkal, a vár védelmére pedig a megbízható gyulai polgárok mellett berendelték a vármegyei és uradalmi katonákat. Ez utóbbiak többnyire a vár lábánál elterülő ún. „Rácváros” zömmel román, kisebb részben magyar és szerb lakosai voltak, többnyire egykori várkatonák, akik Gyula határőrvidékéből való kivonása óta Harruckern János György földesúr szolgálatában álltak. Klószék egyébként semmit sem bíztak a véletlenre, még 29-én este segélykérő levelet küldtek az aradi parancsnoknak.

A felkelők előőrsei már május 2-án dél körül megjelentek a vár falai alatt, és nem kevés rémületet okozott, hogy délután folyamán tűz támadt a várban. Ezt hamarosan sikerült eloltani, este fél tíz tájban viszont a város jegyzője egy esküdt és egy özvegy-

asszony kíséretében levelet hozott be a várba. Az alispánt a neki címzett levélben – amit az özvegy gyermekei találtak meg – Sebestyén István (!) mint II. Rákóczi Ferenc kapitánya felszólította, hogy bántatlanság ígérete mellett adja át számukra a várat.¹¹⁴ Hamarosan a kuruc vezér két követe is megjelent, de azokat csak hosszas, két órás várakozás után engedték az alispán elé. A vármegyei és uradalmi tisztviselőkkel megtartott haditanács a vár védelme mellett döntött, és az éjféltájt fogadott követeket elutasító válasszal bocsátották vissza Sebestyénhez. A kurucok első támadására reggel került sor. A kapus és néhány hajdú megsebesült, egy Kecskés nevű nemest pedig a túriak vágta le, de a támadóknak is voltak veszteségeik. Az egyik várvédő nemes a következőket jegyezte fel naplójában az ostromról: „A latrok közül sok esett sebbe, sok ott is maradt az árokban. Egy taraczkost elnyomtak a hajdúk,¹¹⁵ tőlünk oda vesze a jó Kecskés úr, leránták a túriak.”¹¹⁶ A sikertelen ostromot követően a kurucok visszavonultak, és eltemették elesett társaikat. A második támadásra május 4-én, éjjel egy óra tájban került sor, de a védők ezt is sikerrel visszaverték. Hajnalban Sebestyén ismét felszólította a védőket a vár feladására, követével azonban szóba sem álltak, egy várvédő hajdú pedig lelőtte. Erre a felkelők általános rohamot indítottak, de kapitányuk rögtön megsebesült a karján, hét támadó fogság-

¹¹⁴ Már a levél másolóinak, ill. továbbküldőinek is feltűnt, hogy az Sebestyén István kapitány nevében íródott, holott köztudomású volt a kuruc vezér valódi keresztnéve. Sebestyén később azt állította, hogy a pátenst az ő tudta nélkül a sarkadi kurucok vezetői – Pap Gáspár, Domján Miklós, Tokaji György stb. – írták, és juttatták be a várba. Mindenesetre elképzelhető, hogy Sebestyén valóban nem volt jelen a pátenst megsebesítéskor, és az őt minden bizonnyal személyesen nem ismerő íródeák elvétette a keresztnévet. Érdekességként még meg kell jegyeznünk, hogy a felkelés résztvevője volt Sebestyén Mezőtúron élő bátyja is, aki történetesen az István keresztnévre hallgatott, s talán éppen ez tévesztette meg a levél íróját is.

¹¹⁵ A vár egyik pattantyúsáról lehet szó, akit az ostromlók öltek meg.

¹¹⁶ K. PAPP 1865. 45.

ba esett, a kuruc tábor élelmezésére szolgáló marhák nagy részét pedig a védők zsákmányul ejtették és beterették a várba. Sebestyén ezután lemondott a további ostromról, és seregével a szomszédos Zaránd vármegyei Erdőhegyre vonult, hogy ott várja be Vértesiéket (14–16. kép).

Gyula sikeres megoltalmazásáról Klósz Mátyás május 6-án részletesen beszámolt a Helytartótanácsnak, és leveléhez a kuruc pátens másolatát is mellékelte.¹¹⁷ Ez utóbbit a gyulai plébános mellett a vár védelmében is részt vett öt vármegyei és uradalmi tisztviselő hitelesítette. Egy ugyancsak hitelesített, május 18-ai példányon pedig Klósz Mátyásé mellett br. Orczy István, Beleznay János, Andrássy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán, valamint Spissits Sándor hadnagy neve és aláírása szerepel. Az eredeti levél a mai napig nem került elő, azt (feltehetően a május 18-ai másolat készítését követően) Klósz átadta Orczynak, viszont arról, ill. a hitelesített példányról (példányokról) a későbbiek folyamán még számos további másolat készült. Külön érdekesség, hogy ezek egyikét éppen Spissits hadnagy küldte el május 25-én Károlyi Ferencnek (18. kép).

A FELKELÉS UTOLSÓ NAPJAI ÉS A HUSZÁROK VISSZATÉRÉSE GYULÁRA

A napokig tartó izgalom után Spissits hadnagynak először május 2-án jutott ideje, hogy Károlyi Sándor generálist is tájékoztassa a történetekről. Levele jól kiegészíti a három nappal korábban írtakat, akárcsak a május 4-én Károlyi Ferencnek fogalmazott második levele. Május 2-án az öreg Károlyinak is részletesen beszámolt a felkelés kitöréséről, valamint a Békésről történt menekülésükről. Spissits szinte minden levelében kiemelte, hogyha nem menekül időben Aradra, akkor a felügyeletére bízott katonaságnak legalább a fele – talán mindegyike – kurucnak áll, melyre nem is a kuruc-

¹¹⁷ *Függelék*, 13. sz. Az ostrom összefoglalásában leginkább erre a levélre támaszkodtunk, de ez volt a forrása Márki Sándornak is. MÁRKI 1893. 40–41.

ságra való hajlandóságuk vitte volna őket, hanem az, hogy öt-hat hónap óta katonák, ám mindaddig nemhogy a már régóta esedékes felszereléshez nem juthattak hozzá, de a saját ruhájukat is elnyűtték. Még éppen időben érkeztek Aradra, mivel ott már elterjedt, hogy az egész kompániájával (századával) együtt kuruccá lett. „Tá-
vul legyen a gonoszság túlünk” – írta erre Károlyinak.¹¹⁸

Spissits május 4-én nemcsak az ifjabb, hanem az idősebb Károlyinak is írt. Az öreg generális ekkor a Nyitra vármegyei birtokán tartózkodott, április 24-e és május 3-a között a nagysurányi kastélyában időzött, ahonnan 4-én ment át Nagymegyerre. Ide érkezett meg 7-én egy Benkovicz nevű katonája, aki már hiteles beszámolóval szolgálhatott a felkelés kitöréséről, ezért a hírhozót még aznap továbbküldte Pozsonyba, Pálffy Jánoshoz.¹¹⁹ Három nappal később maga Károlyi is Pozsonyba indult, ahová másnap érkezett meg. Rögtön Pálffy látogatására ment, akinek ebéd közben beszámolt a kapott hírekről. Úgy tűnik, hogy Pálffynál komoly tanácskozássra került sor, amelyen többek között részt vett még Lotharingiai Ferenc bizalmas tanácsosa, Germeten Henrik Bernát, és talán Erdődy Gábor Antal egri püspök is jelen volt. Mindez azért jelentős, mert Benkovicz hozta meg Spissits Sándor hadnagy május 4-én, Károlyi Sándornak írt levelét, amit fontos információtartalma miatt Germetennek is megmutattak. A tanácsos rögtön Bécsbe indult, de annyira sietett, hogy a levelet nem volt idejük lemásolni, ezért az eredetét vitte fel magával a császárvárosba, s így azt Károlyi már gr. Batthyány Lajos kancellárnak sem tudta elküldeni, holott szerette volna.¹²⁰ Tartalmára

¹¹⁸ Spissits Sándor 1735. május 2-ai levele. *Függelék*, 9. sz.

¹¹⁹ Károlyi 1735. május 7-ei naplójegyzete szerint: „Érkezett Benkovicz katonám az rácság feltámadásáról való hírrel, az kit bizonyost hozván, expédiáltam Pálfi János uramhoz”. SZALAY 1865. 152.

¹²⁰ Károlyi Sándor minderről 1735. május 11-én a következőt jegyezte fel naplójába: „Érkezvén Pozsonban, méltóságos judex curiae uramot [Pálffy Jánost – S. I.] megudvarlottam, híreimet communicálván, ottan is ebédeltem. Die eadem Germeten uram fel menvén Bécsben, Spissicz hadnagyom levelét felvitte.” Uo. 152.

csak az egri püspök néhány nappal későbbi leveléből következethetünk, mely szerint – a Károlyi Ferencnek aznap írott levéllel szemben – Spissits arról is beszámolt, hogy május 3-án, Aradon letartóztatták a felkelés vezetőjének tartott Szegedinác Péro kapitányt.¹²¹ A főurak nem véletlenül tulajdonítottak oly nagy jelentőséget Spissits levelének: úgy tűnik, hogy ez volt az első hiteles hazai híradás Péro kapitány elfogatásáról, sőt Károlyiék valószínűleg ebből szereztek először tudomást a felkelés vezetőjének kilétéről is.¹²²

Spissits hadnagy leveleiből tudjuk, hogy Handko tábornok, aradi parancsnok még 30-án kiküldött kétszáz rác határőrt, május 2-án pedig ismét kétszázat szándékoztak kivezélni. Két nappal később viszont már ennél is nagyobb katonai kontingens hagyta el a várost, s összesen mintegy 21 zászlónyi, tehát legalább 2000 rác határőr vonult ki a felkelők ellen, akik időközben Békésből, valamint a vele határos területekről alig néhány nap alatt mintegy 1000–1200 főre szaporodtak. Többségük Békésből és Biharból, kisebb részük pedig Heves, valamint Zaránd vármegyékből, továbbá a Nagyikunságról csatlakozott a kurucokhoz; de jelentős részt tett ki az idegen szolgalegények, idénymunkások, a pusztákon élő csikós- és gulyáslegények, az ún. „ridegek” száma is, akik között különösen sok erdélyi román volt. Az egykorú összeírások szerint legtöbben Békésről, Mezőtúrról és Sarkadról (kb. 50-50 fő), valamint Szentandrásról (kb. 40 fő) keveredtek

bele a felkelésbe. A vármegyei összesítések Békésben 14 helyséből 239,¹²³ Biharban pedig 46 helyséből 288 személyt soroltak fel, de az utóbbiak között több ártatlanul letartóztatott ember is volt.¹²⁴ A többi megyéből nem áll rendelkezésünkre név szerinti kimutatás, de Heves és Külső-Szolnok vármegye területéről Mezőtúron kívül Hanyiból és Kenderesről; a Nagyikunságról Karcagújszállásról, Kisújszállásról és Túrkevéről rendelkezünk adatokkal a helyi résztvevőkről; Zaránd vármegye területéről pedig bizonyíthatóan Ágya, Erdőhegy, Feketegyarmat, Gyorok, Kisjenő, Nagyzerénd, Sikló, Simánd, Székudvar és Vadász lakosai közül keveredtek bele a felkelésbe. Hozzávetőleges létszámot azonban csak a kunsági Kisújszállás és a Sarkaddal szomszédos zarándi Feketegyarmat kapcsán tudunk mondani (10, ill. 15 fő).

Néhány, a távolabbi területeken szerveződő csapat ugyanakkor el sem jutott a felkelők táborába. A túrkevei vízimalomnál Terbócs István nagykun vicekapitány csapata még az első napokban rajtaütött egy kisebb, kunságiakból álló kuruc csapaton, és szétzavarta őket. A Zaránd vármegyei Vadász községben és környékén a Gömör vármegyei származású öreg vadászi nemes, Ecsedy János kuruc gyalogezredének egykori vicekapitánya (alezredese), Gesztesy György állított fel hét helyséből egy ötven fős csapatot az árpádi Farkas Mártonnal együtt, az erdőhegyi vereség miatt azonban már nem tudtak a főserceghez csatlakozni. A felkelés epicentrumától meglehetősen távol eső Száldobágy környékén, Nagyváradtól északkeletre hét-nyolc helyséből Szűcs

¹²¹ „... Méltóságos Generalis Gróff Károlyi Uram hadnagyának Aradrul, de 4a hujus [e hónap 4-ről] költ levelibül (melyet Excellentiáddal közlötte volna, de Germethen Uram felmenvén, nem copiólathatta, hanem in originali kezében adta) tudtunkra lett, hogy Pero névű előjárójok 3a hujus [e hónap 3-án], Aradon lévén, megárestáltatott légyen.” Erdődy Gábor Antal levele gr. Batthyány Lajosnak. Pozsony, 1735. május 12. BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 56.

¹²² Természetesen Péro elfogatása után az aradi parancsnok is rögtön megtette a maga jelentését, azt azonban egyenesen Bécsbe küldhette.

¹²³ Berény (9), Békés (48), Csaba (10), Doboz (16), Fás (16), Füzesgyarmat (20), Gyoma (9), Körösladány (10), Köröstarcsa (13), Öcsöd (9), Szeghalom (15), Szentandrás (37), Vári (10), Vésztő (17).

¹²⁴ Belényesi járás: Ant (10), Árpád (1), Baj (7), Geszt (2), Harsány (1), Mezőgyán (12), Nagyszalonta (12), Okány (11), Remete (22), Sarkad (49), Tamásda (16), Zsadány (10), Zsáka (2), Ugra (5); Sárréti járás: Csökmő (5), Darvas (2), Esztár (1), Furta (4), Hencida (5), Komádi (5), Körösszegapáti (1), Tépe (1); Nagyvárad járás: Kisjenő (9), Örvénd (8), Páliújlak (10), Pusztaiújlak (1), Püspöki (1), Száldobágy (29), Telki (8); Érmelléki járás: Szentimre (8).

János vezetése alatt verődött egybe egy 60–70 fős csoport, de ők is csakhamar szétszéledtek, s csak kevesen tudtak a kurucokhoz csatlakozni. A felkelés zömmel református magyarok lakta vidéken zajlott, és maguk a felkelők is hangsúlyozták, hogy vallásuk védelmében fogtak fegyvert. Ez jól látszik a kuruc sereg vallási megoszlásán is, mivel görögkeleti vallásúak (a békési puszták román szolgálégyeinek kívül) csak az Erdőhegy környéki, Zaránd vármegyei románok; evangélikusok pedig a csabai szlovákok közül kerültek ki; de csabai volt a felkelésben ténylegesen részt vett egyetlen katolikus, Bencsik Pál is. A kurucok lovas és gyalogos századokat állítottak fel, élükön fő- és vicehadnagyokkal, zászlótartókkal, strázsamesterekkel és káplárokkal. Lehetőség szerint minden században volt furír (századírnok), és több töröksíposról is tudomásunk van. Bár a tiszti rangok több esetben nem szilárdultak meg – a századparancsnokokat pl. egyaránt nevezték kapitánynak és hadnagynak is, a főstrázsamesterekre gyakran csak strázsamesterként utaltak, néhány esetben pedig egyeseket zászlótartónak és hadnagynak is tituláltak –, ennek ellenére jó úton haladtak egy szervezett hadsereg létrehozása felé.

Spissits hadnagy egyik jelentése szerint a felkelők összesen 15 zászlóval (vagyis századdal) rendelkeztek, melyből tíz a rá-cok kezébe került, ötöt pedig magukkal vittek a menekülők. Később viszont már két levelében is azt írta, hogy a kurucoknak hét lovas és öt gyalogos zászlója volt, s valószínűleg ez az adat állhat közelebb a valósághoz. A felkelő sereg parancsnoki tisztjét Péró kapitány érkezéséig ideiglenesen Sebestyén János látta el ezereskapitányi rangban, de egyúttal ő volt a lovasság főkapitánya is. Főstrázsamesterének Vértesi Mihály szentandrászi bírót nevezték ki. A gyalogok kapitánya a dobozi Pap Gáspár lett, aki mellett egy békési származású sarkadi nemes, Bajkor Dániel töltötte be a főstrázsamesteri posztot. A kurucok többnyire ismeretségi alapon, helységek szerint szerveződtek századokba. Az első se-

reget a szentandrásiai hozták létre Székely István parancsnoksága alatt, akit egyébként Sebestyén alezredeként is említene. Matolay Pálé volt a második sereg; de külön említik a Pásztor András által vezetett túriak seregét. Mirkovics Pál székudvari jegyző ugyancsak egy külön század parancsnoka lett, akárcsak a kenderesi Szabó Mihály. Egyes adatok szerint külön seregbe szerveződtek a nagykunsági kurucok (talán éppen Szabó vezetése alatt) és a románok is. Ez utóbbiak között leghíresebbnek a simándi Negro Gornik zászlótartó bizonyult, aki számos társával együtt a modenai herceg zarándi uradalmi katonája volt. A gyalogságból a sarkadiak seregét említik sűrűn Domján Miklós hadnagy és Tokaji György zászlótartó keze alatt; de önálló gyalogos századdal rendelkezett a szalontai Váradi István is, aki mellett Nagy Mihály töltötte be a zászlótartói posztot.

Időközben a hatóságok sem tétlenkedtek: a környező vármegyékben elrendelték a nemesi felkelést, a környező helyőrségekből (Arad, Nagyvárad, Szeged és Szolnok) pedig reguláris katonaságot vezényeltek ki. A kurucok ellen mozgósított nemesi inszurrekció parancsnoka br. Orczy István volt, aki Gyöngyösről, Szolnok érintésével május 7-én érkezett Mezőtúrra összesen 23 zászlónyi katonasággal, köztük Heves és Külső-Szolnok vármegye nemesi felkelőivel és kétszáz szolnoki huszárral. Másnap ide érkezett a Podhradszky György jászkun vicekapitány vezette jászkun inszurgens sereg, valamint a Halász Péter alezredes által felállított, nagyrészt kecskeméti és nagykőrösi lovasokból álló, 400 fős Pest vármegyei katonaság is. A Pest vármegyeieket egyébként (Pest, Kecskemét és Nagykovács városokat kivéve) Belezna Jánosnak kellett fegyverbe szólítania, az ő 500 fős serege azonban csak május 10-én indulhatott el. Csongrád vármegye 200 fegyverese Sámbockréty Miklós szolgabíró, majd Andrássy alispán személyes irányítása alatt már a kezdetektől fegyverben volt; Bihar vármegye pedig egy 400 és egy 150 fős jól fegyverzett csapatot állított

ki; de Debrecen városa is megszervezett egy 55 fős különítményt, melyet Szűcs Mihály zsákai tisztartó vezetésével útnak indított. A szegedi parancsnok kétszáz rác huszárt és száz gyalogost küldött.

Május 7-én az Udvari Haditanács a Hontois-, Cordova- és Bevern-Wolffenbüttel-dragonyosezredeket mozgósította a lázadók üldözésére. A hadműveletek irányításával az olasz származású Gvadányi (Guadagni) Ascan őrgróf, generális-főstrázsamestert bízták meg, aki Debrecen városát tette meg főhadiszállásának. Kevésbé köztudott ugyanakkor, hogy a nemesi inszurrekció elrendelése, ill. a felkelés leverése eleve Károlyi Sándor feladata lett volna, és csak az öreg generális távollétében ruházták át a legfőbb hatalmat Gvadányira. Ez utóbbit egyébként ő is többször elismerte Károlyi Ferenc és Baranyi István kapitány előtt, aki az események alatt mindvégig Debrecenben volt, és folyamatosan kapcsolatot tartott a császári tisztekkel. Baranyi levelei emellett számos mellékeseménnyel is tudósítanak, így pl. május 5-én ő adott először hírt a feketegyarmati Nagy Miklós elfogásáról.¹²⁵ A férfi Szeghalmon, Füzesgyarmaton, Furtán és Zsákán próbált fegyvert és társakat szerezni, de az utóbbi helységeben egy Szűcs Mihály nevű nemes,¹²⁶ Komáromy György helyi tisztartója saját kezűleg elfogta, és Debrecenbe vitte. Nagy elfogása azért volt jelentős esemény, mert két napon át tartó vallatása során részletesen beszámolt a felkelés vezetőiről, s vallomásának összegzését május 7-én az összes törvényhatóságnak megküldték Debrecenből. A városi tanács Nagy elfogását követően döntött úgy, hogy csapatot szervez a felkelők ellen, és a kurucot behozó Szűcs Mihály vezetésével egy 55 főből álló, jól fegyverzett lovascsapatot indított

el Zsáka felé. A dolog pikantériája, hogy miután a debreceniek elfogtak három, a kurucok táborába igyekvő és oda lőport és ónt vivő embert, összetalálkoztak a rác katonasággal, akik az egész csapatot elfogták, lovaikat, fegyvereiket, a náluk levő pénzt elvették tőlük, majd magukkal hurcolták őket Erdőhegyre, s onnan Aradra. Debrecen városának csak hosszas utánajárással sikerült kiszabadítania a pórtul járt csapat tagjait.¹²⁷ Baranyi levelei a debreceni csapat sorsáról is folyamatosan tudósítanak.¹²⁸ Május 10-én és 13-án pedig két, a környéken lezajlott támadásról adott hírt Károlyi Sándornak. A diószegi uradalomhoz tartozó Sós úti csárda német kocsmárosát, Prinz Istvánt május 7-én este verte agyon két ott iszogató diószegi ember, Tasi Mihály és Perei Mihály. Az utóbbit később Debrecenben elfogták, és keze levágatására, majd fővételre és kerékbetörésre ítélték. Nagyjából ezzel egy időben Kenderes közelében, a csorbai pusztán egy Füredi Szabó Pál nevű férfi (valószínűleg tiszafüredi lakos), három társával Görög Lackó pesti görög kereskedőt és szolgáját verte agyon és rabolta ki. A kisújszállásiak a tettesek többségét rögtön kézre kerítették, 10-én pedig a családotól Debrecenbe menekült Füredi Szabót is elfogták. A támadásoknak nem volt köze a kuruc felkeléshez, és hamar ki is derült, hogy közönséges rablógyilkosságok voltak.¹²⁹ Május 19-én Baranyi arról adott hírt, hogy Nyíracsad környékén ismét „valamilly tolvajok” gyülekeznek. A feltételezett lázadók elfogására Gvadányi generális rögtön katonákat vezényelt ki a hajdúvárosi fegyveresekkel együtt.¹³⁰ Végül kiderült, hogy csak

¹²⁵ Baranyi István levele ismeretlennek. Debrecen, 1735. május 5. *Függelék*, 12. sz.

¹²⁶ A tisztartó valószínűleg azzal a békési származású Szűcs Mihállyal azonos, aki korábban Békés vm. esküdtje volt, a Rákóczi-szabadságharc idején pedig Kárándy Mihály lovasezredének főhadnagyaként – mint neves portyázó – harcolt a Maros menti rác határőrök ellen. SERES 2006. 221–223, 239.

¹²⁷ Nagy Miklós elfogásáról és a debreceni csapat kálváriájáról Márki is részletesen beszámol az elfogott kuruc vallomása, ill. a debreceniek Helytartótanácsához írt panaszszevele alapján. MÁRKI 1893. 616, 627–629.

¹²⁸ Baranyi István levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1735. május 10. *Függelék*, 16. sz.; Uő Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1735. május 11. és 14. *Függelék*, 17, 23. sz.

¹²⁹ Baranyi István levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1735. május 11. és 13. *Függelék*, 17, 22. sz.

¹³⁰ Baranyi István levele Károlyi Ferencnek. Debrecen, 1735. május 19. *Függelék*, 36. sz.

a régóta üldözött szegénylegény, a felkelésbe is belekeveredett Kis Jankó és Pálfi Miska pajtása, Kesely Gyurka lappangott a szennyes erdőben, akit nem sokkal később a Károlyi Ferenc által riasztott Szatmár vármegyei nemesek fogtak el Fülöpszálláson.¹³¹

Még május 2-án egy rác járőr Battonya közelében feltartóztatta a felkelők Péro kapitányhoz tartó követeit, a szentandrás Barta Istvánt és Kovács Jánost, valamint a pécskai Nagy Jánost, akik jóhiszeműen az öreg kapitánynak a felkelésben játszott szerepét is elfecsegték. Az aradi parancsnok másnap elfogatta Pérot, mire annak beavatott kapitánytársai önként ajánlkoztak a kurucok ellen. Sevits György aradi főkapitány rögtön mozgósította a határőrvidék katonaságát, és május 4-én 21 zászló alatt el is indultak Aradról. Sevits mellett a fia, Sevits János csanádi kapitány, Dumithazanin Strba nagylaki kapitány, valamint a legenda Rácz Tököly (Jovan Tukelija) fia, Tököly Ránkó aradi kapitány is felvonult, de a seregben ott volt az összes határőrállomás (pl. Borosjenő, Solymos, Szemlak) katonasága. A mintegy 2000 főből álló had végigrabolta Elek, Békés, Csaba, Körösladány, Vésztő és Fás helységet, majd visszakanyarodtak Békésre, és 8-án Gyula felé indultak. Az alispán a turóci származású Tomcsányi János uradalmi jegyzőt küldte eléjük, aki szlovák nyelvtudása alapján jól megértette magát a rác tisztekkel. Sevitsék tőle értesültek, hogy a kurucok a közeli Erdőhegy és Székudvar között táboroznak. A rácok május 9-én hajnali négy órakor támadták meg a szekérvárba húzódott kurucokat. Amikor azok rájöttek, hogy a várva várt szövetségeseik állnak velük szemben, megpróbáltak ellenállni, de a javarészt csak dorongokkal, kaszával-kapával felszerelt paraszthadnak esélye sem volt a képzett katonákkal szemben. Az összecsapás elején még igyekeztek viszonzni a puskatüzet, és Milics borosjenei kapitány, valamint négy rác közkatona is elesett, Sevits főkapitány pedig súlyosan megsebesült. A majd három órán

¹³¹ Kesely elfogását lásd SERES 2003. 22–23.

át tartó harc a rác határőrök győzelmével végződött. Az összecsapás és az azt követő üldözés során legalább 400–500 kuruc esett el, de sokan közülük menekülés közben a Körösbe fulladtak. A br. Orczy István vezette nemesi felkelő sereg előőrseit már csak a lecsupaszított, kirabolt holttestekkel teli csatamező fogadta.

A KÁROLYI-HUSZÁROK RÉSZVÉTELE A FELKELÉS FELSZÁMOLÁSÁBAN

A Nagysurányban tartózkodó Károlyi Ferenc ezredes először Spissits április 29-ei leveléből értesült a történekről, úgy tűnik, május 3-án. Bár akkor még maga is elég hitetlenül fogadta a híreket, a levél másolatát rögtön továbbküldte az apjának. Az ifjabb Károlyi leginkább ugyancsak a katonák átállásától tartott, ezért azonnal parancsot küldött Spissitsnek, hogy vonja össze a századot, és minden tehetségével igyekezzon meggátolni, hogy a katonák a felkelőkhöz csatlakozzanak. Ezért – hogy a hadnagy minél könnyebben végrehajthassa az utasítást – rögtön elrendelte, hogy egy tizedalja válogatott huszár induljon el hozzá Békés vármegyébe. Spissitsnek ugyanakkor határozottan megtiltotta, hogy bármi módon a felkelők üldözésére induljon. Ettől ugyan ló és fegyver hiányában nem is igen kellett tartani, de még, ha a katonák fel is lettek volna szerelve, felsőbb parancs nélkül imént jelzett aggályai miatt Károlyi akkor sem vezényelte volna őket a kurucok ellen.

Károlyi utasítására a Debrecenben tartózkodó Baranyi István kapitány Rácz Ádám strázsamestert indította el Spissitsékhez egy káplár és tíz közhuszár kíséretében. A kis csapat tagjai egytől-egyig a nyugati hadszíntérről hazatért veteránok voltak, az időközben toborzott újoncok bevetéséről viszont szó sem lehetett, s egyébként is, a Békés és Csongrád vármegyében állomásozó többiekhez hasonlóan ekkor még nekik sem volt felszerelésük. A parancs kiadásakor sem Baranyi, sem Károlyi nem tudott arról, hogy Spissitsék Aradra menekültek. Rácz Ádám csapata a sárréti

Füzesgyarmaton összetalálkozott Bihar vármegye hadra kelt nemességével, és Andrassy Ferenc Bihar vármegyei szolgabíró kérésére, útjukat megszakítva a bihariakhoz csatlakoztak. A harc-edzett Károlyi-huszárok csatlakozása minden bizonnyal emelte a bihari csapat harci szellemét. Andrassy május 10-én értesítette erről Károlyi Ferencet, valamint arról is írt, hogy a közben velük egyesült szolnoki katonasággal az Erdőhegy és Székudvar térségében tartózkodó felkelők ellen vonultak. Az erdőhegyi csata híre ekkor már eljutott Békésre, de annak kimeneteléről Andrassyék mit sem tudtak.¹³² Károlyi Ferenc május 14-én arról tudósította az apját, hogy Andrassy Ferenc másnap reggel fog Nagykárolyba érkezni, de szerinte a bihariak „semmit sem láttak”, azaz nem találkoztak ellenséggel. Ezzel szemben a velük együtt járó Rác Ádámnak, a „maga comendójával” (csapatával) sikerült némi zsákmányra szert tennie.¹³³ A Károlyi-huszárok „huzi-voni nyeresége” azonban kimerült azon jószágok elhajtásában, amelyek az egyes sárréti falvak kurucnak állt lakosaié voltak. Spissits még május 17-én is hiába várta Rác Ádámot,¹³⁴ mivel a strázsamestert és csapatát az időközben Károlyitól visszaküldött Irinyi Imre vette maga mellé.¹³⁵ Immáron a kapitány parancsnoksága alatt

¹³² Andrassy Ferenc levele Károlyi Ferencnek. Békés, 1735. május 10. *Függelék*, 15. sz.

¹³³ „Reggelre várom Andrassy Ferenc Uramat, ki ott volt vármegye seregével, de Görök [?] lévén elejekben, mint Nagy András, ki velek járt, referálja, comendansul téve, semmit sem láttak, ha posta indulása előtt érkezik, bővebben udvarlok Nagyságodnak iránta, úgy Rác Ádám maga comendójával, az kiknek nem esett szinte porban pecsenyéje, lévén alkalmas huzi-voni nyereségek. Sőt az mely első zászlókkal dicsekedett Orczi, azt is a’ mi katonánk nyerte, Zibakházán akadván reájok két recrouta társával, a’ mint írják, most is nála mentéje az zászlótartónak.” Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 14. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33948.

¹³⁴ Spissits levele Károlyi Ferencnek. *Függelék*, 31. sz.

¹³⁵ „Ugyan Capitány Irinyit Rác Ádámékkal, nála levő fundussal meg más fele küldtem.” Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 18. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33952.

a huszárok részt vettek a menekülő felkelők üldözésében. Irinyi május 20-án három kuruc elfogását jelentette Károlyi Ferencnek a szarvasi pusztáról,¹³⁶ Spissits hadnagy pedig arról tudósít, hogy Irinyi aznap még az egyik kuruccá lett huszárukat is rabul vitte Nagykárolyba.¹³⁷

A Rác Ádám vezette tized, ill. Irinyi kapitány helyi működését bizonyítja még három, némileg később készült összesítés is, amelyek a kurucok ellen felvonult csapatok Békés és Bihar vármegyei kártételeit tartalmazzák. Ezek szerint tizenegy (!) Károlyi-huszár és a Bihar vármegyei nemesi csapat Füzesgyarmaton 220 adag húst, 208 adag abrakot, valamint 150 icce bort élt fel a helységben.¹³⁸ Erről ugyan Szekovics János, a bihari katonaság és nemesség szállásmestere még május 7-én elismervényt adott a helyieknek, a vármegye később összeállított kárvallásai szerint azonban még sokáig nem egyenlítették ki a tartozást.¹³⁹ A napokkal később (immáron Rác Ádámmal együtt) Békésbe érkező Irinyi kapitány pedig Szeghalmon 9 lovat, 14 borjas tehenet és a 9 borjúval együtt összesen 13 tinót hajtattott el katonáival a helyi lakosságtól. Emellett a falusiak 60 icce borát is megitták.¹⁴⁰ A füzesgyarmatiak kárával szemben itt már egyértelműen a kato-

¹³⁶ „Hanem ez órában veszem szarvasi pusztáról Irinyi Capitány levelét, kiből írja, hogy ottan hármat fogott az tumultuansok félét.” Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 20. Uo. Nr. 33951.

¹³⁷ Spissits Sándor levele Károlyi Sándornak. Gyoma, 1735. május 21. *Függelék*, 39. sz.

¹³⁸ „Gyarmath: [...] Undecim Militibus Karoliensis et reliquis ex Inclyti Comitatu Bihariensi: 220 carnis (portiones), 208 equi in integro (portiones), 150 mediae (vini).” MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclusa 1735.” Nr. 1.

¹³⁹ *Függelék*, 14. sz. Az elismervényben szereplő hús és bor mennyisége meg-egyezik a fenti összesítésben szereplő adatokkal, azzal a különbséggel, hogy Szekovics a húst fontban adta meg, a lovak számára elvett abrakot pedig 13 köbőlnek számította.

¹⁴⁰ Az összesítés szerint Szeghalom: „[...] Dominum Capitaneum Irinyi Inclyti Regiminis Karoliani: 9 equi, 14 vaccae, 13 juvenci.” MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclusa 1735.” Nr. 3.

nák nyílt hatalmaskodásáról volt szó, mivel feltehetően Irinyiek nem csak a felkelésbe belekeveredett helyi lakosok állatait hajtották el. A szeghalmi tanács által a vármegyéhez benyújtott június 14-ei összesítés külön ki is tér Irinyiek hatalmaskodására.¹⁴¹ A füzesgyarmatiakon és a szeghalmiakon kívül a megye helységei nem szenvedtek különösebb kárt Károlyi katonáitól, csupán a kétegyháziak jelentették be az egyik, Spissitsék alá adott felszerszámozott lovuk elvesztését.¹⁴² Ugyanakkor Irinyi kapitány és katonái nem csupán a Békés vármegyei Füzesgyarmaton és Szeghalmon, ill. Kétegyházán okoztak kárt a lakosságnak. Sárreti tartózkodásuk alatt Irinyi katonái a közeli Furtára is átrándultak. A kis Bihar vármegyei helységből bizonyítottan öt helyi lakos keveredett bele a felkelésbe. A 35 éves Boji Györgyöt Budára hurcolták, de a vizsgálat során sikerült bizonyítania ártatlanságát, mely szerint csak kényszer hatására csatlakozott a kurucokhoz. Vida István jobbágy, Bimbó András és Szabó György zsellér, valamint Bodnár András mezőőr viszont önként csatlakozott, s bár a felkelés leverését követően Bimbó és Vida „grationalist” (menlevelet) kapott, Szabó Györggyel együtt nekik is elhajtották a jószágaikat. Irinyi katonái Bimbótól három, Vidától pedig négy borjas tehenet, egy tinót és egy üszőt, Szabótól pedig hat igásökröt, két borjas tehenet és egy üszőt hajtottak el. Egyedül csak a nincstelen Bodnár Andrástól nem volt mit elvenni.¹⁴³

Végezetül érdemes kitérnünk Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt Szalontán, május 10-én kelt levelére, amely két egykorú

¹⁴¹ „Utoljára Méltóságos Gróff Generalis Károlyi Sándor ő Excellentiája regimentyibül Irinyi Imre Kapitány Uram ugyan helységünkbul maga katonáival elhajtattott egynéhány szarvas marhákat és valamely lovakat, úgymint: 14 borjas teheneket, négy tinót és 9 lovat. Ismét Kapitány Uramnak és az ő Kegyelme katonáinak adtunk 60 icce bort.” BML IV. A. 1. b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 80.

¹⁴² „Nem külömben prima Maji az midőn Aradig Károlyi ő Excellentiája companiáját vittük, egy lovunk minden szerszámostul odaveszett.” Uo. Nr. 65. 10/g.

¹⁴³ HBML IV. A. 1. b. 633.

másolatban maradt fenn. A címzett neve ugyan egyik változatban sem szerepel, de a megszólítás alapján Búcsy Mihállyal, Bihar vármegye alispánjával lehet azonos. Győry Nagyszalontáról jelentette, hogy „ezen órában comandérozott Baranyi Uram 20 legényeket Erdőhegyig, megérkezvén, bővebb információt vehet az Úr”. Andrassy Ferenc fentebb idézett leveléből tudjuk, hogy Rác Ádámék ekkor Bihar vármegye fegyvereseivel együtt Békésen voltak, így elképzelhető, hogy – többek között – rájuk vonatkozik a szalontai esküdt megjegyzése. Ennek ellenére valószínűbbnek tartjuk, hogy a Győry által említett csapat már napokkal Rácék elindulását követően hagyta el Debrecent, talán éppen Irinyi kapitány parancsnoksága alatt.¹⁴⁴

Pálffy János országbíró már május 8-án örömmel üdvözölte a hírt, hogy az újonc századot sikerült kár nélkül egyben tartani,¹⁴⁵ de Spissits főhadnagy előrelátását dicsérte két nap múlva Bogáthy Pál debreceni kerületi „commissarius” is.¹⁴⁶ Orczy István pedig egyenesen azt írta az öreg Károlynak, hogy a huszárok Aradra menekülésével „anyival is keveseb tolvaj lett”, mivel szerinte sokan a kurucokhoz álltak volna, ha Spissits nem menekül el velük időben.¹⁴⁷ Károlyi Ferenc egyébként már május 8-án megjósolta az apjának, hogy „oda fel” (a császári udvarban, ill. a haditanácsnál) azt fogják híresztelni, hogy Spissits huszárai a felkelők közé álltak, de rögtön sietett is megnyugtatni, ettől nem kell tartaniuk. Spissitsék ugyanis még idejében Békésre húzódtak vissza,

¹⁴⁴ „Ezen órában comandérozott Baranyi Uram 20 legényeket Erdőhegyig, megérkezvén, bővebb információt vehet az Úr.” A levél csak két egykorú másolatban maradt fenn – mi a Károlyi Sándornak megküldött példányból idézzük. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagionum.; BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 44.

¹⁴⁵ Pálffy János levele Károlyi Sándornak. Pozsony, 1735. május 8. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 54993.

¹⁴⁶ Bogáthy Pál levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1735. május 10. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagionum.

¹⁴⁷ Orczy István levele Károlyi Sándornak. Gyula, 1735. május 17. Uo.

Károlyi pedig egy kipróbált régi strázsamestert küldött egy káplárral és tizenegy katonával hozzájuk, miközben Spissits az egész századot továbbvitte Gyulára. A fiatal ezredes maga sem vélte, hogy a katonáknak hajlandóságuk lett volna a kurucságra, de még ha szándékukban állt is volna átállni a felkelőkhöz, szerinte azt Spissits főhadnagy „az általa praescribált (felvázolt – S. I.) csalahatatlan móddal” biztosan megakadályozta volna. Ha mégis az ellenkezője történt, akkor nyugodtan védekezhettek azzal, hogy a dezertálás oka nem volt más, mint hogy a Békés vármegyében kvártélyozó újoncokból akartak átadni más ezredeknek; ill. a mundér, a ló és a fegyver hiánya, valamint a „redressirozás” (át-szervezés) gyakori híre vitte rá őket a szökésre.¹⁴⁸

Macskásy kapitány és Andrásy alispán hamarosan megnyugodott, mivel a Vásárhelyről és Mindszentről megszökött nyolc újonc közül három már május 11-én kézre került Baja környékén.¹⁴⁹ Sőt, Andrásy május 12-ei levele szerint a kapitánnyal nem is észlelték, hogy a katonáknak hajlandóságuk lett volna a felkelőkhöz csatlakozni; május 15-én pedig arról írt, hogy a katonák legszívesebben rögtön a felkelők üldözésére indultak volna, de parancs nélkül semmit sem tehettek.¹⁵⁰ Az elfogott szökevények vallomása ugyancsak megnyugtatta az alispánt és a tiszteket, mivel a katonák nem a lázadáshoz csatlakozás céljából szöktek meg, dezertálásuk okául pedig a vármegyétől kiutalt hiányos ellátmányt hozták fel.¹⁵¹ A véres erdőhegyi mészárlás hírére május 11-én Spissits főhadnagy is fellélegzett, tovább már

¹⁴⁸ Károlyi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Nagykároly, 1735. május 8. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33949.

¹⁴⁹ Lásd Andrásy Zsigmond levelét 1735. május 12-ről; Macskásy Farkas pedig május 16-án és 19-én tudósította erről Károlyi Sándort. *Függelék*, 21., 28., 37. Károlyi Ferenc szerint Macskásy kapitány „Ráczi Országról” hozatta vissza a szökevényeket. Károlyi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Nagykároly, 1735. május 18. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33952.

¹⁵⁰ *Függelék*, 21., 26. sz.

¹⁵¹ Lásd Károlyi Ferenc említett levelét. *Függelék*, 10. sz.

ő sem tartott attól, hogy katonái kuruccá lesznek, mivel „magok is látják, s hallák rossz s veszedelmes folamotját a’ kruc világnak”.¹⁵² Károlyi Ferenc már május 14-én megnyugtatta apját, hogy a katonák szökődése nem csak a saját ezredükre jellemző. Csupán attól lehetett félni, hogy a „zászlós tolvajok”, azaz a kuruc felkelők közé állnak, mivel azonban Spissits főhadnagy rögtön a felkelés hírére összevonta őket, ez a veszély is megszűnt.¹⁵³

Ugyanakkor Spissits főhadnagy minden óvintézkedése dacára két-három újonc huszár még április 30-án bizonyíthatóan a kurucok közé szökött. Április 28-án Füzesgyarmatról dezertált egy Somodi Mihály nevű, 24 esztendő, református vallású bihari legény, akivel kapcsolatban fel sem merült a hadnagyban, hogy a felkelés miatt tűnt el.¹⁵⁴ Viszont a két nappal később Gyuláról, a „lárma alatt” elsökött, keresztnév nélkül említett Kovácsról¹⁵⁵ és Erdélyi Jánosról¹⁵⁶ már határozottan állította, hogy a felkelők közé mentek. Ezeket a személyeket később, Spissits május 17–18-ai levelei szerint a felkelők között látták, de állítólag a rácok (Erdő-hegynél) őket is levágták.¹⁵⁷ Három nappal később azonban arról

¹⁵² *Függelék*, 19. sz.

¹⁵³ Károlyi Ferenc levele apjának. Nagykároly, 1735. május 14. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33948.

¹⁵⁴ Spissits levelében eltévesztette a keresztnévet, és Somodi István „bihari fi”-ről ír. Spissits Sándor levele Károlyi Ferencnek. Gyula, 1735. május 17. *Függelék*, 31. sz.

¹⁵⁵ A században ekkor – a kovácson kívül – két Kovács vezetéknevű katona is volt. A keresztnév hiányában nehéz eldönteni, hogy melyikük állhatott a kurucokhoz: Kovács István nemesi származású, református csizmadia Miskolcra vagy a katolikus vallású debreceni Kovács János. A kurucokhoz szökött férfi inkább a miskolci csizmadiaival lehetett azonos.

¹⁵⁶ A seregben két Erdélyi János volt: egy katolikus, nős férfi Egerből, valamint egy református, nőtlen legény a Borsod vm.-i Nagymihályról. A kurucokhoz szökött katona talán az utóbbi lehetett. (Mindkét esetben a református vallást tartjuk mérvadónak.)

¹⁵⁷ Spissits Sándor levelei Károlyi Ferencnek. Gyula, 1735. május 17. és 18. *Függelék*, 31., 34. sz.

tudósít, hogy időközben egy kurucnak állt Károlyi-huszár kézre került, és 20-án Irinyi kapitány Nagykárolyba kísértette.¹⁵⁸

Érdekes, hogy egy Kerékgyártó István nevű füzeggyarmati zsellérember, aki több forrás egybehangzó állítása szerint részt vett a felkelésben, az amnesztiában nem részesült (elfogott, elesett vagy még szökésben lévő) 145 Békés vármegyei felkelő 1735 júliusából származó felsorolása szerint a Károlyi-ezredben („In *Incltyi* Regimine Karoliano”) tartózkodott. Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a megtorlástól tartó felkelő később önként állt be a huszárezredbe.¹⁵⁹ A füzeggyarmati előjáróság 1735. május 15-én készített kimutatása szerint egyébként a felkelőkhöz csatlakozott helybeli lakosok közül „Kerékgyártó Istók”-nak négy szarvasmarháját hajtotta el Retski István br. Orczy István parancsára.¹⁶⁰ Békés vármegye előjáróságának a felkelésben részt vett lakosokat számba vevő, 1735. augusztus 15-én lezárt összeírásában pedig „Stephanus Kerékjártó” a haza nem tért füzeggyarmati lakosok között szerepel.¹⁶¹

Mint fentebb már írtuk, a Rajnától hazatérő Kövesdy László kapitány már május 11-én Pesten kelt levelében beszámolt 12 lázadással gyanúsított férfi elfogásáról és azok Budára hozataláról; valamint vallomásuk több részletét is közölte Károlyi Sándorral. Ez a beszámoló azért is fontos számunkra, mivel egyik-másikuk elfogása éppen a Károlyi-huszárokhoz köthető. Kövesdy levele szerint az elfogott kurucok megrettentek az ellenük induló fegyveres csapatok hírértől, ezért elhagyták a felkelők táborát. Haza-

¹⁵⁸ Spissits Sándor levele Károlyi Sándornak. Gyoma, 1735. május 21. *Függelék*, 39. sz. A nevét sajnos nem írja, a Károlyi-levéltár megfelelő állagaiban (a Péro-lázadás aktája, ill. a „Militaria”) pedig nincs nyoma az esetnek, holott egyértelműen rögzítették a fogoly vallomását, és tette sem maradhatott büntetés nélkül.

¹⁵⁹ „Conscriptio Rebellium”. MOL P 418. HCSL Fasc. N. Nr. 21.

¹⁶⁰ BML IV. A. 1. b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 65. A füzeggyarmatiak jelentése kelet nélkül íródott, a helyes dátumra Retski István május 15-ei elismervénye utal. Uo.

¹⁶¹ Uo. Nr. 86.

tértek, otthon viszont éppen a saját szomszédaiak összefogdosták, a szolnoki helyőrség katonái pedig Budára kísérték őket. Az elfogottak között volt egy sebesült zászlótartó is – az öcsödi Lévai György –, de olyan súlyos sebekkel, hogy fogvatartói nem is reménykedtek felépülésében. Rajta kívül még az ugyancsak öcsödi Horváth András tizedes, valamint Szuhay Tamás szentandrászi lakos is bizonyíthatóan részt vett a felkelésben. A mezőtúri Söres István Kunszentmártonban került kézre, mivel lőport, puskaolyót és kovakövet találtak nála. Budán ugyan azzal mentegetőzött, hogy a tatárok (!) betörésétől tartva látta el magát a lőfegyverhez való alkalmatosságokkal, de Szolnokon még azt vallotta, hogy a felkelők gyomai táborába igyekezett.¹⁶² Az erdélyi Tordára való román Kerekes (más néven: Rotár) Jánost, a csabacsüdi örmény gulyását saját bevallása szerint a felkelők kényszerítették rá, hogy közéjük álljon, bár sem lova, sem pedig fegyvere nem volt, és csupán egy napig tartott együtt a kurucokkal.¹⁶³ Lévai és két társa viszont három napon át a felkelők táborában volt, és az április 29-ei köröstarcsai ütközetet követően Békésen hagyták el társaikat. Lévai vallomása hallgat arról, hogy részt vett volna az ütközetben, de részletesen és hitelesen számolt be az ott történetekről. Többek között az ő vallomásából tudjuk, hogy a győztesek felvették az elesett (s minden bizonnyal elfogott) katonák egyenruháját, ami Lévai sebesüléséhez vezetett. Őt ugyanis éppen a saját tizedese, a szentandrászi Köteles János¹⁶⁴ sebesítette meg a bal vállán az ösz-szeccsapás után: mivel Lévai is levetette a saját ruháit (vagyis átöltözött), így Köteles szolnoki katonának nézte. Károlyi Ferenc apjához írott május 14-ei leveléből kiderül, hogy a tarcsai ütközet

¹⁶² RADONIC 1923. 11; ill. Orczy István levele Kada Pálnak. Szolnok, 1735. május 5. BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 27

¹⁶³ Lásd az öt felsorolt gyanúsított vallomását: RADONIC 1923. 10–13.

¹⁶⁴ Feltehetően Köteles András, mivel a források szerint K. János nevű szentandrászi lakos nem vett részt a felkelésben, K. András részvételéről viszont több egybehangzó forrásunk is van.

után hazatért Lévaít éppen a Károlyi-huszárok kerítették kézre. Lássuk, hogy mit ír erről az ezredes: „az mely első zászlójokkal dicsekedett Orczy, azt is a mi katonánk nyerte, Zibakházán¹⁶⁵ akadván reájok két recrouta társával, a’ mint írják, most is nála mentéje az zászlótartónak”. A rövid levélrészlet arra utal, hogy a felkelés helyszínére több napos késéssel érkező br. Orczy István és csapatai semmit sem tudtak tenni a kurucok ellen, viszont Orczy már napokkal azelőtt is egy zsákmányolt kuruc zászlóval dicsekedhetett. Ezt azonban nem Orczy csapatai vették el a kurucoktól, hanem egy kipróbált (veterán) Károlyi-husár, aki két újonc társával Cibakházán akadt rá néhány felkelőre. Az ezredes azzal is alátámasztotta a hír valódiságát, hogy a zászlótartó mentéje még levele írásakor is a huszárnál volt.¹⁶⁶ Orczy István május 3-a éjjelén érkezett Szolnokra, és az elkövetkező két nap folyamán valóban több levelében is beszámolt arról, hogy már harmadikán elfogott több kurucot, köztük egy zászlótartót. A foglyokat Szolnokon őrizték, míg a zsákmányolt zászlót rögtön Budára küldték a szolnoki helyőrség tisztjei. Orczy egyébként azt állította, hogy Lévaít és három társát a cibakházi hadnaggyal (!) fogatta el, és a zászlótartó hátából maga „metczettette” ki a golyókat.¹⁶⁷

Egy másik forrásból azt is megtudjuk, hogy a kurucok békési táborát összesen négy öcsödi lakos hagyta el, „megrakodván praedával” (zsákmánnyal), s miután lovaikat eleresztették, elrejtőztek. Végül tényleg a cibakházaiak fogták el mind a négyü-

¹⁶⁵ Cibakháza.

¹⁶⁶ Ez a mente minden bizonnyal az elfogott (vagy megölt) szolnoki huszárok egyikéé lehetett, a három Károlyi-huszárt pedig feltehetően Macskásy Farkas kapitány küldhette ki járőrözni.

¹⁶⁷ Orczy István levelei Szolnokról Heves vármegye főispánjának 1735. május 4-ről és 5-ről, valamint Kada Pál alispánnak május 5-ről. BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 24., 27.

ket, és Szolnokra vitték őket.¹⁶⁸ Lévai György zászlótartót harmadrendű vádlottként fogták perbe Budán, de nem élte meg az ítélethirdetést. Öt társával, köztük a sarkadi Tokaji György és a szentandrászi Tóth János zászlótartókkal együtt belehalt a börtönben elszenvedett kínzásokba.¹⁶⁹ Halálában minden bizonnyal a Köröstarcsánál elszenvedett sérülése is közrejátszhatott.

VÉGSZÓ

A szerencsétlen kimenetelű erdőhegyi ütközet után már csak a menekülők utáni hajsza maradt hátra. Sebestyén, Matolay és Vértesi egy maroknyi lovas élén megpróbált északkeleti irányba átvágni, de Mezőtelegd közelében útjukat állták a helyi nemesek. A szentandrászi bírót lelőtték, a csapatot pedig szétszórták, többségüket a környékbeli falvak lakosai fogdosták össze. Matolay és a szentandrászi Tóth János zászlótartó Hajdúböszörményen került kézre, Szilasit a dévaványaiak fogták el, a miskolci rokonaihoz menekült Sebestyént pedig a szikszói vásárban leplezték le. Aradról, Debrecenből, Nagyváradról és Szolnokról mintegy 170, a katonaság és a helységek előjárói által elfogott kurucot vittek Budára, ahol hónapokig tartó hivatalos vizsgálat várt rájuk. A térség adófizető lakossága hatalmas veszteséget szenvedett az erdőhegyi mészárlás, valamint az azt követő üldöztetések és le-tartóztatások során, és csak br. Orczy Istvánnak volt köszönhető, hogy ez nem öltött nagyobb méretet. Orczy ugyanis önhatalmulag menlevelet osztott ki azoknak a felkelőknek, akik hajlandóak letenni a fegyvert, és hűséget esküdni az uralkodónak, mivel féltő volt, hogy a vereséget szenvedett felkelők egy része a bujdosásban keres menedéket, és esetleg többen is a hegyekbe, ill. a nádasokba menekült társaikhoz hasonlóan a szegénylegények számát fogják

¹⁶⁸ Borbély Mihály Csongrád vármegyei esküdt levele ismeretlenhez. Tiszaroff, 1735. május 6. Uo. Nr. 31.

¹⁶⁹ SZILÁGYI 1859. 190.

szaporítani. Május 16-a és június 2-a között összesen 276 kuruc fogadta el a kegyelmet,¹⁷⁰ s Orczy tettét később a Helytartótanács is helyben hagyta, bár hat amnesztiát kapott felkelőt utólag mégis Budára vittek.¹⁷¹ A bíróság – miután még az ősz folyamán szabadon engedtek 34 ártatlannak bizonyult rabot – 1736. március 11-én hozta meg ítéletét. Ez alapján Péro kapitányt, Sebestyént, Szilasit, Pásztort, Matolayt és Bartát hat társukkal együtt 1736. április 4-én kivégezték a budai Szent György téren; 68 vádlottat pedig életfogytig tartó katonáskodásra ítélték.¹⁷² A kivégzett felkelővezérek felnégyelt tetemeit Nagyváradon, Pécskán, Sarkadon és Szentendrőn szegezték ki (20. kép).

A rácok erdőhegyi győzelmét látva Spissits hadnagy úgy látta, hogy visszatérhet Békésbe, így katonáival 13-án Gyulára érkezett.¹⁷³ Egy hétig maradtak a városban, s azt követően 20-án mentek át új kvártélyukba. Mivel már sem a felkelőktől, sem pedig a katonák szökésétől nem kellett tartaniuk, 20-án Irinyi kapitány Harmos strázsamesterrel, két káplárral és 16 köz-

¹⁷⁰ Többségük Békés (124 fő) és Bihar (107 fő) vármegyéből való, de voltak közöttük Heves és Zaránd vármegyeiek (16, ill. 22 fő) is, valamint hat nagykunsági és egy debreceni lakos. MÁRKI 1893. 643. (A felkelés történetének újabban feltárt forrásai viszont arra utalnak, hogy ennél jóval magasabb lehetett az Orczytól kegyelmet nyert felkelők száma.)

¹⁷¹ Közülük a sarkadi Tokaji György belehalt a kínzásokba, az árpádi Farkas Márton még októberben szabadon bocsátották, az ugyancsak sarkadi Szűcs István, valamint a szentendrői Bende András és Örvendi István a vizsgálat során tett bűnbánó magaviselete miatt az ítélethirdetést követően szabadon távozhattak, akárcsak a vadász Gesztesy György.

¹⁷² További 13 vádlott három havi börtönbüntetést kapott, 15 fő pedig szabadon távozhatott az ítélethirdetést követően. Rajtuk kívül még a Budára hurcolt három szerb tisztre (Strba, Sebits György és Péro fia, Szegedinác Mihály zászlótartó), három elfogott református lelkészre, valamint a magát Bercsényi Lászlónak kiadó Fodor Lászlóra és az őt Bercsényiként vendégül látó Gulics Gergely kocsmárosra tért ki az ítélet szövege.

¹⁷³ Spissits május 14-én már Gyuláról tájékoztatta egy ismerőst az elmúlt napok eseményeiről. *Függelék*, 25. sz.

legénnyel Szarvasra; Spissits két káplárral és 43 közlegénnyel Gyomára; a zászlótartó pedig egy káplárral és 21 közlegénnyel Endrődre költözött át.¹⁷⁴ Spissits május 26-án Szarvason tartózkodott, egy napra rá pedig Aradra utazott, és másnap találkozott Edelspacher Zsigmond Zaránd vármegyei alispánnal, aki kifizette neki a századra még korábban kirótt 497 forintot. Ekkor már teljesen lecsendesedett a Péro-lázadás visszhangja is. Június 26-án Spissits és Macskásy kapitány már csak a rácok között tapasztalt hangulatról és Péro kapitányról tudósíthatott. Ezekben a napokban a huszártiszteket már az útra való felkészülés foglalkoztatta. A lovak és a felszerelés beszerzéséről fennmaradt korabeli beszámolók, kimutatások alapján végül 236 újoncot szereltek fel, akiket a veteránokkal kiegészülve három századba szerveztek. A végleges létszám megállapítására Károlyi Sándor jelenlétében július 8-án, Szentesen került sor, s másnap Csongrádon az öreg generális végre a régen várt egyenruhát is kiosztatta a katonáknak.¹⁷⁵ Jörger budai parancsnok július 18-án latin nyelvű levélben számolt be a Budára érkező Károlyi-huszárok Kövesdy László és Macskásy Farkas kapitány, valamint Spissits Sándor főhadnagy vezette három századának fogadtatásáról, a zászlószentelésről, ill. az azt követő étkezésről, amelyen Lotharingiai Ferenc herceg is jelen volt.¹⁷⁶ Az újoncok július 29-én Köpcsénybe érkeztek, ahol másnap ünnepélyes keretek között mutatkoztak be az idősebb Károlyi, valamint „az felséges locumtenens (helytartó – S. I.) és fejedelem” (Lotharingiai

¹⁷⁴ Lásd Spissits 1735. május 16-án, 17-én és 18-án Gyuláról, valamint 21-én Gyomáról írt leveleit. *Függelék*, 29., 31., 34., 39. sz. Károlyi Ferenc május 18-án értesítette apját, hogy Spissits előző éjjel érkezett levele szerint a katonaság visszatért Gyulára. Két nappal később a főhadnagy újabb levele is megerősítette, hogy az „már Békésbe szállott”. Károlyi Ferenc levelei apjának. Nagykároly, 1735. május 18. és 20. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33951–33952.

¹⁷⁵ SZALAY 1865. 156.

¹⁷⁶ Jörger levele Károlyi Sándornak. Buda, 1735. július 18. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagionum.

Ferenc) és Pálffy János tábornagy, országbíró előtt. Augusztus 1-jén pedig, a közben odaérkezett hat Ghillányi-féle századdal együtt Bécsen és Linzen keresztül megindultak Regensburg felé.¹⁷⁷ A huszárok tehát már régen elhagyták az ország területét, amikor augusztus 14-én Károlyi Sándor válaszolt a Békés vármegyei közgyűlés levelére, amelyben az Irinyi Imre kapitány és katonái által elhajtott szeghalmi jószágok megtérítését kérelmezték.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy a Károlyi-huszárok 1735 tavaszán Békés vármegyében, ill. annak közvetlen környékén állomásozó újonc katonasága gyakorlatilag távol maradt a kuruc mozgalomtól. Tisztjeik – Macskásy Farkas kapitány és Spissits Sándor hadnagy – előrelátásának, valamint az újoncok között tartózkodó veterán huszárok tekintélyének és erélyének köszönhetően alaptalannak bizonyult a közfélelem, miszerint a gyakorlatlan és hiányosan felszerelt katonaság a kurucok közé áll. Bár a felkelés körüli időben több katona is megszökött, csupán alig két-három esetben bizonyosodott be, hogy a szökevények a kurucokhoz csatlakoztak. A többiek esetében a hiányos ellátmány, ill. a késlekedő ruházat és felszerelés róható fel a szökések okául. Egy esettől eltekintve a Károlyi-huszárok már csak az erdőhegyi ütközetet követően kerültek kapcsolatba a felkeléssel, amely azonban kimerült a menekülők üldözésében, ill. a furtai és szeghalmi jószágok elhajtásában. A huszártisztek napra pontos információkat tartalmazó jelentései, valamint a Károlyi-huszárok alföldi tartózkodásával kapcsolatos egyéb iratok viszont számos új, eddig nem köztudott adalékkal gazdagítják a Péró-lázadásról szóló ismereteinket.

¹⁷⁷ SZALAY 1865. 157.

MELLÉKLETEK

ÖSSZEÍRÁSOK, KIMUTATÁSOK A TOBORZÁSRÓL

Bár jelen munkánk elsősorban az 1735. évi felkelésről szóló jelentések kiadását tűzte ki céljául, úgy véljük, nem haszontalan, ha néhány, a toborzás menetével és az újonc katonaság elszállásával kapcsolatos irat is bemutatásra kerül. A hazarendelt veteránok felsorolásánál több egykorú iratot is felhasználtunk; az Irinyi-féle békési század utolsó, 1734. november 30-ai kimutatásánál pedig az újoncok három rendelkezésünkre álló korábbi listájának (november 2., 15. és 21.) adatait is figyelembe vettük. A századtól időközben megvált (elszökött vagy engedéllyel távozott) katonák esetében igyekeztünk a távozás idejét és módját is feltüntetni, továbbá a névsort kiegészítettük a november 30-a előtt eltávozottak listájával. Végezetül közöljük a század 1734. december 7-ei Békés vármegyei szállásbeosztását, valamint a december 22-ei rendtartást.

A 3. számú mellékletben a korabeli rövidítéseket dőlt betűvel oldottuk fel a szövegben; az idegen (latin) nyelvű kifejezések fordítását pedig a lábjegyzetekben adtuk meg, ugyancsak dőlt betűvel jelölve.

1.
Az Irinyi Imre kapitány által felfogadott újoncok listája
Debrecen, 1734. november 30.
(MOL P 396. KCSL 24. tétel. Militaria.)¹⁷⁸

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társadalmi helyzet ¹⁷⁹
<i>Kapitány:</i> Irinyi Imre ¹⁸⁰	Szatmár	Iriny	r. k.	38	–	–	–
<i>Hadnagy:</i> hiányzik	–	–	–	–	–	–	–
<i>Zászlótartó:</i> Erdélybe küldetett	–	–	–	–	–	–	–
<i>Strázsamester:</i> a veteránok közül	–	–	–	–	–	–	–
<i>Furír:</i> Erdélyi Miklós	Borsod	Miskolc	ref.	33	számtartó	házas	nemes ¹⁸¹
<i>Trombitás:</i> hiányzik	–	–	–	–	–	–	–
<i>Nyeregkészítő:</i> hiányzik	–	–	–	–	–	–	–
<i>Kovács:</i> Kovács Márton	Szatmár	Tarpa	r. k.	24	–	nőtlen	lib.

¹⁷⁸ A kimutatás végén található összesítés szerint a kapitányon kívül felsorolt 94 személyből 61 református, 30 római katolikus volt, rajtuk kívül egy-egy „lutheránus” (evangélikus), „unitus” (görög katolikus) és „rutén” képviselte magát. Az összesítő táblázat feltüntette a lovak számát is: e szerint a kapitány és a furír egy-egy, a kovács két lóval rendelkezett, a katonák közül pedig hatnak volt lova.

¹⁷⁹ Az újoncok társadalmi helyzeténél többnyire a „libertinus” (szabados, azaz szabadköltözködésű jobbágy), ritkábban pedig a „nobilis” (nemes) fordul elő, s csak elvétve található közöttük „rusticus” (paraszt, azaz örökösjobbágy).

¹⁸⁰ A kapitány esetében az utolsó három rubrikát nem töltötték ki.

¹⁸¹ Eredetileg az utolsó négy rubrika kitöltetlen maradt, az adatokat az 1734. november 15-ei és 21-ei kimutatások alapján pótoltuk – S. I.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társadalmi helyzet
<i>Káplárok:</i> Tóth István	Komárom	Komárom	r. k.	32	–	nőtlen	nemes
Faragó György	Borsod	Miskolc	ref.	32	–	nőtlen	nemes ¹⁸²
Filszky Antal	Borsod	Miskolc	r. k.	22	–	nőtlen	nemes
Szombathelyi (!) János ¹⁸³	Vas ¹⁸⁴	Szombathely	r. k.	–	–	–	lib.
<i>Közkatonák:</i> Bodnár Pál	Borsod	Miskolc	r. k.	35	–	házas	paraszt
Nagy Gergely	Bihar	Berekbőszörmény	ref.	38	építész	házas	lib.
Szegő Mihály	Borsod	Hangács	ref.	24	cipész	nőtlen	lib.
Himecs János	Bihar	Nagyvárad	r. k.	34	–	házas	nemes
Dienes András ¹⁸⁵	Szatmár	Fábiánháza	ref.	24	–	nőtlen	lib.
Tóth Mihály	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	28	–	házas	lib.
Perjési János ¹⁸⁶	Bihar	Debrecen	r. k.	26	cserepes	házas	lib.
Pap Ferenc	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	25	–	házas	lib.
Czinege Mihály	Heves	Eger	r. k.	35	–	házas	lib.
Simon János	Heves	Eger	r. k.	26	–	házas	lib.
Ugricska János	Heves	Eger	r. k.	26	–	házas	lib.
Herczeg Mátyás	Heves	Eger	r. k.	25	–	nőtlen	lib.
Sóczik Károly	Heves	Eger	r. k.	22	vadász	nőtlen	lib.
Simcsik Antal	Abaúj	Kassa	r. k.	24	szakács	nőtlen	lib.
Herold György ¹⁸⁷	Heves	Eger	ev.	25	mészáros	nőtlen	lib.
Erdélyi János	Heves	Eger	r. k.	25	–	nőtlen	lib.
Szabó János	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	26	–	házas	lib.

¹⁸² Eredetileg kitöltetlen maradt, de a korábbi kimutatások, ill. más források szerint is nemesember volt – S. I.

¹⁸³ Az utolsó négy rubrikát nem töltötték ki – S. I.

¹⁸⁴ Eredetileg a vármegye latin nevét („Castriferrei”) írták be – S. I.

¹⁸⁵ 1735-ben Károlyi Ferenc ezredes engedélyével megvált a katonaságtól.

¹⁸⁶ 1735. január 26-án Gyuláról megszökött.

¹⁸⁷ Nevét az 1734. november 15-ei kimutatásban „Herold György Leonárd”-nak, hat nappal később pedig „Cruszt Herord György”-nek írták.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társadalmi helyzet
Lévai István ¹⁸⁸	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Kertész Jakab	Borsod	Szíhalom	r. k.	30	–	nőtlen	lib.
Mester István	Heves	Farmos	r. k.	30	–	házas	lib.
Zilei Pál	Borsod	Szemere	r. k.	25	–	házas	lib.
Tóth Gergely	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	32	–	házas	lib.
Borbély Pál	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	35	–	özv.	lib.
Losonczy János	Borsod	Mezőkövesd	r. k.	32	–	házas	lib.
Dusza János	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	20	–	nőtlen	lib.
Molnár Mihály ¹⁸⁹	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	24	–	házas	lib.
Kostyán András Antal ¹⁹⁰	Zemplén	Berzék	r. k.	29	ügyvéd	házas	nemes
Sárközi István	Borsod	Miskolc	ref.	28	–	nőtlen	lib.
Novák János	Borsod	Miskolc	ref.	26	–	nőtlen	lib.
Kajáti Sándor	Borsod	Miskolc	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Esztergályos Sámuel	Torna	Sember (?)	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Kiss Mihály	Bihar	Debrecen	ref.	26	–	nőtlen	nemes
Berecz István	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	24	szabó	nőtlen	lib.
Gróff Miklós	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	24	csizmadia	nőtlen	lib.
Kovács János	Bihar	Debrecen	r. k.	36	–	nőtlen	lib.
Váradi János	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	24	–	nőtlen	lib.
Hegyi István	Borsod	Miskolc	ref.	34	–	házas	lib.
Horváth István	Borsod	Mezőkeresztes	ref.	22	csizmadia	nőtlen	lib.

¹⁸⁸ Mezőkeresztesen szolgált, de Hejőcsabáról (Borsod vm.) származott. Még a sereg Debrecenből Derecskére masírozása alatt megszökött, de helyette Irinyi rögtön felfogadott egy Horváth György nevű csikóslegényt.

¹⁸⁹ 1734. december közepe táján Gyuláról megszökött.

¹⁹⁰ 1735-ben Károlyi Ferenc ezredes engedélyével megvált a katonaságtól.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társadalmi helyzet
Kovács István	Borsod	Miskolc	ref.	34	csizmadia	nőtlen	nemes
Nagy Sámuel	Szabolcs	Hajdúböszörmény	ref.	28	csizmadia	nőtlen	nemes
Borsai Miklós	Borsod	Visnyó	ref.	32	–	nőtlen	nemes
Erdélyi János	Borsod	Nagymihály	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Tallér Ferenc	Borsod	Nagymihály	ref.	25	csizmadia	nőtlen	lib.
Árkosi György	Szilágysziget ¹⁹¹	Tasnád	ref.	24	szabó	nőtlen	nemes
Tallér István	Borsod	Nagymihály	ref.	23	csizmadia	nőtlen	lib.
Kökényesi András	Borsod	Miskolc	ref.	22	szabó	nőtlen	lib.
Jó Sámuel	Borsod	Kistálya ¹⁹²	r. k.	24	–	nőtlen	lib.
Fehér István	Baranya	Gyűd	ref.	23	–	nőtlen	nemes
Kovács András ¹⁹³	Zemplén	Toronya	r. k.	26	–	nőtlen	lib.
Kóródi Márton ¹⁹⁴	Borsod	Emőd	ref.	24	–	házas	nemes
Szénási István	Borsod	Emőd	ref.	21	–	nőtlen	nemes
Kiss Jakab ¹⁹⁵	Borsod	Emőd	ref.	26	–	nőtlen	lib.
Diószegi István	Borsod	Csaba	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Szombathi Gábor	Borsod	Szentpéter	ref.	21	–	nőtlen	lib.
Simeghi Mihály	Zala	Sümeg	ref.	32	–	házas	nemes
Farkas György	Borsod	Nemesbikk	ref.	24	–	nőtlen	nemes
Szilágyi István	Nógrád	Fülek	r. k.	26	kőműves	nőtlen	nemes
Molnár Mihály ¹⁹⁶	Bihar	Debrecen	ref.	27	–	házas	lib.
Gerendási Pál	Bihar	Léta	ref.	34	–	házas	lib.
Bihari Mihály	Bihar	Léta	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Szabó István	Bihar	Csatár	ref.	23	–	nőtlen	lib.

¹⁹¹ Eredetileg Erdély volt beírva – S. I.

¹⁹² Ma Andronakkal egyesülve Andornaktálya, Heves megyében.

¹⁹³ 1734. december második felében Gyuláról megszökött.

¹⁹⁴ 1735. február 20-án Szeghalomról megszökött.

¹⁹⁵ Az 1734. november 15-ei kimutatásban még parasztként (rusticus), a két későbbiben azonban már szabadosként tüntették fel.

¹⁹⁶ 1735. február 20-án Szeghalomról megszökött.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társas- dalmi helyzet
Tóth Mátvás	Bihar	Derecske	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Nagy György Mihály ¹⁹⁷	Hajdú- ság ¹⁹⁸	Hajdú- nánás	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Szalmári György	Szatmár	Szatmár	ref.	22	csizma- dia	nőtlen	lib.
Lázár Lőrinc	Bihar	Szalacs ¹⁹⁹	ref.	35	–	nőtlen	lib.
Kelemen János	Ungvár	Nagyszőlős	ref.	29	–	nőtlen	lib.
Nyíró István	Bihar	Hencida	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Végh János	Bihar	Debrecen	ref.	32	–	nőtlen	lib.
Székely János	Szatmár	Cinkota	ref.	28	–	nőtlen	lib.
Nagy János	Szabolcs	Napkor	r. k.	32	–	nőtlen	lib.
Nagy András	Szatmár	Hirip ²⁰⁰	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Halász Ferenc	Bihar	Debrecen	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Pap János	Nagy- kunság	Kunhegyes	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Nagy Mihály	Bihar	Debrecen	ref.	20	–	nőtlen	lib.
Somodi Mihály	Bihar	Bihar	ref.	24	–	nőtlen	lib.
Rácz Demeter	Fogaras- föld ²⁰¹	Brassó	„uni- tus” ²⁰²	35	–	nőtlen	lib.
Rácz Miklós	Szabolcs	Hajdúdorog	r. k.	23	–	nőtlen	lib.
Acsádi János	Bihar	Acsád ²⁰³	„ru- tén” ²⁰⁴	20	–	nőtlen	lib.

¹⁹⁷ A hajdúnánási pap kocsi volt, 1734. december 8-án Békésről megszökött, de később úgy vélték, hogy a Körösbe fulladt.

¹⁹⁸ Eredetileg tévesen „Bihar”.

¹⁹⁹ Eredetileg „Szala”.

²⁰⁰ Az eredetiben „Herep”.

²⁰¹ Eredetileg Brassó latin nevét („Coronae”) írták be.

²⁰² Egyesült, azaz görög katolikus vallású.

²⁰³ Nyíracsa (Szabolcs vm.).

²⁰⁴ A Szabolcs vm.-i Nyíracsaára a Rákóczi-szabadságharcot követően érkeztek görögkeleti vallású román és rutén lakosok, akik később, éppen a felkelés időszaka alatt váltak görög katolikussá. Jelen esetben valószínűleg még görögkeleti vallásról beszélünk.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társas- dalmi helyzet
Csatlós János	Zemplén ²⁰⁵	Tarcal	r. k.	38	–	házas	nemes
Nagy Miklós	Bihar	Debrecen	ref.	32	–	házas	lib.
Sipos Mihály	Bihar	Éradony	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Vincze Ferenc	Szatmár	Kálmánd	ref.	24	–	házas	nemes
Szalmári Mihály	Szatmár	Vetés	ref.	35	–	nőtlen	lib.
Makray András	Bihar	Félegyháza	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Csornai István	Bihar	Bihar	ref.	23	–	nőtlen	lib.
Kádas József	Bihar	Debrecen	ref.	24	–	nőtlen	lib.
Újvárosi Nagy István	Szabolcs	Balmaz- újváros	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Szabó István	Bihar	Debrecen	ref.	22	–	nőtlen	lib.

Az 1734. november 2-a után felfogadott, de 30-a előtt kilépett és megszökött újonc közkatonák

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társas- dalmi helyzet
Bodnár András ²⁰⁶	Borsod	Emőd	ref.	23	–	nőtlen	paraszt
Fodor János ²⁰⁷	Szabolcs	Balmaz- újváros	ref.	25	–	nőtlen	lib.
Földvári (Nagy) János ²⁰⁸	Solt	Földvár	ref.	42	–	nőtlen	lib.
Hámos János ²⁰⁹	Szabolcs	Hajdúbö- szörmény	ref.	36	–	házas	lib.
Harmat István ²¹⁰	Bihar	Debrecen	ref.	33	–	nőtlen	lib.
Horváth Sándor ²¹¹	Szepes	Hont (?)	r. k.	29	ügyvéd	házas	nemes

²⁰⁵ Eredetileg a „Zemplén” félrehallása miatt „Erdély” van beírva.

²⁰⁶ November 15-én és 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²⁰⁷ November 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²⁰⁸ November 15-én és 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²⁰⁹ November 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²¹⁰ November 2-án jelen van, 15-én már nincsen.

²¹¹ November 15-én és 21-én jelen van, 30-án már nincsen. A november 15-ei ki-mutatásban még Zemplén vm.-inek írták, foglalkozását nem jegyezték fel.

Név	Vár- megye	Helység	Val- lás	Élet- kor	Foglal- kozás	Családi állapot	Társas- dalmi helyzet
Kis János ²¹²	Borsod	Emőd	ref.	22	–	nőtlen	lib.
Molnár János ²¹³	Borsod	Emőd	ref.	36	–	házas	nemes
Nagy István ²¹⁴	Borsod	Miskolc	ref.	32	–	házas	lib.
Nagy Jakab ²¹⁵	Borsod	Emőd	ev.	25	–	nőtlen	lib.
Nagy János ²¹⁶	Borsod	Igrici	ref.	33	–	nőtlen	lib.
Szűcs János ²¹⁷	Szabolcs	Balmaz- újváros	ref.	25	–	nőtlen	lib.

2.

Az Irinyi Imre kapitány parancsnoksága alatt
Békés vármegyében elszállásolt újonc század ellátásának
helységenkénti felosztása²¹⁸
Gyula, 1734. december 7.
(MOL P 396. KCSL 24. tétel. Militaria.)

A Nemes Károlyi Regimentből Tekintetes Irinyi Imre Kapitány Úr
századának elszállásolása

A Békés városában tartózkodók	Fejadag	
	Személy	Ló
a kapitány	–	5
a furír	2	2
a trombitás	1	1
a nyeregkészítő	1	1
a kovács	1	1
12 közkatona	12	12

²¹² November 15-én jelen van, 21-én már nincsen.

²¹³ November 15-én és 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²¹⁴ November 15-én és 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²¹⁵ Neve csak a november 15-ei kimutatásban szerepel, de nevét aláhúzták, és megjegyezték, hogy elszökött („profugus”).

²¹⁶ November 15-én jelen van, 21-én már nincsen.

²¹⁷ November 21-én jelen van, 30-án már nincsen.

²¹⁸ Terjedelmi okok miatt az eredetileg latinul írt forrásnak csupán a magyar nyelvű fordítását közöljük – S. I.

A Békés városában tartózkodók	Fejadag	
	Személy	Ló
<i>Békésre szolgáltat:</i>		
<i>Körösladány</i>		
a zászlótartó	–	3
3 közkatona	3	3
<i>Szeghalom</i>		
1 káplár	1 ½	2
15 közkatona	15	15
<i>Füzesgyarmat</i>		
1 káplár	1 ½	2
12 közkatona	12	12
<i>Fás</i>		
2 közkatona	2	2
<i>Vésztő</i>		
3 közkatona	3	3
A Magyar- és Romángyula városában tartózkodók		
a hadnagy	–	4
8 közkatona	8	8
<i>Németgyula</i>		
a stázsamester	2	3
3 közkatona	3	3
<i>Gyulára szolgáltat:</i>		
<i>Csaba</i>		
1 káplár	1 ½	2
1 káplár	1 ½	2
18 közkatona	18	18
<i>Doboz</i>		
7 közkatona	–	7
<i>Kétegyháza</i>		
a fentiek (7 közkatona)	7	–
<i>Vári</i>		
5 közkatona	5	5
Összesen:	101	116

Kelt Nemes Békés Vármegye, 1734. december 7. napján, Gyula városában megtartott közgyűlésén.

Hitelesítettett a Tekintetes Nemes Vármegye helyettes jegyzője,
Szorellay János József által.

Irinyi Imre kapitány századának rendtartása Békés vármegyében
Gyula, 1734. december 22.
(BML IV. A. 1. b. Közgyűlési iratok. 1734. Nr. 127.)

Tekintetes Nemes Vármegye!

Jól constálhat az *Tekintetes Nemes Vármegyénél*, hogy az Fölséges Római Császár és Kegyelmes Koronás Királyunk ő Felsége mostan az *Tekintetes Nemes Regementeket* öt compagniókkal angeálta, melly is nem kevés consolatiójára lévén az Nemes Hazánknak. Reménlem, az *Tekintetes Nemes Vármegye* is ezen szegíny új katonákhoz lészen illendő reflexióval, hogy annyival is inkább jobb kedve legyen az katonaságnak, és hogy az alább megírt s beadatott punctumok szerint applacidálni méltóztatik.

1mo. Az szegény katonaságot fogja interteneáltatni és hasonló eleddel fog contentáltatni, mellyel az szegény incola szokott élni, ha mindenkor tehénhús nem lészen is, Istennek jóvoltából van aprómarhája és sertéshús, dietim pediglen per Xros 3,²¹⁹ egy portióra adván, reménljük, az *Tekintetes Nemes Vármegye* fogja applacidálni, hogy mégis új katonák lévén, lehessen azon pénzül szegényeknek apró mundért szerezhetni, mellyet az szegénység is adminisztráljon, vagyis az *Tekintetes Nemes Vármegye* méltóztassék adminisztrálni, úgymint káplárok, furier és strásamester is subinteligáltassanak, az mint más *Tekintetes Nemes Vármegyékben* is az Nemes Militiához illendő reflexióval az elmúlt esztendőekben voltak az Nemes Militiához, *praeter naturalia*²²⁰ pénzbeli jóakarattal is. Reménljük, mivelünk is közleni fogja jó akarattját az *Tekintetes Nemes Vármegye*.

2do. Secundum dislocationem *Inclyti Comitatus*,²²¹ minden katonának portiója adminisztráltassék in tempore, hogy az szegény katona

²¹⁹ Három krajcárjával.

²²⁰ A természetbeli mellett.

²²¹ A nemes vármegye elszállásolása szerint/mellett.

ne kintelenéttessék in loco contractionis²²² lévő gazdájának kenyerihez nyúlnia, és ha pro compulsione portionum²²³ katona kiküldettétvén akkoron valamely excessus történhetnék, az katona ne causáltassék, hanem az renitens gazdának imputáltassék az excessus.

3tio. Mivel ezen szegény katonaság mostan conducáltatott, hogy még nem lévén mundérjok, azért ne vexálja senki, hanem illendő böcsületi adattassék meg minden katonának.

4to. Mivel orderemben vagyom, hogy minden katonának csákós süvege legyen, ahoz képest valaki nem katona, ámbár csákója lenne is, felvarrja, ne talántán sub nomine militum,²²⁴ valamely rossz ember kárt valamely gazdának causálhatna, s katonára mondaná, hogy csákós süvege lévén.

5to. Minden katonának pedig cugmissa, sója, ágya s pokróca megadassék.

6to. Az katonaságnak az korcsmárosok többet két icce bornál hitelben ne adjanak, mert ha többet adnának, méglen azon két icce bornak az árrát meg nem adná az katona, meg nem fizetik a korcsmárosoknak. Hogyha pediglen az katona via facti²²⁵ bort vinni kívánna, mivel contracte lévén az militia, plenaria satisfactio²²⁶ adatik általam, csak comperta rei veritate²²⁷ azonnal serényen vagy magamnak, vagy közelebb lévő tisztnek insinuáltassék.

7mo. Az holott valami excessusok eshetnének, valamellyek ante computum complanáltathatnak,²²⁸ Nemes Vármegyének érdemes Úri Tisztei insinuálván magokat, satisfactio adatik.

8vo. Mivel ezen katonaság mind újaslag conducáltatott, legyen dispositio minden faluban, valakik sine ordinibus vel passualibus officialium²²⁹ találtnak az mezőn és falun kívől fél órányi földdel, azon katonát sub poena fogják meg, és hozzák Tiszt kezéhez.

²²² A befogadó helységben.

²²³ A katonáknak járó élelmiszer (fejadag) behajtására.

²²⁴ Katona neve alatt.

²²⁵ Úton járván.

²²⁶ Teljes elégtétel.

²²⁷ Kétségtelen igazsággal.

²²⁸ A számadás előtt kiegyenlítettethetnek.

²²⁹ Tiszti parancs vagy útleveél nélkül.

9no. Mivel immáron dietim az lovak szaporodni fognak, az hidak és gátak reparáltassanak, ne talántán az lovak meg ne romoljanak.

10mo. Az lovaknak szénája és abrakja, in tempore adattassék meg, és nem hat véka, hanem hét véka árpa, avagy árpa nem lévén, nyolc véka zab adattassék ki, mivel minden Nemes Vármegyékben illy rendtartás és dispositio vagyon.

11mo. Az katonaságnak gyertyavilágja legyen az házban, mivel setétben nem lehet, azért is hogy ezen az földön kívöl fűtő kementék vadnak, és nem belől szenelők, hogy nem csak az gazda világával ilhessen az katonaság. Az Tekintetes Nemes Vármegye méltóztassék dispositiót tennie, főképpen az olyanokrúl, kiknek qvártélyok más helységekben vadnak, legalább minden hétre öt gyertyát.

12mo. Az melly katona istvéli 5 órakor maga szállásán meg nem jelenne, közelebb lévő Tisztinek insinuálja gazdája, mellyet ha meg nem jelentvén, az desertálni találna (sőt inkább ha észre venné avagy csak elmenő szándékát is) valamelly gazdának szálló katonája, kinél szálvá leszen azon katona, ki desertálna, azon gazda fogja mindenekben az regementnek bonificálni.

13tio. Fő Tiszt Uraiméknak mindnyájoknak az Tekintetes Nemes Vármegye reménlvén, hogy mind magoknak, személyekhez s mind lovaihoz és szolgájihoz leszen illendő jó akarattal, jelen lévő és liendő Tiszt Uraimékrúl, minden órán várván, hogy provideáltatni fog, és ilendő jó akarátját az Tekintetes Nemes Vármegye nem fogja denegálni, tam in paratis qvam in naturalibus,²³⁰ ámbár Hadnagy és Zászlótartó Uraimék még el nem érkeztek volna is, melly jó akarátját az Tekintetes Nemes Vármegyének mi is megszolgálni kívánjuk. Mégis

14to. Az katonaságnak, kik in locis contractionalibus²³¹ vadnak, az fa miatt nem kevés rövidségek vagyon, hogy ételeket is az fának nem volta miatt meg nem készíttethetik magoknak, mint kellene, ne terhel tessék az Tekintetes Nemes Vármegye dispositiót tenni.

15to. Az katonaságnak az midőn búzájokat adminisztrálják, ugyan azon gazdák öröljék meg, ne hadgyák az katonaságra, minthogy immáron is megesett, és jó tiszta búzát, kényérnek valót adjanak, nem

²³⁰ Éppúgy készpénzben, mint természetbeni járandóságban.

²³¹ A helységekben vannak összevonva.

valamelly megromlott életet, avagy lágyat, kit az malom sem járna meg. Gyula, 22. Xbris 1734.

Az Tekintetes Nemes Vármegyének

Kötelességgel való kész szolgálja:

Irinyi Irinyi Imre

Kapitány mp.

[Rávezetve az irat hátoldalára:] Occasione generalis Inclyti Comitatus Békessiensis congregationis anno 1734. die 22. Xbris in arce Gyula celebratae Perlectae.²³²

1734. 22a Decembris

²³² Olvastatott Nemes Békés Vármegye 1734. december 22. napján, Gyula várában megtartott általános közgyűlése alkalmával.

FÜGGELÉK

A KÁROLYI-HUSZÁREZRED TISZTJEINEK JELENTÉSEI A FELKELESRŐL

Az iratokat betűhív formában közöljük, ettől csupán a helyes értelmezést zavaró szavak és kifejezések esetében, ill. eltérő írásmódok (pl. *hogi*, *hogj* = *hogy*) egységesítésében tértünk el. Az ékezeteket a mai helyesírásnak megfelelően alakítottuk, a felesleges nagybetűket pedig elhagytuk. A forrásokban található rövidítéseket dőlt betűkkel oldottuk fel. A felkelők által írott levelek esetében különösen törekedtünk a betűhívásra, annál is inkább, mivel az elsőt szlovák anyanyelvű személy (Matolay Pál), a másikat pedig feltehetően egy falusi tanító vagy jegyző írta. Terjedelmi okokból a gyakrabban előforduló, idegen eredetű (latin, német stb.) és nehezen értelmezhető szavak fordítását a források után következő szakkifejezések jegyzékében adjuk meg, kivételt csak a hosszabb latin és német nyelvű szövegrészeket képeznek, melyek fordítását a könnyebb áttekinthetőség miatt dőlt betűkkel szedve lábjegyzetbe tettük.²³³ A teljes egészében latin nyelven íródott levelek fordítása – ugyancsak dőlt betűkkel szedve – az eredeti után következik, terjedelmi okokból azonban a 13. számú, hosszabb lélegzetű irat esetében csak a tartalmi rész fordítását közöljük. Saját megjegyzéseinket minden esetben szögletes zárójelbe téve, dőlt betűkkel adtuk meg.

²³³ Itt szeretnénk köszönetet mondani Domokos Györgynek, Mészáros Kálmánnak és Oláh Lászlónak az átírási nehézségekben nyújtott hathatós segítségért. A latin nyelvű levelek fordítása Oláh László munkáját dicséri; a 2. számú, teljes egészében latin nyelvű levél átírása Bánkúti Imrének köszönhető – S. I.

1.

Andrássy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán levele
gr. Batthyány Lajos kancellárnak

Csongrád, 1735. április 28.

(Eredeti. – MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclussa
1735.”; BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 6.)²³⁴

Excellentissime ac Illustrissime Domine Domine et Patrone
Gratiosissime!²³⁵

Amidőn széntén Excellentiád kegyelmes indultumából ezen földre visszaindultam volna s alázatossággal búcsúzván Excellentiádtul, jelenttem, hogy itten körül nagy tolvajságok hallatnak, és hogy edgyik helységből másikában sem mernek járni. Már Isten kegyelméből szerencsésen haza érkezvén fide digna relatiót²³⁶ tészek alázatos kötölességem szerint Excellentiád kegyelmes színe előtt, mert szintén ezen órában jővén hozzám Nemes Mossony Vármegyében, Magyar Óváron lakos iffú Ház és Frumer nevű kereskedő emberek és Nemes Békés Vármegyében lévő pusztában lakó, ökrökkel kereskedő emberek, melyeket az elmúlt éccakán, Czaba-czudi pusztán Nemes Békés Vármegyében felvertének circiter 100 tolvajok, kik is magokat kurucoknak mondták. Azon kereskedőknek sok lovaikat, egynéhány ezer forintjokot elvitték, melyeknek is persecutiójokra én Nemes Vármegyebéliekkel ezen órában indulok. Szegedi és aradi Commendans Uraiméknak is írtam, úgy szomszéd Nemes Vármegyéknek is, de a' mint mindenfelől hallom az híreket, éppen rossz circumstantiákban vagyunk,

²³⁴ A levél és mellékletei két példányban is fennmaradtak. A Batthyány-gyűjteményben (Esztergom) található eredetiként van feltüntetve, s mivel gyakorlatilag betű szerint megegyezik a Helytartótanácsi Levéltárban (Budapest) levő példánnyal, valószínűnek tűnik, hogy Andrássy egyazon levelet küldte el mindkét helyre. A mellékletek mindkét esetben másolatok voltak. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy néhány esetben – a levelek záró szavainál – éppen az utóbbi példányok szövege teljesebb, ezért kiadásunkban azokat vettük alapul – S. I.

²³⁵ Tekintetes és Nagyságos Uram, Kegyelmes Patrónusom.

²³⁶ Megbízható jelentést.

és ha csak Excellentiád Fölséges Urunknak nem repraesentálja, és úgy valamely azokat persequáló embereket s katonákat nem rendeltet ő Fölsége, ezen a földön teljességgel meg nem maradhatunk, és infallibiliter valamely támadás leszen. Nemes Csanád Vármegye perceptorát a' melly tolvajok felverték, csak ottan körül való falukból való lakos emberek voltak, már megfogdostak benne, úgy hallom, Aradra vitték. Azoknak szorossan való megvizsgálása, examinálása és executiója iránt, hacsak Excellentiád keményen nem parancsol, valamiként gyengén találnak velük bánni, annyiival nagyobb szárvat vesznek, kivált, ha valamiként ki találnak szabadulni. Méltóságos Generalis Gróff Károlyi Sándor Uram ő Excellentiája Nemes Regementyiből egy compania új katona, és valamely commendérozottak vadnak is itten Nemes Vármegyénkben, bár csak azok ordereztetnének persecutiójokra. Ezen alázatos levelemnek expeditiójkor veszem ez állapot iránt bővebben tölt informatióját szolgabíránknak és Méltóságos Báro Harukern Uram ő Nagysága tisztartójának,²³⁷ mellyekből bővön kitetszik, hogy azok nem csak tolvajok, hanem rebellisek. Mellyeket a' midőn mély alázatossággal Excellentiádnak addig is, méglen Nemes Vármegyénknek gyűlése leszen, magam alázatos levelem által kívántam Excellentiádnak ezen veszedelmes állapotot alázatossággal megjelentennem, s megorvoslása iránt instálnom. His me in gratiam et patrocinium Excellentiae Vestrae humillime recomendans persevero

Excellentiae Vestrae

humillimus servus:

Sigismundus Andrassy

Incltyi Comitatus Csongradiensis Vice Comes mp.²³⁸

Csongrád, 28. Aprilis 1735.

²³⁷ Sámbockréty Miklós és Gálos Mihály; a leveleket lásd Függelék, 1a, 1b sz.

²³⁸ Ezzel magamat Excellentiád kegyelmességébe és pártfogásába alázatosan ajánlom, és maradok Excellentiád alázatos szolgája: Andrássy Zsigmond Nemes Csongrád vármegye alispánja sk.

1a

Gálos Mihály Békés és Csongrád vármegyei esküdt, szentesi uradalmi tisztartó levele Andrassy Zsigmond alispánnak

Szentes, 1735. április 28.

(Egykorú másolat, mellékelve a fenti levélhez. – MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclussa 1735.”; BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 7.)

Az Úrnak, bizodalmas Vice Ispány és Komám Uramnak!

Alázatos szolgálatomat ajánlom. Mihellyen az óvári kereskedőktől azon híreket meghallottam volna, azonnal bizonyos expressus embereket exproalálni elküldtettem, akiknek szemközben három rendbéli bizonyos emberek, akik túri vásárról visszatértek, bizonyosan beszéllették, hogy a' Kákai foknál zászlóstól számos embereket fegyveressen láttak, beszéllettenek vélek, és sok féle minatiói között az reánk következő éjjel a' kapumban állítják [a] zászlót, és hogy sok ezere kídgyósi pusztánál edgyött a' rác nemzettel megedgyeznének. Mely dolog éránt mi nagy rémölésben vagyunk, szentandrászi bíró már titularis kapitány, sokad magával köztek vágyon, én tettem rendelést a' végyázássra, Szolgabíró Uram itt lévén, edgyezű akarattal, a' mi legjobb, azt fogjuk cselekedni. Ezen levelem etc. Szentessen, die 28. Aprilis 1735.

Az Úrnak

Alázatos szolgálja:
Gálos Mihály mp.

1b

Sámbokrét Miklós Csongrád vármegyei szolgabíró levele
Andrassy Zsigmond alispánnak

Szentes, 1735. április 28.

(Egykorú másolat, mellékelve az 1. sz. levélhez.)

– MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclussa 1735.”;
BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 8.)

Szentes, 28. Aprilis 1735.

Bizodalmas Nagy jó Uramnak!

Ajánlom alázatos szolgálatomat az Úrnak. Éppen ezen órában ide érkezőn tudva lévő hérek, mint éppen akkor az Úr levele is ide

érkezett, azért bővebben kívántam erántok az Urat alázatosan informálnom, hogy azok nem csak tolvajok, hanem reális rebellissek, zászlókkal járnak, megszállottak most az Káka fok mellett, én ugyan minden tehetségem szerént kívánom tenni az dispositiót, javasolnám mintazonáltal, az Úr is méltóztassék magára végyázni, mert úgy hal-lom, a' rácok is edgyött vélek vannak, ha külemben nem, magam is mintaddig nem nyugszom, még végére vagy mások által, vagyis magam nem járok, mit akarnak és micsodás emberek. Mintazonáltal ha valami jó legényeket onnét is rendelne az Úr segítségökre, valamint valahogy Isten segítségével által, csak meg küll ütkeznem vélek. Caeterum magamot az Úr gratiajában alázatosan recommendalván maradok²³⁹

Az Úrnak

Alázatos szolgálja:
Sámbokrét Miklós mp.

P. S. Lovas [!] Uram csikóssát is tegnap estve megfogták Szentandrás és Szentes között, mint magokkal hordozták, a' lovát is elvötték, hanem hajnalban elsökött tőlek.

2.

Klós Máttyás Békés vármegyei alispán levele

Spissits Sándor hadnagynak

Békés, 1735. április 28.

(Egykorú másolat.)

– MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagionum.)

Par seu Copia

Litterarum Domini Matthiae Khlos Vice Comitatus Comitatus

Bekesiensis ad Locum Tenens Spissics datarum.

Titulus.

Békés, 28. Aprilis 1735. [!]

Ob Apertam circa Szarvasinum in possessione Szent Andras cum adhaerentibus (non possum aliter nominate) Rebellionem hodje circa

²³⁹ A Batthyány-gyűjteményben (Esztergom) található másolatban csak a mondat első szava található meg („Caeterum etc.”) – S. I.

6tam redire debui Bekesinum ubi tota nocte vigilaturi sumus ob circumjacentes ejusmodi jam conspirantes qui oppido (uti nam non ex eodem) Insidias jam minati et prope visi sunt non contemnendo numero hinc praetitulatam Dominationem Vestram honorifice rogo, quatenus cum suis omnibus militibus (pariter Perillustri Domino Praefecto bonorum notificare haec omnia et aequae faciat) huc sub auroram vel quo citius fieri poterit venire non dedignaretur. Plura scribere Hostes jam circa hortos et Equos grassantes non sinunt. In reliquo persevero

Praetitulatae Dominationis Vestrae

servus obligatissimus
Mathias Khlosz mp.

P. S. Qvott qvot [= *quotquot*] Domini Comitatus officiales sunt Gyulae una cum Perillustri Domino Praefecto comparere non dedignentur.

[Fordítás:]

Pár vagy másolat

*Klós Máttyás Békés vármegyei alispán úr
Spissits főhadnagynak írott levele.
Megszólítás (után).*

Békés, 1735. április 28.

A Szarvas körüli, és hozzá tartozó szentandrás birtokon kitört (nem tudom másnak nevezni) nyílt lázadás miatt ma 6 óra körül vissza kellett térnem Békésre, ahol egész éjjel virrasztani szándékoztunk az immár körül lévő lázadók miatt, akik a várost már cselvetéssel fenyegették, és a közelben látták őket nem lebecsülendő számban. Ezért fent címzett Uraságodat²⁴⁰ kérem, hogy lehetőleg minden katonájával (együttal Nemzetes Praefectus Úrnak²⁴¹ mindezt írja meg, hogy ugyanúgy cselekedjék) haj-

²⁴⁰ Spissitsset.

²⁴¹ Khart Antal Tamás, br. Harruckern János György gyulai uradalmi tisztartója.

nalban vagy amilyen gyorsan csak lehet, ne késlekedjék idejönni. Az ellenség, amely már a kertek és a lovak körül járt, nem engedi, hogy többet írjak. A továbbiakban maradok

fent nevezett Nagyságos Uramnak

*alázatos szolgálója:
Klós Máttyás mp.*

U. i. Ahány megyei hivatalnok úr csak van Gyulán, a Nemzetes Praefectus Úrral ne késlekedjenek felkészülni.

3.

Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak

Hódmezővásárhely, 1735. április 28.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50594.)

Méltóságos Generális és Gróf, nekem kiváltképpen való jó Kegyelmes Uram!

Excellentiád kegyelmes levelét alázatos engedelmisséggel elvettem 27a praesentis Excellentiád kegyelmes leveliben adatott engedelmit az Erdélyben való bemenetel iránt pedig alázatosan köszönöm, azon benn accludált méltóságos úri tehenek iránt való commissiójával edgyütt. Adgya Isten, hogy szolgálhassam meg, és fogam Excellentiád gratiáját megírni, vagyis mondani szóval is ő Kegyelmének. Jó volna Kegyelmes Uram bémenni, s be is kell mennem valamely móddal, Excellentiád kegyes engedelmeiből, ha Istennek is teccik, de rebus modernis circumstantiis²⁴² veszedelmes az utazás is kinek-kinek. Sok rossz emberek támadtak, éppen ma hozzák hírt, és a pusztán vándorlanak talám 100[-an],²⁴³ 4 kereskedőt megfosztattak és szolgálját, lévén edgyiknek, mindjárt magok közé eskették.²⁴⁴ Bizony magam is tartok főként magunk új katonáinktól is, meghallván ezen lármát, amint hogy nem is képes, hogy meg ne hallják, jöllehet, töllem nem hallják meg, de a föld népitől, s ne talán közüllök

²⁴² Az új körülményekből fakadóan.

²⁴³ „Talám 100” = utólagos betoldás a sorok között.

²⁴⁴ Erről ír Hadrovics is, ő Szász Jancsinak nevezi a kurucok közé állt szolgát. HADROVICS 1951. 28.

is összesövetkezzenek, lovaimat, mindenemet felverjék s köziben menjenek. Csak mundurt siratják, hanem kérem alázatosan Nacságodat [!], hogy ha csak 50 vagy 60 pár csizmát kénék küldeni, hogy akik meztláb vannak, csizmázzuk meg. Mégis jobb kedvek lehessen a mundurvárakozás után. A mióta Károlyban valék, Vásárhelyről 6 szöket el, Mindszentről pedig 2, az ember nem győzi őket biztatni.

Méltóságos Obrister Uram ő Nagyságával²⁴⁵ végeztünk, hogy sub manu fogadjunk, parancsolatja szerint pedig Nacságos Uram, fogak rendeltetést tenni, hogy adhatnánk által is Pestvármegyei Uram ő Excellentiájának²⁴⁶ vagy 34gyig [!] valót, ha lehet annyira valót gyűjteni ez lárma miatt. Már pedig addig, amint megírtam volt alázatosan Excellentiádnak, Erdély felé nem mehetek, valamíg parancsolatit véghez nem viszem, mellyek lehetségesek lesznek, és ameny nyiben a mód engedi Isten kegyelmével. Már Debreczenben Istennek hála, a két companiákbeli fő tiszteket és prima planákat a becsületes Fő Commissariussal nagy nehezen assignáltattam. A Méltóságos Obrister Úr ő Nagysága parancsolta vala, hogy ha lehet, Zarándra és Aradra assignáltassam, minden után módon. S ha nem akarna teljességgel, tehát Szathmárra is assignáltassam. Jóllehet, se együvé, se máshová nem akarja vala, hanem azt akarta, hogy pesti districtusban assignáltassanak. Onnan elmét kivervén, Szathmárban akarta mind a kettőt ratiotinálódván, ez okból kellett oda assignálni, mint hogy oda voltak rendeltetve az egész katonák quártélyul, s nem mentek, azért már assignáltassanak oda a tisztek. Ezek után pedig addig pro et contra disputáltuk,²⁴⁷ hogy edgyiket Szathmárban, másikat pedig Zarándban assignálta. Hanem a káplárokat ló portióval nem akarta assignálni, arra is rá vettem volna, de a pesti assignatiókat in paribus nekik által küldette az becsületes officialis,²⁴⁸ és ott sem voltak cum equilibus assignálva, és abból puskázott. Hanem a Zarándra szólót vettem kezemhez és küldöttem Spisics Uram keziben, kit is ordereztem Zarándban, Edelspacher Uramhoz.²⁴⁹ Ő Kegyelme lévén ott a totum fac, desumálja in parato

²⁴⁵ Gr. Károlyi Ferenc ezredes.

²⁴⁶ Nemes Pestvármegyei József huszárezredes.

²⁴⁷ Mellette és ellene megvitattuk.

²⁴⁸ „Az becsületes officialis” = utólagos beszúrás a sorok között.

²⁴⁹ Edelspacher Zsigmond Zaránd vm.-i alispán.

penes assignationem illam commissariaticam,²⁵⁰ a Szathmárra szólót pedig Obrister Uram keziben küldtem már, pedig van dolgam itten a vármegyével. Vice Ispán Andrászi Uram²⁵¹ szolgálhat, csak akarjon, s midőn ő Kegyelme jót resolvál, Pestre kell mennem a commissariushoz, és ottan a ló portiókat assignáltatni akarnám, tudni illik a 60 lovak portióit, mellyek assentáltattak vala Csongrádban. S ha arra rávehetnök, és készpénzül felvehetnök, szépen jönne pénz, és ha lehetne a tempore assentationis assignáltatni et non a die ingressus.²⁵² Mellyet meg próbállok, de nem hiszem, hogy arra az perfectióra ez okból, mint hogy elvette az ugrást, aki extrahálta az assignatiót. Az ugrása pedig esett abból, hogy akkor in primordio kellett volna az assignatiónak kivételekor aztat nyomni, s már most újabban nem variálja assignatióját, azért hogy in copiis által küldette a debreczeni commissáriusnak²⁵³ a die ingressus, s hogy balítélettel ne legyen vagy interessentiát ne supponáljon felőle meg nem változtatja, (...) ²⁵⁴ Kegyelmisségiben ajánlom, s maradok

Excellentiádnak Jó Kegyelmes Uramnak

Alázatos szolgálója:
Macskásy Farkas mp.

Vásárhely, die 28va,
Aprilis 1735.²⁵⁵

²⁵⁰ ... Ő lévén ott a mindenes (a fő ügyintéző), hajtsa be készpénzben ama hadbiztosi utalvány szerint...

²⁵¹ Andrásy Zsigmond Csongrád vm.-i alispán.

²⁵² A beleegyezés idejétől utalványoztatni és nem a hozzá fogás napjától.

²⁵³ Bogáthy Pál debreceni kerületi commissarius.

²⁵⁴ Itt három sort áthúztak.

²⁵⁵ Vásárhely, 1735. április 28. napján.

Vásárhelyi Uraiméknak²⁵⁶ meghadtam, recognoscírozni küldgyenek ki Szent Tornya²⁵⁷ felé, minthogy ma ott ebédelték²⁵⁸, én ugyan kész lettem volna föld népivel és régi katonáimmal arra felé menni utának, de orderem nem lévén, a regularitásra kellett vigyáznom.

Minemű casus pedig lett ma, in acclusis párját alázatosan küldöm, submittálom, sietős írásomról alázatosan követem.²⁵⁹

Szintén ezen órában érkezék parancsolatja a nemes vármegyének Vásárhelyre, hogy 200 lovas és szekeres embereket éjféltre állítsanak fel, hogy fajássi pusztán edgyezzenek meg a szentesiekkal és mindszen[entiekkel], maga Szolgabíró Uram is kimégyen, amint leveliből²⁶⁰ érttettem.

3a

Czanner Dávid strázsamester levele Macskásy Farkas kapitánynak,
Gálos Mihály Macskásynak,
ill. az utóbbi Károlyi Sándornak írt utószavával
Szentés, 1735. április 28.

(Egykorú másolat, mellékelve a fenti levélhez. – Az irat ma tévesen a MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50583. levél mellett található.)

Copia *Literarum* Davidis Czanner Vigiliarum M[a]gistri²⁶¹

Mai napon micsoda szerencsétlenségről való hírt hallottam, valamelly óvári kereskedő emberektől, úgy az csaba-csüdi pusztának arendatorától, böcsületes kereskedő örménytől, hogy mai napon jó reggel ugyan az csaba-csüdi örményhez circiter száz, vágy több is, amint mondja, lovas emberek mentenek, az kik közül sokakat az örmény ösmír szentandrászi

²⁵⁶ A hódmezővásárhelyi eljárásról van szó.

²⁵⁷ Szentetornya, a felkelés idején a szentandrászi uradalom pusztája.

²⁵⁸ A kurucok még rögtön a felkelés kitörését követően útnak indították Pécskára a szentandrászi Barta Istvánt és Kovács Jánost. Útközben betértek a szentandrászi uradalomhoz tartozó szentetornyai pusztasádjába, ahol a szentandrászi származású Szántó Mihály kocsmáros is csatlakozott hozzájuk. HADROVICS 1951. 27.

²⁵⁹ Czanner Dávid strázsamester alábbi levelét érti.

²⁶⁰ Sámbockréty Miklós Csongrád vármegyei szolgabíró alábbi leveléről van szó.

²⁶¹ Czanner Dávid strázsamester levelének másolata.

lakosoknak lenni. Magokat mondták kurucoknak, másként őket nem verték, hanem minden jószágitúl megfosztották, öt vagy hatezer forintját is elvették, lovaikat és lóra való szerszámjaikat elszedték, az örmént mindezekről megkövetvén a' lovaikat egész méneseztől elhajtották, és a jóra valókat kiválogatták, az szállástól tizenkét paripáját szeme látára elvitték, kivált a' fegyveren kapkodtanak. Volt közöttök egy, a kit kapitánnak neveztenek és más tiszteknek is. Ex superabundanti ezen levelemet az Úrnak²⁶² vivő²⁶³ Menyhárt Dániel katona is oretenus fogja declarálni, minthogy jól hallotta azon kárvallott embereknek szájából, és hogy rajtok kívől más helységekben egynehány ezrek még volnának, és hogy az helységeket is meglátogatják, melyre való nézve mi tevő légyek, az Úrnak parancsolatját elvárom, és maradok

Az Úrnak

Mindenkori kész szolgálja:
Czanner Dávid

Szentés, die 28. Aprilis 1735.

Hogy mindezek magam jelen létemben így voltak s referáltattanak, sőt több rosszabb dolgok hallattanak, az Úrnak, Kapitány Komám Uramnak alázatosan recognoscálom, confirmálom. Die Anno de ut Supra.²⁶⁴

Alázatos szolgálja:
Gálos Mihály mp.

P. S. Lovász István Uram csikóssa is akoriban két elszökött csikót keresvén az túri ménesenn, annak is lovát minden szerszámostól elvették.

Ezeket bizonyoson hozták a megfosztott kereskedők, s. v. egy ingben, lábravalóban voltak Szentésen, és ott vettek magoknak posztót öltözetre.

Macskásy Farkas Kapitány mp.²⁶⁵

²⁶² Macskásy Farkasnak.

²⁶³ Utólag kihúzva: *íráim*.

²⁶⁴ A fenti évben és napon.

²⁶⁵ Az egész levél – Gálos Mihály igazoló soraival és az utóirattal együtt – egy kéz (a másolóé!) írása, az utolsó bekezdést viszont Macskásy kapitány saját kezűleg vezette rá – S. I.

3b

Sámbokréty Miklós Csongrád vármegyei szolgabíró levele
Macskásy Farkas kapitánynak
Szentes, 1735. április 28.
(Egykorú másolat. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 63590.)²⁶⁶

Copia

Szentes, 28. Április 1735.

Kiváltképen Bizodalmas Nagy jó Uram!

Tegnap napon circiter kétszáz tolvaj legény Mezű Túrrul, Szarvasrúl,²⁶⁷ Szent Andrásrúl és Szentesrúl,²⁶⁸ nem külemben más helységekről öszveverekedvén, azon itcaka Csaba Csudi Urammat,²⁶⁹ úgy azután Kopasz Pogdánt,²⁷⁰ nem külemben Óvári Frumert megfosztván, circiter 4000 ft.²⁷¹ elvették. Most estve felő [!], epperjesi pusztára négy rossz zászlóval elindultak, úgy beszélkedvén, hogy az egész pusztákon való kereskedűket felkeressük, azután Arad táján az rác haddal megegyeznek. Magokat kurucoknak nevezvén, mellyeknek persecutiójokra én ugyan vássárhelyi, mintsenti és szentesi felles néppel megindulok még holnapi hajnalban, azért midőn ezeket alázatos kötellességem szerint kívántam tudtára adnom az Úrnak, edszersmind kérem, onint [!] is oly rendelést méltóztassék tenni az Úr, hogy mink innít, az Úr emberi pedig onnít alul megszoríthassuk őket, ha pedig szügségesnek itlí az Úr lenni, az Groff Commendans Urammal²⁷²

²⁶⁶ A levelet valószínűleg Macskásy kapitány továbbította Károlyinak, az április 28-ai levele mellékleteként.

²⁶⁷ Tévedés, a szlovák lakosságú Szarvas lakói közül senki sem vett részt a felkelésben.

²⁶⁸ A szentesiek részvételéről nem rendelkezünk adatokkal, de Macskásy Farkas kapitány május 1-jei levele szerint két helybéli lakos csatlakozott a felkelőkhöz. Ugyanakkor Andrassy Zsigmond május 12-én és 15-én is azt írta Károlyi Sándornak, hogy a vármegyéből egy lakos sem tartott a kurucokkal.

²⁶⁹ Karácson Lukács csabacsúdi örmény bérlő.

²⁷⁰ Bogdán.

²⁷¹ Körülbelül 4000 forintot.

²⁷² Gr. Károlyi Ferenc ezredessel, Macskásy Farkas feljebbvalójával.

is ezeket communicálni méltóztassék. Caeterum magomat az Úr gratiájában alázatosson recommendálván maradok
Bizodalmas Nagy jó Uramnak, az Úrnak

alázatos szolgálója:
Sambokréti Miklós mp.

[Jelzet az irat hátoldalán:] A.

4.

Andrassy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán levele
gr. Károlyi Sándor generálisnak
Csongrád, 1735. április 29.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 1256.)

Csongrád, 29. Április 1735.

Érdemem felett való Kegyelmes Uram s Patrónusom!

Írhatom alázatossággal Excellentiádnak is bizonyossan, hogy ezzen az földön a' tolvajság annyira elhatalmazott, hogy merő rebellió vagyon. Tegnap az óvári kereskedőket és a' Békés vármegyében lévő, pusztákon lakó szegény, ökörrrel kereskedő örményeket fényes nappal felverték, feles pénzeket, lovaikat, köntösöket, fegyvereket elvitték. Zászlóval járnak, kurucoknak mondgyák magokat. Tegnap Gyoma táján napoltanak circiter 200.²⁷³ A' mint a' csabacsúdi örmény mondja, a' szentandrászi bírót közöttök megismerte, és több sok szentandrászi embert. Én tegnap rajtok akartam ütni, de nincs kivel, mert az parasztságnak hinni nem lehet, az itten qvartélyban lévő Excellentiád Nemes Regimentjéhez való új katonák is úgy hallom, szökdösnek, és talán azok közzé mennek. Ma ugyan Kapitány Macskásy Urammal szemben akarok lenni, és megmondom, hogy tudósítsa Excellentiádat és az Felséges Bellicumot is cum omni moderatione²⁷⁴ ezen támadásrul. Én ezen dologrul gondolkodom, úgy hogy a' túriak mostan templomok és tornyok végett háborgattanak, úgy hallom, mely, ha úgy vagyon, azok és körülöttök való helységek a' vallás miatt rebelláltak, de nem lévén kinek elle-

²⁷³ Körülbelül kétszázan.

²⁷⁴ Minden mértékkel.

nek állani, igen nagy veszedelemtől s corruptiótól lehet tartanunk. Én holnap a' cselédemet Szegedre fogom beszállítani, magam a' mennyire lehet, vigyázok, és a *Nemes Vármegye* lakosait csendességre intem.

Szegedi és Aradi Comendans Uraiméknak is megírtam, úgy szomszéd *vármegyéknek*, bár csak ugyan Excellentiád itten lévő katonáinak júne ordine, hogy perseqválhatnak a' rossz embereket velünk edgyütt, s úgy *Nemes Pest vármegyének*, Biharnak, és Kunságnak. *Méltóságos* Judex Curiae *Uramnak* ő Excellentiájának mind ezeket bűvön megírtam,²⁷⁵ és Szolgabíró s Gálos *Uram*²⁷⁶ leveleit is felküldöttem. Mellyeknek (?) tegnap ezen dolgok investigációjáruul írtam válaszokat, ő Excellentiájának accludáltam. Excellentiádat nagy alázatossággal kérem, segítsen rajtunk valamellyest, mert ha ide had nem jön, és ez nem compareálódik, bizony rebellió lesz, mert a' sok lézengő rossz ember várva várja az ollyatén alkalmatosságot.

Návai Uramot is körülötte való szomszéd helységbeli gazdaemberek verték fel, már 9. megfogtak közzüllök, Aradra vitték, de az igen gyenge magistratus, félő, azokat is el ne bocsássa, ha az Felséges Regium Consilium keményen iránta nem parancsol.²⁷⁷ Ezzel magamot ajánlom Excellentiád mindenkoron érdemem felett tapasztalt kegyelmes gratiájában s patrociniujában, és maradok

Excellentiádnak

alázatos szolgálja:
Andrássy Sigmond mp.

5.

Békés vármegye közgyűlésének levele Lotharingiai Károlynak Békés, 1735. április 29.

(Eredeti. – MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclussa 1735.”)

Serenissime Dux Locumtenens, *Excellentissimum* Consilium Regium Locumtenetiae Domini Domini Benignissime Gratosissimi Colendissimi!

²⁷⁵ A gr. Batthyány Lajos kancellárnak írt fenti leveléről van szó.

²⁷⁶ Sámbockréty Miklós és Gálos Mihály.

²⁷⁷ Návay György, Csanád vármegye pénztárosa. Az esetről Márki is beszámolt, szerinte azonban „rácz rablók” törtek rá a tisztviselő földéaki házára. MÁRKI 1893. 599.

Excellentissimo Consilio Regio demisse notificandum duximus, qvaliter die 27. praesentis Mensis in Possessione Szent Andras Inclyto Comitatu huic adjacente ipse Loci Judex com plesiqve ibidem Incolis et aliis qvam plurimis, tam ex hoc Comitatu qvam aliis conjuraverint, nolentium eandem Societatem Seqvi, Eqvos et Arma, ac res violenter acceperint prouti genero praedicantis Szarvasiensis die eadem factum fuit, cujus prope Szent Andras obeqvitantis dum eqvum rapiussent, et ille eatenus ejusdem loci Judicem adiisset, verum minis adactum de non revelando ablato eqvo jurare coegit. Domum Domini Arendatoris ejusdem possessionis Stephani Tolnay expilavit. Sub Auroram inseqventis diei ad tugurium in Vicino praedio Csabacsüt cumsibi coheraentibus circiter qvadraginta accedendo nec opinantes Boum Vaccaetores et ibidem noctem agentem Lanionem Jaurinensem agressus paratae plusqvam qvatuor millia pecuniae, viginti aliquod eqvos, apparamenta, vestes et arma abstulerunt, et dixerunt se non esse fures verum Kurucones, et se esse longe plures, expectareque ut se Rasciani pertes se abituros. Illucescente demum die prope Possessionem Szarvas a' qvodam Mercatore qvi ad nundinas pro festo SS. Philippi et Jacobi in Oppido Thur Celebrandas profectus erat prope Possessionem Szent Andras ad tria milla florenorum pari libidine Suripuuerun Eadem die hesterni singula fernie in desertis existenita tuguria expilarunt. Homines ad praefatas nundias euntes aut impediverunt, aus expoliarunt. Praestantissimos ex eqvatiis eqvos tam de die qvam de nocte violenter auferunt, verbo omnem hostilitatem excercant. Dicunt se proparte Rakocy homines conscribere, hinc plurimos in dies ad suas partes pertrahunt; cui malo qvam primum intelleximus ut pro Homageali obligatione nostra occurramus gentes pro iisdem perseqvendis jam ordinavimus, verum quia illis ipsis plene confidere vix possumus, hinc *Excellentissimo* Consilio Regio humillime suplicamus qvatenus pus Suam Majestatem Sacratissimam qvam totius gratiose officere dingaretus, ut pro ex tirpandis maleferiotorum illorum hominum, qvi jam vexilla etiam gestare nefarie audent, conatibus militaris nobis assistentia, qvam citissime fierit poterit mittatur; ea enim qvae apud nos est Compagnia una neo-erecta, nec armis, nec eqvis adhuc est provisa. Qvam gratiam humillimis fidelibusqve servitiis nostris remereri adnitentes

perseveramus. Ex Particulari Congratione nostra die 29. Aprilis 1735.
in Oppido Békés celebrata.

Serenitatis Vestrae Regiae

Excellentissimiqve Consilii Regii Locumtenentis

Humillimi Obsequentissimi Obligantissimi:

Universitas Comitatus Békésiensis.

[Külső címzés:] Sacratissimae Caesareae Regiaeque Catholicae
Majestatis Regio Locumtenenti Serenissimo Lotharingiae Duci,
Excellentissimi Regii Consilii Locumtenenti in Hungaria Praesidi
et Consiliariis Dominis Dominis Benigniissimo, Gratosissimis,
Colendissimis. Posony.

[Fordítás:]

Úgy véltük, hogy a Nagyságos Királyi Tanácsot értesíteni kell, hogy folyó hó 27-ik napján eme nemes vármegyéhez tartozó Szentandrás községben maga a község bírása több helyi lakossal és másokkal – részint ebből a megyéből, részint máshonnan – összeesküdtek, nem akarván ezt a Társaságot követni, lovakat és fegyvereket és más dolgokat ragadtak, úgy hogy a szarvasi prédikátor sógorával is aznap esett meg, hogy Szentandrás táján lovagolva a lovát elrabolták, és a helység addigi bírása odament hozzá és megeskette fenyegetésekkel, hogy a ló elrablásáról nem fog szólni senkinek. Ugyanazon község árendásának, Tolnay Istvánnak a házáat kirabolta. Másnap hajnalban a szomszédos csabacsüdi birtokon lévő szálláshoz odamenve a mit sem sejtő gulyásokat és az ott éjszakázó győri mészároszt megtámadva több mint negyvenezer forintot szereztek és mintegy húsz lovat, felszerelést, ruhákat és fegyvereket is elraboltak, azt mondták, hogy ők nem tolvajok, hanem kurucok és sokkal többen vannak, és úgy számították, hogy a rác részekre fognak tovább menni. Amikor éppen megvirradt, egy kereskedőtől – aki Szarvas községből a Szent Fülöp és Szent Jakab ünnepén Túr városában tartandó vásárra indult – Szentandrás község közelében ugyanilyen önkényesen mintegy háromezer forintot elraboltak. Ugyanaznap a tegnapi, pusztában lévő szállást kirabolták. A fent említett vásárra menő embereket részint feltartóztatták, részint kirabolták. A lovasoktól a legkiválóbb lovakat éjjel és nappal elrabolták, szóban sokféle

durvaságot mondtak. Azt állították, hogy Rákóczi pártjára toboroznak embereket, így sokakat a pártjukra állítottak aznap. Amely bajról, mikor először értesültünk, a tiszteletteljes kötelezettségünkéből összegyűjtött embereket azok üldözésére már ki is rendeltük, de mivel ezekben sem bízhatunk meg teljesen, ezért alázatosan kérjük a Nagyságos Királyi Tanácstól, hogy amennyiben Ő Szent Felségét kegyesen szolgálni méltóztatnak, a fent említett gonosztevőket kiirtására – akik már zászlót sem átalloztak emelni – a mi kezdeményezésünkhöz katonai segítség küldessék, ugyanis az az egy kompánia, amely nálunk van, ez idáig sem lovakkal, sem fegyverrel nem lett ellátva. Ezt a kegyet továbbra is igyekszünk szolgálatainkkal és hűségünkkel kiérdemelni. Békésen tartott közgyűlésünkről, 1735. április 29-ik napján.

6.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Békés, 1735. április 29.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péror lázadás, nr. 1.”])²⁷⁸

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

Itt, Békés Vármegyében igen rosszúl vannak a’ dolgok. Nagy támadás kezdődött, majd minden ember fegyverben van, rész szerint ellenség ellen, de nagyobb része ellenséggéppen; mert tegnap előtt az egész szentandrászi lakosok ellenség képpen s rebellio formán föltámadtak, és Tolnai Uram házáan rajta mentek, embereit öszvetaglották s verték, mindennemő jószágát predára hánták, fegyverét elszedték. Onnan itszakának idején mentek Gödén halmánál lévő szállásra,²⁷⁹ onnan Kákira,²⁸⁰ Kákirul Csaba-Csúdire²⁸¹ hajnaltájban. Mind fölverték s valamiek volt, fölprédálták, csaba-csüdi ürminnek vagy háromezer forintját, győri mészárosoknak, kik ott háltak, há-

²⁷⁸ Megvan a levél korabeli másolata is a csomó végén – „Litterae Domini Spissics” –, egy lapon a Függelék, 2. sz. irattal.

²⁷⁹ A Békésszentandrás határában fekvő Gödény-halom.

²⁸⁰ Káka-pusztá, Békésszentandrás és Szarvas között, az utóbbi határában.

²⁸¹ Csabacsüd, a felkelés idején pusztá, a szentandrászi uradalom része.

romezer forintjokat, mindennémő ruhájokat s fegyvereket, Karácson Lukácsnak ménesséből huszonöt lovat a' jóvábul, mészárosoknak három lovokat. Másoktól hasonlóképpen sok lovakat elvittek. Midőn Krácson Lukácsot már egészen kifosztották volna, kérdezte Mihály névő gazdájátul, ki máskint Szent Andráson lakik, már mi leszen abbul a' dologbul? Azt felelte, hogy a' rácokkal vagyon végezések, ennyihán ezeret várnak, ha eljönek, jól leszen dolgok, ha nem, el köll nekik szökni. És midőn reájok ütöttek hajnalban, azt mondták, ne féllennek [!] semmit, életekben nem fogják bántani, csak pénzeket adják oda, s fegyvereket, és ruhájokat, ők nem tolvajok, hanem kurucok, nekik egyéb nem köll, csak pénz, fegyver és ló. Csaba-csúdi pusztául mentek Szent Tornyára, onnan Kis Kondorosi szállásra,²⁸² s többekre, mindenütt húztak, vontak, rablottak. Délután Gyomára mentek, egy része künt táborban szállatt, más része a' faluba bémentek, s ott ittak, ettek és a' görögtől fegyvert kértek, önékik tsak fegyver köll. Ma pedig reggel a' Kereki pusztán²⁸³ az ürménynek ménessit elő vettig [!], kit a' mezőben meg nem foghattak, Tarcsára behajtották, s ott a' jóvát kiválogatva fogták. Ezeknek antesignaniussa szentandrászi bíró, hadnagyoltatja magát. Az alatt is, még ezen levelet írtam, minden felől jűten jön a' rossz hír, hogy minden felől szaporodnak, s talán minden falu rebellis. Úgy mondják, hogy holnapig öt száznak köll összevgyűlni. Minden ember nagy félelemben vagyon, s magunk is nem derekassan vagyunk, fegyverünk nincs, attul tartok, hogy rajtunk jőnek s minden katonaság melléjük áll. Már mind meg írák, zászlókkal vannak. Az militiát ugyan Békésre contraháltattam, de úgy hallaték, hogy még ma, vagy az itszaka rajtunk jűnek, semmivel sem tudjuk oltalmazni magunkat.

Vármegye tisztjeivel ugyan egyet értek, s az gens is felkiszűl, de mindazáltal ahhoz sem bízhatunk derekassan, hogy selmák ne legyenek ott, a' hol jobban köll. Aradra a' commendánsnak,²⁸⁴ s a' Consiliumnak megírta a *Tekintetes* Vármegye ezen hostilitássokat. Ezekre az

²⁸² A kondorosi pusztá. Spissits jelentése összekeveri az eseményeket: a felkelők valóban Kondoros felé vonultak, de Szentetornyt csak a Pécskára küldött követség érintette.

²⁸³ Pusztá az 1731-ben megszűnt Nemeskereki község helyén, melynek lakosai Endrődre költöztek át.

²⁸⁴ Fridrich Anton Händtkop generális főstrázsamster, aradi parancsnok.

circumstantiákra nézve Nagyságod kegyelmes orderit elvárom, mi tévő legyek. Ezzel alázatossan Kegyelmeben ajánlat maradok

Nagyságodnak

Érdemetlen alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Raptim Békés,
29. Aprilis 735. [!]

7.

**Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Szentes, 1735. április 30.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50596.)**

Méltóságos Gróff és Generális, nékem kíváltképpen való Kegyelmes Uram!

Excellentiádnak alázatossan kívántam referálni, minémű reménytelen hír és az hírével edgyütt, az Kőrös [!] mellett Szent András nevű helységben, az holott maga a bíró is, nagyobb részével a lakosoknak, és azon felyül a Kőrös mellett lévő helységeken, nominanter Túron, Tarcsán bizonyossan és valóságossan tolvajok. Mintegy kétszázon zászlókkal edgyütt, kik is kurucoknak magokat mondják, támadtanak, akik is mind naponként szaporodnak, és az Aradi és Békés vármegyei pusztákon, az örményeken nagy praedálást végben vittenek és visznek, lovaikban, fegyvereikben, pénzekben. Embereket mindazáltal nem ölnek, de kemény fenyegetéseket minden felé izennek. Ezek állanak magyarokbul, tótokbul, oláhokbul, de kívált rácokbul. Nevezetes közöttök egy Matula Pál nevű tót,²⁸⁵ Barta János nevű magyar, vásárhelyi gulyás,²⁸⁶ és a szent-tornyai pusztán levő vendégfogadós.²⁸⁷ Az híre úgy foly, hogy a rácokkal

²⁸⁵ Matolay Pálról lásd a tanulmányban írottakat.

²⁸⁶ Minden bizonnyal a szentandrászi Barta Istvánról, a felkelők egyik vezetőjéről van szó.

²⁸⁷ A szentandrászi származású Szántó Mihály, aki április 28-án csatlakozott a Pérohoz küldött követséghez, a továbbiakban pedig strázsamsterként vett részt a felkelésben. Elfogták, majd 1736. április 4-én Budán, a per másodrendű vádlottjaként kivégezték.

úgy annyira correspondenter volnának, hogy ezeknek feltámadásoknak okai is a rációk volnának, arra őket assecurálván, hogy az aradi várat is kezekben juttatnák. Alázatosan azt is Excellentiádnak repraesentálhatom, hogy egy deres²⁸⁸ lovunkat, ezelféle²⁸⁹ egy tolvaj ellopván, amint hallottam, ez mind lovával edgyütt megfogattatván, bévitettetett Gyulára, de bizonyos-é, nem-é, nem tudom. Melly circumstantiákra való nézve, az militiát is gondolván jónak lenni, hogy valamelyik helységben contráháltassék, ha csak lovainkra való nézve is, ne talántám valamely éjtszaka az helységekre üssenek és lovainkat elvigyék. Ezt is úgy javaslom, hogy ha nagyobb mértékben continuáltatnék, ha vagy ötven pár csizmát parancsolna Excellentiád küldeni a katonák számára, a kinek semmi lábokbeliek nem volna, igen jó volna. Ezek iránt pedig Excellentiád kegyelmes parancsolatját elvárván maradok is

Jó Kegyelmes Uramnak, Excellentiádnak

alázatos szolgája:
Macskásy Farkas mp.

Szentess, die 30ma Aprilis 1735.²⁹⁰

8.

**Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Hódmezővásárhely, 1735. május 1.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50597.)**

Méltóságos Gróff és Generális, nekem kiváltképpen való jó Kegyelmes Uram!

Excellentiádnak két rendbéli leveleket küldöttem vala az elmúlt holnapban, hogy minémű feltámadások volnának ezen a földön, és szinte ma reggel jöven a vásárhelyi hadnagy hozzám Nótárius Urammal, melly hadnagy raportala lévén Szolgabíró Urammal künn, s vármegye katonáival. Ma harmad napja, hogy oda voltak s jártak,²⁹¹ hogy azok

²⁸⁸ Ez a szó utólagos betoldás a bal lapszélén.

²⁸⁹ Értsd: ezerféle, vagyis az ezredhez tartozó (katona).

²⁹⁰ 1735. április 30. napján.

²⁹¹ „Oda voltak s jártak” = utólagos betoldás a sorok között; áthúзва: <meg tértek>.

az támadt kurucak Békess alatt vannak mezőben szállva, és naponként szaporodnak, és hogy a rációkat²⁹² várnák, cointeligenter lévén vellek, hogy uniálhassák magokat. És valahol járt Szolgabíró Uram a vármegye katonáival²⁹³ a szállásokon, mindenütt az emberek, pásztorok bizonyosnak lenni beszéltek, és hogy semmi kétségek se legyen benne, mert nincs különben, és bizonyoson Békés alatt vannak. Mert mindenütt a pusztákon lévő²⁹⁴ szállásokon alkalmasint voltak, s ha mi fegyvert találtak a kereskedőknél, elvették, és borokat megitták, lovaikat elvették s pénzeket, ahol találtak. Amint referálják, hogy a Szilágycság²⁹⁵ felől is sokan támadtak volna fel. Az is hallatik,²⁹⁶ hogy Gyulát meg akarnák venni, és szándékoznak, de Isten tudja, ez bizonyos-é, nem-é. Itten pedig ezen a földön semmi rendelések nincsenek, az emberek csak tébolyganak, nem tudják, mit csináljanak. Bár csak vagy két regiment gyűlne fel és állana mezőben pro hic et nunc, mert különben ha most hamarjában meg nem zabolázzák, egyáltalában félő, hogy annyi sem sufficál, ha nagyobb mértékben összecsoportoznak s gyűlnek principiis obsta!²⁹⁷ Amint mondják s hallatik, három helyett volnának a szélyekben, akik ki ütetek volna, úgymint Szilágycság felől és itten Békésnél, a harmadikat nem nevezték. A szolnaki katonákat, utánnak menvén, akik felesceksén voltak Békés táján, bizonyoson referálták Szolgabíró Uramnak²⁹⁸ a pusztán, midőn persecutiójak után volt, hogy mind levágták, úgy hogy alig hat, ha megmaradt benne, akik elszaladhattak.²⁹⁹ S mihent azt megértette, valóságosan informáltatván magát, mindjárt, mint ha leforrázták volna, visszatért a vármegyével edgyütt. Az hadnagy ugyan többbet nem tudott mondani, de Szolgabíró Uram jobban informátus benne, minthogy ő Kegyelmének tettek relációt azon pusztán talált emberek. Amint mondá Notárius Uram, hogy izentek a bírónak ide,

²⁹² Rációkat.

²⁹³ Áthúzott: <járt>.

²⁹⁴ „Pusztákon lévő” = utólagos betoldás a bal lapszélén.

²⁹⁵ A hír hamis volt.

²⁹⁶ „Az is hallatik” = utólagos betoldás a bal lapszélén.

²⁹⁷ „Óvakodj a kezdetektől!” = (minden bajt és rosszat csírájában elfojtani) – Ovidius *Remedia amoris* (*A szerelem ellenszerei*) c. verse 91. sorából vett idézet.

²⁹⁸ Sámbockréty Miklós.

²⁹⁹ Az 1735. április 29-ei köröstarcsai összecsapás.

hogy az szegénylegényeket, szolgálkat ne háborgassák, ha csendességben akarnak lenni, mert különben nem leszen jó dolgok. Félő, tartok is, hogy katonáink jobban s valóságosan megértvén, hogy által ne adgyák magokat azokhoz, mert hogy Károlyból megjöttem 8 szökött el, 6 Vásárhelyből, kettő Mindszentről, és nem máshová, hanem oda mentek. Amint meg írtam praemittált levelemben alázatosan, hogy egy lovat, aki jó, erős ló vala, deres szőrű³⁰⁰, Szentesről ellopták, s mind gyanakszunk, hogy az az katona vitte el éccaka, mely gazdája volt és elszökött vala annak előtte. Vagy szentesi ember, mint hogy onnat is állattok [!] közben vagy ketten.³⁰¹ Én gondoltam aztat, hogy az lovakat egy helyre kénék gyűjteni és administrálják oda az intertentiójakat, s katanák őrizték éjjel, mert félő, ne talántán elhordgyák őket. Eddig is megcselkedtem volna, de lármát az által nem akartam csinálni, ugyan még eddig, amióta haza jöttem, egy katanánk sem szökött el, hanem csizmájok sokaknak nincsen. Ha csak az volna, talám inkább refocillálódna. Hanem Majlátat³⁰² haza eresztettem, és committáltam, hogy Kecskeméten és Kőrösön sub manu fogadgyan katonákat, megállapodván ottan, mind a szökött helyett, mind pedig az bocsátott helyett. Már tanáltuk módgyát Méltóságos Obrister Uram ő Nagyságával, hogy jó leszen, úgy hogy completáltassék a revisionalis listának summája,³⁰³ de csak attól tartok, hogy akinek katanaságra leszen is szándéka, inkább megyen a mostan feltámadt tolvajok közé, látván szabad életeket, hogysem mihozzánk, regula alá, és emiatt nem kaphatunk katanát elegendőt. Hanem comittáltam Majlátnak és más két katonának, úgymint Kecskés Jánosnak, új katonának, és Újfalusi Gáspárnak, ő katonának,³⁰⁴ haza kéredezvén Komárom táján, hogy gyűjtsenek sub manu, ha kiket kaphat, és midőn lesznek s találkoznak katonák, Majlát menjen Posonyban és kérjen assignatiót a posonyi comissariustól. Sub praetextu, hogy abát vittének fel comendirozva voltak, kik is vissza akarván térni, adjanak forspontot, mind comendirozottaknak. Mostanában, ha lovakat

³⁰⁰ „Deres szőrű” = utólagos betoldás a sorok között.

³⁰¹ Lásd Sámbockréty Miklós 1735. április 28-ai levelét. *Függelék*, 3b sz.

³⁰² Majláth Miklós, strázsamester a Károlyi-huszároknál.

³⁰³ *Egészítették ki az áttekintő lista összege.*

³⁰⁴ Azaz egy újoncnak és egy régi huszárnak.

kaphatnánk, a szegedi vásárkor megpróbáljuk. Andrassy Uram³⁰⁵ mostanában is assecuratoriát feszeget in casum illum, ha nem találatnék acceptáltatni a katonának. Caeterum midőn magamat alázatosan ajánlonám Excellentiád kegyelmes gratiájában, maradok is

Excellentiádnak

alázatos szolgálja:
Macskásy Farkas mp.

Vásárhely, die 1a Maÿ 1735.

9.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak

Arad, 1735. május 2.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 26344.

[„Péró lázadás, nr. 2.”])

Kegyelmess Uram!

Tekéntetess Békess Vármegyének a' Felségess Consiliumnak írott leveléből eddig Excellentiád is megértette, minémű hirtelenséggel való ellenség és rebellió támadott. Magam is eddig udvaroltam volna Excellentiádnak, ha ennek a fegyvertelen katonának megtartásában való munkálkodásom s bajosszorgalmatoskodásom miatt annyira való üdőt vehettem volna.

A rebellió támadott szerdán Szent Andrásan legelsőben olly formán, hogy szarvassi praedikátor³⁰⁶ őcse Szent Andrásan által ment volna, lovát elvették a' parasztok, azzal megy a' bíróhoz, és lovát visszaadatni kívánja, nem hogy lovát visszaadatta volna, hanem kemény szitkok mellett meg is akarta veretni, ha el nem állott volna. Annak utána mindjárt magok két lakosoknak s Tolnai házait fölverték, s mindeneket fölpraedáltak. Étszakának idején pedig gödinyi,³⁰⁷ kabai,³⁰⁸ csabacsüdi és egyéb szállásokon, ott is mindeneket felverték, praedáltak, fegyvereket, ruhájokat, pénzeket, ménesbül a' jó lovakat

³⁰⁵ Andrassy Zsigmond.

³⁰⁶ Markovitz Mátyás szarvasi evangélikus lelkész.

³⁰⁷ A már említett békesszentandrasi Gödény-halom.

³⁰⁸ Elírás „kákai” helyett. (Nem a Bihar vármegyei Kabáról van szó! – S. I.)

elvitték, és azt mondták, hogy ne féljenek, ők nem tolvajok, hanem igaz kurucok, ők nekik csak fegyver s ló kell. A csabacsüdi pusztán Krácson Lukács, kit csak egy ingben s lábravalóban hattak, kérdezte Szent Andrászon lakozó Mihály nevű kenyeress gazdájátul.³⁰⁹ Mihály, mi leszen már ebből? Azt felelte, jó leszen, ha rácság is hozzájuk áll, mert várják, ha pedig nem, tehát elkölli nekik bujdosni. Onnan nappal mentek Gyomára, s ott is a' görögnek a' fegyverét, porát s golyóbissait és két süveget elvitték, s lovakat fogtak. Pénteken pedig egy görögnek ménessit Tarcsára hajtották be, és a lovaknak jóvát kiszaggatták. Ezek valának az első hostilitás. Minthogy pedig ennek a' hostilitásnak péntek előtt semmi hírt nem halhattuk, a' katonaságot Gyomára, Berénben, Szarvasra, Szent Andrára, Tarcsára és egyéb Körös melléki helységekben dislocálni akartuk újra. A' katonaságot is arra nézve, hogy alkalmasabb lehetett volna dislocálni, mint Békésre összeparancsoltam, a' mint is összevgyűlt. Az alatt pedig gyűtön jöttek a' fent írt rend szerint a' gaz hírek, eleintén ugyan nem sokat tartottunk tüle, mivel csak hatvan, hetven lovasnak mondták, de minekutána ebédünket elvégeztük volna Szolgabíró Uramnál, Békésen, s Méltóságos Obester Uramhoz ők Nagyságához egy katonát expedáltam volna a' fent írt dolgokról,³¹⁰ hirtelenséggel hozzák a hírt, hogy a kurucság öt zászlóval már Berényen³¹¹ innét jár, mindjárást Békésen leszen. Akkor mink is, a' mint legjobban lehetett, bírák s helységhez való kemény szókkal, s fenyegetéssel (mert se lovat, se szekeret nem akartak adni, hogy elszaladhassunk) rajta voltunk, hogy magunkat salválhassuk. Hamar a' ménesset behajtottuk Békésre, s ki lovat foghatott, lóra ült, többi pedig csak gyalog maradt, úgy riteráltuk magunkat Gyulára, de minthogy a' kuruc közelgített Békéshez, s a' katonaság is csak szőrint ült a lovon, minden bagasiájok elmaradt, s csupán úgy, mint volt, jöhetett el.

Az alatt pedig, még a' katonaság lovat fogott, s én rendben szedtem őket, strásamester Harmos Uramot³¹² kiküldöttem recognoscérozni, ha való-é, hogy olly közel legyenek. Alig ment egy fél órát, tehát

³⁰⁹ A felkelésbe belekeveredett Kenyeres Mihály szentandrászi lakosról lehet szó.

³¹⁰ A Csatlós János által elküldött 1735. április 29-ei levelével.

³¹¹ A mai Mezőberény (Békés vm.), egykorú nevén Berényke vagy Kisberény.

³¹² Harmos Mihály strázsamester a Károlyi-huszároknál.

szemben talál öt zászlóaljával, a' kik közül nyolc kivált, sebes nyargalva elejébe ugratának. Akkor a' strásamester mellette valóival edgyütt pisztolt ránt, s megszólítja: ki vagy, micsoda ember vagy? Azt felelék, kuruc, hát té labanc? Annak utána strásamester is megkérdezi, kit keresnek, ha tolvajok-é, vagy nem? Arra azt felelték, hogy tikteket keresünk, s a Rákóczinak igaz kurucái vagyunk. Többi beszéd közt a' strásamestert vitték magok közé, mondván: Fiam, strásamester, gyere közinkben, az apád is ott van. De minthogy látta a' sokaságot, nem puskázott meg, se a kurucok nem lőttek, hanem lassú lépéssel magát retirálta bé Békésre, s magam is a' katonaságot addig egy kevés rendben szedtem, s rész szerint gyalog, rész szerint szőrin, lovon Gyulára retiráltuk magunkat ugyan pénteken estvére. De minthogy a' kurucság szombaton Gyulára szándékozott, gyulai kálvinistaság pedig Békésre eleiben mentek,³¹³ s meghódultak nekik, magunknak pedig se fegyverünk, se lovunk nem vala, hogy oltalmazhattuk volna magunkat, tartottam attúl, hogy a' gyulai várban maradunk, fel fogják a' várat adni, a' katonaság ugyan talám megadja magát, magunkat pedig levágnak. Azért hogy mind magunkat, s mind a' katonaságot megmenthessem az ellenségtől, ide Aradra nagy nehezen bémentem tegnap. Valóban soha olly nagy búban s szorongatásokban nem voltam, mert se szekereket, se lovakat hirtelen nem kaphattam, bíráktul sem mertem kérni, ha kérek, megtudják, hogy tovább akarunk menni, azonnal elárulnak bennünket, s az útban mind levágnak. Azért két egész mélföldet csak gyalog hajtottam az katonaságot, Kétegyházán forspontra³¹⁴ ültünk, s szerencsésen bementünk Aradra.³¹⁵ Nem maradt több két emberemnél el, azok is el nem maradtanak volna, ha el nem fáradtak volna. A' nagy melegségben úgy ellankadt a' katonaság, hogy az hátúlja az eleitől majd fél mélföldnire volt, s hol négy, hol öt, s hol több, hol kevesebb ment egy csoportban. Lehetetlen volt öszvehajtanom, mert csak azt mondták, csak később meghalni, mint gyalog katonáskodni. Istennek legyen nagy hála, hogy csak behozattam Aradra. Nem tudom, már mit csinálunk az katonasággal,

³¹³ Csete András és Péter bírák, valamint a város jegyzője vezetésével.

³¹⁴ Azaz: szekerekre.

³¹⁵ Ezt később a kétegyháziak is bizonyították, mivel egy felszerszámozott lovuk nem került vissza a faluba.

minden bagasiája elmaradt, senkinek annál az ingyél s lábravalójánál több nincs, ki rajta vagyon, csizmából, ruhából kiszakadtak. Pénzem kevés, várba szorúltunk, azért kérem nagy alázatossan Excellentiádat, méltóztassék ollyas rendelést tenni, hogy hová hamarább az katonaságnak ruhája legyen, ha fegyvere nem is. Máskint lehetetlen, hogy tovább megtartsam, eddig is nagy kéréssel, könyörgéssel, szép szóval, biztatásokkal tartottam benne az lelket. Az éránt is méltóztassék kegyessen parancsolni s comittálni, hogy kinek-kinek egy öltözet feje ruhát csináltathassak, ha ebben sem vigasztaltatnak, még annál jobban elkedvetlenkednek. Mindez iránt, mind pedig, mit csináljak, s mihez tártssam magamot, itt maradjak-é, a' vagy másova, s hova menjek, s az katonaságot hány grajcárjával fizessem, úgyszintén az altiszteket magammal edgyütt, kérem nagy alázatossággal, méltóztassék hová hamarább orderezni. Én ugyan csak addig itt Aradon maradok, ha addig ki nem úznek, míg választ vehetek. Nálam vagy száz tallér vagyon, azonban Kapitány Macskássy Uram is 25. Aprilisig³¹⁶ Zaránd vármegyére 497 forintra való assignátiót küldött, még ezt fel nem vittem, nem is nyúlok hozzája, míg a' száz tallérban tart.

Az kálvinista helységek Békéss vármegyében egészen már meghódultak s kurucok, a' mint hallatik, Gyula városban is már bementek, a' svábságot úgy hajtották a' várban, mint barmot, de való-é teljességgel, vagy sem, még bizonyosan nem tudjuk. Az ide való comendans szombaton kiküldött vagy két százcot, de még nem jöttek vissza, ma ismét megyen ki vagy kétszáz.

Harmoss Strázsamester Uramat az atyja házából le kisírte egész Békésig, onnant szerdán ment túri vásárra. Tarcsán fellyül a' szólnoki hadnaggyal s nyolc katonával öszvetalálkozott, a' hadnagy mindaddig kérte, elment velek, s reáütöttek az kurucokra, de hogy az kurucok sokan valának, őket megnyomták, s a hadnagyot négy katonával levágták. Hármos Uramat pedig hátban s főben megvagdalták, s fogva magokkal hordozzák. Pénteken estve írt a fiának Békésről, hogy sebekben légyen, küldjön vagy két márjást, maga élete felől pedig gondolkodjék, mert az egész Tisza s Maros mellyéke kuruc, s a' rácság is, labanccal nem biztathatja. Itt az a hír, hogy az egész ország már rebellis, ezeknek pedig, kik

³¹⁶ Április 25-ig.

Körös mellett vannak, valamelly Bögre³¹⁷ mondatik vezéreknél lenni. A szentandrászi bíró, ki legelsőben kezdette volt az hostilitást, hadnagynak mondatik lenni. Azt is halljuk, hogy Tokaj, Debreczen, Várad táján fognak öszvegyűlni a kurucok.³¹⁸ Abban ugyan nem lehet kételkedni, hogy egész Békés vármegye rebellis. Még egyszer nagy alázatossan könyörgök, méltóztassék ebben a' nyomorúságunkban fegyverrel, lóval, ruhával megvigasztalni. Isten látja, soha olly nagy búban és bánatban nem voltam, mint evvel a' katonasággal, mert mindenkor csak lovat, fegyvert s mundért kíván. Ezzel magamot kegyelmességében ajánlván, maradok

Excellentiádnak

Legérdemtelenebb alázatos szolgálja:
Spisics Sándor mp.

Arad, 2. Maji 1735.

P. S. Itt már az a hír folyt, hogy az egész companiával kuruccá lettem, távul legyen a' gonosság túlünk.

³¹⁷ Erről a hírről május 8-án Károlyi Ferenc beszámolt az apjának: „Ugyan törökországi Bögre nevű régi katonát is fiaival írják, itten volna közöttök, de még ezek nem constáltattak.” A Szabolcs vármegyei Szentmihályról való Bögre János huszárként szolgált a Rákóczi-szabadságharcban, majd vezető szerepe volt egy 1716-ban, főként Szabolcs és Zemplén vármegye egymással határos területén, Tokaj és Tarcál térségében lejátszódott kuruc szervezkedésben. Annak kitudódását követően több társával elmenekült, és csatlakozott a Temesvárott állomásozó emigránsokhoz. Nem zárható ki, hogy később hazatért, az állítólagos törökországi emigráns kuruc 1735. évi felkelésben való résztvételét azonban egyetlen adat sem erősíti meg. Feltehetően ez a hír is a törökök, ill. a törökországi bujdosók érkezésének a reményét akarta táplálni a felkelők körében. Károlyi levelét lásd Nagykároly, 1735. május 8. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33949.

³¹⁸ Ugyancsak valótlán álhir volt. Az ország távolabb eső részein legfeljebb egyes szegénylegények és rablóbandák tevékenységére derült fény, melyek azonban semmilyen kapcsolatban nem álltak a felkeléssel.

10.

Gr. Károlyi Ferenc ezredes levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Nagysurány, 1735. május 3.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 33954.)

Méltóságos Generális Nagy Jó Uram, kegyes Atyám!

Noha nem vélem, hamarabb tudtára ne lenne Nagyságodnak másoktól, én is mindazáltal alázatos kötelességem szerint reportálom Hadnagy Spissicsnek nem reménlett, sőt talán nem is hihető expressiójú reportumát, accludálván valóságos párban. Arra pedig én egyebet [*nem*] parancsolhattam, hanem in casum, ha valóságosodnék a' dolog, contractióját parancsoltam recrutáinknak és úgy minden úttal móddal egyedül annak távoztatását, hogy hozzájuk ne csapják azon hírelt gazokhoz magokat. Hogy pedig szorossabban disciplinában tarthassa őket az hadnagy, 10 választott³¹⁹ régi lovas katonát parancsoltam Debreczenből odaküldetni, azzal coerceálhatja az recruták közé származható gaz indulatokat. Fegyverek, lovok *nem* lévén, hogy persecutióban elegyedjenek, nem hagyhattam, sőt ha az fegyverek, lovok megvolna is, arra order nélkül ordert *nem* adhattam volna, mert az rossz is, illum casum még rosszabbá lehet vala s lehetne. Már tovább miként fog azon gaz láрма gyarapodni vagy fogyni, elvállik, éntüllem³²⁰ ugyan ezen tartományon meg *nem* tudják. Az vármegye hajdúit azonban épen most parancsoltam, sőt rendeltem egyben gyűjteni, hogy az Bikallyán egy fordulást tegyenek és így az is jókor történt, noha nálunk még legkisebb tolvajság sem történt, ezt is arra magyarázom én, hogy az kiket felkötöttet Tolnai,³²¹ azok társai tették ezen fordulást. Tovább, mint érthetek iránta, Nagyságodnak alázatosan megírnom el nem mulatom. Mivel pedig már a' vizet átal gázoltam, hogy lármát ne tegyek, követem utamot, de *nem* mulatok, hanem mennél előbb visszamegyek

³¹⁹ Értsd: válogatott.

³²⁰ *Tüllem*: utólag beszűrva.

³²¹ A felkelőkhöz csatlakozott két szegénylegényről – Pálfi Miskáról és Kis Jankóról –, valamint a később éppen Károlyi Ferenc által elfogatott Kesely Gyurka cimboráiról, a tavasszal Debreczenben kivégzett Balog Ádámról és Újlaki Pistáról van szó.

Károlyban, addig talám kellemetesb tudósítást veszek, miért ezt én úgy képzem, hogy igen ijedt ember relációján fundálta az békési *viceispán*, úgy az hadnagy. Ezzel Nagyságod édesatyai kegyes gratiájában töredelmessen ajánlott maradok

Nagyságodnak

alázatos szolgálja, engedelmes fia:
Károlyi Ferenc

Surány, 3. Maji 735. [!]

11.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Arad, 1735. május 4.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péroró ügy, 3.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

Huszonkilencedig [!] áprilisban Békésről Csatlós János által, melly hértelen s veszedelmes rebellió támadt lészen Békés vármegyében, legelsőben is Szent Andrászon, kerékre való Tolnai István jobbágyi s emberei által: azúlta nem hogy szünnék, de naponkint szaporodék a krucság,³²² s úgy halluk, hogy Debreczen s Várad védékje is már lángot vetett.³²³ Békés vármegyében most is mindenütt húznak s vonnak, s seregeiket szaporítják; hogy én is a' compagniámmal edgyütt kruccá ne legyek, még szombaton, úgymint utolsó áprilisban ide Aradra nagy bajjal retiráltam magamat edgyütt a' compagniámmal. Bizony, ha ide nem hoztam volna embereimet, talán eddig fele, vagy minden kruccá lett volna, mivel már öt-hat holnaptul fogva katonák, s mégis se fegyverek, se ruhájok, magokébul is már egészen kiszakadtak, úgy hogy soknak lábbelije sincs. A' fehér ruhájok is mind Békésben maradt, mivel a' kruc nyakunkra jött hertelen, a' város szekereket nem adott,

³²² „Kurucság”; a *kruc* (*krucz*) a *keuruc* szó Erdélyben, ill. néhány környékbeli vármegyében használt tájnyelvi változata volt.

³²³ Valótlan állítás volt.

hogy bagagiájokat elhozhatták volna. Nagy nehezen tudott némely katona szőréen a' lóra kapni, nagyobb része gyalog maradt, s úgy retíráltuk magunkat Békésről Gyulára pénteken, szombaton pedig Aradra, mivel Gyulában maradni nem láttuk tanácsosnak lenni, mint fönt írt okokból, mind pedig gyulai kálvinistaság Békésre a' krucnak eleiben ment még azzon itszakán s meghódultak nekik. Minden órában rosszabb s rosszabb hérek jönnek. A végbéli rác seregek tíz zászlóval ugyan ma kiindultak a' krucokat persequálni Gyula felé, de eventussa fogja megmutatni, ha azok is nem rebellissek, mert itt azt héreltetik, s magok is a' krucok, kiket már megfogtak, azt vallák, hogy a' ráság is vélek egyet ért, ha úgy vagy, itt is rossz helet vagyunk. Arra nézve kérem nagy alázatossan Nagyságodat, méltóztassék hová hamarabb parancsolatját adni, hová menjek, s katonaságot mint tartsam, s a' mundért s fegyvert mikor vehetjük, hogy a' katonaságot valami jó hérral megvígaztathassam, mert már egészen elkedvetlenedett, s kétségben esett. Lehetetlen lészen már tovább tartanom, hogy el ne szökjenek, mivel az alkalmat is átlátják, ha meg nem vígasztaltatunk majd. Jobban szeretnék magam is a' francia ellen akár melly szoros helyen hadakoznom, mind itt evvel a' katonasággal, annyi gonddal, búval s bajjal élnem. Minduntalan rajtam sírnak, rínak, hogy fegyvert, lovat s puskát adjak. Nem hiszem, hogy Szent Pál többet predicállott volna az üdvezségről, mint én ezeknek megmaradásában szólottam s munkálkodtam. Én ezeknek szépen szólok, könyörögek, intem, példázok, dorgálom, pirongatom, verem s fegyverrel is fenegetem. Ha minden módon nem bánnék vélek, eddig talán mind elszéledt volna. Ismég nagy alázatos könyörögek, méltóztassék Nagyságod hova hamarabb megvígaztaltatni bennünket s magamat kegyelmességében nagy alázatossan ajánlván, maradok

Nagyságodnak

Érdemetlen alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Arad, 4. May 1735.

12.

Baranyi István kapitány levele ismeretlennek
Debrecen, 1735. május 5.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4045.)

Bizodalmas Nagy Jó Uramnak Kegyelmednek!

Ajánlom igaz köteles szolgálatomat, mi itten mindenfelé vigyázunk, de az mennyire naponként azon gonosz embereknek számok szaporodik, félő, hogy későn ne serkenjünk fel. Tegnapelőtt közölök egyett Sákán³²⁴ megfogván, ide hozták, már két nap examináltuk, ő minden tergiversatio nélkül, a miket tud, kimonja, és mind magát, mind az többet (kik akkor az helység körül campíroztak 4 zászlókkal, más része pedig valamely Peró nevű rác generalisok alatt az Körös és Maros közt volt) nyilván való kurucoknak declarálja, fateálván, hogy egyenessen ő Felsege ellen insurgáltak, de hogy még most a szegény parasztságnak ártsanak, szándékok nem volt, csak a nemességre, és valakik ő Felsege mellett hadakoznak, igyekeztek. Az melly becsülletes nemess ember megfogta, az itt van, annak mindjárt házat feldúlták, és minden jószágát ellpraedáltak, tegnap már Bakonyszegh is tele volt vélek, ezek minden felé terjednek. Az Hottoanum Oberster ugyan az regementet contrahálja actu Biharra, és ide is fog ma 2 compagnia béérkezni, de ezek magokat csak deffensive kívánják tartani. Vármegyéink sem mernek úgy láccik mozdulni, mint hallik, Báró Orczi Uram vagy 800 magával megindult, tegnap pedig az kurucok, újszállásaiak³²⁵ írják, az Arendrator³²⁶ [!] az Tiszán túl levő jász néppel az szolnaki hídnál által szándékozott ellenebben, nekik is sub amissionae bonorum et vitae³²⁷ 100 lovassokat állítani parancsolta. Hadi Fő Commissarius, Tabularius Urak és más Tisztek consensussából az Nemes Váross is ma arra való embereit fegyverben listálja. Úgy íratik, hogy Somlyó körül és Ungvár vármegyében is hasonló rebelliót moliálnak, félő, a késedelem mellett az egész föld el ne borítottassék. Énnékem is nincsenek fegyve-

³²⁴ Zsáka, Bihar vármegyében.

³²⁵ Feltehetően elírás „karcagújszállásaiak” helyett.

³²⁶ Podhradszky György jászkun vicekapitány.

³²⁷ Vagyunkuk és életük elvesztése mellett.

res katonáim, akik voltak, Nagyságos Colonellus Uram³²⁸ orderébül Békess felé le kellett mind őket küldenem.³²⁹ Csekély opinióm szerint igen szükséges volna azon Tekintetes Nemes Vármegyének is minden késedelem nélkül az nemességet felültetni, és mind viribus azon haszontalan gyülevész népet mentül hamarabb dissipálni. Ne talán kételkedgyék Méltóságos Colonellus Uram ezen dolognak valóságában, azért kérem bizodalmassan nagy jó Uramat, ne terheltelessék ő Nagyságát sietve tudósítani. Mert ardet Ucalegon,³³⁰ sokak volnának még, mellyeknek communicatiójával szolgálhatnék, de most azokkal az időt vontatni nem lehet, az merituma úgy is meg vagyon. Magamat ezzel úri gratiájába ajánlom, s maradok

Bizodalmas jó Uramnak Kegyelmednek

Igaz köteles szolgálja:

Baranyi István mp.

Raptim Debreczen, 5. Maji hora 7a matutina 1735.³³¹

13.

Klós Máttyás Békés vármegyei alispán levele Lotharingiai Károlynak
Gyula vára, 1735. május 6.³³²

(Eredeti. – MOL C 20. HL Fasciculi mensium. Litterae. „Acclusa 1735.”)

[Fordítás:]

Nem kétlem, hogy a Nagyságos Királyi Helytartótanács megkapta ezen nemes Békés vármegyének a levelét, amely tudósította a Szentandrás községben múlt hónap 27-ik napján kezdődött helyi zavargásról, és a kért segítség szükségességét a jelen, előre nem látott baj kiirtására Őfelségének méltóztatott előadni. Ugy ítéltem, hogy most ugyanezen dolognak az előrehaladtáról a fent címzett Királyi Tanácsot (ha már a Nemes Vár-

³²⁸ Gr. Károlyi Ferenc ezredes.

³²⁹ Rác Ádám strázsamester csapatáról van szó.

³³⁰ Idézet Vergilius Aeneiséből (2. ének, 311. sor): Jam proximus ardet Ucalegon 'Már a szomszéd Ucalegon (háza) ég'. (Figyelmeztetés a közvetlen veszélyre).

³³¹ Sietve Debreczen, 1735. május 5. reggel hét órakor.

³³² Terjedelmi okok miatt jelen munkánkban eltekintettünk a latin nyelvű szöveg közlésétől – S. I.

megye gyűléseit megtartani nem lehet) hivatali kötelességemnél fogva a legalázatosabban informálnom kell. Április 27-ik napján, miután sarkadi szövetségeikkel Szentandrás községben nyíltan a lázadás és fosztogatás jelvényeit elfogadták, azoknak, akik az elfajzott társasággal nem értettek egyet, a lovaikat, fegyvereiket és a ruháikat elrabolták a falusiak, és a szomszédos birtokon – ahol a gulyásoknak voltak a szállásaik – szétszórták, és a reggeli ima idejéig közülük többektől több mint hétezer forintot elraboltak, részint pénzben, részint lóban, fegyverzetben, valamint ruházatban, ezzel a zsákmánnyal gyarapodva másnap két zászló alá gyűlve a fent említett község környékén garázdálkodtak, amely napon reggel nyolc óra felé magam is, mit sem tudva a dolgokról Szarvas városához érkeztem (Pestre tartván), értesültem az igen nagy bajról, amiből kiviláglott: félő, hogy a lázadást a legmegátalkodottabb emberek kezdték el, akiknek – ha utamat Szolnok, Cibakháza felé folytattam volna és a hivatali meg a közjó nem szólított volna vissza Gyulára – teljesen a kezükre jutottam volna és az első túszer lettem volna. Lesben állva ugyanis zsákmányt szedtek azoktól, akik a túri vásárra igyekeztek, amelyet már közvetlenül fenyegettek, vagy ugyanazon az úton szándékoztak menni, akiket azután teljesen kiraboltak. Visszaindulva tehát Gyulára, az éjszakát Békésen töltöttem: Gyulára és a környező településekre még akkor éjjel írtam és kértem, hogy amilyen nagy számú fegyveres csak lehet, a rablók leverésére a lehető leggyorsabban Békésen megjelenjenek. A gyulaiakhoz pedig magával a jószágigazgatóval, a csabaiakhoz pedig velük elküldött Orbán János Uramnak – aki ennek a Nemes Vármegyének az esküdtje és már kipróbált, veterán katona, akit ezért a vár parancsnokságára kineveztünk – erősen parancsba adatott. Azonban amíg április 29-én 2 óra tájáig rájuk várakozom, íme hírnökök jelennek meg és biztos hírként elbeszélték, hogy ugyanaznap Tarcsa községnél a rablók a szolnoki katonákkal (akikről később megtudtam, hogy csupán tizenötön voltak) összecsaptak és közülük néhányat megöltek, és hogy négy zászló alatt már Békés környékén garázdálkodtak. Emiatt nem csak én, hanem az egész újonnan felállított Károlyi Compánia, amely a téli szálláshelyről a nyári állomáshelyre készült nyíltan vonulni, kénytelenek voltunk Gyula várába visszavonulni. Továbbá reméltem, hogy csírájában le lehet verni ezen igen megátalkodott emberek gyülevész hadát, ha az én rendelkezésem szerint a csapatok tüstént odajöttek volna, azonban a kálvinista és lutheránus lakosok, akikből az egész megye legnagyobb része

áll, abban a reményben – akár elcsábítva, akár megrettenve a rablóktól –, hogy azok kurucok, és hogy belőlük állnak a rácok is, valamint mert esküvel erősítették, hogy a falusiakra semmilyen bajt nem szándékoznak hozni, ezért azok a rablók elleni segítségnyújtásban minimális készséget mutattak. Mi magunk sem mertük a faragatlan nép előtt őket kurucoknak, hanem rablóknak hívni, mivel úgy tűnik, hogy ettől a névtől a nép jobban megretten, mint attól. Ugyanazon a napon egy pillanat alatt megjelenve náluk nagyszámú csőcselék a számvevők hátrahagyott szállásait és az ott elfogottakat és a lovasokat is nyilvánosan kirabolták, s miközben a faluban senki sem mert vagy akart ellenállni, a jobb lovakat kiválogatták, az utazókat nem csak a pusztaságban, hanem a falu közepén, még a községháza előtt is a lakosok szeme láttára kirabolták, közülük mindössze hatot vagy hetet fogtak el. Ezen szabadságuk mellett a prédálásban a következő napokban is hasonló merészséggel kitarottak. Akkor éjjel, mivel állandóan az a hír járta, hogy a várat fenyegetik, a köznép pedig észrevette, hogy mi a vár védelmére a szükséges fegyvereknek, lőpornak és golyóbisoknak híján vagyunk, ez a lelkekben igen nagy aggodalmat keltett (ezért még aznap este írás küldetett Aradra segítséget sürgetve). Onnan pedig, mivel az erősségeket mind a vármegye, mind az uradalom részéről féltették, a következő nap ezekkel a tisztartó és az előljáró elindultak Aradra segítség végett és ugyanazon okból, hogy a védelemre szükséges eszközöknek mi is és a fent említett Károlyi-század is híján vagyunk, magukat Aradra bevették. Mi pedig, akik a katonai segítség megszerzéséről nem tettünk le, Őfelsége iránti hűségünket pedig vagyunk és életünk veszélyeztetése árán is tanúsítani szándékozunk, úgy mint Klósz Mátyás, Szhorellay János József, Névery Pál, Orbán János, Ribiczei Pál és Modrinics János vármegyei, Tomcsányi János, Kauer József és Gastager Mihály uradalmi tisztviselők a vár megőrzésére fordítottuk figyelmünket. Így a megbízhatóbb városiakból, valamint az uradalmi és vármegyei katonaságból úgy nappali, mint amennyire lehetett esti őrseget is állítottunk a vár minden oldalára, hogy a gonosztevőknek felkészülten várva ellent álljunk. Az őrsegeinket éjszaka háromszor is megtámadták, abban a hiszemben, hogy az emberektől elhagyottan áll, vagy hogy csendes álomba merült a vár, amelyről azt képzelték, hogy a kirobbantott lázadásuk fészke lesz majd. Ezután folyó hó 2-dik napján éjjel 10 óra körül, mikor éppen több tiszttel voltam együtt a vár megtartásáról beszélgetve, odahozták a gonosztevők kapitányának, Sebestyén Istvánnak a levelét (a falusiak

Jánosnak hívják), amelyben ennek a várnak a feladását követeli, ha épen és egészségesen akarunk távozni, aminek a másolatát ide mellékeltem, a levelet állítólag egy özvegyasszony ablakába rakták, s az ő gyermekei találták meg, amelyet aztán ő a bíróhoz elvitt, és vele magával és a levéllel ezen város jegyzője és egy esküdt kimentek a vár kapujához, de mivel tőlünk erre válasz nem érkezett, megunva a várakozást visszavonultak. Ugyanaz nap amazok üldözésére összegyűltek nagy nehezen a csapatok és elindultak a rablók ellen valamivel messzebbre, de nem (mentek) messzebb a lakosok cselszövésétől tartva, mégis két rablót foglyul ejtve tértek vissza Gyulára, a rablók ugyanis már majdnem ezren voltak, azonban nem mindegyikük volt fegyverrel ellátva, hacsak nem azokkal, amelyeket zsákmányként szereztek, ezért gondolom, hogy a rablók a vár feladásának sürgetését eldöntötték. Amikor pedig Nagyméltóságú Aradi Generális uramat ismételt levelekben segítség küldésére kértem, visszavonult, a várba zárkózva mulatott, és félték, nehogy az ellenség máshol is feltűnjön, és odáig jöllehet a várt segítség napja már valamivel elmúlt, végre mégis megérkeztek, ha nem tévedek harmadik(án) mintegy kétezer rác érkezett a megyénkbe a rablók üldözésére, a táborukat Békés városa mellett ütötték fel, a rablókról pedig azt mondták, hogy Bihar vármegyébe, Okány felé, onnan pedig Sarkadra menekültek, akiket, remélem, legközelebb elfogva visszaburcolok. A közlegényeik közül egy bizonyos Barta nevűt két másikkal együtt a rácokkal Aradra vittem, az ő révükön a megyénkből elrabolt lovakat a kigyósi uradalmon, hatot őrizet alatt tartunk börtönben. Méltóságos Bárá Orczy Uram Szolnokról azt írta nekem, hogy Nemes Heves vármegye és a Nemes Jász és Kun Kerületek csapatokkal mentek azoknak az üldözésére, akik ellen mi is csapatokat gyűjtöttünk. Amely intézkedések ha nem is lebecsülendők, mégis kíváncsú lenne szerény ítéletem szerint, ha Őfelsége kegyesen méltóztatna valamennyi német katonaságot küldeni nekünk, ha nem is nagy számút, hogy azok, akik a távollétükben ilyen merészségre vetemedtek, a jelenlétük miatt lecsendesedjenek. Úgy gondoltam, hogy mindezeket az Őfelsége iránti tiszteletteljes kötelességemnél fogva a Nagyságos Királyi Tanács révén alázatosan elő kell adnom. Magamat a továbbiakban magas kegyeikbe ajánlva maradok,

Legalázatosabb szolgáljuk:
Klósz Mátyás, Nemes Békés vármegye
ideiglenes alispánja sk.

Gyula várában, 1735. május 6-án.

A kurucok Klósz Mátyás Békés vármegyei alispánhoz

írott levelének hitelesített másolata

H. és d. nélkül (Gyula, 1735. május 2.)

(Egykorú másolat, mellékelve a fenti levélhez.

– MOL C 20. Nr. 1. „Acclusa 1735.”)

Ajánlyuk Kész Szolgálatunkat Kegyelmednek, Nemzetes Vicze Spány Uram!

Nemzetes Vicze Spány Uram! míltóságos Kegyelmes Urunk! eő Felsegenek³³³ igaz rendenlevő Vitezei, Istenünk eő Felsegeparancsolattya szerent a' Sok eőzvegyeknek, Arváknak és edes Nemzetu[n]knek s Istenü[n]knek ducsössigere, úgy Nenes [!] Vallasu[n]knak meg maradosra keszen vagyunk edes hazánk mellet vert ontani melyre nevezve Kegyelmednek adgyuk tuttara, hogy mi, Felseges Uru[n]knak hűsiggel valo Vitezei Kivanyuk a' Varnak fell adossát, ha mi kerjük azzal tartozu[n]k úgy tuttarai [tuttára is] adni, hogy minden veszedelem nélkül Kegyelmetek meg szabadulhasson ha peniglen nem adgyak fell, tudni illik a' Varát jüvendőben ami rajtok essik magoknak tulajdonicsak hogy pen[i]glen azt gondolnak, hogy valami kar[t] tennének, semmi nimő karral nem illetetnek, m[e]lyrűlis hituknek igaz erejet meg mutatni, úgy kezinkel is [kezünkkel is] meg erőssített levelü[n]ket adgyuk. En Sebesteny István eskeszem az elő Istenre, hogy semmi karral vagy veszedele[em]mel nem illettetnek, ha a Varat Kurucz számara tartyak.

Kegyelmis Uru[n]knak Vitezlő Kapitánya Sebest[en]y István Kegyel-m[e]dnek datalt levelet, fidel[it]er [hűségesen] Szolgálatyat is ajánlyá. Nemzetes Vicze Spány Uram[n]ak illendő becsülettel adassek Gyulára. (L. S.)

Praesentem Copiam cum Suo vero Originali, observata etiem ejusdem Ortographia, Collatanum, et in omnibus ejusdem punctis et clausulis eidem conformem esse infrascripti testamur. In Arce Gyula, die 6ta Mensis Maji 1735.³³⁴

³³³ II. Rákóczi Ferencet érti.

³³⁴ Alulírtak tanúsítjuk, hogy a jelen másolat annak eredetijével össze lett vetve és betű szerint meg van tartva, s azzal minden pontban és mondatban megegyezik. Gyula várában, 1735. május hó 6. napján.

P[ater]. Stephanus Ravusz Plebanus Gyulensis et Vice Archidiaconus Inclyti Comitatus Békessiensis mp. (Gyűrűspecst.)³³⁵

Joannes Josephus Szhorellay ejusdem Inclyti Comitatus Substitutus Notarius mp. (Gyűrűspecst.)³³⁶

Paulus Nevery de Eadem Prealibati Comitatus Substitutus Judlium mp. (Gyűrűspecst.)³³⁷

Joannes Tomcsányi de Eadem praementionati Inclyti Comitatus Békessiensis Tablae Judiciariae Assessor mp. (Gyűrűspecst.)³³⁸

Joannes Orban Jurassor mp. (Gyűrűspecst.)³³⁹

Paulus Ribiczei de Eadem Ejusdem Inclyti Comitatus Jurassor mp. (Gyűrűspecst.)³⁴⁰

14.

A Bihar vármegyei nemesi felkelők szállásmestere,

Szekovics János elismervénye a füzesgyarmati lakosság részére

Füzesgyarmat, 1735. május 7.

(Eredeti. – BML IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 65. 11/c.)

Alábírt praesentibus recognoscálom, hogy beszállván statióra Gyarmatra Méltóságos Bihar Vármegye[i] militia s nemesség, Méltóságos Generalis Károli Sándor eő Excellentiája tizenegy katonájával edgyütt, consumált 220 font húst, 150 icce bort, és a lovak számára adminisztráltak 13 köből abrakot, kirúl is ő Kegyelmek qvietáltatnak.

Datum Gyarmath, 7. Maji 1735.

Szekővics János
Qvartély Mester mp.
(Gyűrűspecst.)

³³⁵ Péter Ravusz József gyulai plébános és Nemes Békés vármegye esperese.

³³⁶ Szhorellay János József, a mondott Nemes Vármegye helyettes jegyzője.

³³⁷ Nevery Pál, a mondott Nemes Vármegye helyettes szolgabírája.

³³⁸ Tomcsányi János, a megnevezett Nemes Vármegye táblabíróságának esküdtje.

³³⁹ Orbán János esküdt.

³⁴⁰ Ribiczey Péter, a mondott Nemes Vármegye esküdtje.

15.

Andrássy Ferenc Bihar vármegyei szolgabíró levele
gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Békés, 1735. május 10.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 827.)

Méltóságos Oberster, nekem érdemem felett jó Uram!

Kívántam Nagyságodnak ezen alázatos levelem által udvarolnom, s egyszersmind ezen zavaros állapotról (amennyiben tudós vagyok) informálnom. Mi az Bihar vármegyeiek mintegy kétszázan vagy circiter harmadfélre tegnapi napon ide Békésre érkeztek, ahol is magunkat az szolnaki praesidiumból kijött katonákkal conjungáltuk. Már vagyunk el oda ötszázon ugyan szolnaki praesidiumbeli becsületes oberstlajdinant comandója alatt.³⁴¹ Nagyságod Rácz Ádám nevű becsületes strásamestere is, egy kaplar, van tized magával, velünk lévén, kívánta volna útját venni Aradra, innét oda ment Nagyságod regementyebeli egy companiához, de requisitiókra velünk maradt, ezen mostani, hazánk javára célzó igyekezetünk secundálására. Mellynek maradását (vagyok olly reménységgel) nem fogja Nagyságod contravertálni. Nagy András és Dengelegi Uramék is velünk lévén, míg csakugyan jól meg nem csapjuk, vagy széllyel nem kergetjük, mindaddig nem desistálunk. Vettünk mai napon bizonyos hírt, hogy az rác tábor, aki ezelőtt harmadnappal itten volt, híreket hallván azon tolvajoknak, rajtok ütöttek Gyulán felől, Erdőhegy és Szék Udvar között, de mi kárt tehettek benne, nem tudhatjuk. Óránként igyekezünk, hol lehessünk magunk is vellek szemben, ha még maradt volna közölök. Báró Orczi Uram³⁴² a comendansok, Budai Comendans Urammal³⁴³ resolváltván el oda, kétezered magával Túrnál vagy. Halász Péter Uram³⁴⁴ öt- vagy hatszázad magával, Pest vármegyei fegyveres néppel [!] Túrtul elindult, már úgy hiszem, holnap Gyulához fog érkezni. Olly correspondentiát tartunk, hogy egészen körül fogjuk azon gaz népet, mert a' mint hir-

³⁴¹ Johann Böss von Littesch alezredes, szolnoki parancsnok.

³⁴² Br. Orczy István jászkun főkapitány, a nemesi felkelés vezetője.

³⁴³ Gr. Jörger altábornagy, budai parancsnok.

³⁴⁴ Halász Péter alezredes.

dették, hogy a rácok mellett volnának, abban semmi sincs, s hitelt nem kell adni azon hírnek, mert csak az bocskoros, szűrös gaz népből áll, semmi nevezetes előjárójok nincsen. Szentandrásí biró volt, de úgy halljuk, magok között cassiriusnak tették, s el akarván szökni kétezer forintval [!], észrevették és fejét vették. Egyéb bizonyost mihellyest kitanulhatnunk, Nacságodat alázatosan informálnom el nem mulatom. Addig is magamat *kegyelmes gratiajában* ajánlom, és maradok

Méltóságos Gróff Obester Uramnak

Örökös igaz szolgálja:
Andrássy Ferencz mp.

Békés, 10. Maji 1735.

[Utólag rávezetve a levél hátoldalára:] Andrássy Ferencz Békésben, az 1735ki Pünk. hó 10.

16.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Debrecen, 1735. május 10.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4047.)

Méltóságos Gróff és Generális, nekem érdemem felett való nagy jó Kegyelmes Uram!

Ezen földön elterjedett lármás hírekre nézve tegnap érkezvén ordere az Honttoianusoknak és Corduaianusoknak, innen sietséggel expedíaltatnék, ezek, úgy a Zemlin³⁴⁵ és Sáros vármegyékben fekvő Beverianusok is Várad felé (az hol is már Honttoianus Colonelus Frankenberg Uram magát hat compagniaival figálta) machéroznak, innen ma indul el edgy compagnia, kettő még itt maradván, ki is holnap azt követni szándékozik. A' Nemes Város ugyan azon vagy, hogy addig, még az Beverianusok helyben érkeznek, ezeket tartóztassa, requirálván eránta Colonellus Uramat. Itt ez ideig az hírek nem igen csendesednek, ama rosszak pedig már 17 zászlóaljára szaporodtak, és mint az hír van, vasárnap³⁴⁶ Szalonta

³⁴⁵ Zemplén vármegye.

³⁴⁶ Május 1-jén.

alatt vóltanak. Kétség kívül megértvén, hogy ellenek insurgáltak, magokat az erdőségre akarják recipiálni, az hol is sok ideig lappangván tolvajságokkal nagy alkalmatlanságokat okozhatnak, igen hasznos leszen vala eleinte ezen gonoszt mindjárt in herba suffocalni. Báró Orczi Uram circiter 2000 magával ellenek indulván, mivel a Bűngösdnél circiter 900 rácságot táborban lenni megértett, ellenségnek vélvén őket, míg nem recognoscáltatta, Túrnál táborban mulatozott. A debreczeni had pedig mindenütt nyomokon menvén, ezen rácság miatt majd szerencsétlenül járt, ellenségnek ítéltetvén. A debreczeniek is hármat, kik a táborokra puskaport és ónat vittek vólna, elfogtak, de értetlenségből más commandónak adták és magokat a' rácokkal conjungálták. Nem kétlem, az itt fogva való rossz embernek egész fassiója eddig Excellentiáddal communicáltatott, már vannak közülök vagy 17ten fogva, két hadnagy is. Valamire való ember edgy sincs közöttök, edgy berettyóújfalusi embert ma examináltatván, referálja, hogy ő a táborokon volt, és magyarokból, oláhokból állanak, tatárok [!] is volnának közöttök. Szeghalomban és másutt is valamennyi kaszát találtak, mind megvették, és a kiknek fegyverek nem vólt, azt viasszaszegezték. Mondatott generalissokat, Pérót is, mint mondják, detentióban vették, de ő ki akar mosdani ezen tumultusból. Úgy beszéllek, hogy Gyulát is kérték vólna fel literatoire, ha fel nem adják, még a gyermekek is karókból száradnak meg, onnan Várad alá szándékoztak vólna. Még ennyi elment nép közül csak edgy is bizonyost nem reportált; annyira megrémült a föld népe, hogy sokan, az kik hová tudták, magokat recipiálták. Kívántam vólna ha örvendesebb occurrentiákkal udvarolhattam vólna Excellentiádnak, adja Isten jó kimenetelét. Posta Mester Diószegi Sámuel Uramat tegnapelőtt eltemeténk, szegény öreg Váczi János Uramat pedig ma temetjük. Magamat ezzel Excellentiád kegyelmességében továbbra is engedelmesen ajánlom, s maradni kívánván

Érdemem felett való Nagy Jó Kegyelmes Uramnak
Excellentiádnak

alázatos örökös hív szolgálja:
Baranyi István mp.

Debreczen, 10a Maji 1735.

17.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 11.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4048.)

Méltóságos Gróff és Obrister, nékem érdemem felett való Jó Uram,
s kegyes Patrónusom!

Expressus nemes emberek által küldött Nagyságod méltóságos levelét az estve későn, a furier által küldöttet pedig mai napon szokott alázattal vettem, munkálódtam is benne, hogy a Báró Orczi Uramnak szöveget batorságosan elvihették vólna, de mivel ő Nagyságának mostani hol léte bizonyosan nem constál, se pedig megeshető szerencsétlenségek ellen securitást ígérni azon becsületes embereknek nem lehetett, ők is magokat csak a visszamenetelre resolválták, a' levelet pedig Vice Ispán Uramnak (kinek is okvetetlen correspondentiája van ő Nagyságával) recommendáltuk. Vice Colonellus Gróff Taff Uram is ma 10 óra tájban, szinte midőn a temlombból Generalis Gvadányi Úrral kijöttünk, elérkezék, és említett Generalis Uramnak, mint commendansnak az ordert praesentálá, onnan edgyütt Hadi Commissarius Uramhoz menvén, jelenté, a Felséges Udvar melly igen szívére vette ezen dólgot, és hogy kemény order adódott ennek teljességgel véget vetni, hogy az elmúlt revolutio³⁴⁷ szerint hosszason ne terjedhessen. Melly végre ezen 3 regimentek campamentumban szállanak, és a Szepesség szélben már actu lévő 12m³⁴⁸ muszkáknak is vagy on orderek, ha kívántatik, 8m³⁴⁹ mindgyárt ide fordítsanak, hiszem ugyan Istent, annyira nem kél a' dolog. Töllem is kérdé: van-é fegyverünk? Mondám: még a recrutáknak nincsen. Örömet valamelly bizonyos determinatióval kívántam volna Nagyságodnak udvarolnom, de mint Generalis Uram mondá, pro hic et nunc nem lehet, míg nem kevés idő múlva consultálódván és gondolkodván, aliquid positivum nem determináltatik, mellyet is vélem communicálni méltóztatik. Ugyanimprobáltatik, hogy Colonellus (NB.

³⁴⁷ A Rákóczi-szabadságharcra utal.

³⁴⁸ Tizenkétezer.

³⁴⁹ Nyolcezer, de eredetileg 4 volt írva.

Frankenberg, Hottois Regementjebeli³⁵⁰) Uram semmit nem munkálódott; sőt magát az ágyú alá recipiálta. Tovább való occurrentiákról Nagyságodat alázatosan informálni el nem mulatom, nem kétlem eddig a 9na expediált reportumom³⁵¹ is udvarolt,³⁵² és abból, az addig valók eránt Nagyságod lument vehetett. Magamat ezzel továbbra is Nagyságod kegyes gratiájában alázatosan ajánlom, maradván

Méltóságos Obrister Uramnak
Nagyságodnak

alázatos örökös szolgálja:
Baranyi István mp.

Debreczen, 11. Maji 735. [!]

NB. Szóval a' nemesség referálja, akkor hoztak be két testet, melyet 4 füredi ember ölt meg, az rémítette a' város népét: 1o.³⁵³ 2do pedig, hogy az elküldött első 50 embereket *nem* tudgyák, ki tartóztatta meg. Én úgy tartom, vagy Bihar vármegye, vagy Orczi népe, de ők, az mely 900 rácot én az aradi commendanstul küldöttnek tartok ex persecutione, azokat Debreczen kurucoknak tartván, gondolja, általok arestáltatott el 50 emberek.

18.

Kövesdy László kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Pest, 1735. május 11.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 42506.)

Pest, 11. Maji 1735.

Kegyelmes Uram!

Mái napon érkezvén, az hírekről Excellentiád kegyelmes parancsolatja szerint tudakozódtam. Legelőször is pedig Provinciális Commissarius Dilig Uramtul, az hol csak azokat experiálhattam, az kikerül már oda föl az Tekintetes Statussok informáltattak, és azt mond-

³⁵⁰ A zárójelbe tett részt utólag szúrták be a bal lapszélen – S. I.

³⁵¹ 9-én küldött beszámoló.

³⁵² Ma már nincsen meg – S. I.

³⁵³ A Füredi Szabó Pál és társai által elkövetett rablógyilkosság.

ja, hogy Excellentiádnak is megírta. Hanem az elmúlt napokban az tudva lévő tolvajok avagy rebellissek közül tizenkettőt hoztak ide fogva, kik között az zászlótartók is comprehendáltak és sebben vagyon, nem is reménlik sebjéből való kigyógyulását.³⁵⁴ Ezek examináltatván, azt vallják, hogy ők jól lehet négy zászlóval voltak, de eleitől fogvást circiter csak százötvenen, s mindenkor Rákóczián kuruc nevet viseltek magok közt, avval biztatván őket, hogy Rákóczy minden órán sokadmagával fogja őket secundálni. Minthogy pedig mindenfelől ellenek támodtak és utánuk commendéroztattak, azért az fejektől elpártolván hazájokhoz recipiálták magokat, az mint is magok szomszédjaiktól megfogattatván, az ide való garnizonbéliektől hozattattanak ide. Vallják azt is, hogy több magokhoz hasonlók felől nem tudnak, és semmi rációk sem conjungáltak magokat vélek, a' minémű edgynéhány ezer forintok elvették némely kereskedőktől és vármegyebéliektől, azt is ők cselekedték. Coripheussoknak szentandrászi bírót mondják, de az itten nem verificáltak, hanem az törvény első bírójok, mint edgy hetven esztendő ember volt obristwachtmaistérek, az ki is szolnoki militia által agyon lövettetett,³⁵⁵ az második törvény bírójok ugyan Szent Andrásról kapitányok volt, s magok is nagyobb részint, s mindnyájan magyarok onnand valók voltak.³⁵⁶ Illyenképpen én sem tar[?]hatok a' szerencsétlenségtől, mindazáltal vigyázok magamra, és Isten segédelmével holnap hajnal előtt megindulván Excellentiád parancsolatihoz alkalmaztatom magamat. Excellentiád arendatorjával, Bor Mártonnyal bővségessen beszéltem, az ki is azt mondja, hogy mivel az regimenteknek pénzek nem lévén, rész szerint Tekintetes Gilányi,³⁵⁷ rész szerint pedig Pestvármegyei regimentbéli liverántjainak, zsidóknak azon lovakat, az kiket Excellentiádnak jelentett volt, eladta, de ha tudta volna

³⁵⁴ Az öcsödi Lévai Györgyről van szó, lásd a tanulmányban írottakat.

³⁵⁵ A hír valótlan volt, az egykorú források – elsősorban a tanúvallatások eredményei – gyakran összetévesztik a felkelők főstrázsamestereként (őrnagyaként) szereplő Vértesi Mihály szentandrászi bírót az ugyancsak bíróságviselt bátyjával, Györggyel. Vértesi György egyébként nem vett részt a mozgalomban, és később is betöltött bírói tisztséget Szentandrason.

³⁵⁶ Minderre nézve lásd a tanulmányban leírtakat.

³⁵⁷ Br. Ghillányi János huszárezredes, aki ugyancsak 1734-ben kapott engedélyt huszárezrede felállítására.

Excellentiád *Tekintetes Regimentje* inclinációját, inkább kívánt volna nekünk complaceálni. Azok közül csak hármat tartott meg magának, mindazáltal ennek utána, ha az *Tekintetes Regiment* kívánja ötet applicálni, szívesen fog szolgálni, és edgyért-edgyért az húsz-húsz talléron meg áll, azt is úgy, ha az comissariatusság és az *Tekintetes Regiment* beveszi. Kirül Méltóságos Oberster Urammal ő Nagyságával³⁵⁸ beszélni fogok, ha jónak találhatik és Excellentiádnak úgy teccik, míg az második tertialitás meg essik, valamennyi számút lehetne reá bízni. Többeknél is értekeződtem lovak iránt, de a' kinek arra való lovaik voltak, most recenter eladták, mert majd minden regimentbéli vassárló tisztek most itten fordultak, Isten leviven Méltóságos Oberster Uramhoz ő Nagyságához, mi sem fogunk héjában üdőt tölteni. Ezzel magamat Excellentiád nagy méltóságú úri kegyelmében nagy alázatossággal ajánlván, maradok

Excellentiádnak

érdemetlen alázatos szolgálja:
Kövesdi László mp.

P. S. Benkovitsot³⁵⁹ se Megyerben se pedig Újvárbán nem találtam, azért Excellentiád levelei nála maradtak.

19.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Arad, 1735. május 11.
(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 4.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

Mái nap vettem alázatosan Nagyságodnak három rendbéli levelét: a' postának séetésire [!] nézve puctatim mind a' háromra most nem felelhetek, hanem azután expressus által mindenekre felelek: azalatt pedig

³⁵⁸ Gr. Károlyi Ferenc ezredessel.

³⁵⁹ Benkovicz János, Károlyi Sándor katonája.

kegyes parancsolatját tévő lések. Utolsó levelemtől fogva megmutatta az üdő, hogy nem írtam az katona által üres lármát.

A 27. Aprilis usque 8. Maji³⁶⁰ Békés vármegyében tizenöt zászlóra szaporodott a' kruc. Kire nézve rácok ober kapitánya³⁶¹ húsz zászlóval 4. hujus kicommandéroztatott³⁶², 9a ejusdem³⁶³ Erdőhegyénél reggeli négy órakor reájok ütett, s derekassan meg is verte őket, három vagy négyszáz kruc elveszett, tíz zászlót nyertek, öt zászló a' lovasnak nagyobb részével elszaladt, és még eddig senki utánok nem ment.

Az rácság mindjártat visszatért, és tegnap itt, Aradon einzugját tartotta.

Báró Orczi Uram is négyezer emberrel, váradi és szolnoki nationalis militia már bėjött Békés vármegyében, azért magam is holnap visszamennék quartélomban. Nem tartok már tüle, hogy katonáim krucokká legyenek: mert magok is látják s hallák rossz s veszedelmes folamotját a' kruc világnak. Ezzel méltóságoss úri kegyelmességében ajánlatt maradok

Nagyságodnak

Alázatos érdemetlen szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Arad, 11. Maji 735. [!]

P. S. Compagniánkban tizenöt ember defectus vagyon: már egyet fogattam, s többet is fogadok. Ha mündérunk volna, jobban, jobb legényeket szedhetnék, de így nem jönnek. Kapitán Macskási Urammal correspondententer leszek.

³⁶⁰ Április 27-től május 8-ig.

³⁶¹ Sevith György aradi rác főkapitány. Péró kapitány és az elfogott felkelők vallo-másai alapján őt is perbe fogták, de tisztázta magát a bűnrészesség vádja alól, és az ítélet kihirdetése után szabadon távozhatott.

³⁶² Ezen hó 4-én kivезényeltetett.

³⁶³ Ugyanazon hó 9-én.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Arad, 1735. május 11.

(Eredeti. – MOL P 1314. BCSL Missiles. Nr. 97614.)

Kegyelmes Uram!

Itt nem csak a' láрма volt oll nagy, mint két rendbéli levelemben megírtam, de valója is hozzá talált. Keresek³⁶⁴ mentében nincs az a' kálvinista helység, kibül harminc, negyven, ötven, hatvan ember hozzájuk nem verték volna magokat, és ugyan zászlókkal, úgy hogy a' 27. Aprilis, usque 8. Maji³⁶⁵ csak egy corpusban tizenöt zászló alá gyülekezett össze. Kik otthon maradtak, azok sem jobbak egy csöppet is a' többi rebellisnél. Békésről is ötvenegy ment el egyszersmind, s az bírák s esküdtek azt merték mondani a' rácok ober kapitányok s Haruckern Uram praefectussa³⁶⁶ előtt, hogy az egész helység egyet ért az elmentekkel.³⁶⁷

Minthogy tehát tartottam volt attúl, hogy magokat megunt katonáimnak a' ragadozó, szabot élet kedvet fog indíttatni, s ha nem mind is, de ugyan csak nagyobb része, főképpen a' kálvinisták a' krucokhoz fognak szökni, jobbnak ítéltam addig is retirálni magamat a' compagniával ide Aradra, méglen bővebb folamotját s végét fogjuk tapasztalni.

A rémülés annál nagyobb ezen a' földön, hogy a' rabok, kiket külömb-külömb üdöben fogtak, vallották, hogy az egész rác natio vélek fog tartani. De Isten kegyelmébül még eddig az be nem tellesedett, sőt az rácok ober kapitányok húsz zászló lovas és gyalog katonasággal őket öldezni³⁶⁸ kiment, és 9. Maji Erdőhegyenél reggel négy órakor a'

³⁶⁴ Körösök.

³⁶⁵ Április 27-től május 8-ig.

³⁶⁶ Nádudvary Pál, Harruckern békési udvarbírája.

³⁶⁷ A felkelés szakirodalma máig sem tisztázta megfelelő alapossággal, hogy valójában mekkora lehetett a kuruc sereg létszáma, de még az egyes helységek résztvevőiről is csak ellentmondó adataink vannak. A Békés vármegye hatósága által elkészített összeírás szerint pl. Békésről 48 lakos állt be a kurucok közé, ehhez képest Spissits főhadnagy 51 főről ír!

³⁶⁸ Azaz: öldözni.

krucokkal meg is ütközött, s győzedelmeskedett. Három vagy négy-százat levágtak, tíz zászlót elnyertek, öte elszaladt a' lovasoknak nagyobb részével.

Eleinten kemén tüzet adtak a' krucok, s rácokot már meg is tolták egy kevésé, de hogy a' gyalog rácságot látták rajtok jöni, megszálladtak. A' verekedés három óráig tartot. Rabot is ennyihányot hoztak, tegnap volt einzugok. Még eddig semmit sem hallottunk, hová szállatt reliquiájok. Báró Orczi Uram négyezer emberrel már a' vármegyében van, a' váradi militia és a szolnokival Békésnél compéroz.

Minthogy már egy kevés securitást látok, a' katonaság is látja, hogy a' krucságnak rossz s veszedelmes folamotja vagyon, magam is visszaszálllok a' quártélyban holnap, az Excellentiád order[é]ig ott is maradok. Mert itt igen költséges a' compagniának élni. Quartélunk ugyan assignáltatott intertentionaliter, de interteneálnom magamnak kellett.

Hogy jobban megarthassam a' katonaságot, minden nap öt krajcárt füzettem egynek-egynek. Méltóságos Gróff Obester Uram levelet ma vettem, írja, hogy Posonban csinálják a' csizmákat. Kérem nagy alázatosson Excellentiádat, addig, még az mundér elérkezék, csak csizmát is adatasson a' compagniának. Mindjárt jobb kedve lészen a' katonának, s fogja látni, hogy nem adunk ki rajtva, se bokancossá nem tesszük.³⁶⁹ Ezzel magamat mélt alázatosságban kegyelmességében ajánlván, maradok

Excellentiádnak

Legérdemetlennebb alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Arad, 11. Maji 1735.

[Utólagos jegyzet a levél utolsó oldalán:] Alexandri Spicsics 735. [!]

³⁶⁹ Azaz: nem fogják őket gyalogos szolgálatra készíteni.

Andrássy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán levele
gr. Károlyi Sándor generálisnak
Csongrád, 1735. május 12.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 1260.)

Csongrád, 12. Maj 1735.

Érdemem felett való Kegyelmes Uram s Patrónusom!

Megyerrül 6tae et 7mae praesentis³⁷⁰ nekem írni méltóztatott két rendbeli kegyelmes parancsolatit tegnapi napon nagy alázatossággal vöttem, az Kapitány Macskási és Lajdinant Spisics Uraméknak szóló accludált levelekkel edgyütt, Spisics Uramét mingyárust küldöttem Aradra, ki is hadával edgyütt magát oda contrahálta s recipiálta. Macskási Uramnak magam adtam meg, mert szintén akkoron Csányon edgyütt voltunk, és az lovaim közül 22, katona alá való, jó, egészséges s mértékes lovakot kifogván, s Excellentiád kegyelmes parancsolatja szerint erga qvietantiam ő Kegyelmének resignáltam párját a' florenos renenses 64. Ottan ő Kegyelmével discouráltunk mindenekről, és annak előtte is Szegeden edgyütt levén, magunk között is úgy találtuk volt, hogy Csongrádra contraháljuk, ha ugyan azon kutya országháborítónak tovább is előmenteket látjuk, de a' mint feltámadtanak, és másokkal edgyütt utánnok indultunk.

Mingyárust az Körözsön Gyománál által, s Békésnél általnyomultanak, és hogy az rácok hozzájuk nem álhattanak, megijedtenek, s egymás között is öszvevesztek, és oszolni is kezdetek, így csak in statu quo a' katonákat meghadtuk. Lärmát sem akartunk vellek tenni, hanem egy felől Kapitány Uram, más felől magam a' helységeket jártuk, mind az lakosokat, s mind a' katonákat csendesítettük, s ijesztettük a' következőtül. Templom előtt öszvegyűjtettem s úgy eleikben adtam, a' ki most megbolondul vagy cselédjére nem vigyáz, micsoda jutalma leszen, nem csak annak, hanem a' városnak is miatta. Mellyet úgy szívekre vöttek, hogy siratták is előre az öregeket, és így se lakos, se katona egy is ezen Nemes Vármegyébül közikben nem szökött, igyekezetek sem nagy volt, azért

³⁷⁰ Folyó hó 6-án és 7-én.

az katonákat is csak helyben hattuk. Magam is helyben maradtam, már most tartanunk nem lehet, mert éppen Ványán túl Turda felől egy nagy lapos szigetre környül vötték őket,³⁷¹ és sohová sem mehetnek, az ő Felsége népe már 6000. vagyon utánok, ki vármegye, ki hadi rend, az rácok közül nem állottanak hozzájuk valamire való, hanem közönségessek csak,³⁷² Pérot ugyan megfogták, s Aradra vitték. Excellentiád katonájiban 8 szökött volt el, de azok közé nem ment, mivel tegnap hármat Baja felől közüllök rabul visszahoztanak, és Vásárhelyre vittenek. Leveleim hová löttének, nem tudom, mivel én annak kezdetiről s minden folyásáról Excellentiádot minden héten kétszer tudósítottam, mert Szolgabíró Uram³⁷³ 200 lovas emberrel az elkezdésétől ottan mindetig utánnok vagyon, és engemet minden nap tudósít, hol járnak, s mit csinálnak, s kikkel beszéllettenek, és mi akaratjuk, de azoknak egész nagy bolondság, és csak parasztemberi goromba elmélkedés, lévén minden reménségek az rácságban, de azok jobban meggondolták, mi lesz az vége, és vellek nem tartottanak most. Ménest, gulyát igen is szándékoztam volt általhajtani, de nem láttam veszedelmesnek, meghattam, tovább is leszen mindenekre gondom, és ha ezen földön maradásunk nem lehetne, vellek edgyütt magam kevéskéjével edgyütt Excellentiád mindenkoron tapasztalt kegyelmességében bízván magam, és vellek edgyütt arra felfelé nyomakodnám, kitül Isten óllyon [!] bennünket, és hacsak a' csalmás³⁷⁴ actu háborgat, már mostan egyébtől nem tarthatni.

Kára mostan Excellentiádnak semmi is nincsen, hanem két fakó csikó heréllésben megdöglött, a' szegvári malom gátját meghágván a víz, elmosta,

³⁷¹ A sárréti Tordáról (Bihar vm.) esik szó, de a hír valótlan volt. A felkelők serege nem érintette a környéket, csak kisebb, néhány főből álló csoportok nyargaltak be toborozni a bihari Sárrét vidékére. Erre nézve lásd SERES 2003.

³⁷² Tudunk róla, hogy Pécskán több helyi rác is kezdet adott Matolayéknak, de tényleges csatlakozásról csak elvéve írunk. Amennyiben ez megtörtént, akkor is csak néhány főről lehet szó!

³⁷³ Sámbockréty Miklós.

³⁷⁴ Azaz „turbános”, a törökök érti alatta. A hatóságok félelme jogos volt, a Rákóczi és bujdosó társai betöréséről szállongó hírek között szép számmal akadtak olyanok is, amelyek a felkelők külpolitikái – török és francia – kapcsolatairól szóltak. A felkelés leverését követő széles körű nyomozás, valamint a felkelésben résztvettek vallomásai azonban ezt nem igazolták. PAPP S. 2003. 244–247.

akkor 10 ember még megorvosolhatta volna, most 100 embert parancsoltam Vásárhelyről, hogy jöjön, és akármely móddal orvosolják. A Kórógy töltését is már elvitte volt a' víz mindkét szélén, de a *Nemes Vármegye* részről Lo[vász] *Uramnak*³⁷⁵ comitáltam megtöltetése iránt. Hanem már az eladott, kimustrált lovak száma s ára rendben való vétele s öszveszedése iránt bajoskodom, mert Lénárd, szegény megholt, Pathó nem tud hozzá, Czeglédi keveset gondolt velle, én Posonban voltam, már most elég bajom velük. Ezzel magamot Excellentiád mindenkoron érdemem felett való kegyelmes gratiajában s patrocíniumjában alázatosan ajánlom, és maradok Excellentiádnak

alázatos szolgálja:
Andrássy Sigmond mp.

22.

**Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 13.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4064.)**

Méltóságos Gróff és Obrister, érdemem felett való jó *Uram* s kegyes Patrónusom!

Nagyságod tegnap írott méltóságos levelét is vészem szokott alázatossággal, mellyből az Orczi Úrhoz expediált embereknek visszatéréseken való *Nagyságod* csudálkozását és sajnállását értem, de elhiszem, hogy ők is visszameneteleknek és nem bátorkodásoknak okául nem engemet adtanak. Ugyan csak az levél eránt semmi fogyatkozás nem lett, mert *Generális Uram*³⁷⁶ parancsolatjából a' város az nap é gremio sui Orczi Úrhoz expressust küldvén, magával elvitte, és reménlem, választ is fog hozni. *Nagyságod* nem csudálkozhatik ez környéknek félelmén, látván már az dolgoknak miben létét, melly is az emberek elméjében a' dolognak valóságánál is nagyobb impressiót okozott, hogy pedig az informatiók *Nagyságod* előtt semmit nem ponderálnak, arrul senki nem tehet, mert egye-

³⁷⁵ Lovász István, akinek a csikósát még 1735. április 27-én feltartóztatták a felkelők Pécskára küldött követei. (A név vége kiszakadt a levélből! – S. I.)

³⁷⁶ Guadagni Asciano őrgrof.

bet nem írhattunk, csak a' mellyeket hallhattunk és tapasztalhattunk. *Generális Uram* is, úgy mások egyebet ezen materiában nem tudnak, csak a' mennyi *Nagyságodnak* mind az én alázatos reportumimból, úgy másunnan is constálnak, a' dispositiók pedig minéműek legyenek? Azt maga bölcsen tudj *Nagyságod*, másokkal az nem communicáltatik, anynyival is inkább judiciumának nem submittáltatik. Mai napon Colonellus Franckenberg *Uram* béérkezék, Marchió Botta *Uram* is várattatik, hihető consiliumot tartanak, most is edgyütt vannak, de csak magokban dolgoznak. Írattatik, hogy már azon gazemberek közzül 900zat levágtak volna a rácok, de talán annyin sem vóltanak.

A füredi rab eránt nem ítétem szükségesnek *Nagyságodnak* alkalmatlankodni, nem lévén connexiója ezen materiához, mert ők vagy négyen lévén, midőn valamely görög csak másodmagával ment volna túl az Hortobágyon, hihető, hogy pénzt gondoltak nála lenni, őket megölték, és a füredi ember gyermekestül, szekerén magát ide akarván recipiálni, a' város alatt fogattatott meg. Úgy szinte tegnap is két diószegi embert (kik felől is majd mintegy bizonyos, hogy a székelyhídi út mellett lévő vendégfogadóbeli csaplárt megölték) ide nyomoztatván, megfogattatának. Én elég curiosus vagyok az dolgoknak investigatiójában, és szoros kötelességem szerint, a' midőn ollyas magát elő adj, alázatosan reportálni el nem mulatom, többnyire majd szüntelen edgyütt lévén a tisztekkel. Tudom, *Generális Uram* is el nem fogja mulatni. Magamat pedig az alatt is *Nagyságod* kegyes gratiajában alázatosan ajánlom, maradván

Nagyságodnak

alázatos örökös szolgálja:
Baranyi István mp.

Debrecen, 13. Maÿ 735. [!]

P. S. Az Erdélyi Generális is egész készüllettel és ágyúkkal ad confinia igyekezik.

23.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 14.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4065.)

Méltóságos Gróff és Obrister, érdemem felett való jó Uram, s kegyes Parónusom!

Nagyságod tegnap költ méltóságos levelét is vészem szokott alázatossággal, úgy az acclusát is megolvastván, azonnal magam *praesentáltam* Hadi Commissarius Uramnak, és munkálkodtam benne, hogy az assignatio Nagyságod kívánsága szerint expediatott volna, de elsőben a' mostani tumultuatióra nézve annak Békésre való assignáltatásának nem lehető módját allegálta, annyival is inkább, hogy az vármegye tisztjei elszéledtenek. Mellyet csak ugyan urgealván és argumentumokkal is superálni³⁷⁷ kívánván, végtére azt felelé: ich kunte es nicht thun, wenn es auch mein Vatter wäre, denn ich möchte vor ein Schelm weg gejagt werden.³⁷⁸ Azt azért tovább nem lehetvén urgeálni, a' miként expedialta, imé alázatosan annectálok.

Itt mind Colonellus Franckenberg, Marchio Botta és Stirumb Uraimék edgyütt lévén, magokban okoskodnak, referáltatik, hogy az harcrúl, az hol, mint íratik vagy 500n a' tolvajok elhullottanak, a kik elszaladtanak, a karabélyos compagnia mindenütt nyomokon üldözte, de azok is revocáltattak. Hanem Báró Orczi Uram írja, hogy őket hajhássza, és Gyulára szándékozik, a telegdi nemesek is vélek öszveakadván, a szentandrászi bíró félét, ki is magát semmiképpen megadni nem akarta, megölték,³⁷⁹ sokat közölök rabul is fogtanak.

³⁷⁷ *Sürgetvén és érvekkel is alátámasztani.*

³⁷⁸ *Én nem tehettem volna, mégba apám is lenne, inkább lennék levadászott egy huncut helyett.*

³⁷⁹ Vértesi Mihály szentandrászi bírót valóban a mezőtelegdi (Bihar vm.) nemesek lőtték le 1735. május 14-e táján, ennek ellenére még évtizedekig tartotta magát a hír, hogy sikerült elmenekülnie, és beállt a porosz király hadseregébe. Az 1753-ban Hódmezővásárhelyen és Mezőtúron kitört ún. „Törő–Pető–Bujdosó-féle” felkelés idején, a magukat ugyancsak kurucoknak valló szervezkedők Rákóczi és Bercsényi mellett tőle várták az új felkelés megsegítését. WELLMANN 1952. 191–192, 196, 198, 214–215.

Hiszem Istent, ez itt nem sokára lecsillapodnék, de mint Sáros vármegyéből írják, már a tájon is az illy forma tolvajság nagyon lábra kapott, csak valami factio ne feküdnék alatta, mint mindnyájan opinálódnak. A város Aradra elküldött az rabjai szabadítása végett,³⁸⁰ megvállik, mit hoz. Most semmi ollyas meritoriális egyéb újságaink, mellyekkel Nagyságodnak udvarolhatnék, nincsenek; ha ezen confusiók nem vóltanak volna, magamnak is curával élnem igen szükséges lett vólna, mert naponként való változásomat tapasztalom, és félek is nagyon a' recitívátul, mint az prodromusok mutogatják magokat. Magamat ezzel továbbra is Nagyságod kegyes gratiájában alázatosan ajánlom, maradván

Méltóságos Obrister Uramnak, Nagyságodnak

alázatos örökös szolgája:

Baranyi István mp.

Debrecen, 14a. Maÿ 735. [!]

P. S. Hadi Commissarius Uram köszöntvén Nagyságodat, követi, hogy felette sok dolgai miatt nem válaszolhatott.

24.

Kövesdy László kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Nagykároly, 1735. május 14.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 42506.)

Nagy Károly, 14. Maÿ 1735.³⁸¹

Kegyelmes Uram!

Mái napon dél tájban szerencsésen ide érkeztem az pénzél edgyütt, mit fog tovább Méltóságos Oberster Uram eő Nagysága parancsolni, abban szorgalmazatosan el fogok járnom. Ami az rebellisseket avagy is tolvajokat illeti; a' felől majd minden vármegyében másképpen beszéllek az dolgokat, mindazáltal az én csekély ítéletem szerint csakhamar vége

³⁸⁰ A rácok által elfogott és Aradra hurcolt debreceni *insurgens* (önkéntes) csapatról van szó.

³⁸¹ A dátum alá más kézírással a következő nevet írták: „Adolfy Laslo”. Feltehetően a levelet rendszerező titkár vagy levéltáros olvasta félre Kövesdy nevét – S. I.

leszen abbéli lármának. Ezzel magamat Excellentiád nagy méltóságú úri kegyelmében nagy alázatossággal ajánlván, maradok Excellentiádnak

érdemetlen alázatos szolgálja:
Kövesdy László mp.

25.

Spissits Sándor főhadnagy levele ismeretlenhez
Gyula, 1735. május 14.
(Egykorú kivonat. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15.
Acta motus jobagionum.)

Extractus Literarum Domini Locumtenentis Spisic ex Gyula
de dato 14a Maj Anno 1735 emantatus³⁸²

Micsoda nagy s veszedelmes zűrzavar s kuruc név alatt való rebellió támadott vala Körös folytában levő helységekben, nem kétlem, tudhatja Nagyságod. Ha az én representatiómra és gyulai praefectuséra³⁸³ Aradi Commendáns Uram ki nem commendírozta volna a' rácságot, Erdőhegynél, utolsó romlásra meg nem verték volna, és mostanában Báró Orczi Uram szép sereggel nem érkezett volna, eddig talán a' kuruc kiátaná a' kivit³⁸⁴ a' gyulai várban. Circa 1a Maj³⁸⁵ levél által kérték is feladását, de megcsalatkoztak, szintén az nap, mellyen ide, Gyula alá szándékoztak, verettettek meg.

Vagy három-négy százig levágták, többi elfutott, hét lovas, 5 gyalog zászló volt, tíz zászlót nyertek el. Zászlójok vörös daróc, némelye veres bagazia volt póznákra csinálva. Méltóságos Báró Orczi Uram vagy tizenkét zászló magyarral és négy zászló ráccal vagyon Gyulánál, mind addig, míg látja szükségesnek lenni tovább mozdulni. Egy felől Halász Péter Uram, más felől szolnoki Nationalis Obristlaitenant Uram négy-négy száz jó válogatott, fegyveres néppel persequálják.

³⁸² Spissits hadnagy úr 1735. május 14-én Gyuláról kelt levelének kivonata.

³⁸³ Khartt Antal Tamás.

³⁸⁴ A szót nem tudtuk értelmezni – S. I.

³⁸⁵ Május 1-je körül.

Ma írja Halász Péter Uram, hogy Borosjenőnél³⁸⁶ szándékoznak őszevgyülni.

[Más kézzel rávezetve:] Nagyságodnak szegény László Uram temetésére invitáló levele érkezett, úgy köszönetnél egyebet válaszul nem kíván, azért postát nem fárasztottam vele.

26.

Andrássy Zsigmond Csongrád vármegyei alispán levele
gr. Károlyi Sándor generálisnak
Szentés, 1735. május 15.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 1261.)

Szentés, 15. Maj 1735.

Érdemem felett való Kegyelmes Uram s Patrónusom!

Írhatom alázatossan Excellentiádnak, hogy már azon rossz, ország-háborító, gaz embereket 9nae praesentis Erdőhegynél az aradi rációk több ő Felsége őszevgyült híveivel felverték, 500. levágtak, fogtak is közüllök, az ki megmaradt közüllök, hová lőtt, még nem tudjuk. Mi tegnap jöttünk meg, ma újólag indulunk, csak megprófontíroztuk magunkat, mind Gyulához gyülekezünk, onnét a' gyükerit irtogatjuk, én pedig Méltóságos Cancellarius Uram ő Excellentiája³⁸⁷ parancsolatjából az origóját exqvírálok. A tavalyi 16 katona lehetett annak koholója, az ugyan már kisül, minthogy Barta és Péro közben akadtanak, azok levén az első itten körül, mindazáltal, minthogy parancsolják, én végben viszem a mint lehet.

Nemes Pest vármegye Belezna János,³⁸⁸ Halász Péter Uraimékat circiter 1000 lovas emberekkel küldötte, Heves is Orczi Urammal ő Nagyságával majd annyit, Nemes Bihar vármegye is alkalmast. Jászszágh, Kunságh Potraczki Urammal sok, bácskasági s aradi rác, úgy szegedi

³⁸⁶ A Fehér-Körös menti Borosjenő, ez idő tájt a Maros Menti Határőrvidék egyik állomása.

³⁸⁷ Gr. Batthyány Lajos kancellár.

³⁸⁸ Belezna János, egykori kuruc tiszt, az 1716–1718. évi török háború veteránja. A felkelés idején a Pest vármegyei inszurgens katonaság parancsnoka volt.

másfél ezer, és így a' gyükerit is kiirtjuk, csak azt bánom, hogy nem mi, hanem az rácok verték fel, de hála légyen az Úr Istennek penig, hogy megverték.

Kapitány Macskási Uram mostan is itten vagyon, az contractióról eleget beszélünk, de mind az *Nemes Millitiának*, mind a *Nemes Vármegyének* igen alkalmatlan lenne, azért tovább való parancsolatjáig Excellentiádnak in statu quo hadgyuk. Már, mikor az zenebona volt, igen is mi magunk fejitül is Csongrádra akartuk contrahálni, de minthogy akaron³⁸⁹ is mind ketten itten körülöttek forgontunk, mind szegénységnek, s mind katonák edgyütt való csendességben tartását s maradását munkálódtuk, s úgy jobbnak itéltük helyben való maradásokat, míglen csak veszedelmet nem látunk. Azért nem contraháltuk, de ha veszedelmet tapasztaltunk volna, és tovább is tapasztalnánk, azonal contraháltuk volna, és ezután is contraháljuk, de az ő Kegyelmek helyben való maradásával s magunk körülöttek való járásával s intésével úgy conserváltuk, hogy se katona egy is közikben nem ment, sem penig a' *Nemes Vármegyéből* egy lélek is hozzájuk nem állot. Sőt inkább mind ellene volt, és az Excellentiád katonái csak nem tudanak hová lenni, hogy nem mehetnek order nélkül persecutiójokra. Én ugyan csak örömet vittem volna őket, minthogy a' regulát nem tudom, és inkább bíztam volna azon 20, itten lévő régi katonához, mint 500 paraszt, velünk lévő emberekhez, de a' regula nem engedte, nem tehattunk rulla. Az szeghvári, és juhok gyapját, úgy a' csongrádit hová méltóztatik Excellentiád parancsolni, hogy tegyék, mert szépen megúszatták, circiter leszen 300. Az Lénárd testamentumával contentáltatik-e Excellentiád vagy sem, nem tudom, mely iránt kegyelmes parancsolatját Excellentiádnak alázatosan elvárom, és a szeghvári Méltóságos Uraság 4 béressének elbocsájtását approbálja-e Excellentiád vagy sem, mert azok 3 esztendeig sem szolgálják meg esztendeig való béreket. Más, az kaszállás itten bekövetkezett, hány 100 boglya szénát méltóztatik parancsolni Excellentiád, hogy csináljanak, mert már régi kevés vagyon, mert fűnk ...³⁹⁰ Ezzel magamat Excellentiád mindenkoron érdemem fe-

³⁸⁹ Értsd: akkoron.

³⁹⁰ Itt szó olvashatatlan – S. I.

lett tapasztalt kegyelmes gratiajában s patrociniájában alázatosan ajánlom, s maradok
Excellentiádnak

alázatos szolgálja:
Andrássy Sigmond mp.

27.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 15.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4066.)

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem felett való jó Uram, s kegyes Parónusom!

Nagyságod tegnap emanált két rendbeli méltóságos leveleit ezen órában, szinte midőn Generális Uram udvarlására mennék, alázatosan vettem, sajnállását Nagyságodnak nem írásom eránt szívesen bánom, holott nem gondolom, hogy abbeli kötelességemet elmulattam volna, a mikor csak módom lehetett benne, másként Istennek hála, még a félelem nem annyira háborított meg bennünket.

Semmi újabb occurrentiákkal mostan is nem tudok udvarolni Nagyságodnak, egyéb pro nunc nem lévén, valamint Generális Uram leveleiből (mellyet is elébb vélem elolvastatott) megérteni Nagyságod méltóztassék. Se pedig ide rabot nem hoztak, sőt, mint ez előtt is írtam, a debreczeniek is mind rabok Aradon, az hova is, mint Orczi Uramnak íratik, s ő Nagysága ide communicálta már, azon tolvajoknak 10 veres zászlójokat bévítették, öttel el szaladtanak. Midőn megmustráltattak, 700 lovas és 500 gyalog volt, úgy láccik, minden dispositiók úgy vannak, hogy a mieinktől éppen ölben vétetvén kiirtathassanak. Az felföldi hírekre nézve az Ungvárbán fekvő militia contramandáltatott, maradjon helyben.

Beverdikket régtől fogva jól ismerem, reménlem, ha ide érkezik, el sem mulat, én is kötelességemet intuitu boni publici³⁹¹ eránta véghez

³⁹¹ Általános jó szándékkal.

vinni igyekezem, és Nagyságodat is érkezése felől alázatosan tudósítani el nem mulatom.

Az én engedelmemből edgy katonánk is távolynincsen. Kik lehetnek pedig absensek Nagyságod engedelmeiből és hol? Végére menvén, oda fogom orderezni, az honnan elmentenek. Halál³⁹² is tegnap ide érkezett vissza, Gombos³⁹³ Gróff Haller³⁹⁴ Urammal Erdélyben ment volt. Azon lések, hogy Freythoffot Nagyságod parancsolattya szerint, írásaival edgyütt minden késedelem nélkül által küldjem. Magamat továbbra is Nagyságod kegyes gratiajában alázatosan ajánlom, *maradván*

Méltóságos Obrister Uramnak, Nagyságodnak

alázatos örökös szolgálja:

Baranyi István mp.

Debrecen, 15. Maÿ 735. [!]

[Jegyzet a levél hátoldalán:] [Ba]ranyi [Ú]r³⁹⁵ levelei mensibus aprilis et majo.³⁹⁶

28.

**Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Szentese, 1735. május 16.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50598.)**

Méltóságos Gróff és Generális, nékem nagy jó Uram!

Akarám alázatosan Nagyságadat alázatos levelem által hason alázatosságall tudósítani, valamint ennek előtte is meg írtam vala, hogy a katonáknak contractiója iránt Méltóságos Obrister Uram ő Nagysága méltóságos levelit is vettem, de volt nékem legelsőben is gondom a contractio iránt. Mellyet el sem mulattam volna, midőn láttam volna arra való veszedelmesebb immineálandó idejit, de minthogy Isten ő Szent Felsége nagyobbra nem terjesztette, hanem inkább megszégyení-

³⁹² Halál Márton.

³⁹³ Gombos György.

³⁹⁴ Gr. Haller István főhadnagy, Károlyi Sándor unokája.

³⁹⁵ A zárójelbe tett betűk kiszakadtak – S. I.

³⁹⁶ Május és június hónapokban.

tette őket, tehát annak is inkább bátorságossabb üdőt nyújtatt Isten ő Szent Felsége a nem contrahálásra. Mert én ámbár nem contraháltattam a militiánkat, úgy alkalmaztattam s kormányoztam őket, hogy csak edgy sem szökött közülök, és a népet sem rémíttettem el az által, hanem mindedyik megmaradandó volt, mert amint láttam a circumstantiákat, nem annyira éppen s teljességgel volt szükséges a contractio. Már pedig most annál is inkább nem szükséges, Istennek hála, mint hogy 9a praesentis a rácok Erdőhegynél azan táborozó kurucokat, szekerekkel magokat besáncolván, a rácok vagy 5 vagy 6 százat levagdaltak, úgy hogy kevés szaladatt el közülök, s rabot is fogtak, kiket Aradra vittek be. A rácok aradiak voltak, mintegy ezeren, Isten tudja mi léssen, de nem gondolnám, hogy újobban szaporodhatnék, mert feles nép takaradatt utának minden felől, minden részekre. Valamint megírtam, ha csak csizmákat is kénék küldeni, mert mezítláb s mezítelenek is vannak.

Andrássy Uramtól a lovakat megvettem, úgymint 22 numero, mind jó lovak, 32 forinton esset egy-egy, másként Excellentiád előtt lévén a szó, a bizonyos, hogy bennünket nem, hanem magát csalta meg, mert mert [!] sok ló közte nem csak 32 forintokat ér, de 40 s 50 forint, s még többet is megérnek, akárkinek paripának is némellyike beillik tiszt alá. Mást pedig, öcsétől, Nagy János Uramtól 34 forinton. Mindjárt vallott kárt Vice Ispán Uram másfélszáz forintokat, ha consideráljuk, de én csak drágállom ő Kegyelme előtt a lovakat. Bár csak már a vacans tisztak s közkatonák portióinak felszedésiben szolgálna, akik ide assignáltattanak. Nacságod írna iránta ő Kegyelmének továbbra, pedig alázatosan Excellentiád kegyelmességiben ajánlván, maradok

Excellentiádnak, Nagy jó Kegyelmes Uramnak

alázatos szolgálja:

Macskásy Farkas mp.

Szentese, die 16ta Maÿ 1735.

Spisics Uram levelit elküldtettem, s Glósz³⁹⁷ Uramét. Ír ő Kegyelme is, hogy írjak Excellentiádnak a mundur iránt és csizmák iránt, mert katanái zúgolódnak nagyon. Tart, hogy csoportonként el ne menjenek. Én pedig 3 rabot fogattattam meg azok közül, mellyek Károlyban

³⁹⁷ Klósz Mátyás.

létemkor szöktek el. Pestre kellett volna mennem lovak assignatiójak iránt, de erre az zűrzavar üdőre nézve nem mertem, netalán elszöktek volna, minthogy absentiámban, experiámbann mindenkor szöktek, praesentiámban pedig egy sem.

29.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Gyula, 1735. május 16.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 5.”])

Kegyelmes Uram!

Megyerrül, hatodik májusban írott kegyelmes levelét s parancsolatját mái nap méltó alázatossággal vettem. Szintén azon okokból, mellyeket Excellentiád megírt, nem csak contraháltam a' Nemes Compagniát, de hogy az elszökésre ingerlő alkalmatosságot s módot annyiival is inkább rekeszhessem, és inkább kóborló s szabad életre, mind sem regulára hajlandó legénséget abban az zűrzavarban jobban megtarthassam, és egész útját bévághassam, éppen Aradra recipiáltam magamat.

Minek utána pedig 9. praesentis Erdőhegynél Maros melléki nationalis rác militia azon rossz kóborló népet derekassan megverte volna, s tíz zászlóját is elnyerte. Méltóságos Báró Orczi Uram Heves vármegyei, Podráczki Uram kun s jázi [!], Halász Péter s Beleznai Uramék Pest vármegyei, szolnoki kapitán maga, Bihar vármegyei maga militiájával Békés vármegyében bójóttek volna, és minden felől a' porták elcommandéroztattak, Báró Orczi Uram pedig a' corpussal Gyulánál táborban szállott volna. A' compagniával ismét visszajöttem a' vármegyében, s Gyula várában a' katonaságnak könyebb megtartására nézve beszállottam, s addig még uggyan csak egészlen le fog csendesedjeni [!] ez a' zápor, itt fogok maradni éjjeli s nappali jó s kemén strássa alatt.

Ezen rossz, s ragadozó életnek veszedelmes s tündér mulandóságát látván, nem félttem már, hogy ol hamar szökjék, sőt kinek elszökésre és rendetlen szabad életre kedve s hajlandósága volt is, reménlem elál ábeli szándékjátul.

Miultátul fogvást ezen pártütés támodott, Méltóságos Gróff Obester Uramnak, ő Nagyságának is már negyedszer reportálok, s énn is vettem orderit ő Nagyságának, Excellentiád levelének értelme szerint. Istennek hálá, annak a' gaz népnek egyéb hérit nem hallani, hanem hogy az elő járójok, tudniillik Sebestén István, Vértés Mihály³⁹⁸ szent andrássi bíró, Matula Pál, Pieró Kapitán fourierja, Kis János³⁹⁹ harminc vagy negyvened magokkal váradi hegyekben elmentek.

Többik pedig eresztett patensekre ad gratiam naponkint visszajőnek. Mind ezek, mind pedig a' rabok egy szóval vallák, hogy a' fönt nevezett elől járók avval hitegették s csalogatták őket, hogy Magyar Országának szabadulássáért támodnának föl; a' rácság is velek tart, Piéró Kapitánnak hét rác kapitánnyal hítek s lelkek nálok volna; se magyarnak, se rácnak jószágát ne bántsák, hanem csak az örményeknek, az uraknak és németeknek jószágát pusztítsák, s elvonják. Semmit se féllenek, Rákóczi is jön és a' francia is onnan fölül, Budára magyar királt fognak tenni. Egyetlen egy derék ember sincs közöttek, mind csak ollanyok [!], kik a' munkát s dolgott kérülték s otthon élni lehetetlen volt. Ezzel magamat nagy kegyelmességében alázatosan ajánlatt maradok

Excellentiádnak

Legérdemetlennebb alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Gyula, 16. Maÿ 735. [!]

³⁹⁸ Sebestyén János és Vértési Mihály.

³⁹⁹ Gyulaházai (Szabolcs vm.) születésű, de a Heves vm.-i Nagyréven, majd Debrecenben élő szegénylegény. Zászlóartóként részt vett a felkelésben, de később elmenekült, és társával, a sárréti Nagyrábéről származó Pálfi Miskával együtt, 20–25 fős fegyveres bandájuk élén még sokáig rettegésben tartották a Tiszántúlt. Békés, Bihar, Csongrád, Heves stb. vármegye és a Nagykunság fegyveresei hónapokon át sikertelenül próbálkoztak a kézrekerítésükön. Minderre nézve lásd SERES 2003.

30.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak (?)
Debrecen, 1735. május 17.

(Egykorú kivonat. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4086.)⁴⁰⁰

Die 17. Maÿ, Debreczenbül költ Baranyai Uram levelének
extractussa

Most communicálván velem *Generális Uram* az *Orczi Uram* Gyuláról 15a írott levelét, jelenti, hogy a conflictusbul elszaladott tumultáriusok az borosjenői erdőben vették [*magukat* – S. I.]. Kik is, hogy valamiképpen Erdélyben bé ne menjenek, írt ő *Nagysága* Erdélyi *Generális* Úrnak, légyenek vigyázásban, és *Generalis* Gvadányi *Uramnak* javallja, hogy a militiával maga útját Körös Ladány felé consequenter Békésre vegye, de ebből elhiszem, semmi nem leszen. Úgy Halász Péter *Uram* Váradi Comendáns *Uramnak* 14a *praesentis* Nagy Szerényről⁴⁰¹ írott levelét is similiter *Generális Uram* velem közleni méltóztatott. Continentiája annak is csak ez, hogy a tumultuansok secretariust elfogták, ki is vallotta, hogy az elszaladott erősebb tisztjeik lappanganának a Keres mellett lévő erdőkben, és magokat még a több megmaradtakkal az múlt vasárnap az borosjenői erdőben conjungálni, és ismét valamit attentálni szándékoznak, mellyet Hadnagy Spisits *Uram* is bizonyít.

31.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Gyula, 1735. május 17.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 6.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes *Uram*!

Minthogy a' harc után a' pártot ütőknek reliquiái elszéledtek, és soha bé nem lehetett érni, Halász Péter s Bósz Obrist *Laitnant* Uraimék is visszatértek tegnap a' táborban és Báró Orczi *Urammal*

⁴⁰⁰ Tévedésből csatolták hozzá a levélhez – S. I.

⁴⁰¹ Nagyzerénd, falu Zaránd vármegyében, a Fekete-Körös mellett.

ismég conjungálták magokat. Egy-két nap még talán itt maradnak, és *Generális* Gvadányi *Uramat* bévárják, megértvén mivégre jó[v]én két vasas regimenttel, azonnal házához megindul az egész sereggel. Rabokat, feleseket küldöttek Budára, Aradra s Váradra is sokat vittek. Secretariusokat a' rebelliseknek Halász Péter *Uram* megfogta, de semmit sem lehet vele vallatni, jó lehet csak egyszer is harmadfél száz pálcat csapatott rajta, de mégis csak állhatatlan vallásában.⁴⁰² A capitalis lurcók mind elszaladtak, és az erdéli havasok felé vették útjokat, a' mint az rabok s ad gratiam redeuntes vallák. Ad gratiam is már felesen jöttek vissza, és valaki visszajön, mindenkének életében s jószágában megkegyelmeztetik. Az iránt nem csak patenseket s currenseket küldött Báró Orczi *Uram*, de embereket is fogadott, hogy valahol az lappangó népet találják, kegyelemre haza szállítsák. Magam is a' compagniaival a' várbul kimegyek, mihelest a' tábor oszlanék, s a' mennyére lehet, egy helységben contrahálom a' compagniait; és ha Vice Ispán *Uram*⁴⁰³ nem fog assignálni, magam autoritássával élek. Mindazáltal, mivel a' nyári holnapokban a' cassából köllének élnünk, abban pedig nincs, méltóztatassék assignatiót kivetetni. Kapitán Irinyi *Uram* azt írja, hogy *pro* majo a' katonának csak egy font kenyeret rendeljek, másikat incassállam [!].

Ha lehetne is incassálnom, későn vettem levelét, de nem látom módját, hogy abban oeconomiát csinálhassak. Úgy is kedvetlen a' katona, s ha kenyeret sem adunk nekik, nemcsak elkedvetlenedik, de el is szökek bizonyosan. Eddig is csak sok hazugsággal s jó reménységgel bíztattam s tápláltam. És annak utána, ha kézre kerülne, s a' Commissariatusság előtt megmondaná, hogy kenyérit sem adtam adaequate ki, nekem volna legnagyobb bajom. És azért azt az oeconomiát talán nem exerceálhatom; ha pedig meg kell lenni, megcselekszem. Kostyán s Dénessel⁴⁰⁴ edgyütt tizenhárom katonánk hejánossan vagy on ide való compagnia, és így ha az 34. által adom Pestvármegyei *Uram* regimentjében, marad még 41. Az tizenhárom számú defectusban legutólszor desertált katonák

⁴⁰² Mogyorósi György sikló (Zaránd vm.) jegyző, kiszolgált császári katona, a felkelők egyik kapitánya, aki azonban még az erdőhegyi ütközet előtt elszökött.

⁴⁰³ Klósz Mátyás.

⁴⁰⁴ Kostyán András és Dienes András közlegények, akik Károlyi Ferenc ezredes engedélyével leszereltek.

is számláltatnak. 28. Aprilis Somodi István Gyarmatrúl,⁴⁰⁵ bihari fi, ultima ejusdem⁴⁰⁶ pedig innét Gyulárúl a' láрма alatt a' Kovács és Erdélyi János szöktek el. Ezeket a' krucok közt látták, a' mind mondják, le is vágják. Ezeket már nem félttem, hogy szökjenek, látják már s tapasztalják, micsoda gyümölcse vagyon a' krucságnak. Nagyságod Rácz Ádám strásamestert hozzám commandéroztá, azonban mind a' mái napig sem látom. Úgy hallottam, hogy Gyarmatnál a' váradiakkal conjungálta magát, s vélek járt. Ha eddig nem jött, ez után is elmaradhat, úgy sem tudnám, mit kellenék lovainkkal tennem, holott kenyérnél egyebet nem adnak.

Kapitán Irinyi Uram is azt írta, hogy in majo az eqviliseket a' fl. 3. szedjem,⁴⁰⁷ én örömet beszédném, de új assignatio nélkül nem adnak semmit is. Ha modalitássát fogja adni, megcselekszem. Ezzel méltóságod kegyelmességében alázatosan ajánlatt maradok

Nagyságodnak

Érdemetlen alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Gyula, 17. Maÿ 735. [!]

32.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 18.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4068.)

Méltóságos Gróff és Obrister, érdemem felett való jó Uram, s kegyes Patrónusom!

Nagyságod 17^a költ levelét is alázatosan vévén, az Kapitány Macskási Uramnak szólló acclusát azonnal Generális Orczi Uramnak accludálni, és siető elküldését ő Nagyságának recommendálni méltóztatott, más módot benne nem találhatván. Innen tegnap alkalmas commando mene ki Vice Colonellus Taff Uram alatt, kik is a' Berettyón és Keresen lévő

⁴⁰⁵ Füzesgyarmat.

⁴⁰⁶ Ugyanazon hó utolsó napján.

⁴⁰⁷ Azaz: májusban a lovak járandóságát három forintjával szedje be.

passusokra fognak vigyázni. A felföldi hírek azúlta nem confirmáltattak, azon értettem Sáros és Ungvár vármegyéket, de ugyan csak, mint észre vészem, ha onnan felül helyben hagyatik ezen corpus Tokaj táján, a' Tisza körül igyekezik táborozni, csak a tegnap felküldött staffetát várják. Berettyó Újfaluból ma vezetéek hozzám a Zeffer⁴⁰⁸ lovát, ki is annyira sánta, hogy a körmét is elveti, kívántam volna Commissarius Uramnak repraesentálni, de fekvéséből sem vehették fel, ugyan csak insinuálni el nem mulattam. Ez után Keresztes,⁴⁰⁹ Zeffer és Tarnai⁴¹⁰ is az commendatusok lovaival megérkezének, de kivált az lovak már itt nehezen subsistálnak, igen sok lévén benn a militia, mellyről mind a város provideál, a szénának szűk volta miatt csak 8 és 9 fontot adnak mind a mi lovainknak, mind a németének.

Ezen acclusák mostan érkezvén, mivel az indorsatióból sietőnek ítélttem, mindjárt expediálni kívántam. Magamat pedig továbbra is Nagyságod kegyes gratiájában alázatosan ajánlom, maradván

Méltóságos Obrister Uramnak, Nagyságodnak

alázatos örökös szolgálja:
Baranyi István mp.

Debrecen, 18. Maÿ 735. [!]

33.

Kövesdy László kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Nagykároly, 1735. május 18.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 42494.)

Károly, 18va Maÿ 1735.

Kegyelmes Uram!

Az rebellis tolvajokat már annyira elszélesztették minden felül, hogy azoknak kártételektől nem lehet tar[t]hatni. Actu is az falukon imitt amott fogdoztatnak, és az tömlöcökre hordatattnak, az kik penig praesidiumokban és más helységekben fogva vannak, azok naponként fejtétellel, akasztatással és más halálokkal is öldöztetnek, de ekkoráig

⁴⁰⁸ Zeffer Mihály közlegény.

⁴⁰⁹ Keresztes Pál káplár.

⁴¹⁰ Tarnai Mihály közlegény.

sem hallatik, honnand legyen positive eredete az föltámodássoknak. Hanem az estve késsőn jűtt Méltóságos Oberster Uramnak ő Nagyságának tudósétássa, hogy Böszörményben⁴¹¹ most recenter olyan két személy fogattatott meg, az kik az előbbeni kuruc háborútul fogvást nem voltak hazájokban; most is csak úgy folyamodtak az attyokfiaihoz, mivel nem tudták magokat hová recipiálni. Elválík, ezek mit fognak vallani.⁴¹² Az recroutáink minden felől megbőcsűlték magakat, sohonnan sem dezer-tált edgy is. Hadnagy Spissics Uram visszatért ugyan ismét Békésben, de az commissariatica assignatio szerint viszont Arad vármegyében vissza köll nékie menni az compagniával edgyütt. Némely requisitumokat Csongrád vármegyében lévő recrouták számára, úgymint köpönyegeket, nyeregbe való szerszámokat, nyergeket, pokrócokat és puskatokokat mai napon expediálunk Vásárhelyre, Kapitány Macskássy Uram kezéhez. Remonda lovakat venni és vásárlani már tegnapelőtt elmentek Kapitány Irinyi Uram edgy felé, Ajtay Uram⁴¹³ más felé, és harmadik felé Kállay Uram,⁴¹⁴ a' mellett Macskássy és Spissics Uraiméknak is ment parancsolatjok, hogy ki-ki az maga gremiumjában is iparkodjék szerezni. Beverdek nevő commissarius, a' ki Pichleu (?) helyében fog succedálni, még ekkoráig sem érkezett meg Aradra, addig az commissariátusság előtt való computussokhoz nem foghatunk. Ezzel magamat Excellentiád nagy méltóságú úri kegyelmében nagy alázatossággal ajánlván, maradok

Excellentiádnak

érdemetlen alázatos szolgálja:

Kővesdy László mp.

⁴¹¹ Hajdúböszörmény, korabeli nevén: Ráczböszörmény.

⁴¹² A hír hamis volt, a böszörményi kertek alatt valójában Matolay Pált és a szentandrászi Tóth János zászlótartót fogták el a helyiek.

⁴¹³ Ajtay József zászlótartó.

⁴¹⁴ Kállay István zászlótartó.

34.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Gyula, 1735. május 18.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 7.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

Sőtér Imre Uram által tizenharmadik májusban írott levelét tegnap dél előtt Méltóságos Báró Orczi Uram sátorában nagy alázatossággal vettem. Megírtam Nagyságodnak már három, vagy éppen négyszer, mi okbul mentem Aradra, és már vissza is tértem; katonáknak 5. Xr., kápráloknak 7 ½ Xr[-t] füzettem Aradon, strásamesternek semmit sem. Miulta pedig Gyulán vagyok, 4 napig a' várbul attak kenyeret, ma kenyérre 2. X., húsrá 1 ½ Xr. mindetig. Holnap pedig új quartélyban megyek: Kapitán Uram lészen Szarvasson, 16 gregarius,⁴¹⁵ strásamester és egy káprállal. Magam Gyomán 43 gregarius s két káprállal, Endréden⁴¹⁶ Zászlótartó Uram egy káprállal és 21 gregariussal. A vármegye semmi egyebet a' kenyérnél nem adat: még azt is megparancsolja, legkissebb zugemest ne adjanak. Anticipatiót sem ad: pro hic et nunc csupán 76 gregarius, 4 caprallra, strásamesterre, fourierra, sattlerre, és kovácsra adták a' dislocatiót. Az egész compagniára mindaddig nem adnak, még a' defectus nem supleáltatik, s a' compagnia complete nem lészen. Eleget pörültem a' viceispánnal, de mint egy tudatlan jesuita, csak úgy beszél, s semmiképpen reá nem szoktathatom, hogy új assignatió nélkül kenyérnél többet adjon. Azért az assignatióra, és ugyan ollanra, hogy eddig való portióinkat in parato fűzessék meg, igen nagy szükségünk vagyon. Máskint újra elkedvetlen[ed]nek a' katonák, ha húsrá ki nem adhatom a' pénzt, vagy az intertentiót a' vármegye nem adja. Megírtam Nagyságodnak, hogy orderét értettem, de még eddig egy katonát sem láttam, s nem is kívánom: ha abban a' zűrzavar üdőben megtartottam, annyival is lecsendesedettben nem félttem, mert látja minden nap,

⁴¹⁵ Eredetileg 36, amit Spissits utólag 16-ra javított. A 80 főbe (mivel Békés vármegye csak 76 közkatonára szándékozott kiadni az ellátmányt) valószínűleg a furírt, a kovácsot és a nyeregkészítőt is beleszámolhatták.

⁴¹⁶ Endrődön.

hogy a' krucnak lenung helet halálos sebekkel füzettek, és gunyája is csak ollan, mind nekünk. Fő Hadi Commissarius Uramnak már írtam, elvág [!], mit fog válaszolni. Aradon igen is megígérte a' kenyeret a' Generális, de mivel nyereségesnek lenni nem tarthattam, azért inkább készpénzt adtam.

Csizmát, ha egyéknek adok, másik is megkívánja, és tsak nagyobb veszekedésekre s ízetlenségekre adnék okot, s inkább se egyékének, se másikának, hanem mindenéknek, ha éppen magát nem segítheti, inkább egy-két garast vetek nekik foltozásra. Amint megírák, ultima Aprilis Gyuláról két katonánk a' krucok közé szöktek. Halloom, hogy le is vágta: igen jól eset. Példájok lehetnek a' többéknek, miként szokta megverni az Isten a' hitetlen embert. Méltóságos gratiájában alázatos submissióban ajánlott maradok

Nagyságodnak

Érdemetlen alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Gyula, 18. Máj 1735.

35.

A kurucok Klósz Mátyás Békés vármegyei alispánhoz írott
levelének hitelesített másolata

Gyula, 1735. május 18.

(Eredeti. – MOL P 418. Harruckern cs. lt. Fasc. N. Nr. 20.)⁴¹⁷

[...]

Praesentem Copiam cum Suo Originali observata ejusdem etiam orthographia collatam, eidem in omnibus punctis et clausulis conformem esse infrascripti testamur.

Ex castris ad Gyulam positus, die 18a Maji 1735.⁴¹⁸

⁴¹⁷ A levél teljes egészében megegyezik a Gyulán, 1735. május 6-án készült hitelesített másolattal (Függelék, 13a sz.), ezért csak a hitelesítésre vonatkozó részt közöljük – S. I.

⁴¹⁸ Alulírtak tanúsítjuk, hogy a jelen másolat annak eredetijével össze lett vetve és betű szerint meg van tartva, s azzal minden pontban és mondatban megegyezik. A Gyula mellett levő táborból, 1735. május 18. napján.

Joannes Beleznay mp. (Gyűrrűspest.) Baro Stephanus Orczy Comendant mp.⁴¹⁹ (Gyűrrűspest.)

Coram me Sigismundo Andrassy Inclyti

Comitatus Csongradiensis Ordinario Vice Comite mp.⁴²⁰ (Gyűrrűspest.)

Alexander Spissics de Jappra Suae Regiaeque Majestatis Inclyti Regiminis Alexandro-Károliani unius Compagniae Locumtenens et Comendans mp.⁴²¹ (Gyűrrűspest.)

Praesentis Copiae Originale (quod Illustrissimo Domino Libero Baroni Stephano Orczi Suppetiarum Comitatus Commendanti consignatum est) de 2da Maji 1735. circa mediam decimam noctis in cujusdam Viduae fenestra a' quodam puero reportum in Arcem Gyulam tanquam mihi Sonans medio Unius Jurati, item Notarii Oppidi Gyula ac ipsius Viduae illatum est. Actum Gyulae, die 19na Maji 1735.

Mathias Khlósz Inclyti Comitatus Békesiensis Substitutus Vice Comes mp.⁴²² (Gyűrrűspest.)

[Jegyzetek az irat hátoldalán:] Literae Tumultuantiam Anno [1]735to. [Áthúzott:] No. 89.

N. 20. [Áthúzott:] O 22. No. 227. 1735.

⁴¹⁹ Báró Orczy István parancsnok.

⁴²⁰ Előtte: Andrassy Zsigmond Nemes Csongrád vármegye rendes alispánja előtt.

⁴²¹ Japprai Spissics Sándor, Ő császári és királyi felsége Károlyi Sándor-féle nemes regimentjében az egyik század hadnagya és parancsnoka.

⁴²² Jelen másolat eredetije (mely Méltóságos Báró Orczy István Uramnak, a megyei segélycsapatok parancsnokának átadatott) 1735. május 2-án este fél tíz körül egy bizonyos özvegyasszony ablakában egy fiú által találtatott, és minthogy nekem szólott, egy esküdt, valamint Gyula város jegyzője és maga azon özvegyasszony által Gyula várába behozatott. Klósz Mátyás Nemes Békés vármegye helyettes alispánja.

36.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Debrecen, 1735. május 19.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4067.)

Méltóságos Obrister Uram!

Méltóságos Generális Uram több úri tisztekkel edgyütt szinte most ebédre magát hozzám megaláztván, parancsolá ezen acclusának Nagyságod kezéhez sietséggel való megküldését, mivel referáltatott, hogy Acsád⁴²³ körül az szennyesi erdőben ismét valamilly tolvajok lappanganának, kiknek előljárójok Kesely Gyurka volna. A' végre Generális Uram mindjárt commandérozott edgy strásamestert és edgy kaplárt vagy 25 gregáriusokkal, úgy az hajdúvársiak közzül is. Tessék azért Nagyságodnak a nemesség között szükséges dispositiókat tenni. Magamat ezzel Nagyságod kegyes gratiájában alázatosan ajánlom, maradván

Nagyságodnak

alázatos örökös szolgálja:
Baranyi István mp.

Raptim. 19. May 735. [!]

[Utóirat:] Generális Uram is majd Várad felé elindul.

37.

Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Hódmezővásárhely, 1735. május 19.

(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50599.)

Méltóságos Gróff és Generális, nekem Nagy jó Kegyelmes Uram!

Excellentiád szintén ezen órában vettem nagy alázatossággal méltóságos úri levelét Posonyból sub dato 15. Maÿ, 19diknek éczakáján, 12 óra után, mely praemittálja tumultuansaknak állapotjokat. Hogy pedig

⁴²³ Nyíracsd, Szabolcs vármegyében.

5 vagy négy százat levagdaltak volna benne, amint az híre vala, nem igaz, jó, ha 80 vagy 90, ad summum ha százat vágta, sőt a rosszában, mert a jova elszaladt, vagy is az elejek, főként valamely Vértess nevű, Sebestyén, Matula, Kis János, ama híres tolvaj, többed magokkal. Ami pedig Pest vármegyében való által menetelit illeti a katonaságnak, oda megyünk, a hová parancsolják Nacságtok, mindazonáltal a parancsolatig, valamint méltóztatik emlékezni méltóságos úri levelében, itten continuuskodunk. A mundur, ha leérkeznek, igen jó volna, mert igen megunkozott a katonaság mundur nélkül, és ha szinte nem egészen is, bár csak résziben küldetnék le, hadd látnák, mindjárt jobb kedvek lenne. Főként csizmájok éppen nincsen, némely tiszta meztláb jár, csudálkozom is continentiájokon az olyanoknak, hogy el nem mennek. Noha eléggé bizatom, olyas regulában sem tarthatja az ember őket, amint kénék, hanem inkább szép szóval kelletik ápolgatni, mert ha fenytékben kívánom tartani, a mundérral mindjárt megtorkol. Spisics Uram is van bajban, mert az hybernális hónapok elmúlván, a Nemes Vármegye 2 Xárnál többet kenyérre nem akar adni, készpénzünk nincsen, hogy a katonaságot kifizessük, itten mégis adminisztrálja a Nemes Vármegye, de már itt is tett kérdést, jóllehet még nem praepediálta, hanem foly, valamint eddig. Ami az eddig való vacans portiókat illeti, az assignatio szerént fel lehet szedni. Mely csak kenyérre szól, hanem az anticipationalis garast nehezen vészem meg, mely ingrediálna a kenyér Xar mellé, debreczeni comissarius cum grosso assignálta, a pesti pedig csak in pane per 2 Xros.⁴²⁴ Amellyet én kívánok minden utánmódan felvenni, de cauté és tapogatva, minthogy Andrassy Uram⁴²⁵ is látom, nem igen bátorodik, amint látom. Jóllehet a Nemes Vármegyének azt nem kéne difficultálni, mert a Bellicum resolválta Méltóságos Obrister Uramnak, resolválta azt, hogy valamit consumált a katonaság in mensibus hybernalibus acceptáltatik, és így ámbár némely része a közkatonaságnak és tisztek nem consumáltak is, de lehet azt pro consumpto tenni a resolutio szerént, mintha consumálták volna, mert azankívvól is a Bellica Cassában in parato kelletik beadni a vármegyének, és így akár oda, akár nekünk, mindegy.

⁴²⁴ Kenyerenként két dénár.

⁴²⁵ Andrassy Zsigmond.

A ló portióknak assignatiója iránt kellett volna mennem Pestre eddig, de ezekre az zűrzavár üdökre nem lehetett mennem, mert a katonaság mihent nem érez itthon lenni, inkább szökök. Mert eddig is mind akkor szöktek, amikor valahová mentem, experiáltam, de még eddig egy sem szökött el, sőt azan nagy zűrzavar alatt fogadtam vagy 35 recrutákat. 3 recrutákat a régiekből megfogattam, kik Excellentiád itt létiben szöktek volt, és mást, új recrutát, kit most fogadtam vala, 3mad nap múlván fogadása után elsőkött, azt is megfogattam, mellyel 36 a száma az újoknak. Továbbra pedig szokott kegyelmességiben ajánlván magamat, maradok is

Excellentiádnak, jó Kegyelmes Uramnak

alázatos szolgálja:
Macskásy Farkas mp.

Vásárhely, die 19a noctis Máj 1735.⁴²⁶

Ezen az éccaka már nem is aluszom, hanem dolgozom, minthogy már 3a az óra.

38.

Baranyi István kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Debrecen, 1735. május 21.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 4046.)

Méltóságos Gróff és Generális, nekem érdemem felett való Nagy Jó Kegyelmes Uram!

Excellentiád, sub dato 12a labentis⁴²⁷ nekem írott méltóságos levelét, 20ma ejusdem⁴²⁸, szokott engedelmes alázatossággal vettem, és jóllehet semmit ne kételkedjem, hogy azon tumultusról continuative genuina informatiója legyen⁴²⁹ Excellentiádnak; mindazáltal, mind Excellentiád kegyes parancsolatjának, úgy alázatos szoros kötelességemnek meg akarván felelni, csekély reportumomat is annectálni kívántam. Ezen

⁴²⁶ Vásárhely, 1735. május 19. napja éjszakáján.

⁴²⁷ E hónap 12-i dátummal.

⁴²⁸ Ugyanezen hó 20-án.

⁴²⁹ A lázadásról folyamatosan megbízható híre legyen.

tumultusnak mediante operatione való sopitioja⁴³⁰ végett, Méltóságos Generalis Campi Marchallus Gróff Pálffy János Uram ő Excellentiája projectuma és opiniója szerint, Generalis Commendans Marchio Gvadányi Uramnak is teljes intertentiója vala; de mivel a' tumultuariusok megverettettek és elszélesztettek, az elabáltak kicsiny commandó által is üldöztethetvén, mind az közönséges csendesség restabiliáltathatik, mind az 3 Tekintetes Regimentek conserváltathatnak, említett Generalis Commendans Uram is maga abbeli intentumát változtatta; mindazáltal akár mint következhető gonoszoknak eltávoztatására tett a' campamentum eránt repraesentatiót az Felséges Bellicumnál, és maga is Váradra elmenvén, az Honttoianus Commendans Colonellus Groff Franckenberg és Vice Ispány Uramékkal az megkívántató dispositiók eránt conferált, kik megedgyeztek, hogy az 9 Honttoiana compagniak Váradon alól 4 mélyföldnyire⁴³¹ Békés vármegyében, Ugra körül, az hol ezelőtt az Croix Regimentje is táborozott, campirazhatnának, az hova is Bihar vármegye kenyér, fa és egyebek eránt tejendő provisióját ígérte. Úgy szintén Békés vármegyében is Szeghalom, Gyarmat és Körös-Ladány körül, valameddig a füvellés lehetne, alkalmas hely vólna, és a több Corduaiana és Volffenbütteliana 12 compagniak a' Tiszánál, Rakamaz körül vagy Kisvárdá tájjékán: melly végre edgy hadnagy el is küldetett mind az terrenumnak recognitiójára, mind Szabolcs vármegyei Vice Ispány Urammal, conferálni, a' vármegyének kevesebb kárával campirazások hol eshetnék meg? Így ezek szerint mind a Körös és Tisza részei jó securitásbann lehetnének, és mivel ezen Tekintetes Becsületes Regimenteknek proviant szekerei nincsenek, a magazinum is távolyn van, a szomszéd vármegyék provideálnának, de naturalibus necessariis.

A Rácz Böszörményben megfogattatott titulált hadnagy Matulai Pált, és Thót János zászlótartót, a' Debreczenben fogságban tartatott Nagy Miklóssal edgyütt (kik közzül az első vallotta, hogy ugyancsak Pero lett volna a' principalissok, és teljes reménségben voltak, hogy az egész rácság mellették lészen, mint affidáltattak volt) többeknek is revelatiójára, edgy káprál, 4 curassirer és 7 böszörményi hajdúk által, jó

⁴³⁰ Folyamat közben történő lecsendesítése.

⁴³¹ Mérőföld.

őrizet alatt Budára, ott való Commendans Uram keze alá küldettettek, a' Felséges Belicumnak további parancsolatjáig.

Bár Orczi Uram amnistiálisokat osztogat, melynek ez a' merituma: valakik ígéret és hazugságok által a pártütők részére állottanak, magokat ő Nagyságánál insinuálják, okvetetlen fejeknek és minden jószágoknak grátiáját megnyerik, az alatt is parancsoltatik az helységeknek, az olyanoknak javait conscribálják, és hogy semmi károk ne legyen, conserválják. Generalis Uram pedig az helységeknek in forma militaris salva gvardiae⁴³² csak protectionalisokat ad, hogy azoktól, kik a tumultuansokat persekválják, háborgatások és megkárosítások ne legyen.

Az itt való recrouták számára proxime most küldetett 16 köpönyeg, 17 pokróc, 17 nyereg és ugyanannyi nyeregszerszám kezemhez, bár a mondér is érkeznek a fegyverrel edgyütt, hadd consoláltotnának, mert már őket szóval tartani eluntam. Reménlem, azok is Excellentiád kegyes dispositióji szerint nem késnek. Méltóságos Generalis Gvadányi Uram Excellentiádat alázatosan revereálja, és ezen occurrentiákról maga kívánta volna Excellentiádat tudósítani, de igen sok dolgai miatt, és hogy a deákul írója is megbetegedett, szándékát nem teljesíthette, mellyről Excellentiádat általam nagyon követteti.

Ezzel magamat továbbra is Excellentiád érdemem felett megtapasztalt kegyelmességében engedelmissen ajánlván, maradni kívánok

Érdemem felett való Nagy Jó Kegyelmes Uramnak

Excellentiádnak

alázatos örökös hív szolgája:

Baranyi István mp.

Debreczen, 21. Maji 735. [!]

⁴³² Katonai jellegű oltalomlevél formában/mintájára.

39.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Gyoma, 1735. május 21.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 9.”])

Kegyelmes Uram!

Minthogy az a' gaz s kruc név alatt kóborló s pusztító nép megveret-tetett, s elszílesztetett, és Méltóságos Báró Orczi Uramhoz ad gratiam már talán kétszáznál is többi visszajött, s naponkint jött, magam is azon reménség alatt, hogy már az háború ismég lecsendesedék, Aradrul Gyulára, Gyuláról Gyomára, Endrédre s Szarvasra quartéllomban szálottam, de nem tudom állandó quartéllunk lehet-é, vagy sem? Mert Méltóságos Gróff Obester Uram ollas vélekedésbül, hogy még Aradon vagyok, Arad vármegyére küldetett assignatiót; én pedig ismég vissza-küldöttem a' Fő Commissariushoz, hogy tovább is Békésre adná ki. Elvágig [!], miben maradunk, én ugyan nem bánnám, ha Arad vármegyében mennénk, csak pusztá ne volna; mert hogy ez a' csúnya zűrzavar vala, majd mind elszaladt az embere; kevés helységben maradt ennyihán. Titulált Báró Uram tegnapelőtt gyulai táborráról az egész sereggel visszatért hazájában; egy kapitánt s egy hadnagyot kétszáz emberrel még Gyulánál hagyott, hogy ha még valamely székraja maradt volna, egyészlen előltassák. Erdőhegyi hegyi harctul [!] megmaradt Sebestyén, Vértess és Matula, az előjárók; Sebesténnek és Matulának semmi héré-t nem halljok, Vértess, szentandrásí bírót Telegdnél a' nemessek levágták többet magával. Nékem is egy katonám közékben szökött; de már kéz-hez került, s tegnap Kapitán Irinyi Uram el is vitte Károlyban. Kegyel-mes Uram a' katonaság a' mundér, s fegyver és lóért kiált minduntalan. Ezzel magamat kegyelmességben ajánlatt maradok

Excellentiádnak

legérdemettlenebb alázatos szolgája:

Spissics Sándor mp.

Gyoma, 21. Maj 735. [!]

40.

Klós Máttyás Békés vármegyei alispán levele

gr. Batthyány Lajos kancellárnak

Gyula, 1735. május 22.

(Eredeti. – BGY Pol. Tit. VII. E. Nr. 89.

Korábbi kiadásai: K. PAPP 1865; IMPLÓM 1971.)

[A levelet a Békés vármegye közgyűlés jegyzőkönyvében található korabeli, ám datálatlan másolata alapján több ízben is kiadták. A szöveg teljesen megegyezik az általunk most feltárt eredeti irattal, mindössze két eltéréssel: az eredeti tartalmazza a pontos dátumot, a külső címezést viszont nem. Újraközlésétől ezért itt eltekintünk.]

41.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak

Gyula, 1735. május 24.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus

jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 10.”])

Kegyelmes Uram!

Megyerről 7., Posonbúl 15. dig [!] májusban írott leveleit méll aláza-tossággal vettem tegnapi gyomai quartélomban, délután három óra tájban. Hogy az desertióra nézve a' katonaságot még ultima Máji⁴³³ átalvittem Aradra pro securiori, azon gaz népnek megveretése után pedig az nagy kézpénzbéli költségre nézve ismég Békés vármegyében 13. hujus vissza-tértem, s hogy Aradon katonaságnak könnyebben való megtartására nézve napjában öt kraitzárral füzettem. 20. pedig új quartéllyban, tudni illik Szarvasra, Endrédre⁴³⁴ s Gyomára szállottunk quartéllyban, három helységben azért, hogy a' szűkéstül most már nem annyira félttem, mivel látták s naponkint tapasztallák veszedelmes kimenetelét a' kruc [!] vagyis tolvajságnak, és az hitetlenség is rossz, s végső képpen veszedelmes gyümölcsöt hoz. Elválig, meddig leszen megmaradássunk

⁴³³ Május utolsó napján; elírás április helyett! – S. I.

⁴³⁴ Endrődre.

ezen vármegyében. Én mindazonáltal azon szorgalmatoskodom, s most is abban foglalóskodom [!], hogy restantiáinkat hová hamarább beszédhessem. Nincs is egyéb hátra ennél a' holnapnál, kimeneteléig kezemhez veszem. De mivel a' tolvajok csupán az ürményeknek s gyulai praefectusnak alkalmas, de a' rácság mind itt, Békés, mind pedig Bihar vármegyékben promiscue igen nagy károkat tettek, annak utána Méltóságos Báró Orczi, Halász Péter és Beleznai Uraimékkal lévő had is, jölehet erga quietantias, mind az által súlos költségeket tettek, s a' vármegyét erejéből kivettük, könnyebbségére s jobb oeconomijára lenne a' Nemes Compagnianak, ha más vármegyében általmehetnénk. A Tekintetes Vármegyétül is értettem annyit, hogy instantionaliter fogja mostani szorongatássit s ügyefogyott állapotját repraesentálni. Mint-hogy Aradról eljöttem, circumstantialis dolgait nem tudom Perónak, hanem azon mesterkedem, hogy fassióját is Excellentiádnak megküldhessem. Addig pedig, még többel udvarolhatok, annectálom aradi postamesternek levelének valamelly paragrapphussát Peróról:

Neues weis nichts Zu berichten, weden das der Capitain Pero schon recht gebeichtet, und auch Briefe Von ihm Rákóczi selbst bekomen worden, erist geschlossen Kreuzweis.⁴³⁵

Már most mind itt Békésben, mind Maros mellikén csendesség vagyon, s Zaránd s Arad vármegyei oláhok is visszashállanak. Várad, aradi s budai rabok vagy másfél százan valók talán lesznek, mind informálatom. Matula is fogva van Budán. Ez Perónak titkait legjobban fogja tudni, mert fourierja volt.

Alkalmassin vagy ötszáznak Báró Orczi Uram grationálist adott; s még most naponkint jönnek ide Beleznai Uramhoz, ki addig, még Generális Gvadani elérkezik, kétszázötven emberrel Gyulában maradt. Pero originalis levelének copiáját is kívántam aláza-tossan megküldeni, kit szentandrásziaknak írt volt az megegyezés iránt.⁴³⁶ Hogy Excellentiád parancsolatját a' katonaság előtt elolvastam, mind jókedvet kaptak, s vidámok. Csizmát itt nem csináltathatok, mert jó távol van Arad, s mesterember is kevés, elvárom már a' mundért, fehér ruhájok iránt azt

⁴³⁵ Nem tudok semmi újat jelenteni, csupán hogy Péró kapitány már igazán vallott, és magától Rákóczitól is kapott levelet, be van zárva kereszt módjára (?)...

[A német szöveg befejezetlen! – S. I.]

⁴³⁶ Lásd a tanulmányban írottakat.

cselekszem, mi legjobb leszen. Magamat mély alázatosságban ajánlván
kegyelmességében, maradok
Excellentiádnak

Legérdemetlennebb alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Sietséggel Gyulán, 24. Máj 735. [!]

[Utóirat a bal lapszálon:] P. S. Méltóságos Gróff Obester Uramnak is
gyakorta reportálok.

42.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Gyula, 1735. május 25.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 8.”])

Kegyelmes Uram!

De dato 12. et 19. Maji Posonbul írott leveleit Excellentiádnak méll
alázatossággal mái nap vévén megérttettem summáját. Valamiket az
üdő s alkalmatosság engedett hallanom s látnom a' tolvajok, ráczok, és
Kapitán Peró dolgában Aradrul, s miulta onnan ismég Békésben visz-
szatértem, már négy rendbéli leveleimben udvaroltam. Recentissime
tegnapi postával, kiben megírtam volt, hogy Méltóságos Báró Orczi
hadával visszatért hazájában, Beleznai Uram harmadfél száz emberrel
addig itt maradt, még Generális Qvadani némelly compagniákkal ide
fog érkezni. Minden órában váratatik, annakutána Beleznai Uram is
elmegyen. Budán, Aradon s Váradon számos a' rab, közöttek Matula
Pál is, egyik coripheus et antesignanus, ez Perónak fourierja vala. Elhi-
szem, ha torturára fogják, világosságra adja rációk dévajságát. Perónak
fassióját, mind aradi postamester megírja, tegnap megküldöttem.⁴³⁷ Gy-
ulai várat pedig, mint kérték fel, annak a' levélnek párját is praesentibus

⁴³⁷ Péró kapitány itt említett vallomása ma már nincsen meg a Károlyi család le-
véltárában.

accludálva megküldöttem.⁴³⁸ Ha Aradra az assignált P. P. pénzéért ál-
tal megyek, ottan többet experiálhatok. Méltóságos Orczi Uram ada-
tott autoritasbul-é, vagy per motu et instinitu vagy ötszáznak már
grationalist adott, s most is naponként mennek utána, s ide Beleznai
Uramhoz jönnek. Már semmi húzást, vonyást nem hallunk, csendes-
ségben vagyunk ismég; de a' kálvinistaság igen szepeg, elhiszem, a'
lélekisméret furdallá őket. Bezzeg akkor, hogy a' gaz nép öszveverte
magát, nem szomorkodott, mikor ide s tova futkároztunk, s a' rossznak
orvosságát kerestük.

A téli holnaprul ezen órában végeztük a' computust, s az particularis
quietantiákat generalis quietantiával felváltottuk.⁴³⁹

Méltóságos Gróff Oberster Uram, ő Nagysága abban a' vélekedés-
ben lévén, hogy talán sokáig tartana ezen zenebona, Arad vármegyére
assignáltatta ezen compagniát pro Majo; de mivel már annak előtt[e]
ismég⁴⁴⁰ Békésben visszajöttem, s Arad vármegye pedig pusztán ma-
rad, s az emberek elszéledtek, megváltoztattam az assignatiót Békésre.
Kenyérben s húsban a 4. X. és fél equilis abrakban assignáltattunk. És
mivel csak 20.⁴⁴¹ szállottunk quartéllban, s azúta ... efflegeltetik (?)⁴⁴²
a' katonaság, az első naptól mind az orálist hússal edgyütt, mind pedig
equilist in parato veszem meg. Mindjárt mennék quartélomban, s az
incassatiohoz hozzá fogatok a' fourierral; magam pedig Aradra megyek
az assignált pénzt felvenni. Ez után is mindenekről annak idejében
reportumot tenni el nem mulatom, csak a' postákon ne késztetnék a'
leveleket. Ezzel nagy kegyelmességében mély alázatossággal ajánlatt
maradok

Excellentiádnak

Legérdemetlennebb alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Gyula, 25. Máj 1735.

⁴³⁸ Lásd a tanulmányban írottakat.

⁴³⁹ A részletező nyugtákat általános (összesítő) nyugtával.

⁴⁴⁰ Ismét.

⁴⁴¹ (Május) 20-án.

⁴⁴² A szó eleje olvashatatlan – S. I.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Gyula, 1735. május 25.
(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péror lázadás, nr. 11.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

De dato 18. et 20. hujus Károlybúl írott méltóságos leveleit expressus katonám által 23. ejusdem alázatossan vévén parancsolatit megérttettem, és hogy által küldett commissariatica assignatió mellet Arad vármegyében a' katonasággal nem mentem, hanem tovább is itt Békés vármegyében maradtam, okait Kapitán Irinyi Uram által bőven megérteni méltóztatott Nagyságod. És azért mit Arad vármegyében vehettem volna, Békésen igyekezem megvenni, és a' mennyire lehet, az öt kraicárt a' cássának bonificálni fogom.

Az abrak dolgát eleget disputáltam egyszer is, másszor is, de azt itt semmi úttal meg nem vehetem. Csak azt allegállak, hogy akárminémő abrak legyen, hat fontnál többet nem tartoznak: talán ezen kérdést és praesentiánkat akkor lehetne moveálni, midőn a' comissariatussággal léssen számvetéssünk.

A katonának ártatlan árestálásáért is jóval semmire nem mehetek, ha parancsolja Nagyságod, midőn kikötözködünk a' vármegyéből, lehet marhák megtartásával satisfactiót venni. Mi katonák elmaradt bagagiát illeti, még mai facti propio (?) tesztek eleget.

Mundér iránt Méltóságos Generálissom ő Excellentiájának levelit is vettem, hogy az mundér kész, és mihelest az övek érkeznek, azonnal Hadnagy Uzovics Uram⁴⁴³ által Pestre leküldeti, s onnan helyünkben fog transportáltatni, ha casu quo Pest vármegyében nem fogunk transferáltatni. Post Scriptájában írja ő Excellentiája, hogy 5. hujus lejött volna az order marschruttával edgyütt indulásunk iránt.

Mivel már az assignatió ezen vármegyére elérkezett, szorgalmatoskodom obtingensünket mennél jobban s előbb beszédni. Áprilisra való computussunk csak máj nap lehetett a' zenebónás üdöre nézve, innént az currenssel super nova assignatione máj nap qvártélyban menvén s az

⁴⁴³ Uzovics Sándor főhadnagy a Károlyi-ezredből.

incassatió iránt dispositiókat tévén Aradra által megyek, s az assignált pénzt fölvéven, lovak vásárlására fordítom.

Ajta József Uramat még 21. prima küldtettem Aradra, s onnan tovább lovak vásárlásra, de hogy Edlspacher Uram azt izente, hogy csak nyolc-kilenc nap alatt adhatja meg, nem adtam kezében az assignatiót, hogy a' miatt helyben sokáig kísni ne köllessék.

Hogy Báró Orczi Uram hadával visszatért légyen hazájában, s Beleznai Uram harmadfél száz emberrel bent Gyulában maradt légyen, talám eddig másoktól is megértette Nagyságod. Ő Kegyelme is csak addig marad itt, még Generális Gvadani Uram az maga truppaival ide érkezik, várja minden órában. Az rabok sokan vannak, kik Budára, Aradra s Váradra egyszer is másszor is küldettek, s még most is naponkint jönnek. Mindenék Pero Kapitánra vally, kirül aradi postamesternek levelét de dato 19. hujus veszem eképpen: Neues weis nichts Zu berichten, weden das der Capitain Pero schon recht gebeichtet, und auch Briefe Von ihm Rákóczi selbst bekhomen worden, erist geschlossen Kreuzweis.⁴⁴⁴

Minemő levelet írt volt szentandrásziaknak, ebben a' factióban, annak az copiáját, s mássikának is, kiben gyulai várnak földadássát kérték, alázatossan megküldem.⁴⁴⁵

Midőn pedig magam is Aradra általmegyek, Pero dolgában többet experiálván, fogok véle udvarolni, nagy kegyelmességében ajánlatt maradok Nagyságodnak

Érdemetlen alázatós szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Gyula, 25. Maÿ 735. [!]

P. S. [A bal lapszélen – S. I.] Matula is, ki Perónak fourierja volt, tolvajok közt pedig kapitány, Budán fogva van.

⁴⁴⁴ A német szöveg megegyezik az előző napi, Károlyi Sándornak írott levelében találhatóval.

⁴⁴⁵ Lásd a tanulmányban írottakat.

43a

Szegedinác Péro kapitány levele a szentandrásiakhoz
H. és d. nélkül (Pécska, 1735. április 20-a körül)
(Egykorú másolat. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15.
Acta motus jobagionum.)

Kapitán Peronak Levelének Cópiaja

Ajánlom kész szolgálomat Kedves Tiszt Uraméknak, *Kegyelmeknek!*

Istentől eő szent fölségétől kívánom az Magyar Nemzetnek mi vé-
lünk együt szerencsist elő menetelt. In mindenkoron *Kegyelmeknek*
ígaz szolgálója, hiveségemet én peniglőn mindenkoron *Kegyelmek-*
nek meg mutatom, higye el *Kegyelmek*. Az én hűtemnek és az én
lölkemnek, aba ne kűtelkedik *Kegyelmek*, hogy valami csalárságban
eyteneim⁴⁴⁶ a vagy penighlőn eytetneim⁴⁴⁷ *Kegyelmeket*, *Kegyelmek-*
tek bátorságos lehet.

Arra kérem *Kegyelmeket*, mikoron az Úr Isten utat mutat *Kegyelmek-*
eknek, nékem hírt agyon *Kegyelmek*, hogy én is tугyám magamat
mihesz alkalmaztatni, és *Kegyelmek*kel együt fogni. *Kegyelmeket*
kérem meg olvasván mindjárat tűszben vettessék az levél. Ezel marad-
va Nemzetes Tiszt Uraméknak,

Kegyelmeknek mindenkoron kész szolgálója:

Pecskai Kapitány és Maros meliki
Komendans: Pero Szegedinác

Nemzetes Vitézlő Tiszt Uraméknak ő *Kegyelmeknek* Szent And-
rásra nagy böcsülettel, Szent András

⁴⁴⁶ Ejteném.

⁴⁴⁷ Ejtetném.

43b

A kurucok levele Klósz Mátyás Békés vármegyei alispánhoz
H. és d. nélkül [Gyula, 1735. május 2.]
(A május 18-án, Gyulán készült másolat átirata. – MOL P 396.
KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jobagionum.)⁴⁴⁸

44.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Arad, 1735. május 28.
(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péro lázadás, nr. 12.”])

Kegyelmes Uram!

Szerdán a' téli holnapokrúl utolsó compentussunk volt. Csötörtőken
Szarvasra mentem az incassatio iránt rendelést tennem. Tegnap ide,
Aradra jöttem, ma pedig Zaránd vármegyére assignáló négyszázkilenc-
venhét forintot Edespacher Uramtul felveszem, s mivel a' compagnianál
tsak a' strásamester maga vagy, ismég visszamegyek még ma, nem
merem a' compagniat úgy hadni. Jó lehet *Méltóságos* Gróff Obester
Uram parancsolta volt lovakat szednem, abban is fogok foglalatoskodni
ott a' vármegyében, de messzi nem távozhatom, mert tsakhamar rossz
emberek, ha főtisztet nem éreznek magok körül a' katonák.

Itt most egyéb nem hallatik, hanem hogy a' szegedi rácok Sarkad,
Szalonta, s Remete⁴⁴⁹ tájárúl négy vagy ötszáz darab marhát általhajtot-
tak a' Tiszán, kruc szín alatt. Maros melliki rácok nem tsak itszaka, de
nappal is fosztogatnak.

Aradi generális s commendánsnál is voltam most, tudakozván tüle,
mit vallott légyen Pero Kapitán: egyebet nem, úgy mond, tortura után

⁴⁴⁸ Mivel a levél szövege minimális eltérésekkel megegyezik a *Függelék*, 13a sz.
alatti hitelesített másolatával, közlésétől itt eltekintünk.

⁴⁴⁹ A Sarkaddal szomszédos egykori Remete (más néven: Köteremete) helység
(Bihar vm.), amelynek lakosai 1737–1738 telén a szomszédos kötegyáni pusztá-
ra költöztek át. A remeteiek (többnyire a sarkadi vár egykori kuruc hajdúi, ill.
azok utódai) tevékenyen részt vettek a felkelésben, ill. annak megszervezésé-
ben. SERES 2009. 95–98.

is, hanem hogy ötet megvakította volna az ördög, s vélek tartott volna a' krucokkal. Ezzel nagy kegyelmességében alázatossan ajánlván maradok

Excellentiádnak

Legérdemetlenneb alázatos szolgálója:
Spissics Sándor mp.

Arad, 28. Máj 735. [!]

45.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Ferenc ezredesnek
Gyoma, 1735. május 30.
(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobagionum. [„Péró lázadás, nr. 13.”])

Méltóságos Gróff és Obester, érdemem fölött Kegyelmes Uram!

Tegnap Aradrul gyomai quartélomban való megérkezéssemmel commamdérozott katona által méltóságos levelét, Commissarius Beverdek Uramnak szóló levéllel edgyütt alázatossan vénén, Kapitán Macskási Uramnak küldöttem által (mivel még Commissarius Uram Aradra nem érkezett eddig), hogy ha útjában Vásárhelyre be találna térni, megadná ő Kegyelmének.

Ha az alatt levelét venném, hogy a' munkához hozzá akarna fogni, azonn lések, miképpen lehessen Kapitán Kövesdi Uramnak eljövételéig prorogatiójára disponálnom. Ellenben pedig, ha ugyancsak unszolna elővételére, valamint csak lehet, elszínezem előtte. En még eddig sem fogathattam egynél többet. A gregariussok defectussa 13, és 1 káprál. Mihelest mundérunk léssen, válogathatunk a' legényekben, addig csak nem jön, még mundért nem lát.

A mostani holnapnak is már vége vagy, a' assignatio pedig csak a' mostanyi holnapra szól. Ha itt köll tovább is maradnunk, kérem alázatossan méltóztassék Nagyságod újabb assignatiót küldeni ezen katona által. Máskint ismég sok bajom léssen Vice Ispánnal, mert jesuita volt, s a' contradictiót igen megtanulta. Mindazonáltal addig is úgy fogom a' katonaságot tartani, mind mostan. Méltóságos Báró Orczi Uram még Túrál compéroz, Beleznai Uram is Gyulát elhagyván ma

conjungálta magát ő Nagyságával. Egyebet most nem hallani, hanem hogy a' rációk igen kijárnak kóballani s marhákat hajtogatni. Már oda is ment commandó őket persequálni. Holnap Túrra megyek magam is lovakat vásárlani, mivel Zarándban az assignált pénzt már kezemhez vettem. Kapitán Irinyi Uramnak 30 forintja vagy, nálam, kiadjam-é, ha fogja kérni? Mielőtt Kapitán Uram itt volt, mindenekről azóta már egyszer bőven reportáltam Nagyságodnak. Ezzel magamat méltóságos grátiájában alázatossan ajánlván maradok

Nagyságodnak

Érdemetlen alázatos szolgálója:
Spissics Sándor mp.

Gyoma, 30. Máj 735. [!]

P. S. Faragót⁴⁵⁰ Méltóságos Generális Uram ő Excellentiája parancsolatjából csütörtöken Egerben küldöttem a' Püspökhöz.

46.

Macskásy Farkas kapitány levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Hódmezővásárhely, 1735. június 26.
(Eredeti. – MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 50595.)

Méltóságos Generális, nekem jó Kegyelmes Uram!

Kövesdi Uram tegnap mene Szarvasra, a holott is a remunda lovaknak kiosztása leszen a companiára, ma pedig Ottlik Zászlóartó Uram⁴⁵¹ érkezék ide, kit is Békés vármegyében expediáltam a végre, hogy Kállai Uramat⁴⁵² felváltsa Méltóságos Obrister Uram ő Nagysága parancsolatja szerént. Nem lévén más, a kivel fel váltassam, és azt referálá, hogy Méltóságos Obrister Uram is megindult volna Károlyból, és az éccaka Madarasan fog hálai. Az kecskeméti 100 pár kengyel és 80 edgynéhány zabola Szentestre érkezett, de azokat rásorozni parancsoltam, mert a szíjak benne állandók nem lesznek, a zabolák is a lovak száját felsértik, mivel majd sem-

⁴⁵⁰ Faragó György káplár.

⁴⁵¹ Ottlik Miklós.

⁴⁵² Kállay István zászlóartót.

mire sem ráspolyozták meg. Az abát szabják, varják, a lovakat tanítják, Szegedre elküldöttem, de még semmi válaszam sem érkezett. Holnap indulok Füldeákra,⁴⁵³ mivel hallottam Návai Uramnál lenni vagy 8 lovakat, megtekintem, ha arra valók lesznek, és megalkhatom, megveszem. Aradon nem sokára vásár lesz, oda is elmegyek. A rácok még kevesen költöztek haza, mind túl a Marosán vannak. De még Aradon van, mondák, hogy levelet várnak Bécsből, de nem tudák megmondani, ha mi végett várják. Spisics Uram is itt volt, Zaránd és Arad vármegyékre assignált pénzt megadták, ő Kegyelme is lovakat vásárolni mégyen Szarvasról. Tovább pedig ajánlom alázatosan magamat gratiájában s maradok is

Excellentiádnak Nagy jó Kelgyelmes Uramnak

alázatos szolgája:
Macskásy Farkas mp.

Vásárhely, die 26ta Juny 1735.

A comissariustól pedig semmi válasz nem érkezett, hanem amint Spisics Uram mondá, hogy offerálta volna magát mind Békésben, s mind ide jönni, mustrálni és revideálni.

[Utólagos jegyzet a levél hátoldalán:] Anno 1735 sub mittum mensis Julij Budae⁴⁵⁴

Matskássy Farkas

47.

Spissits Sándor hadnagy levele gr. Károlyi Sándor generálisnak
Szarvas, 1735. június 26.

(Eredeti. – MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus
jobgionum. [„Péró lázadás, nr. 14.”])

Kegyelmes Uram!

Husadik júniusban Budáról tett kegyelmes levelét tegnap örökös alázatossággal elvettem, s parancsolatit megértettem.

⁴⁵³ Földeák.

⁴⁵⁴ Az 1735. év július hónapjában közölve Budán.

Budáról visszatértében Méltóságos Gróff Obester Uram ő Nagyságának egyéb parancsolatját nem vettem annál, hogy mindjárt Vásárhelyre menjek, és Kapitán Macskási és Kővesdi Uraiméktól vegyek mindenkiben informatiókot. A' mint is azon itszakán által mentem, s Méltóságos Obester parancsolatját ő Kegyelme által elvettem, hogy Zaránd és Arad vármegyében Macskási és Baranyi Uraimék 2 kaprálának és 2 gregariusnak öt téli holnapra való obtingensét felvegyem, Commissarius Uramnál meg értsem, ki jön-e, és mikor a' revisióra, és a' lovak assentálása iránt, annak utána lovakat szedjek. Ezekről már tettem Excellentiádnak reportumot, minek előtte levelét vettem volna, úgy szintén a' compagnia státussáról is:

Kapitán Kővesdi Urammal Vásárhelyről az estve ide érkeztünk, most Kapitán Irinyi Uram is a rimundákkal és szerszámokkal. Még ma rendben vesszük az ide való compagniat is, s emberben s mind lóban completálni. Magam pedig holnap ismét lovak szedéssére kifordulok.

Ebből a' compagniabul eleitől fogva tizenkét katona szökött, s kettő változott Méltóságos Obester Uram hérével, az utolsó első májusban szökött, az út egy sem, s nem is félék már, hogy több szökjék, csak az meg ne keserítse őket, hogy annyi földre mündér nélkül köl marschérozni.

Semmi tolvajság nem hallatik, de a' rácok igen félnek, s még most sem jöttek vissza, kik Marosson által mentek; sőt marhájokat is mind által hajtották.

Aradra mentemben Nagy-Lakon⁴⁵⁵ Kapitán Csorbához⁴⁵⁶ bétértem, hogy az makói forspontot meg vátná⁴⁵⁷; de nem cselekedte, sőt azt mondotta, hogy ha mást nem végeznek felőlek, tudni illik a' forspontozástul s portiótúl fül nem szabadíttatnak, és szabadság nélkül nem adatnék, azok is elmennek, kik még megmaradnak; s maga is

⁴⁵⁵ Nagylak, Csanád vármegyei helység a Maros partján Szeged és Arad között, amely a felkelés idején Arad, Csanád és Pécska mellett a Maros Menti Határ-örvidék egyik legnagyobb helyőrsége volt.

⁴⁵⁶ Dumithazanin Srba (vagy magyarosan: Dombegyházi Csorba) nagylaki rác kapitány, aki az erdőhegyi csatában a rác határőrök egyik parancsnoka volt. Gyanúsítottként perbe fogták, de később felmentették, és az ítélethirdetés után szabadon távozhatott.

⁴⁵⁷ Megváltatná.

az zászlókat béviszi Aradra, s resignálni fogja, és maga is a' többi után megyen.⁴⁵⁸ Rettenetessen fél az egész rácság, ha okát kérdi az ember, nem mond egyebet, hanem hogy csak rosszúl leszén. Hihető, az rossz lélekismeret rettegetti őket. Peró felől egyebet nem tanulhattam ki, hanem, hogy gyógyíttatik, s annak utána az böcsülete ismég megadatnék. Még most kemén arestom alatt van, complexei felől semmit sem hallottam.

General Fraún Arad védéjkjén jó postérunkgokat csinál, Békésen egy, Csabán egy vasas compagnia vagyón, Gyulán is egy egész compagnia, s ötven gyalog vassas német volt. A lovasok Bánátusban mennek, a' gyalogok ott maradnak. Ezel nagy kegyelmességében méll alázatosággal ajánlatt maradok

Excellentiádnak

Legérdemetlenneb alázatos szolgálja:
Spissics Sándor mp.

Szarvas, 26. Juny 735. [!]

48.

Gr. Károlyi Sándor generális levele Békés vármegye
nemesi közgyűléséhez

Nagysurány, 1735. augusztus 14.

(Eredeti. – BML IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok. 1735. Nr. 64/2.)

Illustrissimi, Reverendissimi, Admodum Reverendi, Spectabiles, ac Magnifici, Perillustris item et Generosi Domini, Domini mihi Colendissimi Observandissimi!

Servitorum meorum obligatissima servitia deffero.⁴⁵⁹ Az *Tekintetess* Nemess Vármegyének sub 21mo mensis⁴⁶⁰ költ levelét Gyulárúl, edgyütt az finalis quietantiával accludálva elvettem. Emellett értem, hogy azon Nemess Vármegyében Szeghalom nevű helységbül specifice expressált lakosoknak marháit Nemess Regementemben lévő *Tekin-*

⁴⁵⁸ A felkelés leverését követően a magyarok megtorlásától tartva a rác lakosság tömegesen költözött át a Maros túloldalára. A Csanád vármegyei Battonyáról és a vele szomszédos Tornyáról pl. 55 család menekült el. HADROVICS 1951. 39

⁴⁵⁹ Ajánlom szolgálatomat Kegyelmeteknek.

⁴⁶⁰ A hónap 21. napján.

tetes Nemzetes Vitézlő Irinyi Imre Kapitány Uram elhajtatta, vagyis megárestálta, mi végre, mire nem, nálam nem constál. Melly iránt is az *Tekintetes* Nemess Vármegye satisfactiót kívánt, holott is addig kellett volna gondolkozni, míglen magyar hazánkban benn voltak, már most külső országban levén azon compániám, míglen Kapitány Uramtúl nem informáltatom, addig minémű satisfactiót tehessek irántok, nem tudhatom. Hanem mostani postával kívántam ezen dolog iránt írni, mihelyest válaszát vehetem, azonnal az *Tekintetes* Nemess Vármegyét fogom tudósítani s illendő satisfactióról contentálni. His *praetitulatas Dominationes Vestras* ad notu feliciter feliciter supervivere capiens persevero

Praetitulatarum Dominationum Vestrarum

Servus obsequeantissimus:
Alexander Comes Károlyi mp.

Surány, 14. Augusti

[Jegyzet a lap alján:] *Inclyti Comitatus Békiesiensis*⁴⁶¹

[Jegyzet a levél hátoldalán:] *Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Comes Károlyi Anno 1735. Die 5. 7bris in Arce Gyula celebrata congregazione perlectae.*⁴⁶²

⁴⁶¹ *Nemes Békés Vármegyének.*

⁴⁶² Méltóságos és Kegyelmes Gróf Károlyi Úr, 1735. szeptember 5-én Gyula várában megtartott közgyűlésen felolvastatott (levele).

IRODALOM

BENDA 1980

Benda Kálmán: *Magyar–rák együttműködési törekvések a szabadságharc elején*. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok*. Budapest, 1980. 141–157.

BODOKI 1978

Bodoki Fodor Zoltán – Bodoki Fodor Zsigmond: *Mezőtúr város története (a honfoglalástól a felszabadulásig). I. Mezőtúr*, 1978

ÉBLE 1893

Éble Gábor: *Károlyi Ferencz gróf és kora. 1705–1758*. Budapest, 1893

ELEK 2006

Elek György: *A szentandrási felkelés és a Nagykunság 1735-ben*. In: Bathó Edit – Ujváry Zoltán (szerk.): *Jászok és kunok a magyarok között. Ünnepi kötet Bánkiné Molnár Erzsébet tiszteletére*. Jászberény, 2006. 78–84.

ESZE–R. VÁRKONYI 1952

Esze Tamás – Várkonyi Ágnes, R.: *A Rákóczi-hagyomány mozgósító szerepe a 18. században*. In: Spira György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. 1711–1790*. Budapest, 1952. 117–139.

GAVRILOVIĆ 1968

Gavrilović, Slavko: *Nova akta o buni Pere Segedinca 1735*. In: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 50. Novi Sad, 1968. 143–149.

GAVRILOVIĆ 1985

Gavrilović, Slavko: *Podaci o buni Pere Segedinca 1735. godine (Povodom 250-godišnjice)*. ZMSI, 32. (1985)

GAVRILOVIĆ 2002

Gavrilović, Slavko: *Trinaest neobjavljenih spisa iz 1735–1736. o Buni Pere Segedinca*. ZMSI, 65–66. (2002) 139–172.

GAVRILOVIĆ 2004

Gavrilović, Slavko: *Promemorija iz 1736. o Srbima u Austrijskoj carevini*. ZMSI, 69–70. (2004) 235–247.

GOMBOS 1990

Gombos János: *Új forrás az 1735. évi békésszentandrási parasztfelkelés történetéhez*. In: Erdmann Gyula (szerk.): *Körösök Vidéke*, (1990) 157–163.

HADROVICS 1951

Hadrovics László: *Az 1735-i parasztfelkelés*. In: Hadrovics László – Wellmann Imre: *Parasztfelkelések a 18. században*. Budapest, 1951. 13–51.

IMPLOM 1971

Implom József: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez. II. Békéscsaba*, 1971

JAKŠIĆ 1902

Jakšić, Milutin: *Pobuna Pere Segedinca*. Bogoslovski Glasnik, 2. (1902)

K. PAPP 1865

Papp Miklós, K.: *Az 1735-iki felkelés története. Történeti korrajz a XVIII. századból*. Kolozsvár, 1865

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi János: *Békés vármegye története. I–II*. Gyula, 1896

KOVÁCS 1988

Kovács Ágnes: *Károlyi Sándor*. Budapest, 1988

KÖPECZI–R. VÁRKONYI 1976

Köpeczi Béla – Várkonyi Ágnes, R.: *II. Rákóczi Ferenc*. (2. átdolg., bőv. kiad.). Budapest, 1976

MADAY 1957

Maday Pál: *Az 1735. évi békésszentandrási parasztfelkelés*. Békéscsaba, 1957

MADAY 1960

Maday Pál: *Az 1735. évi békésszentandrási parasztfelkelés*. (2. kiad.). Békésszentandrás, 1960

MARGALITS 1918

Margalits Ede: *Szerb történelmi repertórium*. Budapest, 1918

MÁRKI 1877

Márki Sándor: *Sarkad története*. Budapest, 1877

MÁRKI 1886

Márki Sándor: *Pero zendülése*. Aradi Közlöny, 2/94. (1886. április 25.)

MÁRKI 1893

Márki Sándor: *Péró lázadása*. ÉTTK, 11. (1893) 581–674.

MÁRKI 1895

Márki Sándor: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. I–II*. Arad, 1895

MÁRKI 1910

Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferencz. III. (1709–1735)*. Budapest, 1910

MÁRKI 1924

Márki Sándor: *A sarkadi hajdúk*. Hadtörténelmi Közlemények, 15. (1924) 33–59.

MOGYORÓSSY 1858

Mogyoróssy János: *Gyula hajdan és most, történeti és statisztikai vázlatokban*. Gyula, 1858

MOLNÁR 1979

Molnár Ambrus: *Szeghalom újjáéledése a török hódoltság után*. In: Miklya Jenő – Szabó Ferenc (szerk.): *Szeghalom. Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok*. Szeghalom, 1979

PAPP I. 1986

Papp Izabella: *A jászkunok katonaállítása 1735-ben. (Egy régi „levéltár segédlet” nyomán).* ML, 53–54. (1986) 20–46.

PAPP S. 2003

Papp Sándor: *Rákóczi József hatalomra kerülési kísérlete és a Porta.* In: Tamás Edit (szerk.): *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára.* I. SRMF, 45. (2003) 241–294.

PESTY 1983

Szabó Ferenc (szerk.): *Pesty Frigyes Helynévtárából. Békés megye Pesty Frigyes Helynévgyűjtésében.* FBML, 11. (1983)

PETIK 1961

Petik Ambrus: *Békés megye leírása. 1784.* Gyula, 1961

RADONIĆ 1923

Radonić, Jov[an]: *Grada za istoriju bune Pere Segedinca.* SSKA, LIX. (1923) 5–59.

RADUSINOVIĆ 1998

Radusinović, Milorad P.: *Ruske vijesti o ustanku Pere Segedinca u vrenju među Srbima u Ugarskoj i Vojnoj krajini, 1735–1736.* ZMSI, 58. (1998) 109–118.

SCHERER 1938

Scherer Ferenc: *Gyula város története. II.* Gyula, 1938

SERES 2003

Seres István: *Régi sárréti betyárokról.* In: Dankó Imre (szerk.): *Rálátás,* 4/2. (2003) 19–27.

SERES 2005a

Seres István: *Adatok Szegedinác Péro életéhez.* In: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére.* Budapest, 2005. 629–643.

SERES 2005b

Seres István: *Rác katonák II. Rákóczi Ferenc hadseregében.* In: Fedeles Tamás – Varga Szabolcs (szerk.): *A pécsi egyházmegye a 17–18. században.* Pécs, 2005. 67–91.

SERES 2006

Seres István: *Békés megyei katonák az erdélyi és tiszántúli kuruc hadsereg összeírásaiban. (1704, 1706, 1708).* BMMK, 28. (2006) 199–257.

SERES 2007

Seres István: *A Károlyi-huszárezred tisztjeinek jelentése a Péro-lázadásról.* Békéscsaba, 2007. Kézirat. MMM TörtAd, ltsz.: 2497/2007

SERES 2008

Seres István: *Zolnától a budai vérpadig. Egy felvidéki nemes életútja: Matolay Pál (1683–1735).* Credo EM, 14/1–2. (2008) 5–34.

SERES 2009

Seres István: *A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban. (Adatok Kötegyán újratelepüléséhez).* BMMK, 33. (2009) 95–135.

SZABÓ–SZILÁGYI 1856

Szabó Károly – Szilágyi Sándor (kiad.): *Nagy-Kőrösi Krónika.* TEMNKM, I. (1856)

SZALAY 1865

Szalay László (kiad.): *Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. II.* MTE, IV. (1865)

SZAVITS 1876

Szavits, Emil: *Der serbisch–ungarische Aufstand vom Jahre 1735.* Lipcse, 1876

SZEDERKÉNYI 1893

Szederkényi Nándor: *Heves megye története. IV.* Eger, 1893

SZILÁGYI 1859

Szilágyi Sándor: *A Péro-féle mozgalom történetéhez.* ÚMM, 5–6. (1859) 181–199.

THALY-ZSILINSZKY 1870

Thaly Kálmán – Zsilinszky Mihály: *Adalékok az 1735-ki Péro-, s 1754-ki Törő-, Pethő és Bujdosó-féle népporrongás történetéhez*. Századok, 4. (1870) 30–36.

VÁRKONYI 1961

Várkonyi Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása*. Budapest, 1961

WELLMANN 1952

Wellmann Imre: *Az 1753-i alföldi parasztfelkelés*. In: Spira György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon*. 1711–1790. Budapest, 1952. 141–220.

ZSILINSZKY 1876

Zsilinszky Mihály: *A Peró-féle néplázadás Békésmegyében. 1735*. BRMT, II/1875–1876. (1876) 72–98.

ZSILINSZKY 1881

Zsilinszky Mihály: *A Pero-féle lázadáshoz*. BRMT, VII/1880–1881. (1881) 84–103.

A FORRÁSOKBAN ELŐFORDULÓ SZAKKIFEJEZÉSEK JEGYZÉKE⁴⁶³

ALAKULAT- ÉS RANGJEGYZÉK

belli(cus) commissarius = hadbiztos

capral → káprál

colonellus = ezredes

compagnia, compania = század, sereg

corpus = hadtest

curassirer (cuirassier) = karddal és pisztollyal ellátott nehézlovas (vértés), korabeli magyar nevén: vasas (*kürasszír*)

equilis = lovas

feldmarschal (német: *Feldmarschall*) = tábornagy

fourir, fourier, fourrier, furier = *furír*, írnok; itt: századírnök vagy íródeák jelentésben

garnizon = helyőrség

general, generális = tábornok

generalis campi marchallus = mezei marsall (tábornagy)

gregarius = közkatona

káprál = *káplár*, tizedes

lajdinant = főhadnagy

liveránt = újonc

militia, militiáris = katonaság

nationalis militia = nemzeti katonaság

nationalis obristlaitenant = a nemzeti katonaság alezredese

ober kapitány = főkapitány

oberst lajdinant, obrist laidinant = alezredes

oberster, obester, obrister = ezredes

obristwachtmaister = őrnagy

praesidium = várőrség

prima plana = századtörzs

⁴⁶³ A kifejezések alakváltozatait terjedelmi okok miatt egymás mellett közöljük, nem láttuk el őket külön utalókkal – S. I.

quartél, qvartély = szállás
 qvartélymester = szállásmester
 recrouta, recruta = újonc katona, regruta
 regement, regiment = ezred
 strásamester = *strázsamester*, őrmester
 trup = csapat
 vicekáplár = őrvezető

MÉRTÉKEGYSÉGEK, PÉNZNEMEK JEGYZÉKE

1 arany tallér = 2 tallér/4 rénes forint/80 garas/240 krajcár/480 dénár
 1 (kassai) font/libra = 0,5 kg
 1 (magyar) forint (*florenus hungaricalis*) = 100 (magyar) dénár
 1 (rajnai vagy rénes) forint (*florenus rhenensis*) = 120 magyar dénár/60 krajcár
 1 garas = 3 krajcár/6 dénár
 1 icce
 budai = 0,9157 liter
 kassai = 0,8393 liter
 1 (kassai) köböl (*cubulus*) = 93,12 vagy 125,06 liter, ill. kb. 69,84 kg
 (= 4 kassai véka)
 1 máriás = 17 krajcár/34 dénár
 1 szekér (*currus*)
 (gabonából) = kb. 6,07 q
 (zabból) = 6,78 q
 1 tallér = 2 rénes forint/240 dénár
 1 (kassai) véka = 23,28 liter, ill. 17,46 kg (= ½ kassai köböl)

IDEGEN SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK JEGYZÉKE

absens = hiányzó
absentia = távollét
absolute = teljességgel, feltétlenül
acceptál = elfogad
acclausa, acclusa = melléklete
accludál = mellékel
accurate = gondosan, pontosan, szigorúan, szabatosan
actu = most
adaequate = megfelelően, illően
ad confinia = a határhoz (a végekhez)
ad faciem loci = a helyszínre
ad gratiam = gráciára, kegyelemre
ad gratiam redeuntes = a kegyelemre visszatérők
adjurál = esküt tesz, felesküszik
administrál = szolgáltató
administrator = bérlő, ügyintéző, valamely hivatal kezelője
ad summam = összesen
agál = cselekszik
aliquid positivi = egy kicsit/némileg világosan
allegál = vitat, felhoz, idéz
amnistialis = amnesztialevél
annectál = csatol
antesignanius, antesignanus = előjáró, vezető
anticipatio, anticipationalis = előleg
applicál = alkalmaz
approbál = jóváhagy, elfogad, helyesel, megerősít
arendator = bérlő, haszonbérlő
arestal = bezár
arestom = börtön, tömlőc
argumentum = érv
assectál = kiválogat
assecurál = biztosít (valamiről)
assecuratoria = biztosítás
assent lista = helybenhagyott lista

assentál = helybenhagy
assignál = kiutal, utalványoz
assignatio = utalvány, kiutalás
assistentia = segítség
attantál = megkísérel
attentál = elküld
augmentum = növekedés, szaporítás
aulica = udvar
Aulica Camara = Udvari Kamara
authoritás = tekintély
bagagia, bagasia = málha, poggyász
bagazia = bőr
bellica cassa = hadipénztár
bellicum = haditanács
beneficium = jövedelem, javadalom, jótétemény
bonificál = jóváír
caeterum = egyébiránt
calculus = számítás, számvetés
campamentum = táborozás
campiroz = táboroz
cancellarius = kancellár
capitalis lurcok = főbenjáró lurkók
cassa = kassza, pénztár
cassirius = kasszás, pénztáros
casu quo = amely esetben
casus = eset
circa, circiter = mintegy, körülbelül
circulariter = kerületenként, a kerület részéről
circumstantia = körülmény
circumstantiális = körülményes
coerceál = féken tart, (meg)zaboláz
cointeligenter = egyetértésben
comittál = megbíz
commando (comando) = csapat, parancsnok(ság)
commendans, comendans = parancsnok (kommendáns)
commendatus = (ki)vezényelték
commendíroz, comendíroz, commandéroz = (ki)vezényel

commendo (comendo) = vezénylet, parancsnoklás, parancsnok(ság)
commissariatica assignatio = megbízotti kiutalás
commissariátusság = biztosság
commissarius = biztos
commissió = megbízás
committál, comittál = rábíz, meghagy, parancsol
communicál = beszámol, közöl
communicatio = beszámoló, közlés
compareál = megjelenik
comperoz = táborozik
complaceál = kedvez
completál = teljesít, itt: teljes létszámra kiegészít
complete = teljes (kész)
complex = társ
comprehendál = elfogat
computus = számadás, számlálás
conferál = tanácskozik, tárgyal; átruház, adományoz
confiderál = biztosít
confirmál = megerősít
conflictus = harc (összeecsapás)
confusió = összevisszaság, zűrzavar
conjugál, conjungál = egyesít
conjurál = összeesküszik
connexió = kapcsolat
connotál = megjegyez
conscribál = összeír
consensus = megegyezés
consequens = következetes, ésszerű
consequenter = következetesen; következőképpen
conservál = őriz
considerál = meggondol, tekintetbe vesz
consilium = tanács, helytartótanács, tanácskozás
consolál = vigasztal
constál = ismeretes valaki előtt
constituál = felállít, kiállít; megtesz, kinevez (valakit valamivé)
consultál = tanácskozik
consumal = fogyaszt

contentál = megelégszik, kielégít
continentia = tartalom
continuál = folytat
continuative, continuo = folyamatosan
continuuskodik = állandóskodik
contiuentia = lényeg
contractió = összevonás
contradictió = ellentmondás
contrahál = összevon
contramandál = (a korábbival) ellenkező értelmű parancsot ad
contravertál = ellenez (hátráltat)
contribuens = adózó
copia = másolat
coripheus = élenjáró
correspondeál (corespondeál) = kapcsolatban áll
correspondenter (corespondenter) = levelezésben (kapcsolatban) állva
correspondentia (corespondentia) = kapcsolat
corruptio (coruptio) = romlás
csalmás = török
cum equilibus = a lovakkal együtt
cum grosso = naggyal
cum omni moderatione = az egész kormánysszervekkel
cura = gyógy mód
curiosus = kíváncsi
currens, curens = körlevél, körözvény
datum = dátum, kelet
de cauto = óvatosan
declarál = kinyilvánít, megmagyaráz
defectus = fogyatkozás, hiány
deffensive (defensive) = védelem (defenzíva)
denegál = kétségbe von, tagad
desertál, dezertál = megszökik
desertio = szökés
desistál = távozik
detentio = őrizet
determinál = határoz, rendel
determinatio = befejezés

devotio = ájtatosság; fogadás, felajánlás, ígéret adományra
die = nap
die eadem = ugyanaznap
die ingressus = a hozzáfogás napjától
difficultál = megnehezít
directio = irányítás, parancsnokság
disciplina = fegyelem
discurál = tárgyal
dislocál = telepít
dislocatio = elszállásolás, szállásutalvány
disponál = utasít
dispositio = utasítás
disputál = megvitat
dissipál = szétszór
distrahál = elvon, széthord, húz-von, cibál, elveszteget
districtus = kerület, járás
diurnális = egy napi, naponkénti
dominium = uradalom
eflegeltet = zúgolódik
einzug = bevonulás, díszszemle
ejusdem = ugyanazon
elabál = elmenekül, odébb áll
emanált = kelt
erectio = felállítás
erga quietantiam, erga quietantias = nyugta (nyugták) kiállításával, nyugtatvány(ok) mellett
erigál = felállít
et = és
etc. (= et cetera) = stb. (és a többi)
eventus = végeredmény
examinál = vallat
excecutio = végrehajtás (elítélés)
excedál = kihágást követ el
excellencia, excellentiád = kegyelmességed
exemplar = példány
exerceál = gyakorol
expediál = küld

expeditio = elküldés
experial = tapasztal
ex persecutione = az üldözésből
expressál = gyorsan küld
expressio = gyorsaság
expressus = küldönc
exqviral = keres
ex superabundanti = bőségesen
extractus = kivonat
extrahál = elhalaszt
factio = pártütés
facto proprio = saját tettemmel
fassió = vallomás
fateál = vall; vallomást, nyilatkozatot tesz
fideler = hűségesen
figál = megerősít
finalis quietantia = végső elismervény
florenos renenses = rénes (rajnai) forintok
forspont = előfogat
functus = hatás
fundus = alja/alapja valaminek
general, generális = 1. általános; 2. tábornok
generalis quietantia = általános nyugta
gens = nép
genuina = megbízható
grajcár, kraitzár = krajcár
gratia = kegyelem
grationalis = kegyelemlevél
gremium = gyűlés
homagialis obligatio = esküvel megerősített kötelesség
hostilitás = ellenségeskedés
hujus = ugyanezen hónap
hybernális = téli (pl. hónapok)
illum casum = abban az esetben
immineál = fenyeget
impressió = hatás
improbál = helytelenít

in acclusis = mellékletben
incassál = beszéd
incassatio = beszédés, behajtás
in casu necessitatis = szükség esetén
in casum, in casum illum = arra az esetre
inclinatio = hajlandóság
indorsatio = hátirat
indultum = kedvezés
infallibiliter = csálhatatlanul
informál = tájékoztat
in forma militaris = katonai formában
informatio = hír
informátus = tájékozott
ingrediál = hozzáfog
in herba suffocál = zöldben, azaz frissiben, csírájában elfojt
in mensibus hybernalibus = a téli hónapok alatt
in pane = kenyérben
in parato = készpénzben
in paribus = másolatban
in primordio = kezdettől fogva
inquisitió = vizsgálat
in reliquo = a továbbiakban, továbbá
insinuál = jelent, értesít, tudósít
instál = folyamodik
instantia = kérvény, folyamodvány
instantionaliter = kérvény által
in statusqvo, in statu qvo (!) = meglévő állapotban
insurgál = felkel
intantum = törekvés, szándék, serénység
interessentia = érdek, érdekeltség
intereventia = közbenjárás
intertentió = eltartás, a katonaság ellátása, élelmezés
interventiál = kérelmez
intimál = parancsol, utasít
intuitu boni publici = a közjó javára
investigatió = kivizsgálás, nyomozás
judex curiae = országbíró

judicium = ítélet
kruc = kuruc
lenung = ellátmány
listál = számba (listába) vesz
literatoire = levél által
L. S. (= Locus Sigillum) = pecsét helye
lumen = világosság
machéroz = menetel
magazinum = tárház
magistratus = előljáróság
maji assignatio = májusi kiutalás
marschéroz = menetel
marschrutta (német: *Marschroute*) = katonai menet előírt útvonala, megszabott rendje, iránya
materia = téma, tárgy (beszéd, írás, vita tárgya)
matutina = reggel
medio tempore = időközben
meritoriális = érdemleges
meritum = érdem
militia = katonaság
militiáris = katonai
minatio = fenyegetés
modolitás (modalitás) = mód(szer)
molial = indít
moveál = indítványoz
mp. (= manu propria) = saját kezűleg
mundér, mundur = egyenruha
naturalibus necessariis = természetbeli (élelem, járandóság) szükségek
nominanter = név szerint
notarius = jegyző
numerizál = megszámoz
numero, numerus = szám
observál = (fel)figyel, tekintetbe vesz, észlel, észben tart, megtart, teljesít, ügyel/vigyáz valamire
obtingens = rész, illetmény, járandóság
occurrentia = alkalom, eshetőség, előadódó dolog
oeconomia = gazdálkodás

oeconomizál = gazdálkodik
offerál = ajánl
officialis = hivatalnok (tisztviselő)
operáció = hadművelet
opinál = vélekedik
opinio = vélekedés
orális (portio) = fejadag, katona egy napi élelemadagja
oratenus = beszédben (szóban)
order = parancs, rendelet, utasítás
orderez = parancsol, utasít, eligazít
origó = eredet, kezdet, származás
pár = másolat
particularis = részleges, magán
passus = szoros hely: átjáró (hágó, szoros), (vízi) átkelő
patens = *pátens*, nyílt levél, parancs, kiáltvány
patrocinium = oltalom, védelem, pártfogás
patrónus = pártfogó
penza = fizetési részlet
peragál = elvégez, végbevisz, végrehajt, lefolytat
perceptor = adószedő
per consequens = következetesen, következőképpen
perfectió = véghezvitel
per motu et instinctu = jóindulatból és érzelemből
per nunc = most
persecutio = üldözés
persequál, persequál = üldöz
ponderál = megfontol, megítél
portio = *porció*, ellátmány
positivé = valóságosan
postérunk = őrség
potentia = hatalom, hatalmasság
praeda = zsákmány, préda
praedál (elpraedál) = zsákmányol, fosztogat, (el)rabol, feldúl
praedicator = lelkész
praefectus = tiszttartó, udvarbíró
praejudicium = (jog)sérelem
praemittál, premittál = előreküld, előrebocsát (írásban, beszédben is)

praepediál = gátol, akadályoz
praesentál = bemutat
praesentia = jelent, előad, előteremt, átad, bemutat
praesentibus recognoscal = ezennel elismer
praesentis = ezen, folyó (hő)
principalis = fő
pro consumpto = mintha elfogyasztották volna
prodromus = a kórt megelőző s jelentő tünet, előjel
pro et contra = mellette és ellene
prófontiroz = élelmez
proгатio = kérés
progređiál = előrelép, -megy, -jut, halad
pro hic et nunc = itt és most
projectum = tervezet, javaslat
pro majo = májusra
promiscue = egyenesen, minden különbség nélkül, közösen, egyaránt
prorogatio = elhasználás, elodázás
pro securiori = biztonság végett
protectio = pártfogás, védelem
protectionalis = menlevél
proviand = élelem, eleség
provideál = előre intézkedik, gondoskodik
provinciális commissarius = területi komisszárius
provisio = gondoskodás, ellátás
proximé = legközelebb (térben és időben)
P. S. (= Post Scripta) = utóirat
punctatim = pontokba foglalva
quártéllyoz = szállásol
qvietál = elismer
raportál = beszámol, jelent
raptim = sietve, sebtében
ratiotinálód = következtet
reális = valóságos
rebellál = lázad
rebellio = lázadás
rebellis = lázadó
rebus modernis circumstantiis = az új körülményekből fakadóan

recenter = újól, most legutóbb
recentissime = legutóbb
recipiál = visszahúzódik, visszavonul, beveti magát (valahová, valamibe)
recitíva (recidiva) = visszaesés
recognitio = elismervény
recognoscál = elismer, kiderít, megismer, igazol
recognoscéroz = kiderített, megvizsgáltat
recommendál = ajánl
recruta (regruta) = újonc
referál = bemutat
refocillál = felfrissül
refundál = megtérít
regula = (hadi)szabályzat
regularitás = szabályzat
reiciál = visszavet, visszautasít
reláció = jelentés, beszámoló
religio = vallás, hit; felekezet
reliquia, reliquia = maradék
remonda, rimunda (lovak) = katonalovak
reportál = jelent
reportum = jelentés, beszámoló
repraesentál = megjelent, bemutat, előad, előterjeszt
representatio = előadás, megjelenítés, ábrázolás, képviselő
requirál = kér, megkeres, felkeres, igényel; vizsgálatot indít
requisito = kérés, megkeresés; kivizsgálás, nyomozás
requisito (requisitum) = szükséglet, eszköz
resignál = kiutal
resistál = ellenáll
resolutio = elhatározás, határozat, végzés, válasz, parancs, szándék
resolvál = (el)határoz, elrendel, válaszol
restabiliál = újra megerősít, helyreállít
restantia = hátralék
restringál = megszorít, korlátoz, visszahúz
revelatio = tisztelet
revereál = tiszteltet
revideál = átnéz
revisio = áttekintés

revisionalis lista = áttekintő lista
revocál = visszarendel
revolutio = forradalom
riterál = visszavonul
salva gvardiae = biztonsági őrizet, itt: oltalomlevél jelentésben
salvál = védelmez, (meg)oltalmaz
satisfactio = elégtétel
sattler = szíjgyártó, nyerges
secretarius = titkár
secundál = segít, alkalmaz
securitás = védelem
seeditio = lázadás, viszály, felkelés
selma = gazfickó
similiter = hasonlóan
sopitio = csendesség, nyugalom
specificál = meghatároz, részletez
specifice expressál = részletesen (világosan, érthetően) kifejez
staffeta = *staféta*, gyorsfutár
statio = megállás, állomás(hely)
status = fennálló helyzet, állapot; a négyrend egyike
strása = *strázsa*, őrség
strázsária = *strázsálás*, őrködés
sub dato = dátum alatt
sub manu = kéz alatt
submitio = alávetés, alázat(osság)
submittál = alávet
sub praetextu = ürüggyel, valami szín alatt
subsistál = megáll(apodik); helytáll, megmarad; ellát, tartózkodik; el-
 lenáll valakinek
subsistentia = fennállás, megmaradás, tartózkodás; eltartás, ellátás
subtrahál = elvon, kihúz
succedál = (előre)halad, sikerül, megy, követ, helyébe lép
succurál = segít
sufficál = kézhez ad, nyújt, (be)szolgáltat
summa = összeg, lényeg
super nova assignatione = az újabb kiutalás felett
superál = alátámaszt

supleál = pótol
supponál = tesz
s. v. (= *salva venia*) = engedelemmel
tabularius = táblabíró
tempestive = idejekorán, a maga idejében; illő módon, illendően
tenor = tartalom, értelem
tentál = megpróbál, kísérletet tesz, puhatol
tergiversatio = vonakodás, habozás
tertialitás = harmad
testamentum = végrendelet
titulált = megnevezett
tortura = kínvallatás
transferál = áthelyez
transportál = átvisz, átszállít
tumultárius, tumultuans, tumultuarius = lázadó, zavargó
tumultatio, tumultus = lázadás, zavargás
ultima aprilis = április utolsó napján
ultima ejusdem = ugyanazon hónap utolsó napja
ultima máji = május utolsó napján
uniál = egyesít
urgeal = sürget
vacans = hiányzó
verificál = igazol
viribus = erővel
xr., xar., xros = krajcár
zugemes (cugmis) = mérték

MUTATÓK

A kiadványban előforduló személy- és földrajzi nevek esetében a forrásokban szereplő neveket a mai írásmódjuk szerint soroltuk be, a kötetben található egyéb változatokat dőlt betűvel utalóként, illetve zárójelben a címszó mellett közöltük.

Amennyiben tudjuk, az egyes személyeknél megadtuk a születési és halálozási évet, uralkodók esetében pedig az uralkodásuk idejét. A bevezető tanulmány, a mellékletek és a jegyzetapparátus névanyagát ugyancsak felvettük a mutatóba, de a bibliográfiai utalásokban szereplő nevek közül csupán a ténylegesen hivatkozott szerzők nevét tüntetjük fel. Terjedelmi okok miatt az 1. számú mellékletben (a békési század kimutatása) található személynevek közül csak a tiszti- és altiszti kar tagjainak, ill. a kötetben másutt is megnevezett katonáknak a nevét említjük meg.

A földrajzinév-mutatóban a települések neve mellett zárójelben közöljük a korabeli közigazgatási beosztást a vármegye megjelölésével, majd pontosvessző után a mai hivatalos nevüket és ország szerinti hovatartozásukat, illetve a mai Magyarországhoz tartozó helységek esetében a jelenlegi megyebeosztást is megadjuk. Amennyiben a szóban forgó helység jelenleg egy másik település részét képezi, az erre vonatkozó adatot is közöljük.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Ajtay József, a Károlyi-ezred zászlótartója 15, 20, 166, 181
 Andrassy Ferenc, Bihar vm. szolgabírája 36, 74, 77, 138–139
 Andrassy Zsigmond, Csongrád vm. alispánja, Károlyi Sándor tisztartója 18–19, 35, 38–39, 42, 47–52, 64, 69–70, 78, 102–104, 109, 112–114, 123, 148, 150, 155, 157, 159, 169, 171
 Árkosi György, újonc huszár a békési seregnél 26, 58
 Baji János, biharugrai lakos, kuruc felkelő 44
 Bajkor Dániel, békési származású sarkadi nemes, a felkelők gyalogos főstrázsamestere 68
 Bakó István (†1707), a Rákóczi-szabadságharcban nagykun vicekapitány 44
 Balla Gergely (1710 k.–?), nagykőrösi jegyző, majd bíró; krónikaíró 9–10, 54
 Balog Ádám (†1735), Debrecenben kivégzett szegénylegény 128
 Bánkúti Imre (1927–2009), történész 101
 Baranyay János, a Károlyi-huszárezred alezredese 12
 Baranyi István, kapitány a Károlyi-ezredben, debreceni toborzótiszt 13, 19–22, 32, 34, 36, 71, 73, 77, 131–132, 139–142, 150–153, 157–158, 162, 164–165, 170, 172, 174, 187
 Barta (*Bartha*) István (†1736), szentandrásai nemes, a felkelés egyik vezetője 43–44, 84, 110, 119
 Batthyány, grófi család 32
 Batthyány Lajos Ernő gr. (1696–1765), főkancellár, később Mo. nádora 32, 35–36, 46, 49, 50–51, 65–66, 102, 114, 155, 176
 Beleznay János (1673 k.–1754), kuruc, majd cs. ezredes, 1735-ben a Pest vm.-i bandérium vezetője 64, 69, 155, 160, 177–179, 181, 184
 Bencsik Pál, csabai lakos, kuruc felkelő 68
 Bende András, szentandrásai lakos, kuruc felkelő 84
 Benkovicz (*Benkovits*) János, Károlyi Sándor katonája 65, 144
 Bercsényi László gr. (1689–1778), Bercsényi Miklós fia, Franciaország marsallja 41, 84
 Bercsényi Miklós gr. (1665–1727), Ung vm. örökös főispánja, kuruc főgenerális, szenátor, fejedelmi helytartó 44, 152
 Berecz István, újonc Károlyi-huszár, vicekáplár 27, 90
 Beverdik (*Beverdek*) N., aradi commissarius 157, 166, 184

Bimbó András, furtai zsellér, kuruc felkelő 76
 Bodnár András, furtai mezőőr, kuruc felkelő 76
 Bodnár Pál, újonc huszár a békési seregnél 30, 89
 Bogáthy Pál, debreceni kerületi commissarius 77, 109
 Boji György, furtai lakos, kuruc felkelő 76
 Bonneval, Graf von Alexander (*Humbaraci Ahmed Paşa*), francia renegát, török pasa 40–41
 Bor Márton, Károlyi Sándor embere 143
 Borbély Mihály, tiszaroffi földesúr 83
 Botta, őrgrof, cs. főtszt 151–152
 Bögre János, egykori kuruc katona, majd törökországi emigráns 127
 Böss von Littesch, Johann (*Bősz János*), cs. alezredes, szolnoki parancsnok 53, 55, 138, 162
 Búcsy Mihály, Bihar vm.-i alispán 77
 Bujdosó (Nagy) György (†1754), hódmezővásárhelyi lakos, az 1753. évi szervezkedés egyik vezére 152
 Csatlós János, tarcali nemes, újonc a békési seregnél 57, 93, 124, 129
 Csengery Antal (1822–1880), politikus, az MTA másodelnöke 9
 Csete András, gyulai bíró 59, 125
 Csete Péter, gyulai bíró 59, 125
 Csorba → Dumithazanin Strba
 Czanner Dávid, veterán strázsamester a csongrádi katonaságnál 14, 19, 34, 47–49, 110–111
 Czeglédi N., (?) 150
 Daróczy Katalin, br. Száraz György özvegye, 1731-től a szentandrásai uradalom birtokosa 43
 Dávid György, szentandrásai újonc a Károlyi-huszároknál (csongrádi katonaság) 28
 Dávid Mihály, szentandrásai lakos, kuruc zászlótartó vagy hadnagy 28
 Dengelegi N., a kurucok ellen fegyvert fogott bihari nemes 138
 Dienes (*Dénes*) András, újonc Irinyi Imre seregében 89, 163
 Dilig N., kerületi commissarius 142
 Diószegi Sámuel (†1735), debreceni postamester 140
 Domján Miklós, sarkadi lakos, a felkelők gyaloghadnagya 44, 63, 69
 Domokos György (1959–), történész 101
 Dumithazanin Strba (magyarosan: *Dombegyházi Csorba*), nagylaki rác kapitány 72, 84, 187

Éble Gábor (1843–1923), történész, a gr. Károlyi család levéltárosa 32–33
 Ecsedi János, II. Rákóczi Ferenc gyalogezredese 67
 Edelspacher Zsigmond, Zaránd vm. alispánja 37, 85, 108, 183
 Elek Márton, remetei lakos, kuruc felkelő 44
 Erdélyi János, egri származású újonc a békési seregnél 79, 89, 164
 Erdélyi János, nagymihályi származású újonc huszár a békési seregnél 79, 164
 Erdélyi Miklós, miskolci nemes, furír a békési seregnél 23, 88
 Erdődy Gábor Antal gr. (1684–1744), egri r. k. püspök 65–66, 185
 Esze Tamás (1903–1993), történész 9
 Faragó György, miskolci nemes, újonc káplár a békési seregnél 22–23, 25, 89, 185
 Farkas György, nagykőrösi nemes, újonc káplár a csongrádi katonaságnál 18
 Farkas Márton, árpádi lakos, kuruc felkelő 67, 84
 Filszky Antal, miskolci nemes, újonc káplár a békési seregnél 23, 25, 27, 58, 89
 Fodor László, Nógrád vm.-ben tevékenykedő ál-Bercsényi 41, 84
 Franckenberg, a Hottois-regiment ezredese 139, 142, 151–152, 173
 Fraun, cs. tábornok 188
 Freythoff, (?) 158
 Frumer N., győri mészáros 47–48, 102, 112
 Füredi Szabó Pál → Szabó Pál, Füredi
 Gál István, mezőtúri tanácsstag 46
 Gálos Mihály, Csongrád vm. esküdtje, Harruckern János György intézője 35, 47–50, 103–104, 110–111, 114
 Gastager Mihály, gyulai uradalmi tisztviselő 62, 134
 Gavrilović, Slavko (1924–2008), szerb történész, akadémikus 11
 Gellén Mihály, remetei lakos, kuruc felkelő 44
 Gercsényi György, feketegyarmati lakos, kuruc felkelő 44
 Germeten, Henrik Bernát (†1739), Lotharingiai Ferenc bizalmas tanácsosa 32, 65–66
 Gesztesy György, vadász nemes, egykori kuruc alezredes 67, 84
 Ghillányi János br., huszárezredes 86, 143
 Gombos György, veterán közkatona a debreceni katonaságnál 158
 Görög Lackó (†1735), meggyilkolt pesti görög kereskedő 71
 Grabowski N., lengyel nemes, kalandor, ál-Rákóczi 41
 Guadagni (*Gvadányi*), Asciano Marchese gr., olasz származású cs. tábornok 34, 70–71, 141, 150–151, 157, 162–163, 170, 173–174, 177–178, 181

Guery Antal, furír a csongrádi újoncoknál 18
 Gulics Gergely, kocsmáros 84
 Győry Gáspár, nagyszalontai nemes, Bihar vm. esküdtje 76–77
 Gyukics Ábrahám (*Avram Djukić*) (1844–1906), magyarországi születésű szerb történész, cs. tábornok 11
 Gyulai N., Bukarestben katonákat toborzó magyar 40
 Habsburg-dinasztia 5
 Hadrovics László (1910–1997), nyelvész, filológus, az MTA tagja 11, 39, 42, 48, 55, 107
 Halál Márton, veterán közkatona a debreceni katonaságnál 158
 Halász Péter, *dabasi*, kuruc, majd cs. ezredes; Károlyi toborzótisztje 13–16, 18–19, 69, 138, 154–155, 160, 162–163, 177
 Haller István gr., a Károlyi-huszárezred főhadnagya, Károlyi Sándor unokája 13, 15, 19–20, 158
 Hámos János (†1737), hajdúböszörményi szegénylegény 30, 93
 Händtkop (*Handkó*), Fridrich Anton, cs. generális főstrázsamester, aradi parancsnok 66, 118
 Harmat István, rövid ideig újonc a békési seregnél 24, 93
 Harmos Mihály id., a felkelők fogságába esett nemes 54–56, 126
 Harmos Mihály ifj., veterán káplár, majd strázsamester a békési seregnél, a fenti fia 14, 26–27, 55–56, 58–59, 84, 124, 126
 Harruckern, bárói család 39
 Harruckern János György br. (1664–1742), Békés vm. főispánja, a gyulai és a szentesi uradalom birtokosa 48, 55, 60, 62, 103, 106, 146
 Hász (*Ház*) N., magyaróvári marhakereskedő 47–48, 102
 Hegedűs János, 1734-ben szentandrászi bíró, kuruc felkelő 42
 Herbeville, Louis gr. (1639–1709), cs. tábornagy, 1705-ben magyarországi főparancsnok 28
 Herold György, újonc huszár a békési seregnél 89
 Hidas-Tatay Sámuel, mezőtúri jegyző 45
 Himecs (*Imecs*) János, újonc a békési seregnél 25, 30, 58, 89
 Horváth András, öcsödi lakos, kuruc tizedes 81
 Horváth György, csikóslegény, újonc a békési seregnél 29
 Irinyi Imre, a Károlyi-huszárezred kapitánya és toborzótisztje 13–14, 16, 22–30, 34, 37, 58, 74–77, 80, 84, 86–87, 89, 94, 96, 99, 163–164, 175, 180, 185, 187–189

István Deák, feketegyarmati ref. tanító, a felkelők szakaszvezetője 37, 39
 Jakšić, Milutin, magyarországi születésű szerb történész 11
 Jósika Imre br. (†1726), cs. ezredes, Torda vm. főispánja 29
 József, I. (Habsburg) (1678–1711), német-római császár és magyar király 28
 Jörger gr., cs. generális, budai parancsnok 85, 138
 Juhász Mihály, békési lakos, a felkelők káplárja 61
 K. Papp Miklós → Papp Miklós, K[eresztesi]
 Kada Pál, Heves vm. alispánja 45–46, 55, 81–82
 Kállay István, zászlótartó a Károlyi-ezredben 166, 185
 Karácson (Krácson) Lukács, csabacsúdi örmény kereskedő 33, 47, 112, 118, 124
 Karácsonyi János (1858–1929), teológus, történész, az MTA tagja 11
 Kárándy Mihály, II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánya 44, 70
 Karsai N., gyulai kocsmáros 30
 Károlyi, grófi család 12, 32, 178
 Károlyi Ferenc gr. (1705–1758), K. Sándor fia, Szatmár vm. örökös főispánja, huszárezredes, majd tábornok 6, 12, 14, 16–21, 23–36, 41, 46, 51, 57, 64, 66, 70–79, 81, 85, 89, 108, 117, 122, 124, 127–129, 132, 138, 141, 144, 147, 150, 152–153, 157–158, 161–164, 166–167, 170–171, 175, 178–180, 183–185, 187
 Károlyi Sándor br. (1669–1743), 1712-től gr., Szatmár vm. örökös főispánja, kuruc generális, később cs. altábornagy 6, 10, 12–18, 20–36, 38, 40–42, 44, 46, 48, 50–51, 58, 61, 64–66, 70–71, 75–78, 80, 85–86, 103, 107, 110, 112–113, 119–120, 123, 127–128, 137, 139, 142, 144, 146, 148, 153, 155, 158, 160, 162, 165, 170, 172, 175–176, 178, 180–181, 183, 185–186, 188–189
 Kauer József, gyulai uradalmi tisztviselő 62, 134
 Kecskés János, újonc a csongrádi katonaságnál 122
 Kecskés N., Gyula védelmében elesett nemes 63
 Kenyeres Mihály, szentandrászi gazda, kuruc felkelő 118, 124
 Kerekes (más néven: Rotár) János, tordai származású román, kuruc felkelő 81
 Kerékgyártó (Kerékjártó) István, füzeggyarmati kuruc felkelő, majd Károlyi-husár 80
 Keresztes Bogdán, kondorosi örmény bérlő 48
 Keresztes Pál, a Károlyi-huszárezred veterán káplárja 13–14, 20, 165
 Kesely Gyurka (†1735), szegénylegény 72, 128, 170

Khartt Antal Tamás, br. Harruckern János György gyulai uradalmi tisztartója (1731–1737) 59, 106, 154
 Kis Jankó, híres szegénylegény, a felkelők zászlótartója 61, 71, 128, 161, 171
 Klósz Mátyás, Békés vm. alispánja 27–28, 33, 35, 39, 55–57, 60, 62, 64, 105–107, 132, 124–136, 159, 163, 168–169, 176, 183–184
 Komáromy György, zsákai földesúr 70
 Kopasz Bogdán, Békés vm.-i örmény kereskedő 48, 112
 Kostyán András, újonc Irinyi Imre seregében 163
 Kovács Ágnes (1946–), történész 7, 33
 Kovács István, újonc huszár a békési seregnél 79, 164
 Kovács János, szentandrászi lakos, kuruc felkelő 72, 110
 Kovács János, újonc huszár a békési seregnél 79, 164
 Kovács Márton, a békési sereg kovácsa 88
 Kovács N., a kurucok közé szökött Károlyi-husár 164
 Kozma Boldizsár, Heves vm. szolgabírája 45–46
 Köteles András (János!), szentandrászi lakos, kuruc tizedes 81
 Kövesdy László (†1737), hadnagy, majd kapitány a Károlyi-ezredben 13–14, 20, 34, 80, 85, 142, 144, 153–154, 165–166, 184–185, 187
 Lénárd N. (†1735 e.), Csongrád vm.-i nemes 150, 156
 Lévai György (†1735), öcsödi lakos, kuruc zászlótartó 54, 81–83, 143
 Lotharingiai Ferenc hg. (1708–1765), Mo. királyi helytartója, később német-római császár 65, 85, 114, 132
 Lovász István, Csongrád vm. tisztviselője 47, 105
 Macskásy Farkas, veterán kapitány a csongrádi katonaságnál 6, 13–14, 17–20, 32, 34–36, 40, 47–48, 50–52, 78, 82, 85, 87, 107, 110–113, 119–120, 123, 126, 145, 148, 156, 158–159, 164, 170, 172, 184–187
 Macskásy Miklós, a Károlyi-huszárok kapitánya, toborzótiszt 21
 Maday Pál (1914–1992), jogász, történész, egyetemi tanár 11
 Mágócsy Mihály, Pest vm.-i alispán 54
 Majláth Miklós, veterán káplár, majd strázsamester a csongrádi katonaságnál 13, 17–18, 52, 122
 Márki István, sarkadi nemes, kuruc felkelő 44
 Márki Sándor (1854–1925), történész, az MTA tagja 10–11, 38–39, 42, 46–47, 51, 55, 64, 71, 114
 Markovitz Mátyás (1707–1762), szarvasi ev. lelkész 46–47, 123

Matolay (Matula) Pál (1683–1736), szlovák nemes, Péro kapitány írnoka, a felkelők lovas kapitánya 11, 37–38, 45, 53, 61, 69, 83–84, 101, 119, 149, 161, 166, 171, 173, 175, 177–178, 181

Menyhárt Dániel, veterán közkatona a csongrádi katonaságnál 111

Mercy, Claudius Florimund gr. (1666–1734), cs. tábornok, a Temesvári Bánság katonai és polgári kormányzója 23

Mészáros András (1710–1804), mezőtúri jegyző, később főbíró 46

Mészáros Kálmán (1973–), történész 101

Milics N. (†1735), Erdőhegynél elesett borosjenei rác kapitány 72

Mirkovics Pál (†1735), székedvari jegyző, a felkelők kapitánya 37, 69

Modrinics János, Békés vm. esküdtje 62, 134

Mogyorósi (más néven: **Bányai**) **György**, siklói uradalmi jegyző, a felkelők kapitánya és „secretáriusa” (titkára) 37, 163

Mraz János, veterán káplár a csongrádi katonaságnál 14, 17–18

Muzul Márton, kifosztott temesvári marhakereskedő 48

Nádudvary Pál, br. Harruckern János György békési udvarbírája 146

Nagy András, bihari nemes 74, 138

Nagy Gergely, újonc huszár a békési seregnél 25, 30, 58, 89

Nagy János, Csongrád vm.-i nemes 159

Nagy János, pécskai ménesfelügyelő, kuruc felkelő 72

Nagy Mihály, sarkadi lakos, kuruc zászlótartó 69

Nagy Miklós, feketegyarmati lakos, kuruc felkelő 70–71, 173

Náray György (1694–1759), Csanád vm. adószedője, majd alispánja 114, 186

Negro Gornik, simándi uradalmi katona, a felkelők zászlótartója 69

Névery Pál, Békés vm. szolgabírája 62, 134, 137

Ocskay László (1683 k.–1710), kuruc brigadéros 37

Oláh László (1975–), történész 101

Orbán János id., Békés vm.-i nemes, a gyulai vár védelmének irányítója 1735-ben 28–29, 55, 62, 133–134, 137

Orbán János ifj., a fenti fia, Békés vm. biztosa 28–29

Orczy István br. (1677–1749), a felkelők elleni nemesi csapatok főparancsnoka 39, 45, 63, 69, 73, 77, 80, 82–84, 131, 135, 138, 140–142, 145, 147, 150, 152, 154–155, 157, 160, 162–164, 167, 169, 174–175, 177–179, 181, 184

Ottlik Miklós, a Károlyi-ezred zászlótartója, toborzótiszt 15–16, 20, 185

Ovidius, Publius Naso (Kr. e. 43 – Kr. u. 17), római költő 121

Örvendi István, szentandrászi lakos, kuruc felkelő 44, 84

Pálffy János gr. (1663–1751), cs. tábornagy, országbíró, 1741-től nádor 15, 29, 42, 65, 77, 86, 173

Pálfi Miska, híres szegénylegény, a felkelők hadnagya 61, 72, 128, 161

Pap Gáspár, dobozi lakos, a felkelők gyalogságos főkapitánya 44, 63, 68

Pap (Rápolthy) János, sebész a Károlyi-huszárezred csongrádi újonca-
inál 18

Papp Miklós, K. (1837–1880), hírlapszerkesztő, történész 10

Papp Sándor (1965–), történész 11

Pásztor (Csordás) András (†1736), mezőtúri lakos, a felkelők lovas ka-
pitánya 43–44, 69, 84

Pathó N., (?) 150

Perei Mihály (†1735), diószegi lakos, rablógyilkos 71

Perényi br., arisztokrata család 13

Péro → Szegedinác Jovanovity Péter

Pestvármegyei József (†1743), a Dessewffy-ezred ezredese, később tá-
bornok 108, 143, 163

Pesty Frigyes (1823–1889), történész, az MTA tagja 34

Petes János, öcsödi lakos, kuruc felkelő 54

Petik Ambrus (1744–1790), gyulai r. k. tanító 34

Pető Ferenc (†1754), hódmezővásárhelyi lakos, az 1753. évi szervezkedés
egyik vezére 152

Pichleu N., commissarius 166

Podhradzky György, jászkun vicekapitány, a Német Lovagrend admi-
nisztrátora 53, 69, 131, 155, 160

Ponickan Károly br., a Károlyi-huszárezred kapitánya, toborzótiszt 13, 15–18

Prinz István (†1735), meggyilkolt diószegi kocsmáros 71

R. Várkonyi Ágnes → Várkonyi Ágnes, R.

Rabutin de Bussy, Jean Louis gr. (1642–1717), cs. tábornok, erdélyi fő-
parancsnok 29

Rác Ádám, veterán káplár, majd strázsamester a debreceni katonaságnál
13, 20, 36, 73–75, 77, 132, 164

Rác Demeter, újonc Irinyi Imre seregében 30

Rác Pivoda (Dettina István), szerb határőrkapitány, majd cs. alezredes 29

Rác Tökölly (Tökölly Popovics János, szerbül: **Jovan Tukelija**), cs. ezre-
des, aradi rác főkapitány 72

Radonics János (Jovan Radonić) (1873–1956), magyarországi születésű
szerb történész 11

Rákóczi Ferenc, II. (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711) és a magyarországi szövetkezett rendek vezérlő fejedelme (1705–1711) 5, 9, 12, 28–29, 39–42, 55, 58, 63, 115, 117, 125, 136, 143, 149, 152, 161, 177

Ravusz István (†1738), gyulai plébános, Békés vm.-i alesperes 62, 137

Retski István, tiszaroffi nemes, a nemesi inszurrekció tisztje 80

Ribiczei Pál, Békés vm. esküdtje 62, 134, 137

Rödell János, nyeregkészítő a csongrádi újoncnoknál 18

Sámbokrét Miklós, Csongrád vm. szolgabírája 35, 47–50, 69, 103–104, 110, 112–114, 120–122, 149

Scherer Ferenc (1889–1987), történész 33

Sebestyén István, S. János fivére, kuruc felkelő 63

Sebestyén János (István!) (†1736), szentandrásai főesküdt, a felkelők (lovass) főkapitánya 39, 43–44, 61–64, 68–69, 83–84, 134, 136, 161, 171, 175

Sevits (magyarosan: **Kovács**) **György**, aradi rác főkapitány 72, 84, 145

Sevits János, csanádi rác kapitány, a fenti fia 72

Somodi Mihály (István!), bihari származású újonc a békési seregnél 79, 164

Söres István, mezőtúri lakos, önkéntes felkelő 81

Sótér Imre, Károlyi Sándor küldönce 167

Spissits (Spissich) Sándor, japprai, zászlótartó, majd főhadnagy a békési seregnél 6, 12, 14, 26–27, 30–36, 38–40, 46–47, 53, 55–61, 64–66, 68, 73–80, 84–85, 87, 105–106, 108, 117–119, 123, 127–130, 144–148, 154–155, 159–162, 164, 166–169, 175–176, 178–181, 183–186, 188

Steöszel Kristóf, Heves vm. szolgabírája 45

Stirumb, cs. főtiszt 152

Sümegi Mihály, kazinci nemes, vicekáplár a békési seregnél 26–27, 58

Szabó György, furtai zsellér, kuruc felkelő 76

Szabó György, sarkadi nemes, egykori kuruc strázsamester 38

Szabó Károly (1824–1890), történész, az MTA tagja 9–10

Szabó Mihály, kenderesi lakos, a felkelők egyik kapitánya 44, 69

Szabó Pál, Füredi (†1735), tiszafüredi rablógyilkos 71, 142, 151

Szabó (Benedek) Péter, szentandrásai lakos, a felkelés egyik szervezője 43

Szántó Mihály, szentetornyai kocsmáros, a felkelők strázsamestere 49, 61, 110, 119

Száraz György br. (†1731), hétszemélynök (1724–1730), a szentandrásai uradalom birtokosa 43

Szász Jancsi, a kifosztott kereskedők szolgája, kuruc felkelő 48, 107

Szavits Milán (Milan Savić) (1845–1936), magyarországi születésű szerb történész 11

Szegedinác Jovanovity Péter (Péró) (1667 k.–1736), pécskai szerb parancsnok, az 1735. évi felkelés vezetője 6, 9–11, 13, 34, 37–41, 43, 45, 53, 61, 66, 68, 72, 84–85, 119, 131, 140, 145, 149, 161, 173, 177–178, 181–183

Szegedinác Mihály, Péró kapitány fia, rác zászlótartó 84

Székely István, szentandrásai lakos, a felkelők lovaskapitánya 69

Szekovics János, a Bihar vm.-i nemesi sereg szállásmestere 75, 137

Szelíd Ferenc, szolnoki hadnagy 53–54, 126

Szentes György, békési újonc a csongrádi katonaságnál 28

Szilágyi Sándor (1827–1899), történész, az MTA tagja 9–10

Szilasi István (†1736), szentandrásai esküdt, a felkelés egyik vezetője 11, 38, 43–44, 54, 83–84

Szombati (Szombathelyi!) János, újonc káplár a békési seregnél 24–25, 27, 89

Szorellay (Szbozellay) János József, Békés vm. jegyzője 62, 95, 134, 137

Szuhay Tamás, szentandrásai lakos, kuruc felkelő 81

Szücs István, sarkadi lakos, kuruc felkelő 84

Szücs János, száldobágyi lakos, kuruc szervezkedő 67

Szücs Mihály, békési lakos, a kurucok káplárja 61

Szücs Mihály, kuruc főhadnagy, Békés vm.-i esküdt, majd zsákai tisztartó 70

Taft (Taff) gr., cs. alezredes 141, 164

Tarnai Mihály, közlegény a debreceni katonaságnál 165

Tasi Mihály (†1735), diószegi lakos, rablógyilkos 71

Thaly Kálmán (1839–1909), történész, az MTA tagja, országgyűlési képviselő 10

Tokaji György (†1735), Bihar vm.-i katona; a sarkadi felkelők zászlótartója 38, 44, 63, 69, 83–84

Tolnay István, Békés vm. tisztviselője, a szentandrásai uradalom bérlője 33, 43, 46, 54, 115–117, 123, 128–129

Tomcsányi János (1703–1772), a gyulai uradalom jegyzője 62, 72, 134, 137

Tóth István, komáromi nemes, újonc káplár a békési seregnél 23, 25, 27, 58, 89

Tóth János (†1735), szentandrásai lakos, kuruc zászlótartó 83, 166, 173

Tököly Ránkó, Rác Tököly fia, aradi rác kapitány 72

Törő Pál (†1754), mezőtúri nemes, kurucvezér 152

Ugricska János, újonc a békési seregnél 30, 89
 Újfalusi Gáspár, veterán huszár a csongrádi katonaságnál 122
 Újlaki Pista (†1735), Debrecenben kivégzett szegénylegény 128
 Uzovics Sándor, a Károlyi-ezred zászlótartója, majd főhadnagy 13–15, 19–21, 180
 Váczi János (†1735), debreceni lakos 140
 Váradi István, szalontai kocsmáros, a felkelők gyalogos kapitánya 69
 Varga András, békési csizmadia, a felkelők furírja 61
 Várkonyi Ágnes, R. (1928–), történész, az MTA tagja 9
 Vergilius, Publius Maro (Kr. e. 70 – Kr. e. 21.), római költő 132
 Vértesi György, szentandrás lakos, több ízben bíró 143
 Vértesi Mihály (†1735), szentandrás főbíró, a felkelők főstrázsamestere, a fenti öccse 11, 43–44, 48, 54, 62–63, 83, 123, 127, 143, 152, 161, 171, 175
 Vida István, furtai jobbágy, kuruc felkelő 76
 Závody Pál, a Károlyi-huszárezred veterán strázsamestere, később zászlótartó 13, 20
 Zeffer Mihály, veterán közlegény, majd káplár a debreceni katonaságnál 165
 Zsilinszky Mihály (1838–1925), történész, az MTA tagja 10
 Zsombok János, mezőtúri tanácsstag 46

FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ

Abaúj, vm. 89
 Acsád → Nyíracsa
 Ágya [Zaránd vm.; Adea, R] 67
 Alföld 37, 41
 Ant [Bihar vm.; Ant, R] 47
 Arad [Arad vm.; Arad, R] 16, 36, 40, 45, 49, 56, 60–61, 64–66, 69, 71–72, 76, 83, 85, 102–103, 112, 114, 120, 125–127, 129–130, 134–135, 142, 144–149, 153–154, 157, 159–160, 163, 166–168, 175–179, 181, 183–184, 186–188
 Arad, vm. 108, 119, 175, 177, 179–180, 186–187
 Árpád [Bihar vm.; Arpășel, R] 67, 84
 Árva, vm. 41
 Bácskaság 155
 Bagos → Csengerbagos
 Baj → Mezőbaj
 Baja [Bács-Bodrog vm.; BK m.] 78, 149
 Bakonszeg (*Bakonyszegh*) [Bihar vm.; HB m.] 131
 Balmazújváros [Szabolcs vm.; HB m.] 24, 93–94
 Bánátus → Temesi Bánság
 Battonya [Csanád vm.; Békés m.] 72, 188
 Bécs [Alsó-Ausztria; Wien, A] 13–14, 18, 32, 35, 65–66, 86
 Békés [Békés vm./m.] 10, 14, 19, 24–33, 44, 46–47, 55–61, 64, 66–68, 70, 72–74, 77, 81–82, 92, 94–95, 105–106, 114, 117–118, 121, 124–126, 129–130, 132–133, 135, 138–139, 146–148, 162, 188
 Békés, vm./m. 6, 10, 12–13, 16–17, 22, 25–29, 34–37, 39–40, 42–44, 46–47, 51, 55–58, 62, 66–67, 70, 73, 75–76, 78, 80, 84–87, 94–96, 99, 102–104, 113, 115–117, 119, 123, 126–127, 129, 132, 135–137, 139, 145, 147, 152, 160–161, 166–169, 173, 175–180, 183, 185, 188–189
 Békéscsaba (*Csaba*) [Békés vm./m.] 10, 25, 27, 30–31, 37, 55–56, 61, 67–68, 72, 95, 133, 188
 Békésszentandrás (*Szentandrás*) [Békés vm./m.] 9, 28, 33–34, 39, 41–42, 46–49, 54–56, 66–69, 72, 81–84, 104–106, 110, 112–113, 115–119, 123–124, 127, 129, 133, 143, 152, 161, 166, 175, 177, 181–182
 Belényes [Bihar vm.; Beiuș, R] 67
 Bélyfnyér [Bihar vm.; Belfir, R] 41

Berekböszörmény [Bihar vm.; HB m.] 30, 89
Berény → Mezőberény
Berettyó, f. 164
Berettyóújfalu [Bihar vm.; HB m.] 25, 140, 165
Berzék [Zemplén vm.; BAZ m.] 90
Bihar [Bihar vm.; Biharia, R] 79, 92
Bihar, vm./m. 10, 36, 38, 41, 43–44, 46, 49, 62, 66–67, 69, 74–77, 84, 89–93, 114, 131, 135, 137–138, 142, 149, 152, 155, 160–161, 173, 177
Bihardiószeg (*Diószeg*) [Bihar vm.; Diosig, R] 71, 151
Biharfélegyháza (*Félegyháza*) [Bihar vm.; Roşiori, R] 93
Biharpüspöki (*Püspöki*) [Bihar vm.; Episcopia-Bihor, R] 67
Bihartorda (*Torda, Turda?*) [Bihar vm.; HB m.] 149
Biharugra [*Ugra*, Bihar vm.; Békés m.] 44, 67, 173
Bikálja → Bükkalja
Bog, kunhalom a Büngösd folyó mellett Körösladánynál 61
Borosjenő [Maros Menti Határőrvidék; Ineu, R] 72, 155, 162
Borsod, vm. 15, 22, 26–27, 79, 88–94
Borsodszemere (*Szemere*) [Borsod vm.; BAZ m.] 90
Böszörmény → Hajdúböszörmény
Brassó [Fogaraszöld; Braşov, R] 21, 92
Buda (ma: Budapest része) 40, 76, 80–81, 83–85, 119, 138, 161, 163, 174, 177–178, 181, 186–187
Szent György tér 84
Budapest 42, 102
Bukarest [(Bucureşti) Havasalföldi Vajdaság; Oszmán Birodalom] 40
Búdszentmihály (*Szentmihály*) [ma: Tiszavasvári, Tiszabúddal egyesülve, Szabolcs vm.; SzSzB m.] 127
Bükkalja (*Bikálja*) 128
Büngösd, f. 61, 140
Cegléd [PPS vm.; BK m.] 18, 26
Cibakháza [HKSz vm.; JNSz m.] 55, 74, 82, 133
Cinkota, helység Szatmár vm.-ben (?) 92
Csaba → Békéscsaba
Csaba → Hejőcsaba
Csabacsüd (*Csabacsüd*), pusztá, később helység [Békés vm./m.] 33, 47, 81, 102, 110, 112, 115–117, 123–124

Csanád [(Ráczcsanád) Maros Menti Határőrvidék; Cenad, R] 72, 187
Csanád, vm./m. 103, 114, 188
Csány [Csongrád vm./m.] 148
Csatár → Hegyközcstár
Csengerbagos (*Bagos*) [Szatmár vm.; Boghiş, R] 13
Csongrád [Csongrád vm./m.] 19, 37–38, 48–49, 50, 58, 85, 102–103, 113, 148, 156
Csongrád, vm./m. 12–13, 16–19, 27, 35, 38, 40, 42–43, 47–51, 64, 69, 73, 83, 102–104, 109–110, 112–113, 148, 155–156, 161, 166, 169, 171
Csorba, kunszentmártoni pusztá [ma: Kuncsorba, JNSz m.] 71
Csőkmő [Bihar vm.; HB m.] 67
Darvas [Bihar vm.; HB m.] 67
Debrecen [Bihar vm.; HB m.] 13, 16–17, 19–25, 27, 29–30, 32, 34, 36, 70–71, 73, 77, 79, 83, 89–93, 108–109, 127–129, 131–132, 139–142, 150–153, 157–158, 161–162, 164–165, 170–174
Dél-Alföld 35
Deméte [Sáros vm.; Demjete, Sz] 20
Derecske [Bihar vm.; HB m.] 25, 29, 90, 92
Déva [Hunyad vm.; Deva, R] 21
Dévaványa (*Ványa*) [HKSz vm.; Békés m.] 83, 149
Diószeg → Bihardiószeg
Doboz [Békés vm./m.] 25, 44, 46, 61, 67–68, 95
Dunaföldvár (*Földvár*) [Tolna vm./m.] 93
Dunántúl 48
Eger [Heves vm.; HKSz vm.; Heves m.] 23, 30, 45, 65, 79, 89, 185
Egerfarmos (*Farmos*) [Borsod vm.; BAZ m.] 90
Elek [Arad vm.; Békés m.] 72
Emőd [Borsod vm.; BAZ m.] 23, 91, 93–94
Endrőd (*Endréd!*) [Békés vm./m.] 53, 85, 118, 167, 175–176
Eperjes, helység, majd pusztá Békés vm.-ben, Kígyós szomszédságában 49, 112
Éradony [Bihar vm.; Adoni, R] 93
Erdély 15–16, 21, 24, 28, 81, 107–108, 129, 158, 162
Erdőd [Szatmár vm.; Ardud, R] 13, 15, 17, 20
Erdőhegy [Zaránd vm.; Pădureni, R] 38, 46, 62, 64, 67–68, 71–72, 74, 77–79, 83–84, 138, 145–146, 154, 157, 160, 163, 175

Érmelléke 44
Érsekújvár (*Újvár*) [Nyitra vm.; Nové Zámky, Sz] 144
Esztár [Bihar vm.; HB m.] 67
Esztergom [Esztergom vm.; Komárom-Esztergom m.] 16, 102
Fábiánháza [Szatmár vm.; SzSzB m.] 89
Faimingen [Bajorország, N] 14
Fajássi-pusztá (?) 49, 110
Farmos → Egerfarmos
Fás, egykori helység Békés vm.-ben [ma: Vizesfás néven Tarhos része, Békés m.] 10, 25, 67, 72, 95
Fecskés, dél-békési pusztá 43
Fehér-Körös, f. 155
Feketegyarmat (*Gyarmat*) [Zaránd vm.; Iermata Neagră, R] 36, 39, 44, 61, 70
Fekete-Körös, f. 162
Félegyháza → Biharfélegyháza
Felföld, Felvidék 37, 157, 165
Fogarasföld 92
Földeák (*Füldeák!*) [Csanád vm.; Csongrád m.] 186
Földvár → Dunaföldvár
Fönlak [Temesi Bánság; Fenlac, R] 37
Furta [Bihar vm.; HB m.] 67, 70, 76
Fülek [Nógrád vm.; Filakovo, Sz] 91
Fülöpszállás, Szabolcs vm.-i pusztá 72
Füred → Tiszafüred
Füzesgyarmat [Békés vm./m.] 25, 27, 36, 56, 67, 70, 74–76, 79–80, 95, 137, 164, 173
Geszt [Bihar vm.; Békés m.] 67
Gödény-halom (Gödény halma), kunhalom Békésszentandrás határában 33–34, 47, 117, 123
Gömör, vm. 15
Gyarmat → Füzesgyarmat
Gyoma [Békés vm./m.; ma: Gyomaendrőd (Endrőddel egyesítve)] 50, 53–54, 56, 67, 75, 80–81, 85, 113, 118, 124, 148, 167, 175–176, 184–185
Gyorok [Zaránd vm.; Ghioroc, R] 67
Gyöngyös [HKSz vm.; Heves m.] 69

Győr [Győr vm.; Győr-Moson-Sopron m.] 47, 117
Gyula (*Magyar-, Német-, Román-*) [Békés vm./m.] 25–31, 34, 38–39, 42, 52, 55–57, 59–60, 62, 64, 67, 72, 77–79, 84–85, 90–91, 94–96, 99, 106–107, 120–121, 124–126, 130, 132–133, 135–136, 138, 140, 152, 154, 160–161, 164, 167–169, 175–181, 183, 188–189
Gyulaháza [Szabolcs vm.; SzSzB m.] 161
Gyulavári [Békés vm./m.] 25, 67, 95
Gyúd [Baranya vm./m.] 91
Hajdúböszörmény [*Böszörmény*, Hajdúkerület; HB m.] 24, 30, 37, 83, 91, 166, 173
Hajdúdorog [Hajdúkerület; HB m.] 92
Hajdúhadház [Hajdúkerület; HB m.] 29
Hajdúnánás [Hajdúkerület; HB m.] 29, 92
Hajdúság, Hajdúvárosok [Hajdúkerület] 41, 92, 170
Hangács [Borsod vm.; BAZ m.] 89
Hanyi, egykori helység Hevesvezekény területén [Heves vm./m.] 67
Harsány → Körösnagyharsány
Hatház → Hajdúhatház
Hegyközcstatár (*Cstatár*) [Bihar vm.; Cetariu, R] 91
Hegyközsáldobágy (*Sáldobágy*) [Bihar vm.; Săldăbagiu de Munte, R] 67
Hegyközszentimre (*Szentimre*) [Bihar vm.; Săntimreu, R] 67
Hegyközújlak (*Pályiújlak*) [Bihar vm.; Uileacu de Munte, R] 67
Hejőcsaba (*Csaba*) [Borsod vm.; BAZ m.] 90–91
Hencida [Bihar vm.; HB m.] 67, 92
Heves, vm. (= Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék) 12, 22, 43, 46, 55, 66–67, 69, 82, 84, 89–90, 135, 155, 160–161
Hirip [Szatmár vm.; Hrip, R] 92
Hódmezővásárhely (*Vásárhely*) [Csongrád vm./m.] 18–19, 28, 32, 34, 37, 40, 48–53, 58, 78, 107–110, 112, 120, 122–123, 149–150, 152, 170, 172, 185–186
Hódoltság 5
Hont, vm. 93
Hortobágy [Szabolcs vm.; HB m.] 24
Hortobágy, f. 151
Horvátország 40–41
Igrici [Borsod vm.; BAZ m.] 94

Iriny [Szatmár vm.; Irina, R] 88
Iztriai félsziget, Horvátországban 40
Jászkunság [Jászkun Kerület] 69, 135, 155, 160
Kaba [Bihar vm.; HB m.] 43–44, 123
Káka-fok, határrész Szarvas területén 47, 49, 104–105, 117, 123
Kálmánd [Szatmár vm.; Cămin, R] 93
Karcag (*Karcagújszállás*) [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 44, 46, 67
Károly → Nagykároly
Kassa [Abaúj vm.; Košice, Sz] 89
Kazinc → Sajókazinc
Kecskemét [PPS vm.; BK m.] 16–17, 52, 54, 69, 122, 185
Kenderes [HKSz vm.; JNSz m.] 44, 46, 67, 69, 71
Kereki → Nemeskereki
Keres → Körös
Kétegyháza [Békés vm./m.] 25, 60, 76, 95, 125
Kígyós, helység, majd pusztá Békés vm.-ben [ma: Újkígyós, Békés m.] 49, 104
Kisjenő → Köröskisjenő
Kisjenő [Zaránd vm.; Chişineu-Criş, R] 62, 67
Kiskondoros → Kondoros
Kistálya [Borsod vm.; ma Andornakkal egyesülve: Andornaktálya (Heves m.)] 91
Kisújszállás [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 44, 67
Kisvárda (*Várda, Kis-Várda*) [Szabolcs vm.; SzSzB m.] 173
Klári [Torontál vm.; Radojevo, Szerbia] 11
Kolozsvár [Kolozs vm.; Cluj-Napoca, R] 21
Komádi [Bihar vm.; HB m.] 67
Komárom [Komárom vm.; Komárno, Sz] 23, 89, 122
Komárom, vm. 89
Komlós, helység, majd pusztá Békés vm.-ben [ma: Tótkomlós, Békés m.] 43
Kondoros (*Kiskondoros*), az 1735. évi események idején még pusztá [Békés vm./m.] 48, 118
Kórógy, f. 150
Köpcsény [Mosony vm.; Kittsee, A] 12, 85
Körös → Nagykörös

Körös (*Keres*), f. 29, 56, 61, 73, 92, 119, 124, 127, 131, 146, 148, 154, 162, 164, 173
Köröskisjenő (*Kisjenő*) [Bihar vm.; Ineu, R] 67
Körösladány [Békés vm./m.] 10, 25, 61, 67, 72, 95, 162, 173
Körösnagyharsány (*Harsány*) [Bihar vm.; Békés m.] 67
Körösszegapáti [Bihar vm.; HB m.] 67
Köröstarcsa [Békés vm./m.] 9, 50, 54, 56, 58, 67, 81, 83, 118–119, 121, 124, 126, 133
Kötegyán [Bihar vm.; Békés m.] 183
Kunhegyes [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 92
Kunmadaras (*Madaras?*) [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 46, 185
Kunság → Nagy-kunság
Kunszentmárton [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 53, 81
Külső-Szolnok, vm. (= Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék) 46, 67, 69
Laxenburg [Alsó-Ausztria, A] 12
Léta [Bihar vm.; ma Vértessel összevonva: Létavértes (HB m.)] 91
Linz [Felső-Ausztria, A] 86
Mád [Zemplén vm.; BAZ m.] 20
Madaras → Kunmadaras
Madarász [Bihar vm.; Mădăraş, R] 46
Magyarország 5, 34, 161
Magyaróvár → Mosonmagyaróvár
Maros, f. 9, 55, 70, 126, 131, 160, 183, 186–188
Megyer → Nagymegyer
Mezőbaj (*Baj*) [Bihar vm.; Boiu, R] 67
Mezőberény (*Berény, Berényke, Kisberény*) [Békés vm./m.] 56, 67, 124
Mezőgyán [Bihar vm.; HB m.] 62, 67
Mezőkeresztes [Borsod vm.; BAZ m.] 24, 27, 90
Mezőkövesd [Borsod vm.; BAZ m.] 23, 89–90
Mezőnagymihály (*Nagymihály*) [Borsod vm.; BAZ m.] 79, 91
Mezőtelegd (*Telegd*) [Bihar vm.; Tileagd, R] 54, 83, 152, 175
Mezőtelki (*Telki*) [Bihar vm.; Telechiu, R] 67
Mezőtúr (*Túr, Thúr*) [HKSz vm.; JNSz m.] 9, 38, 43, 45–47, 49, 53–56, 63, 66, 68–69, 81, 104, 111–113, 115–116, 119, 138, 140, 152, 184–185
Mindszent [Csongrád vm./m.] 18, 49, 52, 78, 108, 110, 112, 122
Miskolc [Borsod vm.; BAZ m.] 22–25, 30, 79, 83, 88–91, 94

Moson, vm. 12, 102
Mosonmagyaróvár (*Magyaróvár*) [Moson vm.; Győr-Moson-Sopron m.] 47, 102, 104, 110, 112–113
Nagykároly (*Károly*) [Szatmár vm.; Carei, R] 13, 17, 26–28, 35, 41–42, 74–75, 78–80, 85, 108, 122, 127, 153, 159, 165, 175, 185
Nagykörös (*Körös*) [PPS vm.; BK m.] 9, 16–18, 52, 54, 69, 122
Nagykunság [Jász kun Kerület] 11, 43–44, 50, 66, 69, 92, 114, 161
Nagylak [Maros Menti Határőrvidék; Nadlac, R] 72, 187
Nagymegyer (*Megyer*) [Komárom vm.; Velky Meder, Sz] 36, 65, 144
Nagymihály → Mezőnagymihály
Nagyrábé [Bihar vm.; HB m.] 161
Nagyrev [HKSz vm.; JNSz m.] 161
Nagysurány [Nyitra vm.; Šurany, Sz] 35–36, 65, 73, 128–129, 188–189
Nagyszalonta (*Szalonta*) [Bihar vm.; Salonta, R] 62, 67, 69, 76–77, 139, 183
Nagyszeben [Szeben vm.; Sibiu, R] 16, 21
Nagyszőlős [Ung vm.; Vinohrady, U] 92
Nagyvárad (*Várad*) [Bihar vm.; Oradea, R] 30, 38, 69, 83–84, 89, 127, 129, 139–140, 147, 161–163, 173, 177–178, 181
Nagyzerénd (*Nagyszerény*) [Zaránd vm.; Zerind, R] 54, 62, 67, 162
Napkor [Szabolcs vm.; SzSzB m.] 92
Nemesbikk [Borsod vm.; BAZ m.] 91
Nemeskereki (*Kereki*), 1731-ben megszűnt helység Békés vm.-ben 53, 118
Nógrád, vm. 41
Nyírácsád (*Acsád*) [Szabolcs vm.; HB m.] 71, 92
Nyitra, vm. 15, 65
Okány [Bihar vm.; Békés m.] 62, 67, 135
Ónod [Borsod vm.; BAZ m.] 20
Óvár → Mosonmagyaróvár
Öcsöd [Békés vm.; JNSz m.] 43, 46–47, 54, 67, 81–82, 143
Örvénd [Bihar vm.; Urvind, R] 67
Pályiújlak → Hegyközújlak
Pécska [Maros Menti Határőrvidék; Pecica, R] 37, 43–44, 49, 53, 61, 72, 84, 110, 149–150, 182, 187
Pest [PPS vm., ma: Budapest része] 14–17, 35, 55, 71, 80, 109, 133, 142, 160, 172, 180
Pest, vm. (= PPS egyesült vármegyék) 12, 16, 18, 49, 54, 69, 114, 138, 155, 160, 171, 180

Pozsony [Pozsony vm.; Bratislava, Sz] 12, 33, 35–36, 65–66, 77, 122, 147, 150, 170, 176, 178
Pozsony, vm. 15, 42
Pusztaiújlak [Bihar vm.; Uileacu Criș, R] 67
Püspöki → Biharpüspöki
Rácorság, a Szerémség korabeli elnevezése 78
Rajna, f. 19, 80
Rakamaz [Szabolcs vm.; SzSzB m.] 173
Regensburg [Bajorország, N] 86
Remete (Köteremete) [ma: Kötegyán, Bihar vm.; Békés m.] 44, 62, 67, 183
Rodostó [Oszmán Birodalom; Törökország (Tekirdağ)] 41
Sajókazinc (*Kazinc*) [Borsod vm.; ma Barcikával egyesítve: Kazincbarcika, BAZ m.] 26–27, 58
Sajószentpéter (*Szentpéter*) [Borsod vm.; BAZ m.] 91
Sarkad [Bihar vm.; Békés m.] 38, 44–45, 61, 63, 66–69, 83–84, 133, 135, 183
Sáros, vm. 139, 143, 165
Sárrét 73–74, 149, 161
Schönbrunn [Bécs Hietzing kerületében, Alsó-Ausztria, A] 12
Sember, Torna vm.-i helység (valószínűleg Alsó- vagy Felsőzsember) [ma: Žemberovce, Sz] 90
Sikló [Arad vm.; Șiclău, R] 36, 67, 163
Simánd [Zaránd vm.; Șimand, R] 67, 69
Solt [PPS vm.; BK m.] 93
Solymos [(Solymosvár) Maros Menti Határőrvidék; ma: Lippa (Pilpova) része, R] 72
Somlyó → Szilágyosomlyó
Surány → Nagysurány
Sümeg [Zala vm./m.] 91
Szabolcs, vm./m. 91–94, 127, 161, 173
Szalacs [Bihar vm.; Sălacea, R] 92
Száldobágy → Hegyközszáldobágy
Szalonta → Nagyszalonta
Szarvas [Békés vm./m.] 33–34, 40, 46, 55, 75, 85, 105–106, 112, 115–116, 123–124, 133, 167, 175–176, 185–186, 188
Szatmár, vm. 36, 72, 88–89, 92–93, 108–109
Szatmárnémet (*Szatmár*) [Szatmár vm.; Satu Mare, R] 5, 92

Szeged [Csongrád vm./m.] 29, 45, 49, 69–70, 102, 114, 148, 187
Szeghalom [Békés vm./m.] 25, 27, 30, 38, 62, 67, 70, 75–76, 91, 95, 140, 173, 188
Szegvár [Csongrád vm./m.] 149
Székelyhíd [Bihar vm.; Săcueni, R] 151
Székudvar [Zaránd vm.; Socodor, R] 37, 62, 67, 69, 72, 74, 138
Szemere → Borsodszemere
Szemlak [Maros Menti Határőrvidék; Semlac, R] 72
Szennyesi erdő (?) 72
Szentandrás → Békésszentandrás
Szentes [Csongrád vm./m.] 18, 34, 42–43, 45, 47–49, 52, 85, 104–105, 110–112, 120, 122, 155, 158, 185
Szentetornya, a szentandrási uradalom pusztája [ma: Orosháza része, Békés m.] 49, 51, 110, 119
Szentimre → Hegyközszentimre
Szentmihály → Búdszentmihály
Szentpéter → Sajószentpéter
Szepesség, Szepes vm./m. 93, 141
Szerencs [Zemplén vm.; BAZ m.] 20
Szíhalom [Borsod vm.; BAZ m.] 90
Szikszó [Abaúj vm.; BAZ m.] 83
Szilágyság, Szilágy vm./m. 91, 121
Szilágysomlyó [*Somlyó*, Szilágy vm.; Șimleu Silvaniei, R] 131
Szolnok [HKSz vm.; JNSz vm./m.] 45–46, 50, 53–55, 69, 74, 81–83, 121, 126, 133, 135, 138, 143, 147
Szombathely [Vas vm./m.] 89
Tamáshida [Tamásda, Bihar vm.; Tâmașda, R] 67
Tarcal [Zemplén vm.; BAZ m.] 93, 127
Tarcsa → Köröstarcsa
Tarpa [Szatmár vm.; SzSzB m.] 88
Tasnád [Szilágy vm.; Tășnad, R] 91
Telegd → Mezőtelegd
Telki → Mezőtelki
Temesi Bánság (*Bánát*, *Bánátus*) 23, 188
Temesvár [Oszmán Birodalom; Temesi Bánság; Timișoara, R] 48, 127
Tépe [Bihar vm.; HB m.] 67
Tisza, f. 55, 126, 131, 165, 173

Tiszafüred (*Füred*) [HKSz vm.; JNSz m.] 71, 142, 151
Tiszántúl 32, 41, 44
Tiszaroff [HKSz vm.; JNSz m.] 83
Tokaj [Zemplén vm.; BAZ m.] 127, 165
Torda → Bihartorda
Torda [Torda vm.; Turda, R] 81
Torna, vm. 90
Tornya [Csanád vm.; Turnu, R] 188
Torontál, vm. 11
Toronya, Kis- és Nagytoronya egyike [Zemplén vm.; Trňa, Sz] 91
Törökország (Oszmán Birodalom) 11, 127
Túr → Mezőtúr
Túrkeve [Nagykunság (Jászkun Kerület); JNSz m.] 44, 46, 67
Ugra → Biharugra
Újvár → Érsekújvár
Ulm [Baden-Württemberg, N] 14
Ung (*Ungvár!*), vm. 131, 165
Ungvár [Ung vm.; Uzshorod, U] 157
Vadász [Zaránd vm.; Vânători, R] 67, 84
Várad → Nagyvárad
Vas, vm. 89
Vásárhely → Hódmezővásárhely
Vésztő [Békés vm./m.] 25, 62, 67, 72, 95
Vetés [Szatmár vm.; Vetis, R] 93
Visnyó [Borsod vm.; Višňov, Sz] 91
Zaránd, vm. 39, 46, 62, 64, 66–69, 84–85, 108, 126, 162–163, 177, 183, 185–187
Zemplén, vm. 15, 90, 93, 127, 139
Zsadány [Bihar vm.; Békés m.] 62, 67
Zsáka [Bihar vm.; HB m.] 67, 70–71, 131

RÖVIDÍTÉSEK

INTÉZMÉNYEK, LELŐHELYEK, KIADVÁNYOK

BCSL = Batthyány család levéltára, Budapest
 BGY = Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotheka) Batthyány-gyűjteménye, Esztergom
 BML = Békés Megyei Levéltár, Gyula
 BMMK = A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
 BRMT = A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve, Gyula
 Credo EM = Credo Evangélikus Műhely. A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata, Budapest
 CSML = Csongrád Megyei Levéltár, Szentes
 ÉTTK = Értekezések a Történelem-tudomány Köréből, Budapest
 FBML = Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, Békéscsaba
 HBML = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen
 HCSL = Harruckern család levéltára, Budapest
 HL = Helytartótanácsi Levéltár, Budapest
 KCSL = Károlyi család nemzetségi levéltára, Budapest
 MKL = Magyar Kancelláriai Levéltár, Budapest
 ML = Múzeumi Levelek, Szolnok
 MMM TörtAd = Munkácsy Mihály Múzeum Történelmi Adattára, Békéscsaba
 MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest
 MTA = Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
 MTE = Magyar Történelmi Emlékek, Pest
 RCSL = Radvánszky család levéltára, Budapest
 RSZL = Rákóczi-szabadságharc levéltára, Budapest
 SRMF = A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek, Sárospatak
 SSKA = Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, Beograd (Belgrád)
 TEMNKM = Történelmi emlékek a magyar nép községi és magán életéből a XVIII. század végéig, Budapest
 ÚMM = Új Magyar Múzeum, Pest
 ZMSI = Zbornik Matice Srpske za Istorijs, Novi Sad

EGYÉB JELEK ÉS RÖVIDÍTÉSEK

† = meghalt
 → = utaló más címszóhoz
 A = Ausztria
 BAZ = Borsod-Abaúj-Zemplén
 BK = Bács-Kiskun
 br. = báró
 cs. = császári
 d. = dátum
 e. = előtt
 ev. = evangélikus
 f. = folyó
 gr. = gróf
 h. = helység
 H. = hely
 HB = Hajdú-Bihar
 hg. = herceg
 HKSz = Heves és Külső-Szolnok
 id. = idősebb
 ifj. = ifjabb
 ill. = illetve
 JNSz = Jász-Nagykun-Szolnok
 jz. = jegyzet
 k. = körül
 kir. = király(i)
 lib. = libertinus
 ltsz. = leltári szám
 m. = megye
 Mo. = Magyarország
 N = Németország
 n. = nélkül
 özv. = özvegy
 p. = pusztá
 PPS = Pest-Pilis-Solt
 R = Románia

ref. = református
r. k. = római katolikus
S. I. = Seres István
Sz = Szlovákia
SzSzB = Szabolcs-Szatmár-Bereg
U = Ukrajna
u. = után
uo. = ugyanott
uő = ugyanő
vm. = vármegye

KÉPEK

3. Gróf Károlyi Sándor

4. Gróf Károlyi Ferenc

7. Délvidéki rác határőrök

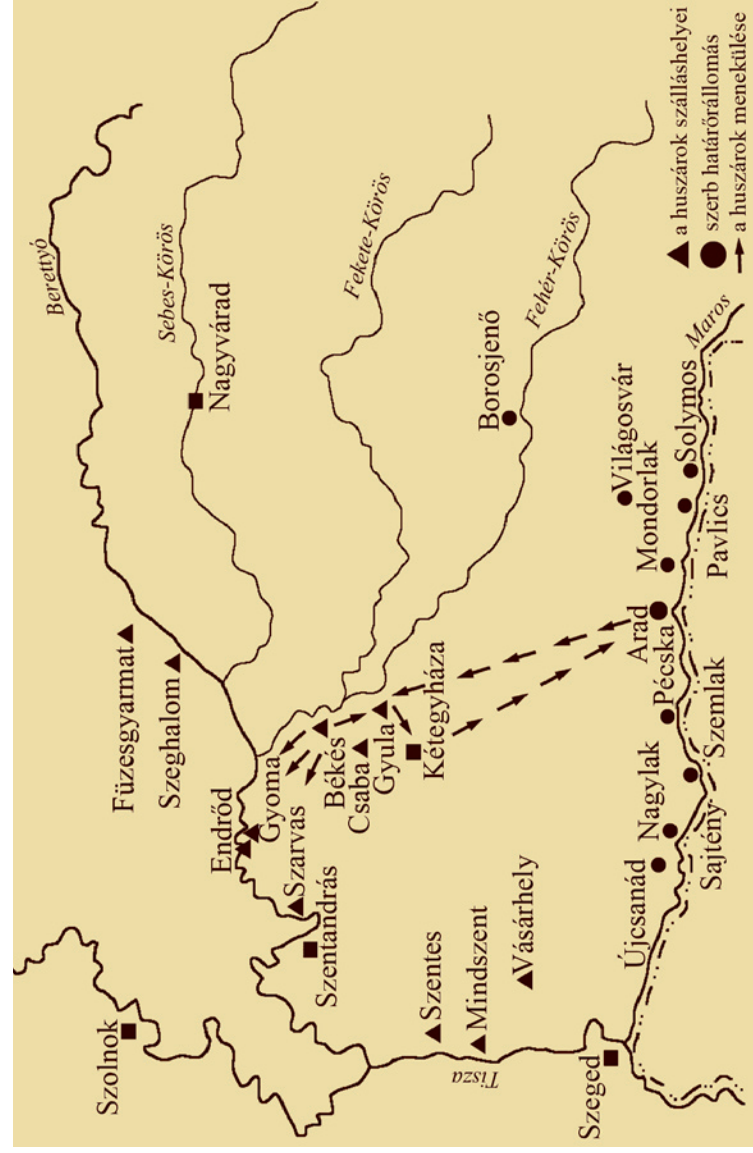
8. Egy Károlyi-husár 1734-ből, a negyedik század zászlajával

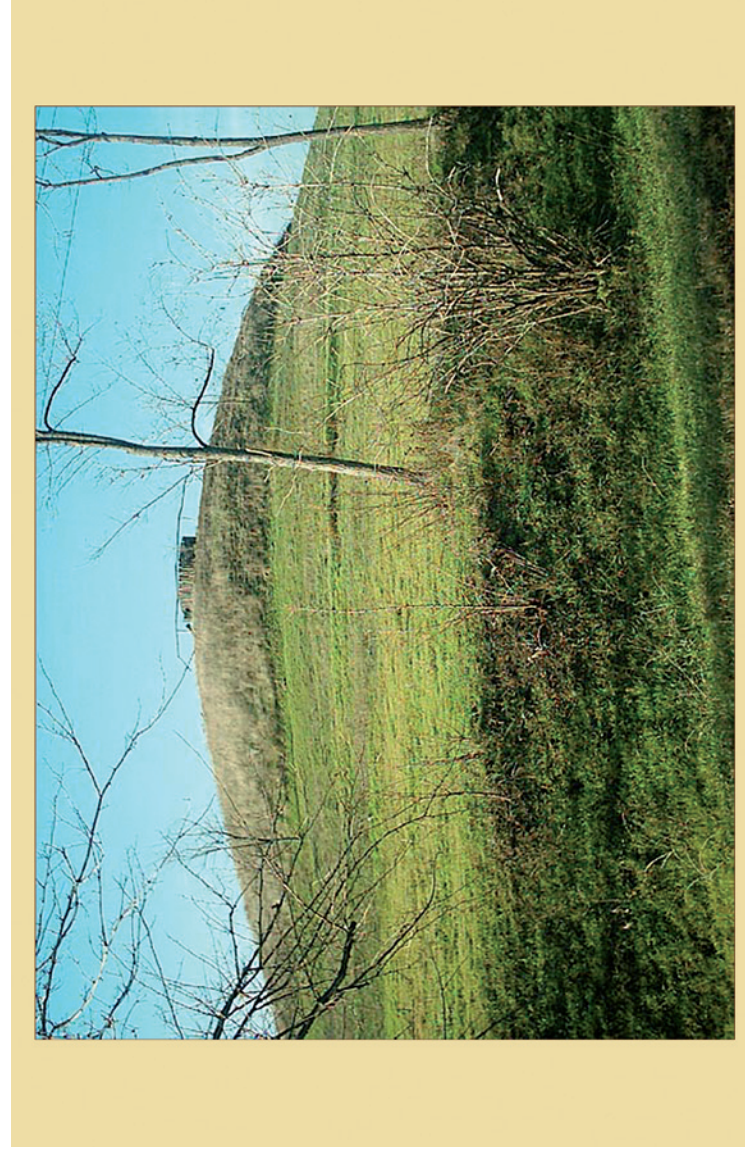
9. Gyula vára 1722-ben

10. Szegedinác Péro kapitány

11. A Károlyi-huszárok szállásai 1734–1735-ben

12. Gödény-halom – a felkelők első táborhelye Békésszentandrás határában

13. A felkelés kitörése Békésszentandrásán, 1735. április 27-én

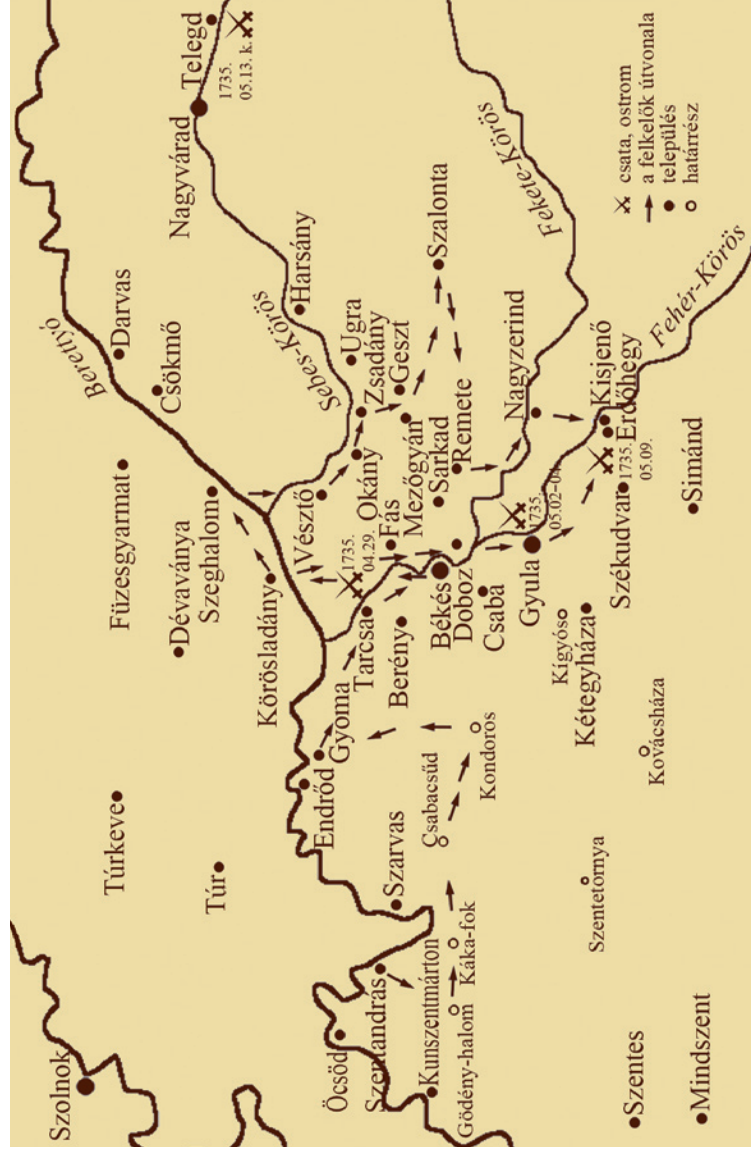
14. Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2–4-én

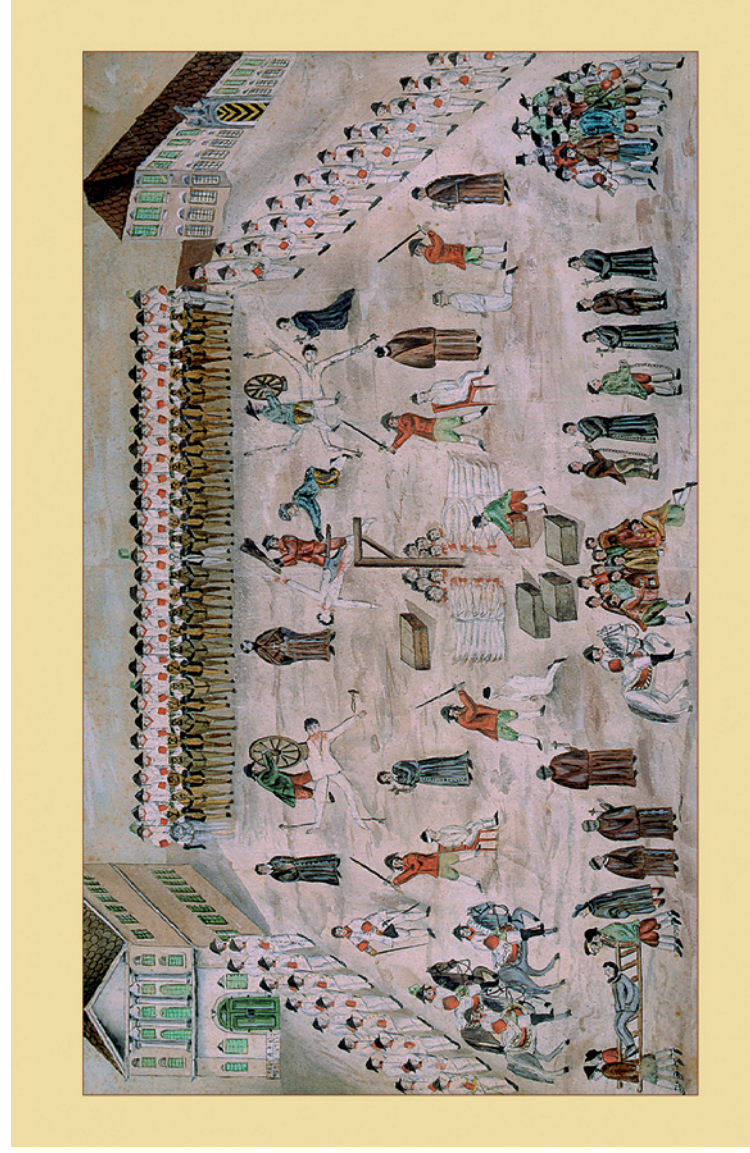
15. Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2-4-én (részlet) . Készülődés az ostromra

16. Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2-4-én (részlet) . A felkelők Gyula vára alatt

19. Az 1735. évi kuruc felkelés helyszínei

20. Szegedinác Péro és társai kivégzése Budán, 1736. április 4-én

KÉPEK JEGYZÉKE

1. *Matolay (Matula) Pál neve a Zólyom vm.-i kuruc katonák kimutatásában.* Zólyom, 1704. április 17. (MOL P 566. RCSL III. o. XLII/6.)
2. Ismeretlen mester: *II. Rákóczi Ferenc.* 1700-as évek; papír, mezzotinto; 58 x 44,5 cm; ltsz.: 54.442; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Budapest
3. Ismeretlen festő: *Gróf Károlyi Sándor.* 1700-as évek első fele; olaj, vászon; 95 x 79 cm; ltsz.: 83.7; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Budapest
4. Ismeretlen festő: *Gróf Károlyi Ferenc.* 1700-as évek közepe; olaj, vászon; 88,5 x 74 cm; ltsz.: 60.4M; Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
5. *Irinyi Imre újonc századának kvártélybeosztása Békés vármegyében.* Gyula, 1734. december 7. Első és második oldal. (MOL P 396. KCSL Acta Publ. 24. Militaria.)
6. *Spissits Sándor hadnagy levele Károlyi Ferencnek.* Békés, 1735. április 29. Első és utolsó oldal. (MOL P 396. KCSL Acta Publ. 15. Acta motus jogagionum. „Péró-lázadás, nr. 1.”)
7. Martin Engelbrecht: *Délvidéki rác határőrök.* é. n.; papír, színezett rézmetszet; 29,8 x 19,2 cm; ltsz.: T.7223; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Budapest
8. *Egy Károlyi-huszárról 1734-ből, a negyedik század zászlajával.* In: Ságvári György – Somogyi Győző: Nagy huszárkönyv. Budapest, 1999. 60–61. Rajz: Somogyi Győző
9. *Gyula vára 1722-ben.* In: Karácsonyi János: Békésvármegye története. I. Gyula, 1896. 326.
10. *Szegedinác Péró kapitány.* Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815). In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története. VIII. Budapest, 1898. 179.

11. *A Károlyi-buszárok szállásai 1734–1735-ben.* Térkép. Rajz: Batke László
12. *Gödény-halom – a felkelők első táborhelye Békésszentandrás határában.* In: Szabó Imre: *Kunhalmok községünkben.* Békésszentandrás, 1996. (<http://www.bekesszentandras.hu>)
13. Cs. Pataj Mihály: *A felkelés kitörése Békésszentandrás, 1735. április 27-én.* 1958 k.; olaj, vászon; 136 x 190 cm; ltsz. nélkül; Körös Művelődési Ház és Könyvtár, Békésszentandrás
14. Cs. Pataj Mihály: *Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2–4-én.* 1958 k.; olaj, vászon; 136 x 590 cm; ltsz. nélkül; Körös Művelődési Ház és Könyvtár, Békésszentandrás
15. Cs. Pataj Mihály: *Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2–4-én* (részlet). *Készülődés az ostromra*
16. Cs. Pataj Mihály: *Gyula utolsó ostroma, 1735. május 2–4-én* (részlet). *A felkelők Gyula vára alatt*
17. *A gyulai vár védőinek aláírása és pecsétje.* A felkelők levelének Gyulán, 1735. május 6-án készült másolatának hátoldala. Csatolva Klósz Mátyás Békés vm.-i alispán Lotharingiai Károlyhoz írt beszámolójához. (MOL C 20. HL Faciuli mensium. Litterae. „Acclusa 1735.”)
18. *A kurucok levele Klósz Mátyás alispánhoz.* H. és d. nélkül. [Gyula, 1735. május 2.] Egykorú, többek között Spissits Sándor hadnagy által hitelesített másolat. (MOL P 418. HCSL Fasc. N. Nr. 20.)
19. *Az 1735. évi kuruc felkelés helyszínei.* Térkép. Rajz: Batke László
20. Franz Klement: *Szegedinác Péro és társai kivégzése Budán, 1736. április 4-én.* 1800-as évek első fele; papír, akvarell; 53,3 x 69,8 cm; ltsz.: 11639; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Budapest

THE KÁROLYI HUSSAR REGIMENT'S RECRUITMENT IN THE TISZÁNTÚL REGION⁴⁶⁴ DURING THE REVOLT OF PÉRO SZEGEDINÁC

RESUME

The kuruc uprising, so called “Péro revolt” outbreaking in Szentandrás (Békésszentandrás) on 27th April 1735 has been preoccupying the Hungarian and the Serbian historiography for a long time. The events were treated by a number of longer or shorter studies and more of our outstanding historians – Miklós K. Papp (1865), Mihály Zsilinszky (1876), Sándor Márki (1893) and László Hadrovics (1951) – devoted a separate monograph to the insurgence. On behalf of the Serbs the topic was approached by Milan Savić (Emil Szavits) in his summary published in 1876; later fundamental sources were issued by Jovan Radonić; but it is worth knowing that at the end of the 19th century General Avram Djukić also carried out an extensive research in this field. In the passed decades academic Slavko Gavrilović published a number of till then not known sources.

About 23 years after the anti-Habsburg revolt led by Ferenc Rákóczi II was suppressed (1711), at the turn of 1734–1735 a new “kuruc” movement was taking shape in the South Great Plain region. Rákóczi’s onetime soldiers living in Szentandrás, Mezőtúr and Sarkad decided to take up arms in hope of the prince’s return and for this purpose they turned to the Serbian border-guards for help. The complotters knew well the old commander of Pécska Szegedinác Péro who gave promise to collaborate with them. The preparation was made in the strictest secrecy and before several months passed they succeeded in gaining followers from more counties, however an unfortunate event compelled the Hungarians to take up arms prematurely on 27th of April. Within less than two weeks they managed to recruit approx. 1000–1200 insurgents from the area of Békés and the neighbouring counties. Majority of the “kurucs” were coming from Békés, Bihar, Heves, Zaránd Counties and the area of Nagykunság. They mostly belonged to the Hungarian ethnic group, in small part to

⁴⁶⁴ Transtibiscus, beyond the River Tisza (translator).

the Romanians and Slovaks (all of the latter ones were from Békéscsaba) and no more than few of them were Serbs.

When their captured delegates' report gave the commander of Arad ground for arresting Péro, the Serbian major officers themselves, being aware of the plot for a long time, hastened to march against the "kurucs" and on 9th May dealt a decisive blow on them at Erdőhegy. More hundreds of the peasant army inexperienced in warfare were killed and many died in escape. During the following days and weeks approx. 170 captured persons were taken to Buda by the authorities, who brought to trial on 4th April 1736. Captain Péro and his 11 companions were executed in the Szent György Square, 68 prisoners were sentenced to life-long soldiery, and many of their fellows suffered longer or shorter imprisonment. In the investigation more Serbian border-guard officers fell under suspicion, some of them were carried to Buda but finally they all cleared up the accusations and were allowed to leave free after the announcement of sentence.

The revolt labelled by the name of Szegedinác Péro is an important event in the Hungarian and Serbian people's common history and though now there are more scientific outcomes within our reach, to the full extent we are not aware even today of what happened. It can be made clearer primarily by exploring and publishing sources, to which we would like to contribute with this present volume. Exactly at the time of the kurucs' plot and open revolt, the recruitment and military training of the additional squadrons of the hussar regiments set up by General Count Sándor Károlyi at the beginning of 1734 was under way. The recruitment however was stopped at the turn of 1737–1735 and finally a decision was made that the regiment would be enlarged by no more than one, the 11th squadron, while the other part of the collected recruits was going to make up the deficiency of the earlier established squadrons. The recruit hussars, together with around 60 veterans directed home from the western seat of the war, were staying in the close neighbourhood of the revolt: in Debrecen and in the area of Békés (Békés, Csaba, Füzesgyarmat, Gyula, Szeghalom) and Csongrád (Hódmezővásárhely, Mindszent, Szentes) Counties. In the April of 1735 approx. 300 Károlyi-hussars, most of them recruits, were stationing in the South Great Plain region. They were over the training but staying without equipment (uniform and weapons) or horse. The soldiers were waiting impatiently for the distribution of these and more of them had been deserting. This

coincided with the kuruc revolt and the fear of the recruits' going over to the kuruc's side compelled the commanders to prevent desertions. It is less known however that the officers of the hussar regiment staying in Hungary were writing a number of real-time reports on the events, the publication of which is our primary goal in this volume.

So far mainly Serbian historians (Radonić and Gavrilović) issued important archival sources of the revolt in 1735, while in Hungary contemporary documents appeared usually only in publications treating local history. The number of them however is rather few and typically the same documents were re-published more times. So we intend to supply a deficiency when we present our volume to the wider reader public. The majority of the sources published now (36 letters in total) is made up of Captain István Baranyi, László Kövesdy and Farkas Macskásy and Lieutenant Sándor Spissits' reports to General Count Sándor Károlyi regiment-owner and Colonel Count Ferenc Károlyi. Three contemporary letters came down to us also from the hussar-captain László Kövesdy who returned home at the time. Colonel Count Ferenc Károlyi, staying at the time of the revolt first in Nagysurány, then in Nagykároly, reported the events in detailed letters to his father living in Pozsony. The letters informed the old general of the news of the insurgence, which were provided to the colonel partly by Captain István Baranyai and Farkas Macskásy, partly Lieutenant Sándor Spissits who withdrew to Arad at the time. In addition Ferenc Károlyi continued to make his father aware of his measures taken in favour of the security of Szatmár County. With view to the fact that only a relatively small part of the letters mentions the Károlyi Hussars staying in the South Great Plain region, for the lack of space we publish only Ferenc Károlyi's first letter written to his father on 3rd May. We have completed our sources with some other documents having close relation to the Károlyi Hussars' role in April–May of 1735, which are mostly letters mailed by the officials of Békés, Bihar and Arad Counties. In some places the contemporary annexes enclosed to the letters also remained, letting us attach them too.

The reports and their annexes contain so far not known data primarily on the outbreak and the first days of the revolt but their contents give us an insight into the history of the whole movement as well. The troops in Csongrád County were staying all the time in the three settlements; those

in Békés County however were concentrated in Békés town on 29th April by Lieutenant Spissits, but that very day they continued to withdraw to Gyula, then Arad, and did not return to the county before the suppression of the revolt. The recruits stationing in Debrecen did not leave their stand all along, except a squad of weaponed soldiers out of the here staying veterans, whom, at Colonel Ferenc Károlyi's command, were directed forward by Captain Baranyi for the help of Spissits. Though they arrived too late to reach the squadron of Békés, they had the opportunity to join the neighbouring Bihar County's weaponed nobility and participated in persecuting the insurgents. The Károlyi hussars anyway were facing the insurgents no more than once on 29th of April between Békés and Köröstarcsa but this encounter passed off without any military conflict.

The liquidation of the revolt enabled the hussar officers to feel at ease again. In the second half of May and in June they were occupied with filling up the number of the troops and acquiring the equipment (uniform, weapons) and horses, then leaving the country. The last reports interesting us are informing about the fate of the captured and severely tortured Captain Péró and the mood of the Serbian border-guards stationing along the River Maros.

In this volume our primary intention is to reveal the hussars' relation to the insurgence which cannot be understood without allowing some insight into the setting up of the regiment and its additional squadrons. In the introduction this topic is covered in a detailed way, treating separately the history of the troops stationing in Debrecen and in Békés or Csongrád Counties. There are a number of sources available on the recruitment but this volume allows us to publish only a few of them. These are typically concerned with the recruit squadron standing in Békés County.

Two of the regiment's officers were staying in the area of the revolt or its direct neighbourhood at its outbreak: Captain Farkas Macskásy was stationing in Hódmezővásárhely, Csongrád County, while First Lieutenant Sándor Spissits in Békés County. This source-collection is based overwhelmingly on the mails of Sándor Spissits who wrote at least 16 letters to Sándor and Ferenc Károlyi between 29th April and 30th May, and on 26th of June. Captain Farkas Macskásy wrote 6 letters from Hódmezővásárhely and Szentés and forwarded Sergeant Dávid Czanner's report to the two Károlyis.

Captain Imre Irinyi returned to Békés County no earlier than the suppression of the revolt and did not pass down to us letters relevant to the history of the insurgence. The hussar regiment's two other officers standing in Hungary at the same time were writing more reports on the events. Captain István Baranyi was residing all the time in Debrecen in the company of Lieutenant-General Count Gvadányi. His ten reports originating from this period preserved important data mainly on the side-events of the revolt. Captain László Kövesdy returned home from the French theatre of war exactly on the day the revolt broke out: 27th of April. His letters from Pest and Nagyvárad contain valuable information. The four hussar officers' letters were completed with some other letters from the Károly family's archive, which are also in close association with the revolt and the Károlyi hussars' presence in the South Great Plain region.

Count Ferenc Károlyi residing at the time of the insurgence in Surány then Nagyvárad received first doubtfully the news readable in First Lieutenant Spissits' letter dated on 29th of April but took measures immediately to protect the untrained recruit troop. He forwarded without delay the first lieutenant's report to his father and in his letter on 8th May he was concerned with outlining the reasons leading to the outbreak of the revolt. The old Sándor Károlyi received actual and reliable news no earlier than 7th of May from a soldier of Spissits called Benkovicz whom he instructed at once to go on to János Pálffy. Four days later he forwarded to Vienna Spissits' letter dated on 4th May as well.

The Békés County sub-prefect [alispán] Mátyás Klósz was in travelling to Pest and staying in Szarvas when in the morning of 28th April came to know that a revolt broke out in the neighbouring Szentandrás. He rushed at once to Békés and no later than that night he circularized more letters to summon an impromptu assembly for the next day. On 29th April he was staying in the town till 2,00–3,00 p.m., then having got the news on the battle in Köröstarcsa he continued to escape to Gyula. We would have known this from no other source than his letter written after the successful defence of Gyula, if, fortunately, a contemporary copy of his letter put down in hurry to First Lieutenant Spissits stationing thereabout had not come down to us. Klósz let the first lieutenant know that the insurgents were about approaching Békés and threatening the town. The sub-prefect and the county nobility's some additional reports

on the county's impromptu assembly and the last siege of the Gyula fortress can also be studied today, allowing detailed insight into the role of the Károlyi hussars.

Csongrád County's magistrate Miklós Sámbochréty staying in the town of Szentes, in the meanwhile, wrote in hurry a letter to Captain Farkas Macskásy, encouraging him to attack from two sides the "thieves" plundering the Armenian merchants. Sámbochréty's letter also remained in a contemporary copy lacking address. Csongrád County's sub-prefect Zsigmond Andrásy wrote more letters to Sándor Károlyi on the revolt and the investigation against the persons falling under the suspicion of rebelling. We publish his letters revealing in the county stationing Károlyi hussars' role as well as the report of the Bihar County's magistrate Ferenc Andrásy's to Colonel Ferenc Károlyi which disclose the role of sentry-master Ádám Rác. Commander-in-chief Baron István Orczy and Debrecen regional commissarius Pál Bogáthy is only skimming the topic of the Spissits-troops but the materials included in their letters are also worth being published.

The scattered pieces of information reveal that the insurgents made more letters and proclamations, e.g. wrote to the magistrates of Szeghalom and cautioned Csongrád County's sub-prefect Zsigmond Andrásy not to disturb the poor people. No more than three are known out of the letters made by the rebels: Captain Péró's letter written by the hand of Pál Matula to the conspiring men of Szentandrás; the insurgents' open letter to the magistrates of Szeghalom; and the kuruc captain István Sebestyén's patent to the Békés County's sub-perfect Mátyás Klósz who shut himself up in the fortress of Gyula. Captain Szegedinac Péró right before the outbreak of the revolt promised in a letter to those of Szentandrás to collaborate with them in all aspects. This and the patent to the Szeghalom magistrates were studied by Sándor Márki, however he could but publish only its German translation and a summary of the original Hungarian letter which was dictated by memory by György Szabó from Sarkad. Therefore most exciting is the folio-volume document containing the contemporary copy of Péró's letter on one side and Sebestyén's letter on the other. The two copies were sent by First Lieutenant Sándor Spissits from Arad to Sándor Károlyi. A Szentandrás juror, who was at the same time a leader of the rebels, István Szilassy entrusted Captain Péró's Hungarian and Serbian language

letters to the standard-bearer György Tokay (who was accordingly the leader of kurucs in Sarkad), who in the opinion of Szilassy as foot-soldier officer was able to take better care for the valuable documents. Following the battle at Erdőhegy the magistrate of Sarkad took up a chase after the insurgents who returned and hid in the town's surroundings. At this time was captured Tokay, from the bonnet of whom the letters fell out when he was trying to run away from their pursuers. The two discovered letters were sent immediately by the magistrate of Sarkad to Nagyvárad, and the copy of the Hungarian language letter was delivered by Sándor Károlyi in Hungarian and Latin translation to the Court War Council.

The other important letter was written by the insurgents besieging the fortress of Gyula to the Békés County sub-perfect Mátyás Klósz. The latter has got more editions and though its original has not come to light up till now, its contemporary copies can be found in the literature treating either the revolt or Békés County's local history. One of the copies of the patent letter was sent to Sándor Károlyi by Lieutenant Spissits, and an authorized copy remained in the documents placed in the Harruckern Family's domain in Gyula. The latter is interesting because it was authorized, among others, by Spissits. We now publish a third copy as well which has got the curiosity that being authorized with signature and seal by those officials of Békés County and the domain who defended the fortress of Gyula.

The letters and their annexes published in our volume were dated, with the exception of three, between 28th of April and 30th of May 1735, and the two written after them were put down on 26th of June by Captain Farkas Macskásy and First Lieutenant Sándor Spissits in Vásárhely and Szarvas respectively. Though at that time they were writing mostly on the supplying problems of the hussar squadrons ordered under their hand, they mentioned as well the interrogation of the old Captain Péró detained in Arad and the public atmosphere among the Rác [Serbian] border-guards after the rebellion.

The newly recruited squadrons were soon dispatched to the war-area in Rhineland. Buda commander Jörger in a Latin letter dated on 18th July gave an account of the reception of the Károlyi hussars' three squadrons led by Captain László Kövesdy, Farkas Macskásy and First Lieutenant Sándor Spissits, the flag-consecration and the following meal in the presence of Duke Francis of Lorraine. On 29th of July the recruits

arrived in Köpcsény where next day they introduced themselves in a ceremony to Sándor Károlyi staying then for a long time in Pozsony, the “glorious prince locomtenenses” (Francis of Lorraine) and the Field-Marshal and Seneschal János Pálffy. Having united with the six squadrons led by Ghillányi who arrived there in the meanwhile, on 1st of August they were leaving through Vienna and Linz for Regensburg. The hussars therefore for a long time had left the territory of the country when on 14th of August Sándor Károlyi answered the letter of the Békés County’s general assembly applying for reimbursement of the cattle driven away by Captain Imre Irinyi and his soldiers from Szeghalom.

This present work is aiming at first of all publishing sources and not writing the history of the insurgence. Regarding, however, that the Károlyi hussars got involved in more aspects with the rebellion, we seek to cast brighter light on these events. The most challenging question is that to what extent the Károlyi hussars participated in the suppression of the kuruc movement.

First Lieutenant Spissits stationing in Békés dispatched sentry-master Mihály Harmos with a few of private hussars for scouting as early as 29th of April to check whether the insurgents had been really staying in the neighbourhood. Having left the camp for less than half an hour, Harmos encountered the kuruc troops marching under five flags, out of whom eight riders started galloping toward him at once. The insurgents, calling themselves kurucs and the followers of Rákóczi, invited the junior officer to join them, with the pretence that his father also decided to do so. Having assessed their chance, Harmos returned to Békés where Spissits was able more or less to settle the frightened troops and made his escape with the patrol of Harmos toward Gyula, then Arad. The event was reported only by a letter of Spissits to Sándor Károlyi on 2nd of May.

Colonel Ferenc Károlyi learnt the outbreak of the revolt on 3rd May from the letter of Sándor Spissits dated on 29th April. He immediately realized the danger existing in the revolt if the recruited hussars were going to join the rebels. He instructed Captain István Baranyai to send ten selected old soldiers there from Debrecen in order to help Spissits to keep order among the recruits. Baranyi dispatched sentry-master Ádám Rácz to Arad with a corporal and eleven experienced hussars. The small troop of Rácz however met in their way the weaponed army of Bihar

County’s nobility in Füzesgyarmat and at the request of the county’s magistrate Ferenc Andrassy they interrupted their journey and joined them. The veteran Károlyi hussars’ appearance for sure raised the fighting spirit of the troop from Bihar. Andrassy informed Ferenc Károlyi about it on 10th of May, letting him know that, having united in the meanwhile with the soldiery from Szolnok, they were marching against the rebels staying in Erdőhegy and Székudvar. The news of the battle in Erdőhegy had already reached Békés, but Andrassy’s troops did not know anything about its outcome. On 14th of May Ferenc Károlyi informed his father that magistrate Ferenc Andrassy and Ádám Rácz with his troop were going to come to Nagykároly next morning. He believed that Andrassy and his companions “did not see anything” but Rácz and his soldiers might have captured a few of the escaping insurgents and acquired some pillage. As late as 17th of May Spissits were still waiting in vain for Ádám Rácz, who was dispatched by Károlyi in the meanwhile back to Békés County together with Captain Imre Irinyi. Before 20th of May Irinyi’s troop captured three escaping kurucs in the plain area of Szarvas and on 20th he took as prisoner into Nagykároly one of the Károlyi hussars deserting earlier to the kurucs. The local operation of Ádám Rácz’s unit and Captain Irinyi are proved by three, later made summary on the damages caused by the troops marching against the kurucs in Békés and Bihar Counties. Except for Szeghalom and Füzesgyarmat, other settlements of the county did not suffer relevant damages from Károlyi’s soldiers. Captain Irinyi and his soldiers however did do harm not only in Füzesgyarmat, Szeghalom and Kétegyháza located in Békés County, but in the neighbouring Furta also when they were raiding in the region of Sárrét.

As early as 11th of May Captain László Kövesdy returning from the French theatre of the war gave an account of that 12 men suspected of rebellion was captured and taken to Buda, citing to Sándor Károlyi more details from their confession. What makes this account special for us is the fact that some of them were arrested by the Károlyi hussars. According to Kövesdy’s letter the seized kurucs were frightened of the news that weaponed troops were under way against them and felt driven to leave the insurgents’ camp. Having returned home they were caught by their own neighbours and taken to Buda by the soldiers of the Buda garrison. We know more out of the 12 suspects by their names. The wounded standard-

bearer was György Lévy from Öcsöd (Békés County) who with two of his companions left the kurucs' camp in Békés following the battle of Köröstarcsa on 29th of April. Lévy's confession unfolded in details that during the fight four hussars from Szolnok were killed and two were captured by the kurucs. A sergeant was stabbed to death with a spiked dagger by the Szentandrás magistrate, the kurucs' chief-sentry-master Mihály Vértessy himself, another hussar was killed by János Petes from Öcsöd, while two ones by the Szentandrás juror, kuruc captain István Szilassy. The captives were deprived of their weapons and uniforms and let go free. The uniforms taken from the seized hussars were put on by the insurgents. György Lévy stated in his confession that he was wounded on his left shoulder by his own corporal in Tarcsa, as he had changed his clothes after killing the four hussars and the kuruc corporal saw in him also a soldier from Szolnok. Ferenc Károlyi's letter to his father on 14th of May reveals that having returned home from the battle in Tarcsa György Lévy was caught by no other than the Károlyi hussars. The short letter-citation indicates that Baron István Orczy, the commander of the volunteers directed against the rebels, and his troops arrived in the area of the revolt by more-day delay and were not able to do anything against the kurucs, though Orczy had been boasting of a captured kuruc flag as early as days before. This however was taken from the kurucs not by Orczy's troops but an experienced Károlyi hussar who together with his two recruit companions struck several insurgents in Cibakháza. Orczy related in his letters that having arrived in Szolnok on 3rd of May he put under arrest more kurucs with a standard-bearer among them. The captives were detained in Szolnok, while the seized flag was sent immediately to Buda by the officers of Szolnok garrison. Orczy claimed that it was him who made Lévy and his three companions captured by the lieutenant of Cibakháza (!) and he himself cut the bullets out of the standard-bearer's back. Lévy was prosecuted as an accusee of third rank in Buda but did not survive until the announcement of sentence. He with five of his companions, e.g. other the standard-bearers like György Tokay from Sarkad and János Tóth from Szentandrás, died in the tortures suffered in the prison. The wound received in Köröstarcsa appears to have contributed as well to Lévy's death.

Translated by Attila B. Kis

RATNA DOPUNA KONJIČKOG PUKA KAROLJA S ONE STRANE TISE ZA VREME USTANKA PERE SEGEDINCA

SAŽETAK

27. aprila 1735. godine u Sentandrašu (Bekešsentandraš) je izbio ustanak kuruca, „pobuna Pere” koji već dugo vreme živahno zanima mađarsku i srpsku historiografiju. Ovi događaji imaju već bezbroj dužih-kraćih obrada, više naših istaknutih istoričara – Mikloš Papp K., Mihalj Žilinski, Šandor Marki i Laslo Hadrovič – su međutim napisali i samostalnu monografiju o ustanku. Sa srpske strane Milan Savić je obradio u svom kratkom izvodu koji se pojavio 1876. godine, kasnije je Jovan Radonić objavio revolucionarno izvorsko saopštenje, ali вреди znati, da je na kraju 19. veka i general Avram Đukić vršio značajno istraživanje u ovoj temi. U poslednjih nekoliko decenija akademik Slavko Gavrilović je izdao brojni, dotad nepoznati izvor.

Skoro 23 godina nakon poraza protiv-Habsburškog ustanka (1711) koju je vodio II. Ferenc Rakoci, za vreme 1734–1735. godine u Južnoj-Niziji počeo je novi „kuruc” pokret. Nekadašnji vojnici Rakocija koji su živeli u Sentandrašu, Mezoturu i Šarkadu uzdajući se u povratku kneza želeli su uhvatiti oružje, i u interesu toga zatražili su pomoć od srpskih graničara duž Maroša. Organizovani su dobro poznavali starog komandira, Peru Segedinca, ko je dao obećanje za saradnju. Organizovanje se odvijalo u najvećoj tajnosti, za manje od nekoliko meseci su u više županija postigli vernike partije, međutim mađari su 27. aprila zbog jedne nesrećne slučajnosti ipak morali pre vremena uhvatiti oružje. Za manje od dve nedelje uspeli su iz Bekeša i okolnih županija vrbovati oko 1000–1200 ustanika. Međutim nakon što je Aradski komandir uhapsio Peru na osnovu svedočenja zarobljenih poslanika, srpski viši oficiri, koji su već odavno znali o organizovanju su sami požurili protiv „kuruca”, i 9. maja su kod Erdoheđa odmerili odlučujući udarac. Od neizveštane seljačke vojske, koja je nestručno rukovala oružjem su pali više stotina, mnogi su umrli tokom bekstva. Tokom sledećih dana, nedelja vlasti su otpratili oko

170 uhvaćenih lica za Budim, nad kojima su 4. aprila 1736. godine sudili. Kapetana Peru i 11 njegovih ortaka su na trgu Sent Đerđa pogubili, 68 optuženih su osudili na doživotnu vojsku, nekoliko njihovih ortaka su pretrpeli dužu ili kraću zatvorsku kaznu. Tokom ispitivanja više srpskih graničnih oficira su upali u sumnju, nekoliko njih su odveli u Budim, oni su međutim svi opravdali sebe od optužbe, i nakon objave osude mogli su otići u slobodi.

U sadašnjem svezku događaje prikazujemo sa nove strane. Baš je za vreme pokreta kuruca, odnosno otvorenog ustanka održana obuka i vrbovanje rezervnih četa konjičkog puka na početku 1734. godine od strane grofa Šandora Karolji u Niziji. Regruti husari zajedno sa oko 60 veterana, koji su komandovani kući sa zapadnog bojišta su boravili u neposrednoj okolini ustanka: u gradu Debrecena, odnosno na teritoriji županije Bekeša (Bekeš, Čaba, Fuzešdarmat, Đula, Seghalom) i Čongrada (Hodmezošarhely, Mindsent, Senteš). Na osnovu oktobarske naredbe vladara želeli su formirati pet četa, koje bi pokrenuli nakon obuke u maju do puka, koji je stacionirao pored reke Rajne. Vrbovanje su međutim zaustavili još krajem 1734. i početkom 1735. godine, i na kraju su odlučili tako, da će puk povećati samo sa jednom, 11-tom četom, a sa ostalim delom dotad sakupljenih regruta će ispuniti gubitke ranijih četa. U aprilu 1735. godine u Južnoj-Niziji su stacionirali oko 300 uglavnom regruta husara Karolja. Međutim u to vreme je došlo do ustanka kuruca i moglo se očekivati to, da će regruti preći kod kuruca, zato su njihovi komandiri nastojali, da zaobiđu mogućnosti bekstva. Naprezanja oficira su donela želeni rezultat, sveukupno su samo 2-3 regruta prebegla kod buntovnika. Istovremeno manje je poznato to, da su oficiri konjičkog puka, koji su boravili u Mađarskoj napisali brojne, na dan tačne izveštaje o događajima, u našem svezku ćemo pre svega objaviti ove izveštaje.

O ustanku iz 1735. godine su dosad prvredno srpski istoričari (Radonić i Gavrilović) izdali bitne arhivske izvore, dok su u Mađarskoj najčešće objavili savremene dokumente samo u regionalnim istorijskim publikacijama. Međutim broj ovih je veoma mali, i najčešće radi se o ponovnom izdanju istih dokumenata. Baš zato našu svezku želimo predati čitaocima kao izdanje koja dopunjava praznine. Većinu izvora (ukupno 36 pisama) koji će sada biti objavljeni čine pisani izveštaji kapetanu Ištvanu Baranjiu, Laslou Kovesdyju i Farkašu Mačkašyju, odnosno poručniku

Šandoru Špišitšu, generalu grofu Šandoru Karoljiu, glavnom pukovniku i pukovniku grofu Ferencu Karoljiu. Tokom ustanka pukovnik grof Ferenc Karolji ko je boravio najpre u Nadšuranju, zatim u Nadkarolju u detaljnim pismima je dao izveštaje o događajima svom ocu ko je boravio u Bratislavi (Požonj). Pisma su bila dosta duga i bogata podacima, koja su redovno obaveštavala starog generala vestima o buntovnicima, koje su delom napisali kapetani Ištvan Baranjai i Farkaš Mačkašy, odnosno poručnik Šandor Špišitš, ko se povukao u Arad. Pored toga Ferenc Karolji je neprekidno obaveštavao svog oca o njegovim preduzetim merama u interesu bezbednosti županije Satmara. Pošto se od pisama relativno mali deo bavi sa husarima Karolja koji su boravili na Južnoj-Niziji, zbog razloga obima objavićemo samo prvo pismo Ferencu Karoljija, koju je mladi grof napisao 3. marta odmah na prvu vest o ustanku i poslao svom ocu. Naše izvore smo dopunili sa nekoliko, ostalih dokumenata, koji se striktno vežu za delo husara Karolja u aprilu-maju 1735. godine, koja su pisma napisana uglavnom od strane službenika nadležnih županija (Bekeš, Bihar, Arad). Na nekoliko mesta ostali su i prilozi istog godišta, koji su bili prikopčani uz pismo, zato dajemo i te priloge. Posebno je interesantno to, da smo pronašli i kopije od troje savremenih pisama, koje su poslali službenici županije Bekeša i Čongrada odmah nakon izbijanja ustanka kapetanu Farkašu Mačkašyju i Šandoru Špišitšu, i u ostalom od njih su tražili vojnu pomoć protiv buntovnika.

Izveštaji i njihovi prilozi sadrže dosad nepoznate podatke u prvom redu o izbijanju ustanka i o prvim danima, ali na osnovu njihove sadržine možemo upoznati istoriju celog pokreta. Vojska županije Čongrada je do kraja ostala u ta tri mesta, vojsku županije Bekeša je međutim 29. aprila poručnik Špišitš sakupio u grad Bekeš, ali su još istog dana pobjegli za Đulu, a kasnije za Arad, u županiju su se vratili tek nakon poraza ustanka. Regruti koji su stacionirali u Debrecenu su isto ostali u mestu, od veterana koji su ovde boravili jednu desetinu naoružanih je međutim kapetan Baranji na naređenje pukovnika Ferencu Karoljija poslao u pomoć Špišitša. Jeste, da četu Bekeša već nisu stigli u županiju, međutim pridružili su se plemstvu iz susedne županije Bihara, koji su digli oružje i zajedno su učestvovali u proganjanju buntovnika. Husari Karolja su se inače sveukupno jednom prilikom susreli lica u lica sa buntovnicima 29. aprila između Bekeša i Koroštarče, ali je susret sreden bez oružanog konflikta.

Nakon likvidacije ustanka i smirenja haosa i husarski oficiri su se mogli smiriti. U drugom delu maja, zatim tokom juna su se bavili dopunjavanjem brojnog stanja, odnosno nabavkom opreme (odeće i oružja), odnosno konja, zatim su ostavili državu. Zadnji izveštaji koji i nas interesuju izveštavaju o sudbini kapetana Pere koga su uhvatili i ozbiljno namučili, odnosno o raspoloženju srpskih graničara duž Maroša.

U našem svezku dakle trudimo se prikazati odnos husara prema ustanku, za to je međutim neophodno, da prikazemo stanje puka, odnosno rezervnih četa. Zato se u uvodnoj studiji bavimo obilnije i sa time, i posebno prikazujemo istoriju vojske koji su stacionirali u Debrecenu, županijama Bekeša i Čongrada. O vrbovanju raspolažemo i sa brojnim izvorima, međutim od ovih – zbog ograničenog obima – samo nekoliko možemo prikazati, koji su prvredno u vezi sa četom regruta iz županije Bekeša.

Preveo Roland Karácsonyi

TARTALOM

<i>Ajánlás</i>	5
Bevezetés.....	9
A pót századok toborzása (1734. október – 1735. január)	13
A csongrádi katonaság.....	17
A debreceni katonaság.....	19
A békési század.....	22
A Károlyi-huszárok 1735. évi tiszántúli szerepének forrásai.....	32
A kuruc felkelés megszervezése és kitörése.....	40
Macskásy Farkas kapitány és a Csongrád vármegyei előljáróság reagálása a felkelés kitörésére	48
Spissits Sándor hadnagy és Békés vármegye rendkívüli közgyűlése 1735. április 29-én	53
A huszárság Aradra menekülése és Gyula utolsó ostroma	59
A felkelés utolsó napjai és a huszárok visszatérése Gyulára	64
A Károlyi-huszárok részvétele a felkelés felszámolásában.....	73
Végszó	83
<i>Mellékletek</i>	87
<i>Függelék</i>	101
<i>Irodalom</i>	191
<i>A forrásokban előforduló szakkifejezések jegyzéke</i>	197
<i>Alakulat- és rangjegyzék</i>	197
<i>Mértékegységek, pénznemek jegyzéke</i>	199
<i>Idegen szavak és kifejezések jegyzéke</i>	200
<i>Mutatók</i>	213
<i>Személynévmutató</i>	214
<i>Földrajzinév-mutató</i>	225
<i>Rövidítések</i>	236
<i>Képek</i>	239
<i>Képek jegyzéke</i>	261
<i>The Károlyi Hussar Regiment's recruitment in the Tiszántúl region during the revolt of Péter Szegecinác. Resume</i>	263
<i>Ratna dopuna konjičkog puka Karolja s one strane Tise za vreme ustanka Pere Segedinca. Sažetak</i>	273

A kiadvány megjelenését támogatta:

Békés Megye
Önkormányzata

Médiapartnerek:

BÉKÉS HÍRLAP

Kiadványterv: N. Varga Éva

A képek technikai szerkesztője: Batke László, Fái Noémi

A borító technikai kivitelezője: Timkó Bíbor

Nyomdai előkészítés, tördelés, nyomtatás: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Felelős vezető: Petényi György, Knyihár János